

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI

**“SOLIQLAR VA SOLIQQA TORTISH”
fanidan ma'ruza matnlari**

T O' P L A M I

TOSHKENT-2005

“Soliqlar va soliqqa tortish” fanidan ma’ruza matnlari to’plami

-- T.: TMI, 2005. 241 bet.

Annotatsiya

Mazkur ma’ruza matnlari to’plamida «Soliqlar va soliqqa tortish» fanining predmeti, maqsadi va vazifalari, yuridik va jismoniy shaxslarning solikli va soliqsiz to’lovlari tarkibi, amalda bo’lgan har bir soliq turini hisoblash, hisob-kitoblarini taqdim etish va to’lash tartibi, davlat soliq xizmati organlarining vakolatlari va vazifalari kabi masalalar keng yoritib berilgan.

Ma’ruza matnlari avvalo 5340800 – «Soliqlar va soliqqa tortish» bakalavriat yo’nalishi hamda 5340000 – «Biznes va boshqaruv» ta’lim sohasining barcha yo’nalishlari va mutaxascisliklari uchun mo’ljallangan.

Mazkur ma’ruza matnlari to’plami «Soliqlar va soliqqa tortish» kafedrasida majlisida muhokama qilingan va nashrga tavsiya etilgan.

2005 yil 2 iyul 14-sonli majlis bayoni.

**“Soliqlar va soliqqa tortish”
kafedrasida mudiri:**

dots. A. Jo’raev

Mazkur ma’ruza matnlari to’plami Toshkent Moliya Instituti qoshidagi Oliy o’quv yurtlararo ilmiy-uslubiy Kengash majlisida muhokama qilingan va nashrga tavsiya etilgan.

2005 yil 7 iyul 4-sonli majlis bayoni.

Rektor:

prof. A. Vohobov

Tuzuvchilar:

**dots. A. Jo’raev
k.o’q. O. Shodiev
k.o’q. A. Amanov**

Taqrizchilar:

**dots. I. Raximberdiev
Soliq akademiyasi
dots. H. Jamolov**

1-mavzu: “Soliqlar va soliqqa tortish” fanining predmeti, mazmuni va o’rganish usullari (2 soat)

Mavzu bo’yicha qo’yilayotgan muammolar:

fanni o’qitishda interfaol usullardan samarali foydalanish bo’yicha muammolar;
fanning mazmunini yoritishda yangi pedagogik texnologiyalarni qo’llash jarayonini tezlashtiruvchi uslubiyotni ishlab chiqish muammolari;

talabalarni har bir mavzu yuzasidan tahlil, umumlashtirish, guruhlash, taqqoslash, turkumlash kabi tafakkurning yuqori bosqichlarida fikrlashga undash.

Tayanch so’z va iboralar

to’lovlar, soliqlar, soliqqa tortish, soliq tizimi, davlat byudjeti, soliq to’lovchilar, soliq xizmati

Foydalanilgan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar: 1,2,4,6,8,9,14,20

Qo’shimcha adabiyotlar: 26,29,31,36

1. Soliqlar va soliqqa tortish fanini o'qitishning zarurligi, uning boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi.

Soliqlar va soliqqa tortish fanining boshqa fanlar singari o'ziga xos predmet va vazifalari mavjud. Bu fanni o'qitishning zarurligi bozor iqtisodiyoti munosabatlari ichida soliq munosabatlarining ahamiyati o'sib borayotganligidan kelib chiqadi.

Soliqlar va soliqqa tortish fani soliq voqe'liklarini (harakatlarini) chuqur o'rganish asosida zaruriy xulosalar chiqarib, ularni amaliyotga tadbiq etish yo'llarini o'rgatadi.

Soliqlar va soliqqa tortish fani soliq amaliyotidagi eng to'g'ri, eng mukammal va eng progressiv voqe'liklarni o'rganib, amaliyot uchun xuddi bir dasturiy amalday yoritib boradi. Nazariya voqeliklarni amaliyotdan oladi va yana amaliyotga eng to'g'ri, ma'qul va ilg'or tajribalar olinib amaliyotga yo'l ko'rsatish uchun o'rgatiladi.

Demak, nazariya amaliyot uchun kerak va amaliyot uchun kompas, barometr, yo'l boshlovchi vazifasini bajaradi. Nazariyasiz amaliyot yo'ldan adashgan yo'lovchidir. Nazariyani chuqur bilgan amaliyotchi har qanday o'zgarishlarda ham ishlab keta oladi va yo'ldan adashmaydi.

Soliqlar va soliqqa tortish fanini o'qitishning zarurligi amaliyotda yo'ldan adashmaslik, keraksiz soliqlar bo'yicha o'zgartishlarga yo'l qo'ymaslik, amaliyotda istiqbolli qadamlar tashlash uchun va katta muvaffaqiyatlarga erishish uchun ham zarurdir.

Soliqlar va soliqqa tortish fani soliq nazariyasi fani bilan chambarchas bog'liqdir, uning maxsus bo'limi, ya'ni chuqurlashtirilgan va kengaytirilgan bo'limidir. Chunki soliq nazariyasi qonuniyatlari umumiy iqtisodiy nazariya qonuniyatlaridan chetga chiqib keta olmaydi, ularga asoslanadi va rivojlantiriladi.

Soliq munosabatlari moliya munosabatlarining tarkibiy qismi bo'lganligi bois, soliqlar va soliqqa tortish fani ham moliya nazariyasi fani bilan chambarchas bog'liq. Soliqlar va soliqqa tortish fanining o'ziga xos xususiyatlari soliq to'lovchilar bilan davlat o'rtasidagi majburiy xarakterga ega bo'lgan pul munosabatlarini o'rgatadi.

Soliqlar va soliqqa tortish fani davlat byudjeti fani bilan ham o'zaro bog'liqdir. Chunki soliqlar oxir oqibatda byudjet daromadlarini shakllantiradi. Soliqlar (daromadlar) bo'lmasa byudjet munosabatlarining o'zi bo'lmaydi. Bu fan chet mamlakatlar soliq tizimi, moliyaviy hisob, soliq qonunchiligi asoslari, soliqlarni prognoz qilish fanlari bilan ham chambarchas bog'liqdir.

2. Soliqlar va soliqqa tortish fanining predmeti va funksiyalari. Har qanday fan o'zining predmetiga, ya'ni izlanish ob'ektiga ega bo'ladi. Masalan, texnologiya fanining predmeti bo'lib kimyoviy moddalarning tarkibini o'rganish hisoblansa, mashinasozlik fani uchun mashinalar mexanizmini xarakteristikasi bo'lsa, soliqlar va soliqqa tortish fanining predmeti soliq munosabatlarini (harakatini), soliqlar mexanizmini har tomonlama o'rganishdan iboratdir.

Fanning predmeti soliq voqe'liklari pul munosabatlarini o'rganishdan iborat bo'ladi. Bu pul munosabatlari soliq to'lovchilar (yuridik va jismoniy shaxslar) bilan soliqni o'z mulkiga aylantiruvchi (soliq oluvchi) davlat o'rtasidagi munosabatlardir. Fanning mohiyati shu o'rtadagi munosabatni chuqur o'rganish, ularni to'g'ri tashkil qilishni ta'minlashdir. To'g'ri tashkil etish deganda soliq munosabatida qatnashuvchi tomonlarning iqtisodiy manfaatini e'tiborga olish, muvozanatni saqlash kabi munosabatlarni tashkil qilish tushuniladi. Bu muvozanatni saqlashda tomonlar adolatlik va insoflik tamoyiliga amal qilishi zarur. Tushunarliroq qilib aytsak, byudjetga soliqlarni olishda soliq to'lovchilar bo'yniga ortiqcha og'irlik osmaslik, ularni o'z ishlab chiqarishidan manfaatdorligini so'ndirib qo'ymaslik, ularning dasturlari va rejalarini tez - tez o'zgartirishga olib bormaslik va hokazolarga e'tibor berish ko'zda tutiladi. Bu erda tomonlarning do'stona munosabatda bo'lishi, bozor iqtisodiyoti talablariga mos iqtisodiy munosabatlar bo'lishini o'rgatadi. Fanning predmetini chuqur o'rganish shuni ko'rsatadiki, munosabatlarda bir tomonlama zo'ravonlik munosabati bo'lguday bo'lsa, ikkinchi tomon unga javoban o'z daromadlari, boshqa soliq ob'ektlarini har xil yo'llar bilan yashiradi. Bunday hollarda har qanday xuquqiy hujjatlarning ham kuchi etmay qolishi mumkin. Daromadlarni, soliq ob'ektlarini yashirish holati ham munosabatlarni buzadi. Demak, soliqlar va soliqqa tortish fanini chuqur o'rganish orqali amaliyotda soliq tushumlari rejalarini muvaffaqiyatli bajarish vazifasiga ham erishish mumkin.

Fanning funksiyalari soliq mutaxassisi va boshqa soliq idoralari xodimlarini nazariy jihatdan qurollantirish hamda amaliyotda adashmaslik uchun yo'l - yo'riqlar ko'rsatishdan iboratdir. Shuningdek, chet el soliq amaliyotini o'rganish va taqqoslash asosida tegishli xulosalar ishlab chiqish, ularning ish tajribalarini o'zimizning amaliyotga moslab zarur joylarini tadbiq etishdan iboratdir.

Demak, fanning asosiy funksiyasi yuqori malakali soliq mutaxassislari tayyorlashda ularni ham nazariy, ham amaliy jihatdan uslubiy qo'llanmalar bilan ta'minlashdir.

3. Soliqlar va soliqqa tortish fanining mutaxassis kadrlarni tayyorlashdagi roli.

Soliqlarning paydo bo'lishi davlatning paydo bo'lishi bilan bog'liq bo'lganligi uchun hamda hozirgi O'zbekistonda ijtimoiy himoyalangan bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat uni tashkilotchisi ekanligidan soliqlar va soliqqa tortish fani davlatning o'ta zarur bo'lgan xilma - xil vazifalari bilan chambarchas bog'liq va ularga asoslanadi. Davlat mamlakatda yaratilgan ijtimoiy mahsulot ishlab chiqarish uni taqsimlashning qonun - qoidalarini ishlab chiqadi. Bu taqsimlashdagi munosabat bozor iqtisodiyoti sharoitida pul orqali amalga oshirilganligidan davlat uni taqsimlashni ham pul munosabatlari orqali, ya'ni soliq, pul va kredit orqali amalga oshiradi. Davlatning bunday faoliyatini o'rganish - soliqlar va soliqqa tortish fanining diqqat - markazida turadi.

Bozor iqtisodiyoti talab va taklif, raqobat, qiymat va boshqa qonunlar orqali amalga oshiriladi. Bozor iqtisodiyoti - erkin iqtisodiyot, pulli munosabatlar iqtisodiyotidir. Soliqlar ham pul munosabatlarini ifoda etganligi uchun bozor iqtisodiyoti tarkibiga kiradi, uning ajralmas qismidir. Bozor iqtisodiyoti qonunlari - soliqlar va soliqqa tortish fanining asosini tashkil etadi. U qonunlarni chuqur anglamasdan turib soliqlar va soliqqa tortish mexanizmini tushunib bo'lmaydi.

Bozor iqtisodiyoti qonunlarini o'rganib chiqib, davlat yalpi ichki mahsulot qiymatini soliqlar orqali taqsimlash vazifasini o'z zimmasiga oladi. Shunday ekan, davlat to'g'risidagi ta'limot - davlat iqtisodiyotni boshqarishda bosh rol o'ynashi soliqlar va soliqqa tortish fanining asosi bo'lib xizmat qiladi. Davlat bozor iqtisodiyotini boshqarishda etakchilik, boshqaruvchilik rolini o'ynaydi. Davlat soliqlarni iqtisodiy mohiyati va vazifalarini o'rganib chiqib, uni amaliyotga tadbiq qilishni o'z zimmasiga oladi.

Soliqlar va soliqqa tortish faninig soliq xizmati xodimlarini tayyorlashdagi roli. Soliq xizmati xodimlari o'zlariga qonuniy hujjatlarda yuklangan vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishlari uchun faqat amaliy jihatdan soliqlarni bilibgina qolmasdan, soliqlarning mohiyati, belgilari, ularning ob'ektiv zarurligiga, davlatning soliq siyosati, soliqlar tizimi, soliqqa tortish tizimi, soliq idoralari tizimi va boshqalar kabi nazariy masalalarni chuqur bilishlari zarur. Buning uchun esa soliqlar va soliqqa tortish fanini chuqur o'rganish kerak. Shuni nazarda tutish zarurki, Leonardo da Vinchi aytganidek: «Nazariya qo'mondon, amaliyot askarlardir» Nazariya amaliyotni to'g'ri yo'lga boshlovchi kompasdir. Har qanday vazifalarni kadrlar hal qiladi. Shuning uchun, ular chuqur nazariy bilimga va kasb mahoratiga ega bo'lishlari zarur.

Fanning mazmunini chuqur egallagan har qanday mutaxassis soliqlar va soliqqa tortish jarayonini o'rganishda va ularni hayotga to'g'ri va to'liq tadbiq etishda adashmaydi. Shunday ekan bu fan soliq xizmati xodimlari, soliq sohasi vakillari, ilmiy xodimlar uchun o'zlarining ilmiy salohiyatlarini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. "Soliqlar va soliqqa tortish" fanini o'qitish nima uchun kerak?
2. "Soliqlar va soliqqa tortish" fani nimani o'rgatadi uning qanday funktsiyalari bor?
3. "Soliqlar va soliqqa tortish" fanining mazmunida nimalarni o'rgatish maqsadi yotadi va uning mutaxassis kadrlar tayyorlashdagi roli qanday?

2-mavzu: O'zbekiston Respublikasida amalda bo'lgan soliqlar va soliqsiz to'lovlariga umumiy tavsifnoma (4 soat)

Mavzu bo'yicha qo'yilayotgan muammolar:

soliq amaliyotida harakatda bo'lgan soliq turlarini qonun hujjatlari orqali tizimlashtirish va guruhlash;

soliqsiz to'lovlarning soliq to'lovlaridan farqini huquqiy jihatdan asoslash hamda ularning mezonlarini aniq ko'rsatish;

yuridik shaxs maqomini o'rganishda uning statistik kodlarini hamda boshqa asosiy rekvizitlarni umumlashtirib, ularni belgilash xususiyatlarini asoslash;

Tayanch so'z va iboralar

solliqlar va soliqqa tortish, soliq tizimi, solikli va soliqsiz to'lovlar, davlat byudjeti, byudjet daromadlari, yuridik shaxs, jismoniy shaxslar, to'g'ri soliqlar, egri soliqlar, inflyatsiya

Foydalanilgan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar: 2,5,11,15,20

Qo'shimcha adabiyotlar: 27,32,37

1. O'zbekiston Respublikasi soliqqa tortish tizimida amalda bo'lgan solikli va soliqsiz to'lovlar hamda ularni amal qilish doirasi.

Soliqlar majburiy to'lovni ifoda etuvchi pul munosabatlarini bildirib, bu munosabatlar soliq to'lovchilar (huquqiy va jismoniy shaxslar) bilan soliqni o'z mulkiga aylantiruvchi davlat o'rtasida bo'ladi. Korxonalar va tashkilotlar aholiga xizmat ko'rsatganida, ishlar bajarganida yoki bozorlarda oldi-sotdi qilganda ham pul to'lovlari mavjud. Lekin ular soliq bo'la olmaydi. Soliq munosabati bo'lish uchun davlat mamlakatda yaratilgan ijtimoiy mahsulot (to'g'rirog'i, yalpi milliy mahsulot) qiymatini taqsimlash yo'li bilan majburan davlat byudjetiga mablag' to'plash jarayonini amalga oshiradi.

Soliqlarning o'ziga xos belgilari mavjud bo'lib, ularga: majburiylik, xazinaga tushishlik, qat'iylik va doimiylik, aniq soliq to'lovchi uchun ekvivalentsizlik belgilari mavjuddir.

Birinchi belgi-majburiylik. Soliq va yig'imlar majburiy bo'lib, bunda davlat soliq to'lovchining bir qism daromadlarini majburiy badal sifatida byudjetga olib qaytadi. Bu majburiylik Oliy Majlis tasdiqlab bergan Soliq Kodeksiing tamoyili asosida amalga oshiriladi. Demak, majburiylik belgisi huquqiy tomondan davlat uchun kafolatlangan.

Ikkinchi belgi soliqning davlat mulkiga aylanishidir.

Soliqlar albatta xazinaga-davlat byudjetiga va boshqa davlat pul fondlariga tushadi. Bordini, to'lov boshqa ixtiyoriy fondlar - «Iste'dod», «Ekosan», «Kamolot», «Nuroni» jamg'armalariga tushsa, unda soliq munosabati bo'lmaydi. Chunki majburiylik tamoyili yo'q, u to'lov davlat mulkiga tushmaydi.

Soliqlar qat'iy belgilangan va doimiy harakatda bo'ladi.

Tarixda 50 va 100 yillab o'zgarishdan harakatda bo'lgan soliq mavjud. Ilmiy asosi qancha chuqur bo'lsa, soliq shuncha qat'iy va uzoq yillar o'zgarishdan harakat qiladi yoki juda kam o'zgaradi.

To'langan soliq mamlakat miqyosida hammaga bir xil miqdorda qaytib keladi.

Lekin, davlatga to'langan soliq summasi to'lovchining shaxsan o'ziga to'liq qaytib kelmaydi, ya'ni u ekvivalentsiz pul to'lovidir. Masalan, soliq to'lovchi bu yili davlatning sog'liqni saqlash va maorif xizmatlaridan hech foydalanmagan bo'lishi mumkin. Lekin bozor iqtisodiyoti sharoitida hamma soliq to'lovchilarning to'langan soliq va yig'imlari davlatning ularga ko'rsatgan xilma-xil xizmatlari (mudofaa, xavfsizlikni ta'minlash, tartib-intizomni o'rnatish va boshqa ijtimoiy-zaruriy

xizmatlar) orqali o'zlariga qaytib keladi. Demak, soliq to'lovchilar nuq'tai nazaridan olganda hamma soliqlar bozor iqtisodiyoti sharoitida davlatning ko'rsatgan ijtimoiy xizmatlari uchun to'lanadigan (to'lov) haqdir. Soliqlar byudjetga va davlat pul fondlariga kelib tushadigan, majburiy harakterga ega bo'lgan pul to'lovi munosabatlaridir. Shuningdek, soliqlar iqtisodiy kategoriya bo'lganligi uchun bozor iqtisodiyoti munosabatlari, shu jumladan, moliyaviy munosabatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Bozor iqtisodiyoti erkin iqtisodiyotdir, ya'ni har bir huquqiy shaxs, tadbirkor o'z tovariga erkin baho belgilashi, mahsulot etkazib beruvchini topishi va o'zi iste'molchini topib unga mahsulotni sotish huquqiga ega. Shuning uchun davlat ularning bir qism daromadlarini taqsimlab, byudjetga oddiy ajratma sifatida ololmaydi. Soliq qilib olish uchun Oliy majlisning qarori zarur, ya'ni qonun bilan olingan to'lov byudjetga o'tadi. Erkin iqtisodiyot sharoitida soliqlar ham erkin, ochiq, aniq bo'ladi, demokratik to'lovga aylanadi.

Soliqlar iqtisodiy kategoriya bo'lganligidan to'lovchilar va byudjet o'rtasida daromadlar taqsimlanayotganda tomonlarning iqtisodiy manfaatini, albatta, e'tiborga olish zarur. Soliq to'lovchilar daromadini davlat istaganicha ololmaydi, soliqlarni byudjetga olishning ma'lum chegarasi mavjud. Bu haqda ko'plab yirik iqtisodchilar va davlat arboblari o'z asarlarida ko'rsatib o'tgan. Uni davlat, shu bilan birga soliq to'lovchilarning mahsulot ishlab chiqarish va foyda olishdagi faoliyatini hisobga olib soliq belgilanadi. Ikkinchi tomondan, soliqlardan makroiqtisodiyotni rivojlantirish, bozor infratuzilmasini yaratish va boshqa umumdavlat maqsadlari uchun etarli moliyaviy resurslar to'plash uchun foydalaniladi. Soliqlar mohiyati soliq to'lovchilar bilan davlat o'rtasidagi doimiy, uzoq muddatli munosabatlarda o'z ifodasini topadi. Aniqroq aytsak bu erda iqtisodiy munosabat, ya'ni pul munosabati mavjuddir.

Bir xil mohiyatga ega va o'zaro munosabatda bog'liq bo'lib markazlashgan pul fondini va davlatning boshqa fondlarini majburiy tashkil etadigan soliq va yig'imlar turlarining yig'indisiga soliqlar tizimi deb ataladi. Bu ta'rifda soliq va yig'imlar yagona mohiyat, ya'ni «majburiy xarakterga ega bo'lgan munosabat» va ularning bir-biri bilan bog'liqligi va nihoyat byudjetga tushishligini ko'rsatadi. Bu O'zbekiston Respublikasi soliq Kodeksi mazmuniga mos keladi. Shu erda bahsli masala ham mavjud, ya'ni davlatning byudjetdan tashqari fondlariga (pensiya, ijtimoiy sug'urta, bandlik, yo'l fondlari va boshqalar) to'lovlarni ham majburiylik nuqtai nazardan soliq tizimiga kiritish muammosi mavjud. O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksining 5-8 moddalariga binoan soliqlar tizimi quyidagi tarkibga ega bo'lib, unga keyingi o'zgartirishlar ham kiritilgan.

O'zbekistonda soliqlar tizimi tarkibi

Umumdavlat soliqlari	Mahalliy soliqlar va yig'imlar
<ol style="list-style-type: none">1. Yuridik shaxslar daromadiga (foydasiga) soliq.2. Jismoniy shaxslar daromadiga soliq.3. Qo'shilgan qiymat solig'i.4. Aktsiz solig'i.5. Er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun solig'i.6. Ekologiya solig'i.7. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq.	<ol style="list-style-type: none">1. Mol-mulk solig'i.2. Er solig'i.3. Obodonlashtirish ishlari va infratuzilmani rivojlantirish solig'i.4. Jismoniy shaxslardan transport vositalari uchun benzin, dizel yoqilg'isi va gaz iste'moli uchun soliq.5. Savdo qilish huquqi uchun litsenzion yig'im, shu jumladan alohida tovar turlarini sotish litsenziya yig'imi.6. Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi yuridik hamda jismoniy shaxslarni ro'yxatdan o'tkazish uchun yig'im.

Jadvalda ko'rinib turibdiki, hozirgi kunda Soliq kodeksida 7 ta umumdavlat (respublika) soliqlari va 6 ta mahalliy soliqlar ko'rsatilgan. o'zgartirishlar bilan ularning soni yig'implari ham qo'shib ko'rsatilgan. Soliq va yig'implar bir-biri bilan bog'liq bo'lib, oqibat natijasida ular huquqiy va jismoniy shaxslarning pul daromadlaridan olinadi. Demak, soliq va yig'implarning jami yig'indisi summasi soliq og'irligi tushunchasini keltirib chiqaradi.

Soliqlarni ob'ekti va iqtisodiy mohiyati bo'yicha guruhlash. Soliqlarni guruhlash iqtisodiyotga ijobiy va salbiy ta'sirlarni o'rganishning ilmiy va amaliy uslubidir.

Soliqlar soliqqa tortish ob'ektiga qarab to'rt guruhga bo'linadi:

1. Oborotdan olinadigan soliqlar
2. Daromaddan olinadigan soliqlar
3. Mol-mulk qiymatidan olinadigan soliqlar
4. Er maydoniga qarab olinadigan soliqlar.

Oborotdan olinadigan soliqlarga qo'shilgan qiymat solig'i, aktsiz solig'i, bojxona va er osti boyliklari qiymatidan olinadigan soliqlar kiradi. Lekin oborot (aylanma) tushunchasi bizning qonunchiligimiz bo'yicha ilgaridek mahsulot realizatsiyasi oborotidan emas, balki mahsulotlarni yuklab yuborgan qiymat bilan o'lchanadi (QQSda). Yalpi tushumdan olinadigan yagona soliq ham oborotdan olinadigan soliqlarga kiradi.

Daromaddan olinadigan soliqlarga huquqiy shaxslarning daromadiga (foydasiga), jismoniy shaxslarning daromadiga solinadigan soliq, savdo tashkilotlarining yalpi daromadidan soliqlari kiradi. Bu guruh soliqlarga infrastrukturani rivojlantirish solig'i ham kiradi.

Mol-mulk qiymatidan olinadigan soliqlarga mol-mulk solig'i, ekologiya, avtomobil mashinalarini qayta sotish solig'i va boshqalar kiradi.

Er maydonlaridan olinadigan soliqlarga qishloq xo'jalik tovar ishlab chiqaruvchilarning yagona er solig'i va yuridik (noqishloq xo'jalik) va jismoniy shaaxslarning er soliqlari kiradi. Xarajatlardan olinadigan soliqlarga esa ekologiya solig'i kiradi.

Io'tisodiy mohiyatiga qarab soliqlar egri va to'g'ri soliqlarga yoki bevosita va bilvosta bo'linadi. To'g'ri soliqlarni to'g'ridan to'g'ri soliq to'lovchilarning o'zi to'laydi, ya'ni soliqni huquqiy to'lovchisi ham, haqiqiy to'lovchisi ham bitta shaxs bo'ladi. To'g'ri soliq yukini boshqalarga ortish holati bu erda bo'lmaydi. Bu soliqlarga hamma daromaddan to'lanadigan va barcha mulk soliqlari kiradi.

To'g'ri soliqlardan to'g'ridan-to'g'ri daromaddan soliq to'langanligi uchun soliqlar stavkasining kamaytirilishi korxonalar daromadining ko'p qismini ularga qoldirib, investitsiya faoliyatini kengaytirish imkonini yaratib, bozor iqtisodiyotini rivojlantiradi. Bu soliqlarning stavkalari ko'paytirilsa, biznes imkoniyatlari kamaya borib, iqtisodiy rivojlanishni susaytiradi. Demak bu guruh soliqlarning stavkalari to'g'ridan-to'g'ri bozor iqtisodiyoti bilan chambarchas bog'langandir.

Egri soliqlarni huquqiy to'lovchilari mahsulot (ish, xizmatni) yuklab yuboruvchilardir (xizmat ko'rsatuvchilardir). Lekin soliq og'irligini haqiqatdan ham byudjetga to'lovchilari tovar (ish, xizmat) ni iste'mol qiluvchilardir, ya'ni haqiqiy soliq to'lovchilar bu erda yashiringan. Bu soliqlar tovar (ish, xizmat) qiymati ustiga ustama ravishda qo'yiladi.

Bu soliqlarning ijobiy tomoni Respublikada ishlab chiqarilgan tovarlarni chetga chiqib ketishini chegaralaydi, mamlakat ichida tovarlar ko'p bo'lishiga yordam beradi. Egri soliqlar orqali tovarlar qiymati oshirilmasa, bozorlarda ularning taqchilligi ortadi. Egri soliqlar stavkasining asosli ravishda oshirilishi korxonalar faoliyatining moliyaviy yakuniga to'g'ridan to'g'ri ta'sir etmaydi, ya'ni investitsion faoliyatini qisqartirmaydi. Ammo soliq stavkasi tahlil qilinmasdan oshirib yuborilsa korxonalar sotish qiyinchiligiga uchrab foyda olishni ham byudjetga to'lovlarni ham kamaytirishi mumkin.

Bu soliqlarning yana bir tomoni muomaladagi ortiqcha pul massasini kamaytirib, inqirozni jilovlab boradi. Biroq bu soliqlar mehnat bilan band bo'lgan aholining real daromadini pasaytiradi. Korxonalarda to'g'ri soliqlar stavkasini kamaytirish hisobiga berilgan imkoniyat ko'proq mahsulot ishlab chiqarishni ko'paytirib, tovarlar assortimentining oshishini ta'minlashi kerak.

Jahon soliq amaliyotida to'g'ri va egri soliqlar nisbatiga qarab u yoki bu mamlakat iqtisodiyotini rivojlanishi yoki iqtisodiy qiyinchiliklarni borligini tahlil qilib berish mumkin. Masalan. AQSh da to'g'ri soliqlar salmog'ining byudjet daromadida 90 foizga yaqin bo'lishi bu erda rivojlangan bozor iqtisodiyoti mavjudligidan darak beradi.

Egri soliqlar tarkibiga QQS, aktsiz solig'i, bojxona boji, er osti boyliklaridan foydalanish soliqlari kiradi. Yuqorida aytib o'tilganidek, to'g'ri va egri soliqlar yagona soliq tizimini tashkil etib bir-biri bilan o'zaro bog'langan. Umumiy soliq summasi o'zgarmagan holda birining stavkasini kamaytirish ikkinchisini stavkasini oshirishni talab etadi.

Soliqlarning umudavlat (respublika) va mahalliy soliqlarga bo'linishi hukumat idoralarining respublika hukumati va mahalliy hukumatlarga bo'linishi asosida kelib chiqadi. Har bir hokimiyat idoralari o'zlarining bajaradigan muhim vazifalaridan kelib chiqib, o'z byudjetiga va uni ta'minlaydigan soliqlarga ega bo'lishi kerak. Respublika hukumati umumdavlat miqyosida katta vazifalarni mudofaa, xavfsizlikni saqlash, tartib intizom infrastrukturasi yaratish, mehnatkashlarga ijtimoiy himoyasini tashkil etish va boshqa bir qator yirik vazifalarni bajaradi. Shuning uchun uning byudjeti ham soliqlari ham salmoqli bo'lishi shart. QQS, aktsiz solig'i, yuridik shaxslarning daromadi (foydasidan), fuqarolar daromadidan olingan soliqlar respublika byudjetiga tushadi. Umumdavlat soliqlarining muhim xususiyati shundaki, respublika byudjetiga tushadigan soliqlardan mahalliy byudjetlarni boshqarib borish uchun ajratma sifatida tushushi mumkin. Bordi-yu, ajratma etmasa subventsiya yoki subsidiya beriladi. Agar kelgusi yil mahalliy byudjetlarning o'z manbalari (soliqlari) ko'payib qolsa, respublika soliqlardan ajratma berishning hojati qolmaydi. Respublika va mahalliy soliqlar yagona mohiyatiga ega bo'lib, byudjetga to'lanishi lozim bo'lgan to'lovlardir.

Mahalliy soliqlar hukumatlar bajaradigan vazifalariga qarab belgilanib, ularga doimiy va to'liq biriktirib beriladi. Mahalliy hukumatlar asosan mehnatkashlarga yaqin bo'lganligidan ularga ijtimoiy masalalarni maktab, sog'liqni saqlash, madaniyat, maorif, shahar va qishloqlar obodonchiligi kabi vazifalarni bajaradi.

Lekin bu soliqlar va yig'implar ularning byudjet xarajatlarining 30-40 foizini qoplaydi, xolos. Keyingi vaqtlarda mahalliy byudjetlar daromadlari salmog'ini 50-60 foizga etkazish kabi hukumat qarorlari mavjud. Mahalliy byudjetlar daromadlarini ko'paytirish eng dolzarb masalalardan biridir. Faqat o'z daromad manbaiga to'liq ega bo'lgan mahalliy hukumatlar o'z faoliyatlarini to'liq amalga oshirishlari mumkin. Aks holda, har xil moliyaviy kamchiliklarga yo'l qo'yish ehtimoli bor. Mahalliy soliqlarning muhim xususiyati shundaki ular faqat shu hududning byudjetiga tushadi. Boshqa byudjetlarga ajratmalar berilmaydi.

Mahalliy byudjetlarning soliq va yig'implari kam bo'lganligidan bu byudjetlarning daromadlar va xarajatlarini barqarorlashtirish (balanslashtirish) ancha murakkabdir. Bu masalani echishda ilgari ko'rsatganimizdek hududdan tushadigan soliqlardan ajratmalar beriladi. (masalan, QQS, daromad solig'i va boshqalar). Amaliyotda shu soliqlardan mahalliy byudjetlarga ular byudjetini baro'arorlashtirish uchun 100 foizgacha ajratma bermasdan turib subventsiya (maqsadli yordam) berish hollari uchraydi. Vaholanki, mahalliy hukumatlarni o'z hududlaridan tushadigan soliqlarni undirishga qiziqtirish uchun 100 foizgacha ajratmalar berish maqsadga muvofiqdir.

Subventsiya yoki subsidiya uslublari esa mahalliy hukumatlarning respublika hukumatiga murojaat etish lozimligini bildirib, ularni o'z hududlaridagi soliqlar to'liq undirilishini qiziqtirmaydi, ulardagi boqi beg'amlik fazilatini kuchaytiradi. Mahalliy hukumatlar o'z xoxishlaricha soliq va yig'implar kiritish huquqiga ega emas. O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksida ko'rsatilgan soliqlarning o'z hududlarida qo'llash yoki qo'llamaslik huquqi bor. Undan tashqari mahalliy soliqlar (mol-mulk va er solig'idan tashqari) va yig'implardan byudjetga tushgan summa atrofida soliq to'lovchilarga imtiyozlar berish huquqiga ega. Mahalliy soliqlar va yig'implarning byudjetga to'liq tushishini tashkil qilish ularning zimmasidagi asosiy vazifa hisoblanadi.

2. Yuridik shaxslarning solikli va soliqsiz to'lovlari tavsifi.

O'zbekiston Respublikasining davlat byudjetiga to'lanadigan soliq va yig'implarning hal qiluvchi qismini yuridik shaxs soliqlari va boshqa to'lovlari tashkil etadi. Yuridik shaxslar Respublika (umumdavlat) byudjetiga quyidagi soliqlar va yig'implarni to'laydilar:

- Yuridik shaxslarning daromadi (foydasi)ga soliq;
- Qo'shilgan qiymat solig'i;
- Aktsiz solig'i;
- Er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq;
- Ekologiya solig'i;
- Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq;
- Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarining yalpi daromadidan soliq;
- Bojxona boji;
- Davlat boji;
- Boshqa to'lovlar;

Yuridik shaxslar mahalliy byudjetlarga quyidagi soliqlar va yig'implarni to'laydilar:

- Kichik biznes uchun yagona soliq;
- Mol-mulk solig'i;

(Reklama solig'i, avtotransport vositalarini olib sotganlik uchun soliq - 2003 yildan boshlab bekor qilindi).

- Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish solig'i;
- Savdo huquqini olish yig'imi;
- Alohida tovarlarni sotish uchun litsenziya yig'imi;
- Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslarni ro'yxatdan o'tkazish yig'imi;
- Dehqon bozorida bir martalik yig'im;
- Qishloq xo'jalik tovar ishlab chiqaruvchilar uchun yagona er solig'i;
- Noqishloq xo'jalik tashkilotlari uchun er solig'i;
- Boshqa to'lovlar.

Yuridik shaxslar soliq to'lovchi bo'lishi uchun yuridik shaxs maqomini olganidan tashqari, albatta biror ruxsat etilgan faoliyatdan daromad olgan bo'lishlari zarur yoki tovarlar (ish, xizmatlar) sotishdan oborotga ega bo'lishlari hamda statistika idoralarida, hokimiyatlardan ro'yxatdan o'tgan (kodga ega) bo'lishlari shart har bir

yuridik shaxsga identifikatsion raqam beriladi.

Yuridik shaxs bo'lib mulkka ega bo'lishlik, bordiyu soliqdan yoki boshqa sub'ektlardan qarzdor bo'lib qolsa, boshqa choralar ko'rilganda etarli bo'lmasa, ana shu mulklarini sotib (sud qaroriga asosan) soliqdan qutilish imkoniyati yaratiladi.

Yuridik shaxslar soliqlarini byudjet daromadlarini shakllantirish va pul muomalasini mustahkamlashdagi ahamiyati.

Ilgari aytganimizdek, yuridik shaxslarning byudjetlarga to'laydigan soliqlari to'g'ri va egri soliq'larga bo'linadi.

To'g'ri soliq'lar daromad (foyda) soliqlari va resurslar soliqlaridan tashkil topadi. Egri soliq'lar esa qo'shilgan qiymat solig'i, aktsiz solig'i, bojxona bojidan iboratdir. Yuridik shaxslarning bu soliqlari byudjet daromadlarini asosiy qismini tashkil etishi quyidagi jadval ma'lumotlarida ko'rinadi.

O'zbekiston Respublikasi davlat byudjetida soliqlarning tutgan salmog'i (foiz hisobida)

Soliqlar nomi	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Yuridik shaxslar daromadiga (foydasiga) soliq	25,8	23,9	21,8	13,5	10,5	9,3	8,6
Mikrofirma va kichik korxonalar uchun yagona soliq	1,2	2,0	2,1	2,1	2,2	2,2	3
Mol-mulk solig'i	1,5	2,3	3,0	2,8	3,0	3,1	2,3
Er solig'i	3,5	3,6	4,0	4,0	3,9	2,8	2,6
Er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq	0,6	1,3	2,1	1,2	1,0	0,9	1
Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3
Qo'shilgan qiymat solig'i	17,7	25,1	25,3	29,7	24,6	28,6	27,9
Aktsiz solig'i	20,0	14,4	13,4	18,6	24,5	26,9	26,4
Bojxona boji	1,6	1,5	2,1	1,3	1,6	1,7	1,9
Jami	80	81	83	75	75	75,5	76

Yuqoridagi jadval ma'lumotlar ko'rsatadiki, yuridik shaxslar soliqlari ichida egri soliq'lar salmog'i ortib borishi tendentsiyasiga ega, to'g'ri soliq'lar salmog'i esa pasayib borish yo'nalishidadir. Bunday holat mahsulot ishlab chiqaruvchilarning hissasiga tushadigan soliq yukini kamaytirib, ularning ishlab chiqarish faoliyatini kuchaytiradi. Shu bilan birga to'g'ri va egri soliq'lar byudjetning mustahkam

manbasiga aylanib uning o'ta ijtimoiy zarur bo'lgan xarajatlarini o'z vaqtida va uzluksiz moliyalashtirish imkonini yaratadi. Bularning ahamiyati beqiyos kattadir. Bu soliqlarsiz byudjetlarni rejali moliyalashtirish iloji yo'q.

Yuridik shaxslar soliqlari pul muomalasini mustahkamlashda ham katta ahamiyatga ega. To'g'ri soliqlar yuridik shaxslarning xarajatlarga mqljallangan mablag'larini qisqartirib muomalaga oz pullarni chiqarishga olib keladi. Egri soliqlar esa tovarlar (ishlar, xizmatlar) tarkibida bo'lib, baho hisobiga muomaladagi ortiqcha pullarni muomaladan oladi. Shunday qilib soliqlar pul muomalasini mustahkamlashda katta ahamiyatga ega bo'ladi.

Soliqlarning oshishi tovar (xizmat, ish) taklifini oshiradi, talabni kamaytiradi. Bu esa pul emissiyasini kamaytiradi. Ammo taklifda real qiymati past bo'lganligidan inflyatsiyani paydo qilishi mumkin.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. Soliq tizimi tushunchasi nimani ifoda etadi?
2. O'zbekiston Respublikasi soliq tizimini tavsiflang.
3. Soliqlar iqtisodiy mohiyatiga qarab qanday guruhlanadi?
4. Soliqlarning umumdavlat va mahalliy soliqlarga ajratishning sababi nimada va ular qanday farqlanadi?
5. Yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarning farqi nimadan iborat?
6. Byudjetdan tashqari jamg'armalarga majburiy to'lovlar va ularning soliqlarga qanday aloqasi bor?

3-mavzu: Yuridik va jismoniy shaxslarni soliqqa tortish tizimining tamoyillari (2 soat)

Mavzu bo'yicha qo'yilayotgan muammolar:

yuridik va jismoniy shaxslarni soliqqa tortish jarayonidagi uslubiyotning rivojlangan davlatlar soliq amaliyotidagi usullar bilan qiyosiy taqqoslash;

soliq tizimi baro'arorligini ta'minlash maqsadida soliq kodeksidagi soliqqa tortishning hamma elementlarini ko'rsatgan holda soliqlarni joriy qilishning umumiy tartibini ishlab chiqish;

to'lanishi kerak bo'lgan soliqlar va to'lovlar yuzasidan yuridik va jismoniy shaxslarning javobgarligi ma'suliyatini oshirish uchun aniq moliyaviy jazo choralarini takomillashtirish;

soliq sub'ektlari maqomini belgilashdagi mezonlarni umumlashgan holatdagi hujjatga keltirish muammosi.

Tayanch so'z va iboralar

soliqqa tortish, soliq tizimi, soliq tamoyillari, jarima va penyalar, solikli va soliqsiz to'lovlar, dalolatnomalar, eksport-import, xabarnoma, yuridik shaxs, jismoniy shaxs

Foydalanilgan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar: 4,6,8,11,15,18,21

Qo'shimcha adabiyotlar: 27,28,30,34

1. Soliqqa tortish maqsadida yuridik shaxs tushunchasi.

Soliq to'lovchilarni aniqlash asoslari. O'zbekiston Respublikasi soliqlar tizimida soliq to'lovchilarni ikki guruhga bo'linadi: yuridik shaxslar va jismoniy shaxslar; iqtisodiy mohiyatiga qarab: to'g'ri soliqlar va egri soliqlarga. Byudjet bo'g'inlariga tushishiga qarab: umumdavlat soliqlari va mahalliy soliqlar va yig'implarga bo'linadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksida (13-modda) xilma-xil mulk shaklidagi birlashmalar, korxonalar va tashkilotlar qisqacha yuridik shaxslar deb ataladi.

O'zbekiston Respublikasining asta sekin ijtimoiy himoyalangan erkin bozor iqtisodiyotiga o'ta borishi respublikada o'rta va kichik biznes faoliyatiga qulay sharoitlar yaratilayotganligi xilma-xil mulk shaklidagi: xususiy, kooperativ, shirkat, aksioner va qo'shma korxonalar orqali tadbirkorlikni rivojlantirishga keng sharoit yaratilmoqda. Buning hammasi soliqqa tortish maqsadida yuridik shaxslar sonini ko'payishiga olib kelmoqda. 2002 yilda kichik va o'rta biznesning yalpi ichki mahsulotdagi hissasi qisib 24,5 foizni tashkil etdi. Jami 250 mingdan ortiq yuridik shaxslar mavjud, shu jumladan 200 mingdan ortig'i kichik korxonalar va firmalardir.

Yuridik shaxs deb o'zining ixtiyorida, qaramog'ida, foydalanishida mulkka ega bo'lgan, o'zining majburiyatlarini shu mulk bilan qaytara oladigan, buxgalteriya balansi hamda bankda hisobvaraqa-siga ega bo'lgan shaxslarga aytiladi. Yuridik shaxslarning statistika organlarida o'z faoliyat kodlari ko'rsatilgan bo'ladi.

2. Hisoblangan soliqlar va yig'implar uchun yuridik shaxslarning javobgarligi va ma'suliyati.

Yuridik shaxslar o'zlariga yuklatilgan soliqlarni hisoblash va byudjetga o'z vaqtida, to'liq to'lash javobgarligini olganlar. Ularning to'laydigan soliqlari asosan naqd pulsiz, ya'ni korxonalar, tashkilot, birlashmaning bankdagi hisob schyotlaridan mablag'ni o'chirib, respublika yoki mahalliy byudjet schyotlariga o'tkazish yo'li bilan amalga oshiradi. Qoida bo'yicha har qanday yuridik shaxs o'z soliq va boshqa majburiy to'lovlarni belgilangan vaqtda byudjetga to'liq o'tkazishga majburdir.

Buning uchun ular soliq va boshqa to'lovlarning muddati kelgan kungacha pullarni o'tkazish hujjatlari bo'lmish to'lov topshirig'i, cheklarni yozib banklarga topshirgan bo'lishlari kerak.

Agar to'lov topshiriqlari o'z muddatida yozilib banklarga topshirilmagan bo'lsa soliq idoralari o'zlarining inkasso-to'lov talabnomalari orqali undirib oladilar.

Har bir o'z vaqtida byudjetga o'tkazilmagan kun uchun o'tkazilishi kerak bo'lgan soliq summasi hisobidan 0,07 foiz penya hisoblanib soliqqa qo'shimcha ravishda byudjetga majburiy undiriladi. Albatta penya summasining ko'payishi korxonaning moliyaviy holatiga salibiy ta'sir ko'rsatadi. Penya korxonalar uchun qo'shimcha soliqdir.

Shuning uchun har qanday xo'jalik sub'ektlari hisobchilari soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni ularda belgilangan to'lov muddatigacha o'z vaqtida to'lab borishlari shart. Bunda ayniqsa bo'nak (avans) to'lovlarga ko'proq e'tibor qaratilishi lozim, chunki QQS, daromadga (foydaga) soliq va boshqalarda bo'nak to'lovlar soni ko'p bo'lganligidan boqimandaning ko'payishiga olib keladi. hozirgi kunda bu boqimanda bilan kurash iqtisodiyotni baro'arorlashtirishda muhim davlat tadbirlariga aylanmoqda.

Yuridik shaxslarning hamma soliqlari naqd pulsiz to'lanadi. Biroq, ayrim yig'implar (davlat va bojxona bojlari) naqd pulli bo'lishi mumkin.

Yuridik shaxslar soliqlarini naqd pulsiz to'lanishi juda katta iqtisodiy ahamiyatga ega. Pul o'tkazishlar tezlashadi, ijtimoiy xarajatlar tejaladi.

3. Soliqqa tortish maqsadida jismoniy shaxs tushunchasi. Soliqqa tortish tizimida yuridik va jismoniy shaxslarga qo'llanadigan tamoyillar.

Jismoniy shaxslar yuridik shaxs maqomini olmagan shaxslardir. Bunday shaxslarga O'zbekiston Respublikasi fuqorolari, fuqoroligi bo'lmaganlar va chet el mamlakatlari fuqorolari kiradi.

O'zbekiston Respublikasi soliq qonunchiligiga binoan soliqqa tortish maqsadida soliq to'lovchilar yuridik shaxslar va jismoniy shaxslarga bo'lingan. Darslikning ikkinchi bo'limida qayd qilinganidek, davlat byudjeti daromadlarining 75 foizidan ortig'ini yuridik shaxslar to'laydigan soliqlar tashkil etadi. Jismoniy shaxslar to'laydigan soliq va yig'implar esa qarayib byudjet daromadining 25 foizini tashkil etadi.

Jismoniy shaxslar to'laydigan soliqlarning xususiyati shundan iboratki, soliq jismoniy shaxsning to'g'ridan-to'g'ri o'z daromadidan olinadi. Soliqlar va yig'implar asosan byudjetga naqd pul to'lash yo'li bilan o'tkaziladi, ayniqsa tadbirkorlik faoliyatidan qat'iy stavkali soliq oldindan to'lab qo'yiladi.

Shunday ekan bu erda soliq to'lovchi jismoniy shaxs bilan soliq undiruvchi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri pul munosabatlari mavjud.

Shuning uchun jismoniy shaxslar soliqlarini undiruvchi inspektorlar o'ta madaniyatli, shirin so'z bo'lishi bilan birga jismoniy shaxslar soliqlarini hisoblash undirish tartib-qoidalarini, soliq qonunchiligini chuqur bilishi kerak. Shu shartlar bajarilgan taqdirda byudjetga jismoniy shaxslardan me'yoridagi soliq va yig'implar to'liq tushishligi ta'minlanadi. Ularni soliq qonunchiligini to'liq tushintira olmasligi, nopokligi byudjetga mqljallangan soliqlarni to'liq kelib tushmasligiga olib kelishi mumkin.

Jismoniy shaxslar soliqlari tarkibi va tuzilmasini quyidagi ma'lumotlar bilan izohlash mumkin

Daromadlar tarkibi	2002 yil		2003 yil		2004 yil	
	Mrd so'm	Jamiga nisbatan %	Mrd. soliqlar so'm	Jamiga nisbatan %	Mrd. so'm	Jamiga nisbatan %
1.Jismoniy shaxslar daromadiga soliq	144,0	65	214,8	59,6	303,3	64,7
2.Jismoniy shaxslar daromadiga qat'iy stavkadagi solig'i	26,0	11,7	40,5	11,2	46,4	9,0
3.Tovarlar kiritganligi uchun jismoniy shaxslardan yig'im	12,2	5,5	34,8	9,6	30,0	6,5
4. Mol-mulk solig'i	17,0	7,6	27,0	7,4	26,5	5,6
5. Er solig'i	22,0	9,9	23,0	6,4	28,0	6
6.Avtotransport yoqilg'ilar uchun jismoniy shaxslardan iste'mol solig'i	-	-	-	-	39,0	8,0
7. Boshqalar (suv va er osti boylik-laridan foydalan-ganlik solig'i	-	-	-	-	-	-
Jami:	221,2	100	360,7	100	467,0	100

Ma'lumotlar ko'rsatadiki, jismoniy shaxslarning soliqlari tarkibi ortib bormoqda. Ularning soliqli to'lovlari ichida jismoniy shaxslarning daromadiga soliq salmog'i jihatidan birinchi o'rinni, tadbirkorlarning daromadiga soliq-ikkinchi, tovar kiritilganligi uchun yagona bojxona to'lovi uchunchi o'rinni egallagan. Boshqa soliq turlarining aniq ma'lumotlari ajratilmagan. Suv resurslaridan, tabiiy boyliklardan foydalanganlik uchun soliq, import tovarlarga aktsiz solig'ini jismoniy shaxslar tadbirkorlar ham to'laydi. Ular to'g'risida ham aniq ma'lumotga ega emasmiz. Yuqoridagilardan tashqari jismoniy shaxslar ikki yarim foiz ish haqidan satsial sug'urta to'lovlari to'laydilar.

2002 yil 1 iyundan boshlab jismoniy shaxslar tadbirkorlik maqsadida chetdan tovar olib kirsalar ilgari import tovarlariga QQSoliq, bojxona boji, jismoniy shaxslar tovar keltirganligi uchun yig'im o'rniga yagona bojxona to'lovi joriy etildi.

Yagona bojxona to'lovi stavkalari 2003 yildan boshlab quyidagicha belgilandi (foizlarda):

- oziq-ovqat mahsulotlariga (undan tashqari) - 40;
- nooziqovqat mahsulotlariga - 70;
- un mahsulotlariga nolli stavka qo'llanadigan bo'ldi.

Yagona bojxona to'lovini hisoblash uchun bojxona qiymatiga to'lov stavkalari ko'paytiriladi. Yuridik shaxs bo'lmasdan yakka tartibda tadbirkorlikni amalga oshiruvchi jismoniy shaxslar:

- hokimiyatdan yakka tadbirkor sifatida ro'yxatdan o'tgan bo'lishi;
- eksport-import operatsiyalarni amalga oshirish huquqiga ega bo'lishi;
- chetdan tovar olib kirganligi to'g'risida bojxona idoralaridan hujjat bo'lishi;
- kassa mashinalariga ega bo'lishi shart.

Jismoniy shaxslar soliqlarini hisoblab chiqarish asosan ikki yo'l bilan olib boriladi.

Jismoniy shaxslarga daromadlar to'lovchi yuridik shaxslar o'zlarida mavjud bo'lgan hujjatlar asosida ularning soliqlarini hisoblaydilar.

Yuridik va jismoniy shaxslar taqdim qilingan ma'lumotnoma va xabarnomalar asosida soliq xizmati idoralari tomonidan hisoblanadi.

Jismoniy shaxslarga xo'jalik mehnat shartnomasi, fuqorolik-huquqiy shartnomalari bo'yicha ish haqi mukofot va boshqa qator daromadlar to'lovchi korxonalar, tashkilot, muassasa soliqlarini to'liq to'g'ri hisoblash va o'z vaqtida byudjetga o'tkazib berish javobgarligini o'z zimmlariga oladilar. Fuqorolarning olgan daromatlari to'g'risida soliq idoralariga hamda fuqoroga bildirish va ma'lumotnoma yozib berish vazifasini ham yuridik shaxslarga yuklatilgan.

Jismoniy shaxslar asosiy ish joydan tashqarida qo'shimcha daromad olganda, chetdan O'zbekiston hududiga tovarlar olib kirganda, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanganda olingan daromadlar va xarajatlar qilinganda soliq deklaratsiyalarini soliq hisoblash uchun soliq idoralariga taqdim etadilar.

Yuqoridagi hujjatlar va o'zlaridagi yig'ilgan ma'lumotlar, tekshiruv dalolatnomalari asosida soliq idoralari jismoniy shaxslar uchun soliq hisobini to'zib, ularga soliq summasi va to'lov muddatlari ko'rsatilgan xabarnomalarni yuboradilar. Bulardan tashqari, yuridik shaxs maqomini olmasdan tadbirkorlikning ayrim turlari bilan shug'ullanuvchilar qat'iy stavkasida daromad solig'ini to'laydilar.

Er solig'i, mol-mulk soliqlarini ham soliq idoralari qayta har yili hisoblab chiqib, jismoniy shaxslarga xabarnoma orqali etkazadilar. Xabarnoma olgan jismoniy shaxslar ko'rsatilgan muddatda barcha soliq va yig'implar summasini o'z vaqtida to'lashga majburdirlar. Shu erda fuqorolardan olinishi lozim bo'lgan biror bir soliq to'lanmay qolsa soliq idoralari javob beradi.

Shunday holatda er solig'i, mol-mulk solig'i uch yil to'lanmagan bo'lsa uni peniya hisoblanmasdan undiriladi.

Soliqlar va yig'implar o'z vaqtida to'lanmaganda «boqimanda» deb ataladi. Uning mazmuni muddatida to'lanmagan to'lovlardir. Ana shu boqimanda summasiga har bir to'lanmagan kun uchun 0,07 foiz peniya soliq summasiga qo'shimcha hisoblanib undirib olinadi. Avvalo soliq summasi so'ng penya, so'ng jarimalar undiriladi. Boqimanda uzoq muddatga to'lanmasa fuqoroning mulki ro'yxat qilinib xalq sudiga beriladi. Chet elda esa soliqlar to'lab borishini og'zaki va yozma ogohlantirishlari, qarzlarni komissiyada ko'rib chiqish tajribalari mavjud.

4. Yuridik va jismoniy shaxslarni soliqqa tortish tizimidagi tamoyillarning o'xshash hamda farqli jihatlari.

O'zbekiston soliqlar tizimi manbaiga qarab soliqlar yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan soliq'larga ajratiladi. Yuridik shaxslardan olinadigan soliq'larga hamma egri soliqlar, korxonada daromadga soliq, er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun, suv resurslaridan foydalanganlik uchun, ekologiya, savdo tashkilotlarini yalpi daromad solig'i, er solig'i, mol-mulk solig'i, kichik biznes uchun yagona soliq va boshqalar kiradi. Ba'zi soliqlarni (QQS, aktsiz) yuridik shaxslar ham jismoniy shaxslar ham to'laydilar. Jismoniy shaxslar to'laydigan soliq'larga daromadga soliq, er, mol-mulk, avtomobil vositalarini olib sotish soliq'lari kiradi. huquqiy shaxslardan olinadigan davlat byudjet daromadlarining hal qiluvchi qismini (70-75 foizi) tashkil etadi. Bu soliqlarning muhim xususiyati naqd pulsiz korxonalar hisob (joriy) schyotlaridan byudjet schyotlariga kqchirib qo'yiladi. Uni undirish oson va arzon tushadi. Jismoniy shaxslardan olinadigan ba'zi soliqlar naqd pulga undirilganligi uchun uni to'lash qiyin kechadi. Bunday soliq'larga er, mol-mulk soliq'lari, va qator yig'implar kiradi. Soliq yig'ish xarajati ko'payib ketadi. Chunki bu ish bilan maxsus tajribaga ega bo'lgan inspektorlar shug'ullanadi, hujjatlar (deklaratsiya, xabarnomalar, chaqiriqlar va boshqalar) ko'p yoziladi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. Qanday shaxslar yuridik shaxs deb ataladi?
2. Qaysi soliqlar va yig'implar yuridik shaxslar to'laydigan Respublika soliq'lari tarkibiga kiradi?
3. Qaysi soliqlar va yig'implar yuridik shaxslar to'laydigan mahalliy soliq'lari tarkibiga kiradi? Yuridik shaxslar to'laydigan soliq'larning qanday ahamiyatlari bor?
4. Jismoniy shaxslar tushunchasi va ular to'laydigan Respublika soliq'lari tarkibi?
5. Qaysi soliqlar va yig'implar jismoniy shaxslar to'laydigan mahalliy soliq'lari tarkibiga kiradi? Jismoniy shaxslar to'laydigan soliq'larning qanday ahamiyatlari bor?

4-mavzu: Yuridik shaxslardan undiriladigan foyda (daromad) solig'i (14 soat)

Mavzu bo'yicha qo'yilayotgan muammolar:

foyda solig'i hamda daromad solig'ini undirish bo'yicha aniq mezon va chegarani ko'rsatib beruvchi uslubiyotni amalga kiritish;

foyda solig'i stavkalarini tarmoqlar bo'yicha tabaqalashtirish muammolari;

Soliq kodeksini takomillashtirish orqali xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyati sharoitlarini tenglashtirish hamda faoliyat yuritishning huquqiy shakllariga nisbatan foyda (daromad) solig'ining neytralligini ta'minlash;

Tayanch so'z va iboralar

yuridik shaxslarning daromad (foyda) solig'i, soliq stavkasi, soliq ob'ekti, soliq sub'ekti, rezident va norezidentlar, soliq imtiyozlari, soliqni to'lash muddatlari

Foydalanilgan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar: 5,8,11,16,20,

Qo'shimcha adabiyotlar: 25,28,31

1. Yuridik shaxslardan undiriladigan foyda (daromad) solig'ining iqtisodiy mohiyati, ahamiyati va byudjet daromadlarida tutgan o'rni.

Yuridik shaxslarning to'laydigan soliqlari ichida ularning daromadi (foydasiga) soliq byudjet daromadlari tarkibida katta o'rin egallaydi. Bu soliq to'g'ri soliq bo'lganligi uchun xo'jalik sub'ektlarining to'g'ridan-to'g'ri moliyaviy ahvoli bilan bog'liq, unga ta'sir etadi. Shuning uchun bu soliq salmog'ini davlat yildan-yilga kamaytirish siyosatini olib bormoqda. Masalan, 1996-1998 yillarda 21-25 foizlarni tashkil etgan bo'lsa, 2002 yildan boshlab 8-9,3 foizni, 2003 yilda esa 8,6 foiz bo'lgan.

Yuridik shaxslarning daromad (foyda)siga soliq - bu korxonalar, birlashmalar va tashkilotlar daromadi (foydasiga)ning bir qismini byudjetga majburiy to'lov munosabatini bildiradi.

Soliq kodeksi bo'yicha daromad (foyda)ga ega bo'lgan yuridik shaxslargina bu soliqni to'lovchilari bo'ladi. Ammo, jami daromad, ulardan chegirib tashlanadigan chiqimlar soliq kodeksiga kiritilgan bo'lsa ham, ularni aniqlashni Vazirlar Mahkamasiga yuklatilgan. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga o'zining 1999 yil 5 fevral 54-son Qarori bilan «Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish hisoboti» to'g'risidagi Nizomni qabul qilgan. Jami daromad va soliqqa tortiladigan daromad ham shu nizom bilan belgilanadi.

Daromad (foyda)ga soliq to'lovchilari bo'lib, moliya yilida soliqqa tortiladigan daromad (foyda)ga ega bo'lgan yuridik shaxslar hisoblanadi. Moliya yili bizning respublikamizda kalendar yiliga mos tushadi. Ammo hamma yuridik shaxslar ham bu soliqni to'layvermaydi. Kichik korxonalar, savdo tashkilotlari, gramplastinkalar ishlab chiqib sotuvchi tashkilotlar, yagona soliq to'lovchi chakana savdo korxonalari (kichik va mikrofirmalar), yagona er solig'i to'lovchi qishloq xo'jalik tovari ishlab chiqaruvchilar bu soliqni to'lamaydilar. Ular o'zlari uchun ixchamlashtirilgan soliqni to'laydilar. Bulardan tashqari tadbirkorlik faoliyatining faqat alohida turlariga qat'iy stavkada soliq to'lovchilar ham bu soliqni to'lamaydilar.

Soliqqa tortish maqsadida daromad (foyda)ga soliq to'lovchilarni rezidentlar va norezidentlarga ajratiladi.

O'zbekiston Respublikasining rezidenti deb O'zbekistonda ta'sis etilgan yoki ro'yxatdan o'tgan hamda bosh korxonasi O'zbekistonda joylashib, O'zbekiston Respublikasidan tashqarida ro'yxatdan o'tgan yuridik shaxslar hisoblanadi. Ro'yxatdan o'tgan yuridik shaxslarga identifikatsion raqam beriladi. Uning mazmuni tartib raqamiga mos keladi.

O'zbekiston Respublikasi rezidenti bo'lgan yuridik shaxslar O'zbekistonda va undan tashqaridagi faoliyatdan olgan daromadlaridan daromad (foyda) solig'iga tortiladilar.

O'zbekiston Respublikasining norezidentlari esa faqat O'zbekiston Respublikasida faoliyat ko'rsatishdan olgan daromadlari bo'yicha soliqqa tortiladilar.

Rezidentlar doimiy faoliyat ko'rsatuvchilar bo'lsa, norezidentlar faoliyati Respublikada o'tkinchi yoki vaqtinchalik harakterga ega.

Daromadga (foyda)ga soliq to'lovchilarni to'liq tushunish uchun ularni iqtisodiyot soxalari bo'yicha ham soliq to'lovchilar bo'lishligini inobatga olish zarur. Masalan, sanoat, qurilish, transport, kommunal xo'jaligi va boshqalar kiradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, yuridik shaxslar daromadiga (foydasiga) soliq to'lovchilari bo'lishi uchun qo'yidagi shartlarga javob berishi kerak:

- biror ruxsat etilgan faoliyatdan daromad (foyda)olishi;
- o'zining mulkiga ega bo'lishi;
- mustaqil tugallangan buxgalteriya balansiga ega bo'lishi;
- bankda hisob raqamiga ega bo'lishi;
- identifikatsion raqamga ega bo'lishi.
- hokimiyatdan ro'yxatdan o'tgan bo'lishi shart.

Umumiy tartib bo'yicha yuridik shaxslar shu shartlarga javob bersagina daromadga (foydaga) soliq to'lovchilar bo'lib hisoblanadilar.

2. Soliq to'lovchilari tarkibi, soliq ob'ekti.

Yuridik shaxslarning daromadga (foydaga) solig'i bo'yicha soliqni to'liq, to'g'ri aniqlash (hisoblash) uchun ularning jami daromadlariga nimalar kirishini mukammal o'rganish zarur bo'ladi.

Yuridik shaxslarning jami daromadi tarkibiga ular tomonidan olinishi lozim bo'lgan (olingan) ortilgan tovar, bajarilgan ish, ko'rsatilgan xizmat haqlari kabi pul va bepul (pulsiz) qaytarmaslik sharti bilan olingan mablag'lar kiradi. Demak, olingan kreditlar jami daromadga kirmaydi.

Jami daromadga quyidagilar kiradi:

- mahsulot (ish, xizmat) sotishdan tushgan tushum. Unga ortilgan mahsulot qiymatini to'lash uchun hisoblash hujjatlarida ko'rsatilgan summa; buyurtmachi tomonidan tasdiqlangan, bajarilgan ishlar dalolatnomalarida ko'rsatilan summalar; ko'rsatilgan xizmatni bajarilganligini tasdiqlovchi summalar kiradi. Vositachilik faoliyatidan (komission taqdirlash) daromad oluvchi tashkilotlar uchun tushum hamma bitimlar bo'yicha komission taqdirlash (protsentlar) summolari hisoblanadi.
- asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar, qimmatli qog'ozlar, intellektual mulk ob'ektlari, materiallar va boshqa aktivlar sotishdan daromadlar kiradi.
- soliqqa tortish maqsadida asosiy fondlar va boshqa mulklarni sotishdan daromadni aniqlashda shu fondlar mulklarni sotish bahosi va qoldiq summasi o'rtasidagi farq (oshishi) hisobga olinadi. Bu erda qoldiq qiymat hamma asosiy fondlar, moddiy aktivlar, kam qiymatli va tez bo'ziladigan predmetlarga ham qo'llaniladi. Asosiy fondlar bepul berilganda berayotgan shaxsning aktivlar qiymati o'sha vaqtdagi tashkil topgan xarajatlar bilan, mulklarni oluvchining daromadi esa kirim qilingan qoldiq qiymat bilan, lekin bergan shaxsning tannarx qiymatidan kam bo'lmagan holda qabul qilinadi.
- foizlar va dividendlar turida olingan daromadlar;
- bepul olingan mulklar. Lekin bepul olish bir tizim ichiga kiruvchi korxonalar tomonidan bo'lsa daromad bo'lmaydi. Tizim deyilganda vazirliklar, kontsernlar, trestlar va b. ichidagi harakatlar tushuniladi;
- mulklarni ijaraga berishdan daromadlar. Ammo amortizatsiya qilinadigan asosiy vositalar lizing shartnomasi bo'yicha ijaraga berilsa, soliqqa tortish maqsadida mulkni sotib olgan hisoblanadi;
- royalti-intelektual mulklarning huquqidan daromadlar, mualliflik haqlari,

patentlari, chizmalar tovar belgilari, yangi modellardan daromadlar;

- bepul moliyaviy yordam (byudjet mablag'laridan tashqari);
- kreditorlik va deponentlik qarzlarni hisobdan chiqarishdan daromadlar, agar so'rov muddati tugagan bo'lsa. Umumiy so'rov muddati yuridik shaxslar uchun 3 yil qilib belgilangan;
- ilgari chegirma qilingan qarzlarni, zararlar va umidsiz qarzlarni tushishidan olingan summalar;
- valyuta scheti bo'yicha ijobiy kurs farqlari;
- favqulodda daromadlar;
- har xil daromadlar.

Tovar moddiy boyliklarni qayta baholashdan qo'shimcha summalar soliq tortiladigan daromadga shu tovarlar (ishlar, xizmatlar) sotishi bilan qo'shib beriladi.

Korxonalar (tashkilotlar) mahsulotlarini haqiqiy tannarx bahosidan past sotgandagi zararlar soliqqa tortiladigan daromadni kamaytirmaydi.

Ichki bozordan past bahoda o'z mahsulot (ish, xizmat)larni erkin almashtiriladigan valyutada sotuvchi korxoalar uchun soliqqa tortiladigan baza eksport mahsulotini sotishning haqiqiy bahosidan kelib chiqib hisobga olinadi.

Umumiy vazifalarni hal qilish uchun ustav fondiga badallar, paylar va boshqa maqsadli quyilmalar yuridik shaxsning daromadiga kirmaydi va soliqqa tortilmaydi.

Korxonalarining chet el valyutasida olgan daromadlari ham umumiy daromadlarga qo'shib soliqqa tortiladi. Bunda chet el valyutasida olingan daromad qsha kundagi Markaziy bank belgilagan kurs bilan daromadga olinadi.

Yuqorida aytilgan daromadlar tarkibi "Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarini shakllantirish tartibi to'g'risida"gi Nizom bilan aniqlanadi va qo'yidagi ko'rsatkichlar bilan ifodalanadi:

- mahsulotni sotishdan olingan yalpi foyda.

$$Y_{aF} = SST - IT,$$

ya'ni Y_{aF} -yalpi foyda, SST-sotishdan olingan sof tushum, IT-sotilgan mahsulotning ishlab chiqarish tannarxi;

- asosiy faoliyatdan olingan foyda.

$$A_{FF} = Y_{aF} - DX + BD - BZ,$$

bunda A_{FF} -asosiy faoliyatdan olingan foyda, DX-davr xarajatlari, BD-asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar, B3-asosiy faoliyatdan ko'rilgan boshqa

zararlar.

- umumxo'jalik faoliyatidan olingan foyda (yoki zarar.

$$UF=AFF+MD-MX,$$

bunda UF-umumxo'jalik faoliyatidan olingan foyda; MD-moliyaviy faoliyatdan daromadlar; MX-moliyaviy faoliyat xarajatlari;

- soliq to'languncha olingan foyda.

$$STF=UF+FP-F3,$$

bunda STF-soliq to'laguncha olingan foyda; FP-favqulodda vaziyatdan olingan foyda; F3-favqulodda vaziyatdan ko'rilgan zarar.

Yilning sof foydasi, u korxonada daromadga soliq to'langandan so'ng qoladi. U o'zida sof daromaddan ijtimoiy infratuzilma solig'ini to'lagandan so'ng korxonaning o'zida qoladi.

Demak, soliqqa tortiladigan daromad STF ga Nizom bo'yicha uning 1 va 2 ilovalardagi xarajatlarni qayta qo'shish bilan aniqlanadi.

Jami daromaddan chegirmalarga quyidagilar kiradi va soliqqa tortiladigan daromaddan chegiriladi:

- qo'shilgan qiymat solig'i, aktsiz solig'i, mol-mulk solig'i, er solig'i, er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq, ekologiya solig'i, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq, bojxona bojlari summolari;

- banklarning va boshqa moliya-kredit tashkilotlarining qisqa muddatli kreditlari bo'yicha foiz to'lovlari summolari, to'lov muddati o'tgan va to'lov muddati uzaytirilgan ssudalar bo'yicha foizlar bundan mustasno;

- xodimlarga ish haqi to'lash bo'yicha xarajatlar (banklar, sug'urta tashkilotlari, videosalonlar va boshqa omaviy tomosha tashkilotlari bundan mustasno).

- belgilangan tartibda kiritilgan renta to'lovlari summasi;

- ijara haqi (lizing to'lovi);

- asosiy vositalarni ta'mirlash xarajatlari;

- chet el yuridik va jismoniy shaxslarning moddiy xarajatlari va ko'rsatgan xizmatlari qiymati;

- majburiy sug'urta to'lovlari bo'yicha o'tkaziladigan qonun hujjatlariga muvofiq ish haqiga hisoblangan summalar;

- mahsulotlar (xizmatlar)ni sertifikatsiyalash ishlariga haq to'lash summolari;

- normalar bo'yicha xizmat safari, vakillik maqsadlari, reklama, kadrlar tayyorlash va ularni qayta tayyorlash xarajatlari summolari;

- mahalliy hokimiyat tasdiqlagan normada soliq to'lovchi balansidagi sog'liqni saqlash ob'ektlari, qariyalar va nogironlar uylari, maktabgacha tarbiya bolalar muassasalari, bolalarning dam olish lagerlari, madaniyat va sport ob'ektlari, xalq ta'lim muassasalari, uy-joy fondini saqlashga xarajatlar summalari, yuqoridagi maqsadlarga ulush qo'shib qilingan xarajatlar kamaytiriladi;

- qonun bo'yicha boshqa majburiy to'lovlar chegirib tashlanadi.

Yuridik shaxslarning soliqqa tortiladigan daromadlarini aniqlash uchun yuqorida ko'rsatilgan Nizom bo'yicha ularning jami daromadlaridan jami xarajatlarini (chegirmalarini) chiqarib tashlab shu Nizomda belgilangan daromadga qayta qo'shiladigan xarajatlarni qo'shish yo'li bilan aniqlanadi.

Banklar va sug'urta tashkilotlarida Nizomdagi chegirmalardan tashqari jami daromaddan quyidagilar chegiriladi:

1. Banklar bo'yicha:

- kredit resurslari uchun to'lovlar;
- operatsion xarajatlar;
- pul mablag'lari va boyliklarni tashish va saqlash xarajatlari;
- mijozlarning hisobvaraqlari bo'yicha hisoblangan va to'langan foizlar, shu jumladan jismoniy shaxslarga;
- xavf-xatar operatsiyalari zaxirasi hisobotidan chiqarilgan umidsiz ssudalar.

2. Sug'urta tashkilotlari bo'yicha:

- qayta sug'urtalash shartnomasi bo'yicha berilgan to'lovlar summasi;
- hisobot davrining oxiriga harakati to'xtatilmagan sug'urtalash va qayta sug'urtalash shartnomasi bo'yicha to'lovlar;
- sug'urtalash va qayta sug'urtalash majburiyatlari bo'yicha hisoblangan va to'langan summalar;
- so'rov muddati atrofida sug'urta holat bo'yicha tugallanmagan to'lovlar summasi;
- zarar miqdori ko'rsatilmagan, sug'urta holat kirim to'g'risida xabar berilgan shartnoma bo'yicha to'lovlar summasi;
- sug'urta holat oldini olish tadbirlariga yo'naltirilgan mablag'lar;
- sug'urta tashkilotining zaxira fondiga 20 foizgacha bo'lgan miqdorda ajratma, lekin shu fondlar miqdori ularning ustav fondining 25 foiziga etguncha ajratmalar.

Soliq to'lovchilar (banklar va sug'urta tashkilotlaridan tashqari) so'rov muddati tamom bo'lishi bilan umidsiz qarzlarni chegirish huquqiga ega, agar ular tovarlar (ishlar, xizmatlar) sotish bilan bog'liq bo'lib ilgari jami daromadga olingan bo'lsa.

Moliyaviy jazo choralari va hisoblangan penya summasi jami daromaddan chegirilmaydi.

Tadbirkorlik faoliyatida uch yildan ortiq foydalanilgan asosiy vositalar realizatsiya qilinganda vujudga kelgan zararlar jami daromaddan chegiriladi.

Qimmatli qog'ozlar realizatsiya qilinganda vujudga kelgan zararlar jami daromaddan chegirilmaydi.

Ish hayvonlari va ko'p yillik daraxtlardan foydalanganda vujudga kelgan zararlar faqat ana shu aktivlardan foydalanishdan olingan daromaddan chegirib tashlanadi.

Asosiy vositalarning soliq solinadigan davr mobaynida Soliq kodeksida belgilangan normalar doirasida hisoblangan amortizatsiya ajratmalari summalari jami daromaddan chegirib tashlanadi.

Nomoddiy aktivlarga qilingan xarajatlar jami daromaddan eskirish tarzida har oyda ularning boshlang'ich qiymati asosida hisoblangan normalar bo'yicha chegiriladi.

Geologik tadqiqotlar va shunga qxshash xarajatlar amortizatsiya normasi bo'yicha 15 foiz miqdorida chegiriladi.

Tadbirkorlik faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan hamda ijtimoiy ehtiyojlarga ajratmalar jami daromaddan chegirilmaydi.

Moliya yilida soliq solinadigan daromad (foyda)ga ega bo'lgan yuridik shaxslar daromad (foyda) solig'i to'lovchilar hisoblanadi.

Soliq solish maqsadida yuridik shaxslar deganda yuridik shaxslarning daromadi (foydasi)ga solinadigan soliqni hisoblab chiqarish va byudjetga to'lash tartibi to'g'risidagi yo'riqnomada mulkida, xo'jalik yuritishi yoki tezkor boshqaruvida mol-mulki bo'lgan va o'z majburiyatlari bo'yicha ushbu mol-mulk bilan javob beradigan, shuningdek mustaqil balansga va hisob-kitob varag'iga ega bo'lgan alohida bo'limlar tushuniladi.

Yuridik shaxslar - O'zbekiston Respublikasi rezidentlariga O'zbekiston Respublikasida hamda undan tashkarida ularning faoliyat manbalaridan olingan daromadlar (foyda) bo'yicha soliq solinadi.

O'zbekistonda ta'sis etilgan yoki ro'yxatga olingan, shuningdek O'zbekiston Respublikasidan tashqarida ro'yxatga olingan, bosh korxonasi O'zbekistonda joylashgan yuridik shaxs O'zbekiston Respublikasining rezidenti hisoblanadi.

Byudjet bilan daromad (foyda) solig'i bo'yicha hisob-kitoblarni yuridik shaxslar mustaqil ravishda amalga oshiradilar. Ayrim tarmoqlar yuridik shaxslarining birlashmalari byudjet bilan hisob-kitoblarni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga binoan markazlashtirilgan tartibda amalga oshirishlari mumkin.

3. Soliq stavkalari va soliqqa tortish bazasini shakllantirish.

Yuridik shaxslarning daromad (foyda)ga solig'i stavkalari har yili Oliy Majlis tomonidan Vazirlar Mahkamasining yangi yilga byudjet parametrlarini ko'rib chiqqanda tasdiqlanadi.

Yuqori chegara stavkasi 1998 yilda 36 foizdan 2001 yilda 26 foizga tushgan. 2002 yilga esa 24 foiz, 2003 yildan boshlab 20 foiz, 2004 yil 18 foiz, 2005 yil 15 foiz qilib belgilangan.

2005 yilning yuridik shaxslar daromadiga (foydasiga) soliq stavkalari*

To'lovchilar	Soliq tortiladigan daromadga, %
Yuridik shaxslar (2-3 bandlardagidan tashqari)	15
Auksionlar o'tkazishdan, gastrol-kontsert faoliyati bilan shug'ullanishga litsenziyasi bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslarni, shuningdek norezidentlarni jalb etish yo'li bilan ommaviy tomosha tadbirlarini tashkil etishdan daromad oluvchi yuridik shaxslar	35
Bolalar uchun tovarlar, ayollar gigiena buyumlari, badiiy hunarmandchilik mahsulotlari ishlab chiqarishga ixtisoslashgan yuridik shaxslar	10
O'zi ishlab chiqargan tovarlar (ish, xizmatlar) eksportining erkin almashtiriladigan valyutadagi hissasi quyidagi miqdorlarni tashkil etadigan eksport qiluvchi korxonalar uchun:	
sotishning umumiy hajmida 15 foizdan 30 foizgacha sotishning umumiy hajmida 30 foiz va undan yuqori	stavka 30% ga pasaytiriladi stavka 2 marta pasaytiriladi

* - O'zR.V.M.ning 2004 yil 28 dekabrda 610-sonli qaroridan olindi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002 yil 13 noyabr 390-son qarori bilan:

- iste'mol tovarlarni ishlab chiqaruvchilar uchun shu tovarlarni ishlab chiqarishdan olgan daromaddan foydaga soliq stavkasini 20 foiz kamaytirib to'laydi.
- bolalar assortimenti tovarlari ishlab chiqaruvchilar, shu tovarlarni ishlab chiqarishdan olgan daromadlaridan 7 foiz stavkada soliq to'laydilar.

Iste'mol tovarlari ishlab chiqarishning fizik hajmini oshirishdan olgan daromadlar soliq to'lashdan ozod etiladi.

o'z faoliyatini doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan soliq to'lovchi-norezident O'zbekistonda olgan daromadlaridan soliq to'lovchi bo'lib hisoblanadi. Ularning soliq to'lash tartibi umumiy qoidaga tushadi.

Norezident soliq to'lovchining daromadini chet elga o'tkazilayotganda 10 foiz miqdorida daromadga (foydaga) soliq undiriladi.

Doimiy muassasa bilan bog'liq bo'lmagan O'zbekiston Respublikasida faoliyat olib borgan norezidentning daromadi hech qanday chegirmasiz daromad manbaida quydagi stavkalarda soliqqa tortiladi:

Daromad turlari	Foiz
Dividendlar va foizlardan	15
Sug'urta mukofotlari, sug'urtalash va qayta sug'urtalash xavf-xatari to'lovlari	10
O'zbekiston Respublikasi va boshqa davlatlar bilan Xalqaro aloqa uchun telekommunikatsiya va transport xizmati (fraxta daromadi)	6
Royalti, ijara daromadlari, xizmat ko'rsatish, shu jumladan boshqaruv xizmati, maslahatlar va boshqa daromadlar	20

Yuridik shaxslarga to'lanadigan dividendlar va foizlar to'lov manbaida 15 foizli stavka bilan soliqqa tortiladi.

Soliqqa tortish maqsadida dividend deb aktsiyalardan va boshqa xo'jaliklar-sub'ektlarining ustav kapitalidagi qatnashish ulushidan olgan daromadlar tushuniladi.

Foizlarga esa depozit omonatlar, qarzdor majburiyalar va boshqa qimmatli qog'ozlardan olgan daromadlar kiradi.

Manbaida soliqqa tortilgan va dividend, foiz olgan norezident jami daromadidan tegishli tartibda hujjatlar taqdim etsa chegirma olish huquqiga ega.

Davlat obligatsiyalari va davlatning boshqa qimmatli qog'ozlari bo'yicha dividendlar va foizlar soliq solishdan ozod etilgan.

Rezidentlar bo'lmish banklar va boshqa moliya kredit tashkilotlariga to'lanadigan foizlardan to'lov manbaida soliqqa tortilmaydi, balki banklar va moliya tashkilotlarida soliqqa tortiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2000 yil 5 iyun farmoniga binoan 2000 yil 1 iyuldan boshlab har xil mulk shaklidagi eksporterlarning eksportdan olgan daromadi o'zi ishlab chiqargan mahsulotlar (ishlar, xizmatlar) erkin almashtiriladigan valyutaga sotilsa daromad (foyda) solig'idan ozod etilgan.

O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksiga va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 5 fevraldagi "Mahsulot (ishlar, xizmatlar) ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi va moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risida"gi nizomga muvofiq jami daromad bilan chegirmalar o'rtasidagi farq sifatida hisoblab chiqarilgan, yuqorida ko'rsatilgan Nizomning ilovalarida belgilangan xarajatlar summasiga tuzatishlar kiritilgan daromad (foyda) solig'i soliq ob'ekti hisoblanadi.

Banklar va sug'urta tashkilotlari bo'yicha belgilangan chegirmalardan tashqari quyidagilar ham jami daromaddan chegirilishi kerak;

a) banklar bo'yicha:

kredit resurslari uchun to'lovlar;

operatsion xarajatlar;

pul mablag'lari va boyliklarini tashish va saqlash xarajatlari;

mijozlar hisobvaraklari, shu jumladan - jismoniy shaxslarning omonatlari bo'yicha hisoblab yozilgan va to'langan foizlar;

tavakkallik operatsiyalari bo'yicha zahira hisobiga hisobdan chiqarilgan umidsiz ssudalar summalari.

b) sug'urta tashkilotlari bo'yicha:

qayta sug'urtalash shartnomalari bo'yicha topshirilgan to'lovlar summalari;

amal qilishi hisobot yilining oxirida tugamagan sug'urtalash va qayta sug'urtalash shartnomalari bo'yicha to'lovlar summalari;

sug'urtalash va qayta sug'urtalash majburiyatlari bo'yicha amalga oshirilgan va hisoblab yozilgan to'lovlar summalari;

o'tgan yillarning sug'urta hodisalari bo'yicha tugallanmagan to'lovlar summalari, shu jumladan da'vo muddati doirasidagi majburiyatlar;

sug'urta hodisasi boshlangani ma'lum qilingan, lekin zarar hajmi taqdim etilmagan shartnomalar bo'yicha sug'urta summalari;

sug'urta tashkiloti tomonidan sug'urta hodisalari boshlanishining oldini olish va ogohlantirish chora-tadbirlarini moliyalashga yo'naltiriladigan mablag'lar summalari (preventiv chora-tadbirlar);

sug'urta tashkilotlarining zahira fondlariga ushbu fondlar miqdorlari sug'urta

tashkilotlari ustav fondining yigirma besh foiziga etguniga qadar ushbu tashkilotlar daromadlarining yigirma foiziga qadar miqdorda ajratmalar.

Soliq to'lovchilar (bundan banklar va sug'urta tashkilotlari mustasno) da'vo muddati tugagach daromadlari ilgari jami daromadga kiritilgan tovarlar (ishlar, xizmatlar)ni sotish bilan bog'lik umidsiz qarzlarni bo'yicha chegirma qilish huquqiga egadirlar.

Yuridik shaxslarning daromadlari va ular bo'yicha tegishli chegirmalar soliqlarni hisoblab chiqarish uchun ular taalluqli bo'lgan hisobot davrida, to'lash vaqti va pulning kelib tushish sanasidan qat'i nazar, buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq aks ettiriladi.

Agar qilingan xarajat xarajatlarning bir necha toifasiga kiritilgan bo'lsa, u jami daromaddan faqat bir marotaba chegirilishi mumkin.

Uzoq muddatli shartnomalarga taalluqli daromad va chegirmalar moliya yili davomida ularni haqiqatda bosqichma-bosqich bajarish qismida hisobga olinadi.

Uzoq muddatli shartnomani haqiqatda bajarish moliya yili oxirigacha qilingan xarajatlarni mazkur shartnoma bo'yicha jami daromadlar bilan taqqoslash vositasida belgilanadi.

Jami daromad tarkibiga yuklab jo'natilgan tovar, bajarilgan ishlar, ko'rsatilgan xizmatlar va boshqa operatsiyalar uchun yuridik shaxs olishi lozim bo'lgan (olgan) yoki tekinga olgan pud yoxud boshqa mablag'lar kiradi.

Bunday daromadlarga quyidagilar kiritiladi:

a) mahsulot (ishlar, xizmatlar) sotilishidan keladigan tushum.

Mahsulot (ishlar, xizmatlar) sotilishidan keladigan tushum deganda:

yuklab jo'natilgan mahsulot uchun taqdim etilgan hisob-kitob hujjatlarida ko'rsatilgan summalar;

buyurtmachi tomonidan tasdiklangan bajarilgan ishlar dalolatnomalarida ko'rsatilgan summalar;

xizmatlar ko'rsatilishi holatini tasdiqlaydigan hujjatlarda ko'rsatilgan summalar tushuniladi.

Vositachilik faoliyatidan daromad oladigan (komission haqlar, foizlar sifatida) korxonalar uchun tushum deganda soliq solinadigan davrda amalga oshirilgan barcha bitimlar bo'yicha olingan komission haqlar (foizlar) summasi tushuniladi.

b) asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar, qimmatli qog'ozlar, intellektual mulk ob'ektlari, materiallar va boshqa aktivlarni sotishdan keladigan daromad.

Korxonaning asosiy fondlari va boshqa mol-mulkini sotishdan keladigan daromadni belgilash chog'ida soliq solish maqsadi uchun ushbu fondlar va mol-mulkning sotilish va qoldiq qiymatlari o'rtasidagi farq (oshib ketish) hisobga olinadi. Bunda mol-mulkning qoldiq qiymati asosiy fondlar, moddiy aktivlar, arzon va tez eskiruvchan buyumlarga nisbatan qo'llaniladi.

Agar aktivlarning faqat bir qismi sotilsa, sotish sanasidagi aktivlar qiymati qolgan va sotilgan qismlar o'rtasida tasdiqlanadi.

Aktivlar bepul asosda yoki pasaytirilgan qiymat bo'yicha topshirilganda topshiruvchi shaxs aktivlarining qiymati shakllangan xarajatlardan kelib chiqib, olayotgan shaxs daromadlari esa - kirim qilingan baholash qiymati bo'yicha, lekin topshirilayotgan aktivlar tannarxidan past bo'lmagan tarzda belgilanadi.

- v) foizlar ko'rinishidagi daromadlar;
- g) dividendlar;
- d) bepul olingan mol-mulk.

Agar mablag'larni bepul topshirish tizim ichida korxonalar o'rtasida yuz bersa, bunda tizim deganda vazirlik, kontsern, trest va hokozolar tushuniladi va bu mablag'lar taqsimlash balansi bo'yicha, yuqori tashkilot buyrug'iga ko'ra olingan bo'lsa, ular soliq solish ob'ekti hisoblanadi.

- e) mol-mulkni ijara (lizing)ga berishdan olingan daromad;

Bunda shuni nazarda tutish lozimki, agar ijaraga beruvchi amortizatsiyalanadigan asosiy vositalarni lizing shartnomasi bo'yicha ijaraga topshirsa, operatsiya soliq solish maqsadida ijarachi tomonidan mol-mulk xarid qilinishi sifatida qaralishi kerak.

Agar u quyidagi shartlardan biriga javob bersa, amortizatsiyalanadigan asosiy vositalarning ijarasi lizing hisoblanadi:

- ijara muddati asosiy vositalar xizmat muddatining sakson foizidan oshib ketsa;
- ijarachi asosiy vositalarni qat'iy narxda yoki ijara tugaganidan keyin belgilanadigan narxda sotib olish huquqiga ega bo'lsa;
- ijaraga olinadigan asosiy vositalarning qoldiq qiymati ijara tugaganidan keyin ijara boshidagi ular qiymatining yigirma foizidan kamni tashkil etsa;
- to'lovlarning joriy summasi butun ijara davri uchun ijaraga olinadigan vositalar qiymatining to'qson foizidan oshsa.

Mazkur kichik band ikkinchi qismining qoidalari lizing shartnomasini uzaytirish huquqi amalga oshirilishi mumkin bo'lgan davrga tatbiq etiladi.

j) royalti;

z) tekin moliyaviy yordam (davlat byudjetidan subsidiyalar bundan mustasno);

i) da'vo muddati o'tib ketgan kreditorlik va deponentlik qarzlarni hisobdan chiqarishdan olingan daromadlar.

Da'vo muddati - shaxs o'zining buzilgan huquqini da'vo taqdim etish yo'li bilan himoya qila olishi mumkin bo'lgan muddat. Da'voning umumiy muddati - uch yil.

k) ilgari chegirilgan xarajatlar, zararlar yoki gumonli qarzlarni qoplash ko'rinishida olingan daromadlar;

l) valyuta hisobvaraqlari bo'yicha kursdagi musbat farq.

m) favqulodda daromadlar.

n) boshqa daromadlar.

Tovar-moddiy zahiralarni qo'shimcha baholash summasi tovarlar (ishlar, xizmatlar) sotilishi borishiga qarab soliq solinadigan daromad tarkibiga kiritiladi.

Mahsulot (ishlar, xizmatlar) sotishni haqiqatdagi tannarxdan past narxlar bo'yicha amalga oshiradigan tashkilotlar (korxonalar) bo'yicha, soliq solish chog'ida, zararlar summasi soliq solinadigan bazani kamaytiradi, o'zi ishlab chiqargan, erkin almashtiriladigan valyutaga sotiladigan eksport mahsuloti (ishlar, xizmatlar) bundan mustasno.

O'zi ishlab chikargan tovarlar (ishlar, xizmatlar)ni erkin almashtiriladigan valyutaga, ichki bozor narxlaridan past narxlar bo'yicha eksport kiladigan (Yuridik shaxslarning daromadi (foydasi)ga solinadigan soliqni hisoblab chiqarish va byudjetga to'lash tartibi to'g'risidagi yo'riqnomaga 1-ilovada sanalgan xom ashyo tovarlari eksporti bundan mustasno) korxonalar uchun (savdo-vositachilik korxonalaridan tashkari), soliq solinadigan baza eksport mahsulotini sotishning haqiqatdagi narxidan kelib chiqib hisob-kitob qilinadi.

Vazifalarni hal etish va birgalikdagi faoliyatni amalga oshirish uchun birlashtiriladigan badallar, paylar va ustav fondiga (sarmoyasiga) boshqa maqsadli moliyaviy qo'yilmalar ushbu mushtarak vazifalarni hal etish uchun maxsus tashkil etilgan yuridik shaxsning daromadi hisoblanmaydi va soliq solish ob'ekti bo'lmaydi.

Ushbu maqsad uchun yuridik shaxsni tashkil etmasdan birgalikdagi faoliyat (oddiy shirkat shartnomasi bo'yicha) uning ishtirokchilari shartnomalari asosida amalga oshiriladi.

Birgalikdagi faoliyat shartnomasi bo'yicha sheriklar (ishtirokchilar) deb nomlanadigan ikki va undan ortiq shaxs o'z ulushlarini birlashtirish hamda umumxo'jalik va qonun hujjatlariga zid kelmaydigan boshqa maqsadlarga erishish uchun birgalikda harakat qilish majburiyatini oladi.

Shartnoma ishtirokchilari tomonidan yuridik shaxsni tashkil etmasdan birgalikdagi faoliyat uchun birlashtirilgan yuridik shaxslar mol-mulki har bir ishtirokchining balansida hisobga olinishi kerak, zimmasiga shartnoma ishtirokchilarining umumiy ishlarini yuritish yuklangan ishtirokchi tomonidan umumiy ishlar va hisob yuritiladi, agar shartnomada boshqa narsa ko'zda tutilmagan bo'lsa.

Yuridik shaxsni tashkil etmasdan bir necha korxonaning birgalikdagi faoliyati natijasida olingan daromad (foyda) ular o'rtasida tuzilgan shartnomalar asosida soliq solinishiga qadar birgalikdagi faoliyat ishtirokchilari o'rtasida taqsimlanadi.

Yuridik shaxs hisoblangan birgalikdagi faoliyatning har bir ishtirokchisi tomonidan olingan daromad (foyda) taqsimlanganidan keyin jami daromadga kiritiladi va umumbelgilangan tartibda soliq solinadi.

Korxonalarining xorijiy valyutada olingan daromadi (foydasi)ga O'zbekiston Respublikasi milliy valyutasida olingan tushum bilan jamlikda to'liq hajmda soliq solinishi kerak. Bunda xorijiy valyutada olingan daromad (foyda) yuklab jinqatilgan mahsulot uchun hisob-kitob hujjatlari taqdim etilgan kunda amal qilgan O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki kursi bo'yicha O'zbekiston Respublikasining milliy valyutasida qaytadan hisob-kitob qilinadi.

4. Soliqni hisoblash va to'lash muddatlari. Tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiruvchi yuridik shaxslar ortib boruvchi yakun bilan chiqarilgan daromad (foyda) solig'i bo'yicha soliq hisobini ro'yxatdan o'tgan joydagi soliq inspeksiyalariga yil choraklariga oid va yillik moliyaviy hisobotni taqdim etish muddatlarida topshiradilar.

Yuridik shaxs tugatilgan taqdirda soliq organi soliq to'lovchidan kamroq bo'lgan davr uchun hisobotlar, soliq hisobini taqdim etishni yozma xabarnoma topshirish yo'li bilan talab qilib olishi mumkin. Xabarnomada buning sababi hamda hisobotlar, soliq hisobi qachon va qaysi davr uchun taqdim etilishi lozimligi ko'rsatiladi.

Yuridik shaxsni tugatish haqida belgilangan tartibda qaror qabul qilingan taqdirda tugatish komissiyasi (tugatuvchi) 5 kunlik muddatda bu haqda soliq organini yozma ravishda xabardor qiladi.

Yuridik shaxsni tugatish xaqida qaror qabul qilingandan so'ng soliq to'lovchi 15 kun ichida soliq organiga hisobotlar, soliq hisobini taqdim etishi shart.

Daromad (foyda) solig'i bo'yicha hisobotlar, hisob-kitoblar qonun hujjatlarida belgilangan shakl va tartibda taqdim etiladi.

Yuridik shaxslar daromad (foyda) solig'ini daromad (foyda) solig'i bo'yicha hisoblarni topshirish uchun belgilangan kundan boshlab 5 kun ichida to'laydilar.

Masalan, 1 chorak uchun hisobotlar 12 aprelgacha topshirish kerak, demak soliq hisobi ham 12 aprelgacha topshiriladi. Soliqni to'lash shu kungacha amalga oshiriladi. Qo'shma korxonalar chorakdan keyingi oyning 25 sanasiga qadar hisoblangan soliqni to'lashlari shart.

Yilning hisobot choragida tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) sotishdan eng kam ish xaqining 200 barobaridan ko'proq miqdorda daromad (foyda) olgan yuridik shaxslar daromad (foyda) solig'i bo'yicha joriy to'lovlarni har oyning 15-kunlarida yilning choragi bo'yicha daromad (foyda) solig'i summasining uchdan bir qismi miqdorida to'laydi. Masalan, aprel oyi 2004 yilda eng kam ish xaqi 5440 so'm. Bir chorakda 1088 m. so'm ko'p daromad olgan bo'lishi kerak. Shunday korxonalar avans to'lovlarini har oyda bir marta, chorakda uch marta to'laydi.

Yuridik shaxslar avans to'lovlar summasini hisoblab chiqarish uchun yilning joriy choragi birinchi oyining 5-kunigacha soliq ro'yxatidan o'tgan joydagi soliq organiga yilning tegishli choragida olishi mo'ljallangan daromad (foyda) hamda belgilangan daromad (foyda) solig'i stavkasi asosida ma'lumotnoma taqdim etadilar. U qo'yidagi shaklda bo'ladi.

«A» xususiy korxonaning 2005 yil 2 choragi uchun kutilayotgan daromad (foyda)dan byudjetga joriy to'lovlar to'g'risida ma'lumotnoma

Ko'rsatkichlar nomi	ming so'm
1. Kutilayotgan daromad (foyda)	1120
2. Soliq stavkasi	15
3. Byudjetga to'lashi lozim bo'lgan 2-chorak uchun soliq summasi	168

har oyning 15 sanasiga 56 m. so'mdan (168:3) soliqdan joriy summa korxonaning shaxsiy hisob raqamiga yozib qo'yiladi.

Yil mobaynida to'langan daromad (foyda) solig'i joriy (bo'nak) summalari tegishli hisobot yili uchun soliq to'lovchiga hisoblab chiqarilgan soliq hisobiga o'tkaziladi.

Joriy to'lovlar belgilangan muddatlargacha to'lanmasa ularga nisbatan har bir kechiktirilgan kun uchun 0,07 foiz miqdorida penya moliyaviy jazo qo'llaniladi.

Soliq to'lovchilar ma'lumotnomada byudjetga to'lovlar summasini ilgari yil yoki choraklarga nisbatan kamaytirganlarida soliq xizmati idoralari tomonidan aniqliklar kiritiladi.

hisobot davrida mahsulot (ish, xizmat) sotishdan olgan daromadi 200 karrali minimal ish haqidan kam bo'lgan korxonalar chorakda bir marta to'lov to'laydilar. Avvalgi choraklarda to'lagan soliqlari hisobga olib boriladi.

Soliq to'lovchilar birinchi chorak, yarim yil va yil o'tishi bilan yil boshidan hisoblangan yakun bilan soliqni haqiqiy olingan daromaddan kelib chiqib daromadga soliqni mustaqil o'zlari hisoblab chiqadilar. Yil mobaynida to'lagan soliqlari hisobot yilidagi hisoblangan soliq summasidan hisobga olinadi. (Soliq hisobini tuzish misoliga qarang)

Haqiqiy olingan daromad (foyda)ga qarab hisoblangan soliq summasi (farqi) byudjetga choraklik va yillik moliya hisoboti topshirish mqljallangan kungacha to'lanadi.

4. Daromadga (foydaga) soliq bo'yicha 2005 yil 3 chorak uchun soliq hisobi

Ko'rsatkichlar	qatorlar №	Summa m.s
Foydaga soliq to'languncha bo'lgan, moliyaviy yakun (2 shakl «Moliyaviy yakunlar to'g'risidagi hisobotning» 170 satri)	010	2000
«Xarajatlar tarkibi to'g'risidagi» Nizom bo'yicha soliqqa tortiladigan bazaga qo'shiladigan xarajatlar (Ilova №1)	020	200
Hisobot davrida soliqqa tortiladigan bazadan kamaytirilmaydigan sarflar (Ilova №2)	030	-
Soliqqa tortiladigan bazadan kamaytiriladigan ilgari qilingan xarajatlar (maxsus balansdan tashqari 010 schyotdan qilingan hisob)	040	-
Soliqqa tortiladigan bazaga kiritiladigan sarflar (030 qator-040 qator)	050	-
Aktiyalar va boshqa qimmatli qog'ozlardan dividendlar (protsentlar)	060	100
Soliqqa tortiladigan daromad (foyda) (qatorlar 010Q020-050-060)	070	2100
Soliqdan imtiyoz (hisobi bo'yicha)	080	200
Imtiyozi hisobga olingan daromad (foyda) (070-080)	090	1900
Belgilangan soliq stavkasi	100	15
o'zgartirish qilingan soliq stavkasi	110	-
Byudjetga to'lanishi lozim bo'lgan soliq summasi (qator 090*110:100%)	120	285
hisobot davrida hisoblangan joriy to'lovi summasi	130	265
qo'shimcha hisoblanadi	140	20

Ortiqcha to'langan soliq summasi kelgusi to'lovlarga o'tkaziladi yoki soliq to'lovchiga boshqa soliqlar va yig'implardan qarzi bo'lmasa undan yozma ariza olgan kundan boshlab 30 kun ichida korxonaga qaytariladi.

Byudjetga soliqlarni o'z vaqtida tushirish maqsadida korxonalar soliqni to'lov muddati kelgunga qadar tegishli bank muassasalariga to'lov topshirig'ini topshirib qo'yishlari lozim. Ko'rsatilgan to'lov topshiriqlari bank muassasalari tomonidan ijaraga to'lovchining schyotida mablag' bor yoki yo'qligidan qat'iy nazar qabul qilinadi.

Daromadga (foydaga) soliqni o'z manbaida ushlab qolish hollari mavjud. Quyidagi daromadlarni to'lovchi yuridik shaxslar soliqlarni manbaida ushlaydilar:

- yuridik shaxslarga dividend va foizlar to'lovchilar;
- doimiy muassasasi bo'lmagan yuridik shaxs norezidentlarga to'lovlar to'lovchilar;

daromad (foyda)ga soliqni ushlab va byudjetga o'tkazish javobgarligi daromatlardan soliq to'lashni amalga oshiruvchi yuridik shaxslar zimmasiga tushadi. Daromaddan soliq to'lovchi yuridik shaxs soliq summasini ushlamagan taqdirda byudjetga ushlanmagan soliq summasi va u bilan bog'liq bo'lgan jarima va penyani ham to'laydi.

Dividend va foizlar to'lovchi yuridik shaxslar qo'yidagi shaklda soliq hisobini topshiradilar va to'lov amalga oshirilgan oydan keyingi oyning 5 kuni ichida soliq summasini byudjetga o'tkazadi.

Dividend va foizlarga soliq hisobi
(2004 yil yanvar oyi uchun, ming so'm his.)

Ko'rsatkichlar	To'lovchi ma'lumoti	Soliq inspektori ma'suliyati
Hisoblangan dividendlar va foizlar	1500	1500
Soliq stavkasi	15	15
Byudjetga to'lashi lozim bo'lgan soliq summasi-jami	225	225

Daromadlarni manbaida to'lovchi yuridik shaxslar moliya yili tugashi bilan 30 kun ichida davlat soliq xizmati idoralariga hamda daromad olgan yuridik shaxslarga ularning talablari bo'yicha dalolatnoma topshiradilar. Unda shu shaxslarning ro'yxat raqamlari, nomlari, umumiy olingan daromad va jami to'langan soliq summasi hisobot yili uchun ko'rsatilgan bo'ladi.

Korxonaning tugatish to'g'risida qaror qabul qilinganda soliq organiga yozma bildirish yozib hisobot hamda soliq hisobini tezroq va qachon topshirish to'g'risida talab qilishi mumkin.

Tugatish hay'atining korxonaga tugatilishi to'g'risida 15 kun ichida soliq organiga yozma xabar beradi. Tugatish to'g'risida qaror qabul qilingandan 15 kun o'tishi bilan soliq to'lovchi soliq idoralariga hisobot va soliq hisobini topshirishlari shart. Ular qonunda belgilangan shaklda beriladi.

5. Soliqdan beriladigan imtiyozlar va ularni bekor qilish tartibi.

Daromadga (foydaga) soliqdan beriladigan imtiyozlarni 3 guruhga bo'lib ko'rsatish mumkin:

To'liq ozod etiladigan yuridik shaxslar va ularning daromadlari;

Vaqtincha ozod etiladigan yuridik shaxslar va ularning daromadlari;

Yuridik shaxslarning soliqqa tortiladigan daromadlarining kamaytirilishi. Soliq hisobida imtiyoz deb ko'rsatiladi.

Daromadga (foydaga) soliqdan quyidagi yuridik shaxslarni to'liq ozod etish mumkin:

1) protez-ortopediya mahsulotlari, inventarlar hamda nogironlar uchun xizmat ko'rsatishga ixtisoslashgan yuridik shaxslar-asosiy faoliyat turi bo'yicha;

2) nogironlarning jamoat birlashmalari, «Nuroni» jamg'armasi va O'zbekiston Chernobilchilar assotsiatsiyasi mulkida bo'lgan, ishlovchilar umumiy sonining kamida 50 foizini nogironlar, 1941-1945 yillar urush va mehnat faxriylari tashkil etgan yuridik shaxslar (savdo, vositachilik, ta'minot-sotish va tayyorlov bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslardan tashqari);

3) davolash muassasalari qoshidagi davolash-ishlab chiqarish ustaxonalari;

4) jazoni ijro etuvchi muassasalar;

5) notijorat yuridik shaxslar, ularning tadbirkorlik faoliyatidan olgan daromadlaridan tashqari. Keyingi daromadlar umumiy asosda soliqqa tortiladi.

Notijorat tashkilotlariga quyidagilar kiradi:

- faqatgina byudjet mablag'i hisobidan moliyalashtiriladigan, xarajatlarni qoplash uchun byudjetdan dotatsiya oladigan korxonalar, muassasalar va tashkilotlar;
- xayriya birlashmalari, uyushmalari va fondlari, xalqaro tashkilotlar, diniy birlashmalar va boshqa tashkilotlar;
- tadbirkorlik faoliyatidan daromad olishni ko'zlamaydigan, ta'xis hujjatlarida belgilab qo'yilgan ijtimoiy-xayriya va boshqa maqsadlarda tuzilgan tashkilot va birlashmalar;
- moliyaviy va boshqa mablag'larni xodimlarning shaxsiy manfaatlari, ta'xischilar va shu tashkilot a'zolari manfaatiga tegishli bo'lmagan maqsadlarga taqsimlovchi va mablag' yo'naltiruvchi yuridik shaxslar kiradi (mehnatga haq to'lash bundan mustasno).

6) shahar yo'lovchi transporti (taksi, mashrutli taksidan tashqari) yo'lovchilarni tashish bilan bog'liq bo'lgan xizmatlar bo'yicha;

7) Yuridik shaxslar tarix va madaniyat yodgorliklarini ta'mirlash va qayta tiklash ishlarini amalga oshirishdan olingan daromad (foyda)lari bo'yicha;

8) yuridik shaxslar umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llarini saqlash, ta'mirlash va qurish ishlarini amalga oshirishdan olingan daromadlar (foydalar)i bo'yicha;

Daromad (foyda)ga soliqdan vaqtinchalik ozod etiladigan yuridik shaxslar va ularning daromadlari.

Vaqtinchalik daromadaga (foydaga) soliqdan quyidagi yuridik shaxslarni ozod qilish ko'zda tutilgan:

1) yangi tashkil etilgan dehqon (fermer) xo'jaliklari va xususiy korxonalar qishloq xo'jalik mahsulotlarini etishtirish va qayta ishlashdan, xalq iste'moli tovarlari, binokorlik materiallari ishlab chiqarishdan olgan daromad (foyda)si bo'yicha ro'yxatdan o'tgan vaqtdan e'tiboran 2 yil muddatga;

2) chet el investorlari ishtirokidagi yangi tashkil etilib, eksportga yo'naltirilgan va importning o'rnini bosadigan mahsulotlar ishlab chiqaradigan korxonalar:

- agar ishlab chiqarish hajmining 25 foizdan ortig'i bolalarbop mahsulotlardan iborat bo'lsa, ishlab chiqarish boshlangan paytdan e'tiboran 5 yil muddatga. Keyingi yillarda soliq amaldagiga nisbatan ikki baravar kamaytirilgan stavka bo'yicha undiriladi;
- agar chet el sarmoyasining ulushi korxonada ustav fondining 50 foizi va undan ko'pni tashkil etsa. Ishlab chiqarish boshlangan paytdan e'tiboran 2 yil muddatga ozod etiladi;

3) O'zbekiston Respublikasining investitsiya dasturiga kiritilgan loyihalarga kapital mablag'lar sarflaydigan chet el investitsiyasi ishtirokidagi ishlab chiqarish korxonalari, ro'yxatdan o'tgan vaqtdan e'tiboran dastlabki 7 yilga ozod etiladi;

4) qishloq xo'jalik mahsulotlari etishtirish va ularni qayta ishlash (uzum va mevalardan vinolar, o'tkir ichimliklar tayyorlashdan tashqari) xalq iste'moli tovarlari va binokorlik materiallari, tibbiyot asbob-uskunalar, qishloq xo'jaligi, engil va oziq-ovqat sanoati uchun mashinalar va asbob-uskunalar ishlab chiqarishga, ikkilamchi xom-ashyo va maishiy chiqindilarni tayyorlash hamda qayta ishlashga ixtisoslashgan, ustav fondidagi chet el kapitali 30 foizdan ortiq bo'lgan chet el investitsiyasi ishtirokidagi korxonalar-ro'yxatdan o'tgan davrdan e'tiboran ikki yil

davomida;

5) qo'rg'onlar, qishloqlar va ovullar hududlarida yangi tuzilgan qishloq xo'jalik mahsulotlari va xalq iste'mol tovarlari ishlab chiqarish bo'yicha yangi tashkil etilayotgan korxonalar mahsulotni ishlab chiqarishni boshlagan paytdan e'tiboran 3 yilga ozod etiladi. Keyingi yillarda soliq stavkasi ikki marta kamaytiriladi. Ishlab chiqarish texnika ahamiyatiga ega bo'lgan va qurilish materiallari, maishiy kommunal xizmatlari ishlab chiqarsa imtiyoz kichik va o'rta biznesga ham tegishlidir.

6) Yangi tuzilgan yuridik shaxslar (savdo, vositachilik, ta'minlov va tayyorlov tashkilotlaridan tashqari) ro'yxatdan o'tgan kundan e'tiboran birinchi yili 25%, ikkinchi yili 50% belgilangan stavkadan kamaytirilgan soliq to'laydilar. Keyingi yillar belgilangan stavkada to'liq to'laydilar;

7) ichki ishlar organlari huzuridagi soqchilik bo'linmalari;

8) qishloq joylarida yangi tashkil etilgan chet el investitsiyalari ishtirokidagi ishlab chiqarish korxonalarini ishga tushgan boshlab 3 yil muddatga. Bu muddat o'tgandan so'ng keyingi ikki yil mobaynida mazkur qo'shma korxonalar uchun soliq stavkasi amaldagi stavkaning 50 foizi miqdorida belgilanadi;

9) gastrol-kontsert faoliyati bilan shug'ullanishga litsenziyasi bor yuridik shaxslar;

10) dividend tariqasida olingan daromad, dividend to'lagan korxonaning ustav kapitaliga yo'naltirilsa soliqdan ozod etiladi.

Yangi tashkil etilgan korxonalariga berilgan imtiyozlar (qo'shma korxonalardan tashqari) avvaldan ishlab turgan korxonalar, ularning filiallari negizida tashkil qilinsa, korxonalardan olgan asbob-uskunalarni ishlatayotgan bo'lsa berilmaydi.

Yangi tashkil etilayotgan korxonalariga berilgan imtiyozlardan ular bir yil ichida tugatilsa, soliq summasi ularning butun faoliyat davri uchun to'liq miqdorda undiriladi.

Soliqqa tortish maqsadida dividend deb aktsiyalardan va sub'ektlarning ustav kapitaliga hissali qatnashishdan olgan daromad tushuniladi. Protsent (foiz) deb depozit omonatlardan, qarzli majburiyatlardan va boshqa qimmatli qog'ozlardan olingan daromad tushuniladi.

Davlat obligatsiyalari va boshqa qimmatli qog'ozlari bo'yicha dividend va protsentlar soliqdan ozod etiladi.

Quyidagi yuridik shaxslar daromad (foyda) solig'ini to'lashdan ozod qilinadi:

a) xodimlari umumiy sonining kamida 75 foizini o'rta maktablar va xunar-texnika bilim yurtlari o'quvchilari tashkil etadigan;

b) protez-ortopediya buyumlari, inventari ishlab chiqarishga, shuningdek nogironlarga xizmat ko'rsatishga ixtisoslashganlari - asosiy faoliyat turi bo'yicha;

v) ishlovchilari umumiy sonining kamida 50 foizini nogironlar, 1941-1945 yillardagi urush va mehnat fronti faxriylari tashkil etgan, nogironlar jamoat birlashmalari, "Nuroni" jamg'armasi va O'zbekiston chernobilchilari uyushmasi mulki bo'lganlari, bundan savdo, vositachilik, ta'minot-sotish va tayyorlov faoliyati bilan shug'ullanadigan yuridik shaxslar mustasno.

Ko'rsatilgan imtiyozni olish huquqini belgilash chogida xodimlarning umumiy soniga shtatda bo'lgan korxonalar xodimlari, shu jumladan o'rindoshlik bo'yicha ishlovchilar, shuningdek korxonalar shtatida turmagan shaxslar (pudrat shartnomasi va fuqarolik-huquqiy tushdagi boshqa shartnomalar bo'yicha ish bajaradigan) kiritiladi.

g) davolash muassasalari koshidagi davolash-ishlab chiqarish ustaxonalari;

d) jazoni ijro etish muassasalari;

e) notijorat tashkilotlari.*

Bunda tadbirkorlik faoliyatidan daromad (foyda) olgan notijorat tashkilotlari ushbu faoliyatdan soliqni umumbelgilangan tartibda to'laydi.

j) shahar yo'lovchilar transporti (taksidan, shu jumladan yo'nalishli taksidan tashkari) yo'lovchilarni tashish bilan bog'lik xizmatlari bo'yicha;

z) tarix va madaniyat yodgorliklarini ta'mirlash va qayta tiklash ishlarini amalga oshirishdan olingan daromadlar (foydalar) bo'yicha;

i) umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llarini saqlash, ta'mirlash va qurish ishlarini amalga oshirishdan olingan daromadlar (foydalar) bo'yicha;

k) Uzuyjoyjamg'armabank bilan tuzilgan shartnomalar bo'yicha o'z xodimlari uchun uy-joy xarid qilishga ishlatiladigan daromadlar (foydalar) bo'yicha;

l) davlat obligatsiyalari va boshqa davlat qimmatli qog'ozlari bo'yicha dividendlar va foizlar bo'yicha;

m) yangi tashkil qilingan dehqon (fermer) xo'jaliklari va xususiy korxonalar qishloq xo'jaligi mahsulotlarini etishtirish va qayta ishlashdan, xalq iste'moli mollari, binokorlik materiallari ishlab chiqarishdan olgan daromadlari (foydalari) bo'yicha ro'yxatdan o'tgan vaqtdan e'tiboran ikki yil muddatga;

n) Samarqand, Buxoro, Xiva va Toshkent shaharlarida yangi tashkil etilgan, turizm faoliyati bilan shug'ullanadigan korxonalar tuzilgan paytdan boshlab birinchi

daromad olgunga qadar, lekin uzog'i bilan ro'yxatdan o'tgan vaqtdan e'tiboran uch yilgacha.

Samarqand, Buxoro, Xiva va Toshkent shaharlarida turistik faoliyat bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslar foyda olgan birinchi yili 50 foiz, ikkinchi yili 75 foiz, uchinchi yildan boshlab 100 foiz miqdorida soliq to'laydi.

o) xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi yangi tashkil etilib, eksportga yo'naltirilgan va importning o'rnini bosadigan mahsulotlar chiqaradigan ishlab chiqarish korxonalar:

agar ishlab chiqarish hajmining 25 foizdan ortig'i bolalarbop mahsulotlardan iborat bo'lsa, ishlab chiqarish boshlangan paytdan e'tiboran 5 yil muddatga. Keyingi yillarda soliq amaldagiga nisbatan 2 baravar kamaytirilgan stavka bo'yicha undiriladi;

agar xorijiy sarmoya ulushi korxonalar ustav fondining 50 foizi va undan ko'pini tashkil etsa, ishlab chiqarish boshlangan paytdan e'tiboran 2 yil muddatga.

p) O'zbekiston Respublikasining investitsiya dasturiga kiritilgan loyihalarga kapital mablag'lar sarflaydigan, xorijiy investitsiya ishtirokidagi ishlab chiqarish korxonalar - ro'yxatdan o'tgan vaqtdan e'tiboran dastlabki etti yil davomida;

r) Qishloq xo'jaligi mahsulotlari etishtirish va ularni qayta ishlashga (uzum va mevalardan vinolar, o'tkir ichimliklar tayyorlashdan tashqari), xalq iste'moli mollari va binokorlik materiallari, tibbiyot asbob-uskunalar, qishloq xo'jaligi, engil va oziq-ovqat sanoati uchun mashinalar va asbob-uskunalar ishlab chiqarishga, ikkilamchi xom ashyo va maishiy chiqindilarni tayyorlash hamda qayta ishlashga ixtisoslashgan, ustav fondidagi xorijiy sarmoya ulushi o'ttiz foizdan ortiq bo'lgan, xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar - ro'yxatdan o'tgan vaqtdan e'tiboran ikki yil davomida;

s) Qo'rg'onlar, qishloqlar va ovullar hududlarida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash va xalq iste'moli mollari ishlab chiqarish bo'yicha yangi tashkil etilayotgan korxonalar - mahsulot ishlab chiqarishni boshlagan paytdan e'tiboran uch yil muddatga. Keyingi yillarda soliq amaldagiga nisbatan ikki baravar kamaytirilgan stavka bo'yicha undiriladi.

Yuqorida ko'zda tutilgan imtiyoz qo'rg'onlar, qishloqlar va ovullar hududida yangidan tashkil etiladigan, tovar ishlab chiqaruvchilar va tadbirkorlar palatasining, O'zbekiston dehqon va fermer xo'jaliklari uyushmasining a'zosi hisoblangan hamda ishlab chiqarish-texnika maqsadidagi mahsulotlar, binokorlik materiallari ishlab chiqaradigan, shuningdek qurilish faoliyatini amalga oshiradigan, ta'mirlash,

ta'mirlash-qurilish, maishiy va kommunal xizmatlar ko'rsatadigan kichik va o'rta biznesning xususiy korxonalariga ham tatbiq etiladi.

t) Yangi tashkil etilgan yuridik shaxslar (savdo, vositachilik, ta'minot, sotish va tayyorlash faoliyati bilan shug'ullanuvchilaridan tashqari) tashkil etilgan (ro'yxatdan o'tkazilgan) paytdan e'tiboran birinchi yili belgilangan stavkaning 25 foizi va ikkinchi yili 50 foizi miqdorida soliq to'laydilar. Keyingi yillarda daromad (foyda) solig'i belgilangan stavka bo'yicha to'liq miqdorda to'lanadi.

u) tashkil etilgan paytdan boshlab ikki yilga xususiy tijorat banklari, bo'shatib olinadigan mablag'lar ularning texnik bazasini mustahkamlashga va infratuzilmani rivojlantirishga yo'naltiradi.

f) ichki ishlar organlari huzuridagi qo'riqlash bo'linmalari;

x) bo'shatib olinadigan mablag'lar ular tomonidan moddiy-texnik bazani mustahkamlashga, uskunalar, inventar, didaktik materiallar, bolalar qinchoqlari va kitoblarini xarid qilishga sarflanishi sharti bilan nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari ro'yxatga olingan paytdan boshlab uch yilga.

ts) xorijiy investitsiyalar ishtirokida qishloq joyida yangidan barpo etiladigan ishlab chiqarish korxonalari ishlab chiqarish boshlangan paytdan boshlab uch yilga. Ko'rsatilgan muddat tugaganidan keyin keyingi ikki yil davomida mazkur qo'shma korxonalar uchun soliq stavkasi amaldagi stavkaning ellik foizi miqdorida belgilanadi;

e) gastrol-kontsert faoliyati bilan shug'ullanish huquqi uchun litsenziya olganlari;

yu) yuridik shaxslar tomonidan dividendlar ko'rinishida olingan va ular olingan yuridik shaxsning ustav sarmoyasi (fondi)ga yo'naltiriladigan daromadlar.

Yangi barpo etilgan korxonalar uchun mazkur bandda ko'rsatilgan imtiyozlar ilgari faoliyat ko'rsatgan yuridik shaxslar negizida barpo etilgan Yuridik shaxslarga (xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalardan tashqari), ularning filiallari va tarkibiy bo'linmalariga, shuningdek korxonalar huzurida barpo etilgan yuridik shaxslarga, ular korxonalardan ijaraga olingan uskunalarda ishlashi sharti bilan, tatbiq etilmaydi.

Mazkur bandning m, n, o, r, s, t, u kichik bandlarida nazarda tutilgan yuridik shaxslar imtiyozli davr belgilanganidan keyin bir yil o'tmasidan tugatilgan taqdirda soliq summasi ularning butun faoliyati uchun to'liq hajmda undiriladi.

Soliq solinadigan daromad (foyda) quyidagi summaga kamaytiriladi:

a) ekologiya, salomatlik va xayriya jamg'armalari, madaniyat, xalq ta'limi,

sog'liqni saqlash, mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish, jismoniy tarbiya va sport muassasalariga badallar summasiga, biroq soliq solinadigan daromad (foyda)ning bir foizidan ko'p bo'lmagan miqdorda;

b) investitsiyalarga (asosiy ishlab chiqarishni rivojlantirish, kengaytirish va rekonstruksiya qilishga, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga ko'ra kollejlari, akademik litseylar, maktablar va maktabgacha muassasalar qurilishiga), shuningdek investitsiyalar uchun olingan kreditlarni uzishga yo'naltiriladigan xarajatlar summasiga, hisoblangan eskirishdan to'liq foydalanish sharti bilan, biroq soliq solinadigan daromad (foyda)ning o'ttiz foizidan ko'p bo'lmagan miqdorda;

Investitsiyalar deganda:

Yangi qurilish shaklidagi kapital qurilishga, shuningdek ishlab turgan korxonalarini rekonstruksiya qilish, kengaytirish va texnik qayta qurollantirishga;

ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun binolar, inshootlar, uskunalari, transport vositalari va boshqa alohida ob'ektlarni (yoki ularning qismlarini) xarid qilishga yo'naltirilgan o'z xarajatlari tushuniladi.

Ko'rsatilgan imtiyoz quyidagilar hisobiga investitsiyalar amalga oshirilganida taqdim etiladi:

o'z vositalari hisobiga - investitsiyalarga haqiqatda qilingan xarajatlar doirasida;

bank kreditlari hisobidan - bank kreditlarini haqiqatda so'ndirish summasi doirasida, bank xizmatlariga xizmat ko'rsatish xarajatlaridan tashqari.

v) diniy va jamoat birlashmalarining (kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar va harakatlardan tashqari), xayriya jamg'armalarining mulkida bo'lgan korxonalar daromadi (foydasi)dan shu birlashmalar va jamg'armalarning ustavda belgilangan faoliyatni amalga oshirish uchun yo'naltiriladigan ajratmalari summasiga;

g) tabiatni muhofaza qilish tadbirlarini o'tkazishga ketgan xarajatlarning o'ttiz foizi summasiga.

Ko'rsatilgan imtiyoz faqat o'z ishlab chiqarishining ekologiyaga ta'sirini yaxshilash uchun tabiatni muhofaza qilish tadbirlarini amalga oshiradigan korxonalariga taalluqlidir.

Tabiatni muhofaza qilish tadbirlarini o'tkazishga doir buyurtmalarni bajarishdan daromad (foyda) oladigan korxonalariga yuqorida aytilgan imtiyoz tatbiq etilmaydi.

d) futbolni rivojlantirishga qamqamlashish, futbol klublari va maktablarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlashga sarflanadigan mablag'lar summasiga, biroq soliq solinadigan daromad (foyda)ning besh foizigacha miqdorda;

e) "Iste'dod" jamg'armasi dasturlarini moliyalashga yo'naltiriladigan mablag'lar summasiga.

Xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalarining daromadlari bo'yicha soliq solinadigan baza zahira fondi ustav fondining 25 foiziga etguniga qadar daromad (foyda)ning 20 foizigacha miqdorda zahira fondiga o'tkaziladigan ajratmalar summasiga kamaytiriladi.

Vakolatli banklar uchun soliq solinadigan daromad jalb etiladigan erkin valyuta mablag'lari konsolidatsiyalangan barqarorlashtirish jamg'armasiga yo'naltirish chog'ida olinadigan marja summasiga kamaytiriladi.

Ishlovchilari umumiy sonining 3 foizidan ko'prog'ini nogironlar tashkil etgan yuridik shaxslar uchun daromad (foyda) solig'i summasi quyidagi tarzda: belgilangan me'yordan ortiq ishga joylashtirilgan nogironlarning har bir foiziga daromad (foyda) soligi 1 foiz kamaytiriladi.

Soliq to'lovchilarga Soliq kodeksi amalga kiritilishiga qadar qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlariga binoan taqdim etilgan soliq imtiyozlari ular taqdim etilgan muddat tugashiga qadar saqlanadi.

6. Soliqni buxgalteriya hisobida rasmiylashtirish va mavjud muammolar.

Soliq hisoblanganda 6400 «Byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzni hisobga olish» schyoti kreditlanadi, 9810 «Daromad (foyda) solig'i bo'yicha xarajatlar» schyoti debetlanadi. Soliq o'tkazilganda 6400 «Byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzni hisobga olish» schyoti debetlanadi, 5100 «Hisob-kitob schyotidagi pul mablag'larini hisobga olish» schyoti kreditlanadi.

Tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiruvchi yuridik shaxslar ortib boruvchi yakun bilan chiqarilgan daromad (foyda) solig'i bo'yicha soliq hisobini, soliq ro'yxatdan o'tgan joydagi soliq inspektsiyalariga yil choraklariga oid va yillik moliyaviy hisobotni taqdim etish muddatlarida topshiradilar.

Yuridik shaxs tugatilgan taqdirda soliq organi soliq to'lovchidan kamroq bo'lgan davr uchun hisobotlar, soliq hisobini taqdim etishni yozma xabarnoma topshirish yo'li bilan talab qilib olishi mumkin. Xabarnomada buning sababi va hisobotlar, soliq hisobi qachon va qaysi davr uchun taqdim etilishi lozimligi ko'rsatiladi.

Yuridik shaxsni tugatish haqida belgilangan tartibda qaror qabul qilingan taqdirda tugatish komissiyasi (tugatuvchi) 5 kunlik muddatda bu haqda soliq organini yozma ravishda xabardor qiladi.

Yuridik shaxsni tugatish haqida qaror qabul qilingandan so'ng soliq to'lovchi 15 kun ichida soliq organiga hisobotlar, soliq hisobini taqdim etishi shart.

Daromad (foyda) solig'i bo'yicha hisobotlar, hisob-kitoblar qonun hujjatlarida belgilangan shakl va tartibda taqdim etiladi.

Yuridik shaxslar daromad (foyda) solig'ini daromad (foyda) solig'i bo'yicha hisoblarni topshirish uchun belgilangan kundan boshlab 5 kun ichida to'laydilar.

Imtiyozlar tatbiq etilmaydigan eksport xom ashyo tovarlarining ro'yxati

N	Tovarlar nomlanishi	TIF TI bo'yicha kodi
1.	Paxta tolasi	5201 , 5203
2.	Ip kalava	5205, 5206
3.	Paxta linti	1404 20 000
4.	Xom neft, gaz kondensati, neft mahsulotlari	270900, 270900100, 2710 (271000330, 271000350, 271000590 dan tashkari)
5.	Tabiiy gaz	2711 21 000
6.	Elektr energiya	271600000
7.	Qimmatbaho metallar	7106,7108,7110,7112
8.	Rangli metallar, rangli metallar prokati, rangli metallar parchalari va siniklari	7401, 7402, 7404-7406, 7501-7504, (7601-7603 760120900 dan tashkari), 7801-7802 (780110000 dan tashkari), 780420000, 7902-7903, 8001-8002, 810191900, 810291900, 810310-810310900, 810411000-810430000, 810510-810510900, 810600100, 810710000, 810810-810810900, 810910-810910900, 811000-811000190, 81 1100-811100190, 811211000, 811220-811220390, 811230-811230100, 811240-811240190, 811291
9.	Qora metallar, qora metallar prokati va siniqlari	7201-7213 (krome 721310000, 721331000), 7214 (krome 721420000, 721440), 7215, 7216 (krome 721610000, 721621000, 721622000, 721650100), 7217-7229

Nogironlar mehnatidan foydalanadigan korxonalar uchun daromad (foyda) solig'ining shartli hisob-kitobi

1.	Xodimlarning umumiy soni	25 kishi
	Shu jumladan nogironlar	7 kishi
	Xodimlarning umumiy sonida nogironlar foizi	28 foiz
	Ishga joylashtirilgan nogironlarning belgilangan me'yori	3 foiz
	Belgilangan me'yordan oshish (28%-3%)	25 foiz
2.	Xisoblab yozilgan soliq summasi	100 ming sum
3.	Imtiyozni hisobga olganda soliq summasi $100 - ((100 \times 25) / 100)$	75 ming sum

**200_ yil _-choragiga taxmin qilinayotgan daromad (foyda)dan kelib chiqqan holda
byudjetga soliqning joriy to'lovlari to'g'risida ma'lumotnoma**

N	Ko'rsatkich nomi	
1.	Chorak uchun daromad (foyda)ning tahlil qilinayotgan summasi	
2.	Soliq stavkasi	
3.	Byudjetga to'lanadigan daromad (foyda) solig'i summasi	

Daromad (foyda) solig'ining hisob-kitobi

200_ yil _- chorak uchun

N	Ko'rsatkichlar	Satr	Summa
1.	Foyda solig'i to'lanishigacha moliyaviy natija	010	
2.	Harajatlar tarkibi to'g'risidagi nizomga ko'ra soliq solinadigan bazaga kiritiladigan xarajatlar (1- ilova)	020	
3.	Mazkur hisobot davri uchun soliq solinadigan bazadan chikarib tashlanmaydigan xarajatlar	030	
	Mazkur hisobot davri uchun soliq solinadigan bazadan chikarib tashlanadigan, ilgari qilingan xarajatlar	040	
	Soliq solinadigan bazaga kiritiladigan xarajatlar	050	
4.	Aktsiyalar va boshqa qimmatli qog'ozlar bo'yicha dividendlar	060	
5.	Soliq solinadigan daromad (foyda)	070	
6.	Soliq konunchiligiga muvofik soliq solinadigan daromad (foyda)ning kamayishi	080	
7.	Imtiyozlarni hisobga olganda soliq solinadigan daromad (foyda)	090	
8.	Daromad (foyda) soligining belgilangan stavkasi	100	%
9.	Daromad (foyda) soligining tuzatilgan stavkasi	110	
10.	Byudjetga to'lanadigan daromad (foyda) solig'i summasi	120	
11.	Byudjetga hisoblab yozildi	130	
12.	Muddat bo'yicha qo'shimcha hisoblab yozildi	140	
13.	Kamaytirishga	150	

Dividendlar va foizlar solig'ining hisob-kitobi

200_ yil _____ uchun

N	Ko'rsatkich	To'lovchining ma'lumotlari bo'yicha	Soliq inspektori ma'lumotlari bo'yicha
1.	Hisoblab yozilgan dividend-lar va foizlar		
2.	Soliq stavkasi		
3.	Byudjetga to'langan soliq summasi, jami		

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. Yuridik shaxslar daromadiga soliq nima?
2. Daromadga (foydaga) soliqni to'lovchilar kimlar?
3. Rezident va norezident nima?
4. Soliq ob'ekti va soliqqa tortiladigan daromadlarga nimalar kiradi?
5. Daromadga (foydaga) soliq stavkalari qanday bo'ladi?
6. Qanday yuridik shaxslar daromadga soliqdan to'liq ozod etiladi?
7. Qanday yuridik shaxslar daromadga soliqdan vaqtinchalik ozod etiladi?
8. Yuridik shaxslarning qanday xarajatlari soliqqa tortiladigan daromaddan kamaytiriladi?
9. Soliq hisobini tuzish va soliqni to'lash tartibi qanday?
10. Ikki yoqlama soliq to'lash qanday tugatiladi?

5-mavzu: Soddalashtirilgan soliq tizimi (yagona soliq) (8 soat)

Mavzu bo'yicha qo'yilayotgan muammolar:

soddalashtirilgan soliq tizimini qo'llovchi yuridik shaxslardan ishlab chiqarish resurslarini sotib olishda byudjetga to'lanishi lozim bo'lgan qo'shilgan qiymat solig'ining summasini ushbu soliqning mohiyatini noto'g'ri ko'rsatishga olib kelmaydigan soliqqa totiladigan bazani aniqlashning boshqa uslubini yaratish;

inflyatsiya natijasida bozor bahosining aholi nominal daromadiga qarab ko'tarilishi oqibatida kichik va o'rta biznes korxonalar rivojlanishining qiyinlashuvini soliq stavkalarini kamaytirish orqali bartaraf etish muammolari;

soddalashtirilgan soliq tizimini qo'llovchi xo'jalik yurituvchi sub'ektlar to'laydigan soliqsiz to'lovlarni ham yaxlit holatga keltirish yo'nalishlarini yaratish;

soliqqa tortish maqsadida kichik korxonalarining maqomini faqatgina ishchilar sonidan kelib chiqib hisobga olmasdan, balki ularning daromadlarini ham mezon sifatida kiritish muammosi.

Tayanch so'z va iboralar

yagona soliq, soliq stavkasi, yalpi daromad va yalpi tushum, mikrofirma va kichik korxonalar, bo'nak, soliq sub'ekti, soliq to'lovchilar, soliq imtiyozlari

Foydalanilgan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar: 5,9,11,15,18,21

Qo'shimcha adabiyotlar: 25,29,31,34,35

1. Soddalashtirilgan soliq tizimi haqida tushuncha va uning iqtisodiy ahamiyati.

O'zbekiston Respublikasi oldida turgan qator iqtisodiy-ijtimoiy masalalarni echishda, shu jumladan bozorlarni tovarlar va xizmatlar bilan ta'minlashda, aholini ish bilan bandligini tashkil etishda bozor iqtisodiyoti sharoitida xo'jalik tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lmish kichik biznesning ahamiyati beqiyosdir. Hozirga kelib, kichik korxonalar yalpi ichki mahsulotning to'rtidan bir qismini bermoqdalar.

O'zbekistonda kichik biznesni rivojlantirishda davlatning kafolatlari va yordami tufayli iqtisodiyotda katta imkoniyatlarni ishga solish mumkin. Ularga davlat yordamini berish, kafolatlardan tashqari ixchamlashgan soliq tizimiga o'tishga ruxsat berishlik ularni tashkil qilish va moliya xo'jalik faoliyatini boshqarishda muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

Ixchamlashgan soliq tizimining ahamiyati kattadir. Bular **birinchidan**, bozorni tezda tovarlar va xizmatlar bilan boyitish imkonini beradi, **ikkinchidan**, ishsizlikni kamaytirish, yangi ish o'rinlari ochishga yordam beradi, **uchinchidan**, ular faoliyatini tashkil qilishni ixchamlashtiradi, **to'rtinchidan**, soliq hisoblari va hisobotlari sonini kamaytiradi, soliq hisoblash xodimlari ishini osonlashtiradi, chunki ilgari ko'p soliq hisoblari va dalolatnomalari o'rniga yagona soliq (aktsiz osti tovarlari bo'lsa aktsiz) soliq to'laydi. Ko'p martali bo'nak to'lovlar umuman bo'lmaydi. Demak boqimanda ham bo'lmasligi lozim

Agar kichik korxonalar aktsiz osti tovarlari ishlab chiqarsalar, unda aktsiz solig'ini ham to'laydilar.

Soliq hisobi oddiy bo'lib, atigi 6 ko'rsatkichdan iborat.

Kichik korxonalar uchun yagona soliq to'lashga o'tishlik ixtiyoriydir. Bunda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Kichik korxonalar uchun ixchamlashtirilgan soliqqa tortish tizimiga o'tishni qo'llash» to'g'risidagi qaroridan kelib chiqiladi. (1998 yil 15 aprel 159-son)

Ixchamlashtirilgan soliq to'lashga o'tgan kichik korxonalar uchun quyidagi to'lovlarni to'lash tartibi saqalanib qolgan:

- Aktsiz solig'i;
- Bojxona to'lovlari;
- Davlat boji;
- Birja bitimlari yig'imi;
- Maxsus tovarlarni sotish huquni olish litsenziya yig'imi;
- Savdo qilish huquni olish yig'imi;

Kichik biznes korxonalari qatoriga o'tishning yagona mezonlari bor. U ham bo'lsa ulardagi ishlovchilar sonidir. 2002 yildan boshlab, filial va bo'linmalarda ishlovchilar ham ishlovchilar soniga qo'shiladigan bo'ldi.

Kichik biznes maqomini olishning quyidagi me'yorlari belgilangan:

Mikrofirmalarda:

Ishlab chiqarish sohalari uchun – 10 kishigacha;

Harid qilish, ta'minlash sotish korxonalari, xizmat ko'rsatish va noishlab chiqarish sohalari uchun – 5 kishigacha;

Kichik korxonalarda:

Sanoatda – 40 kishigacha;

Qurilish, qishloq xo'jaligi va boshqa ishlab chiqarish sohalarida – 20 kishigacha; fan, ilmiy xizmat qilish, chakana savdo va boshqa noishlab chiqarish sohalarida – 10 kishigacha ishlovchisi bo'lishi shart.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003 yil 30 avgustdagi Farmoniga asosan 2004 yilning 1 yanvaridan kichik tadbirkorlik (biznes) sub'ektlari toifasiga quyidagilar kirishi belgilandi:

yakka tartibdagi tadbirkorlar;

ishlab chiqarish tarmoqlarida band bo'lgan xodimlarining o'rtacha yillik soni 20 kishidan, xizmat ko'rsatish sohasi va boshqa ishlab chiqarishga aloqador bo'lmagan tarmoqlarda 10 kishidan, ulgurji, chakana savdo va umumiy ovqatlanish sohasida 5 kishidan oshmagan mikrofirmalar;

Quyidagi tarmoqlarning o'rtacha yillik xodimlar soni:

engil va oziq-ovqat sanoati, metallga ishlov berish va asbobsozlik, yog'ochni qayta ishlash, mebel sanoati va qurilish materiallari sanoati-100 kishidan;

mashinasozlik, metallurgiya, yoqilg'i-energetika va kimyo sanoati, qishloq xo'jaligi mahsulotlari etishtirish va qayta ishlash, qurilish hamda boshqa sanoat- ishlab chiqarish sohalari – 50 kishidan;

fan, ilmiy xizmat ko'rsatish, transport, aloqa., xizmat ko'rsatish sohasi (sug'urta kompaniyalaridan tashqari), savdo va umumiy ovqatlanish hamda boshqa ishlab chiqarishga aloqador bo'lmagan sohalar – 25 kishidan.

Soddalashtirilgan soliq, O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksiga muvofiq ishlab chiqilgan va tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirayotgan mikrofirmalar va kichik korxonalar (keyingi o'rinlarda - mikrofirmalar va korxonalar deyiladi) uchun soliqqa tortishning soddalashtirilgan tizimini qo'llash tartibini belgilaydi.

Soddalashtirilgan soliqning amal qilishi dasturiy vositalar ishlab chiqarishga, kompyuter texnikasi va dasturiy vositalarga servis xizmati ko'rsatishga, kompyuter texnikasida va axborot texnologiyalari bilan ishlashga o'qitishga ixtisoslashayotgan tashkilotlarga (xodimlar sonidan qat'i nazar) ham tatbiq etiladi.

Mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun soliqqa tortishning soddalashtirilgan tizimi O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksida nazarda tutilgan amaldagi soliqqa tortish tizimi bilan bir qatorda qo'llaniladi.

Soliqqa tortish tizimini tanlash huquqi ixtiyoriy ravishda mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun mazkur tartibga muvofiq taqdim etiladi, soliq solishning alohida tartibi belgilangan tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlarini amalga oshiruvchi mikrofirmalar va kichik korxonalar bundan mustasno.

Soliqqa tortishning soddalashtirilgan tizimi umumdavlat soliqlari yig'indisi, shuningdek mahalliy davlat hokimiyati organlari joriy etadigan, quyida ko'rsatilgan yig'implardan tashqari, mahalliy soliqlar va yig'implar o'rniga yagona soliqning to'lanishini nazarda tutadi:

savdo-sotiq qilish huquqini berganlik uchun yig'im, shu jumladan, tovarlarning alohida turlari bilan savdo-sotiq qilish huquqini berganlik uchun litsenziya yig'implari; yuridik shaxslarni ro'yxatdan o'tkazganlik uchun yig'im;

Yagona soliqni to'lovchi bo'lgan korxonalar sotib olingan tovar qiymatida to'langan qo'shilgan qiymat solig'i summasini ishlab chiqarish xarajatlari (muomala chiqimlari)ga hisobdan chiqaradi.

Soliqqa tortishning soddalashtirilgan tizimini qo'llaydigan mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun bojxona bojlari, qo'shilgan qiymat solig'i va import qilinadigan tovarlar (ishlar, xizmatlar) uchun aktsiz solig'i, davlat bojlari, litsenziya yig'implari to'lashning amaldagi tartibi saqlab qolinadi.

Soliqqa tortishning soddalashtirilgan tizimiga o'tgan korxonalar umumiy belgilangan tartibda yoki soddalashtirilgan shakl bo'yicha hisob yuritish huquqiga ega. Buxgalteriya hisobotlarining boshlang'ich hujjatlari va daromadlar hamda xarajatlarni hisobga olish daftari yuritilishining soddalashtirilgan shakli O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilanadi va O'zbekiston Respublikasining butun hududida yagona hisoblanadi.

2. Yagona soliqning soliq tizimiga tatbiq etilishi va amal qilish jarayoni.

Korxonalar soliqqa tortishning soddalashtirilgan tizimiga o'tishi uchun ular ro'yxatdan o'tgan joyidagi davlat soliq xizmati organlariga yil choragi boshlanguniga qadar bir oy qolishidan kechiktirmasdan yozma ariza berishi zarur. Bunda yuqorida nazarda tutilgan shartlarga rioya qilinishi lozim.

Soliqqa tortishning soddalashtirilgan tizimiga o'tishda korxonalarining bundan oldingi davr uchun o'sha davrda amal qilib turgan soliqqa tortish tizimi asosida soliqlarni to'lashga doir majburiyatlari saqlab qolinadi.

Korxonaning soliqqa tortish soddalashtirilgan tizimiga o'tishi haqidagi qaror yoki dalillangan raddiya davlat soliq xizmati organi tomonidan korxonaning ariza bergan kunidan boshlab o'n kun davomida chiqariladi.

hisobni soddalashtirilgan shakl bo'yicha yuritishga o'tishga qaror qilgan korxonalar arizasi qondirilganidan so'ng davlat soliq xizmati organiga belgilangan shaklga ko'ra xo'jalik operatsiyalarini hisobga olish daftarini ro'yxatdan o'tkazish uchun taqdim etadi.

Davlat soliq xizmati organi xo'jalik operatsiyalarini hisobga olish daftarining birinchi sahifasida ariza imzolangan sanani qayd qiladi.

Xo'jalik operatsiyalarini hisobga olish daftariga O'zbekiston Respublikasining amaldagi me'yoriy hujjatlariga binoan belgilangan hisobot bilan muomala qilish qoidalari tegishli bo'ladi.

Soliqqa tortishning soddalashtirilgan tizimini qo'llanishdan voz kechish va soliqqa tortishning belgilanmagan tizimiga qaytish navbatdagi taqvimiy yil boshidan boshlab davlat soliq xizmati organiga tegishli arizani taqvimiy yil tugallanishiga 15 kun qolishidan kechiktirmasdan berilgani holda amalga oshirilishi mumkin.

Davlat soliq xizmati organining soliqqa tortishning soddalashtirilgan tizimiga o'tishni rad qilish haqidagi qarori ustidan belgilangan tartibda shikoyat qilinishi mumkin.

Yagona soliqni to'lashdan soliqqa tortishning bundan oldingi tizimiga o'tish yil davomida amalga oshirilmaydi.

3. Yagona soliq to'lovchilarining tarkibi va uning ob'ekti.

Soliqqa tortishning soddalashtirilgan tizimi qonunlarda belgilangan mezonlarga binoan mikrofirmalar va kichik korxonalar kiradigan yuridik shaxslarga tegishli bo'ladi.

Soliqqa tortishning soddalashtirilgan tizimi uchun faoliyat turi Makroiqtisodiyot va statistika vazirligi belgilagan kod bo'yicha aniqlanadi.

Mikrofirmalar va kichik korxonalar xodimlari sonini belgilashda, shuningdek, pudrat shartnomasi va fuqarolik-huquqiy tisdagi boshqa shartnomalar bo'yicha ishlovchilar ham hisobga olinadi.

Soliq solishning soddalashtirilgan tizimini qo'llovchi va nogironlarning jamoat birlashmalari, "Nuroni" jamg'armasi va O'zbekiston Chernobilchilari uyushmasining mulki bo'lgan, ishlovchilar umumiy sonining kamida ellik foizini nogironlar, 1941-1945 yillardagi urush va mehnat fronti faxriylari tashkil etgan mikrofirmalar va kichik korxonalar yagona soliq to'lashdan ozod etiladi.

Mazkur imtiyoz savdo, vositachilik, ta'minot-sotish va tayyorlov faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxonalar joriy etilmaydi.

Bir necha faoliyat turlarini amalga oshiradigan yagona soliqni to'lovchilar faoliyatning har bir turi bo'yicha soliqqa tortish ob'ektining alohida hisobini yuritishi va muayyan faoliyat turining soliq solinadigan ob'ekti va unga muvofiq keladigan yagona soliq stavkasi asosida yagona soliqning hisob-kitobini amalga oshirishi kerak.

Aktsiz to'lanadigan mahsulot ishlab chiqarayotgan mikrofirmalar va kichik korxonalar aktsiz solig'ini O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksida belgilangan tartibda to'laganlari taqdirda soddalashtirilgan soliq solish tizimiga o'tishlari mumkin.

Quyidagilar yagona soliqqa tortish ob'ektlari (soliq solinadigan oborot) hisoblanadi:

savdo (xarid qilish, vositachilik, ulgurji-sotish, ta'minot) korxonalari uchun - yalpi daromad;

xarid qiluvchi, ta'minot-sotish korxonalari uchun - yalpi tushum.

Bunda, qurilish, qurilish-montaj, tuzatish-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy-tadqiqot tashkilotlari uchun o'z kuchlari bilan bajarilgan ishlar hajmidan kelib chiqib hisoblab chiqarilgan yalpi tushum soliq solish ob'ekti hisoblanadi.

Yalpi tushum tarkibiga quyidagilar kiradi:

- tovar (ish, xizmat)larni, mol-mulkni sotishdan olingan tushum summasi;
- sotilgan mol-mulk qiymati va boshqa aktivlar
- o'zi ishlab chiqargan mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni erkin almashtiriladigan valyutaga eksport qilishdan olingan tushum summalari yalpi tushum tarkibiga kiritilmaydi. Mazkur qoida savdo-vositachilik faoliyati bilan shug'ullanayotgan yoxud xom ashyo tovarlarni paxta tolasi, paxta kalavasi, lint, neft, neft mahsulotlari, rangli va qora metallarni erkin almashtiriladigan valyutaga eksport qilayotgan mikrofirmalar va kichik korxonalar joriy qilinmaydi

Yalpi daromad tarkibiga quyidagilar kiradi:

- tovarning xarid qiymati bilan sotish qiymati o'rtasidagi farq;
- moliyaviy faoliyatdan daromadlar va O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksiga muvofiq belgilanadigan boshqa daromadlar.

4. Yagona soliqning stavkalari, soliqni hisoblash muddatlari.

Soliqni joriy etish afzalliklari. Yagona soliq to'lovchilar tomonidan mustaqil ravishda soliq solinadigan oborot va tasdiqlangan stavkalar asosida hisoblab chiqiladi.

Yagona soliq bo'yicha hisob-kitoblar davlat soliq xizmati organlariga yil choragilik va yillik hisobotlarni topshirish uchun belgilangan muddatlarda taqdim etiladi.

Yagona soliq byudjetga yilning har choragida o'sib boruvchi yakun bo'yicha hisob-kitobni taqdim etish muddatidan kechiktirmasdan to'lanadi.

Yagona soliq summasi mahalliy byudjetga o'tkaziladi.

To'lovchilar O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunlariga muvofiq javobgar bo'ladilar.

Yagona soliq to'lovchilari bo'lib, korxonada ishlovchilar soni cheklangan me'yordan oshmagan yuridik shaxslar hisoblanadi. Bunga hamma sohalarda faoliyat ko'rsatuvchi har xil mulk shaklidagi korxonalar kiradi. Demak, kichik korxonalar me'yori faqat ishlovchilar sonigagina qaralib, ishlab chiqarilgan mahsulot miqdori va daromad olish darajasi e'tiborga olinmagan. Shu erdan ko'rinib turibdiki, davlat ko'p mahsulot ishlab chiqaruvchi, ishlar, xizmatlar bajaruvchi kichik korxonalarni har tomonlama rag'batlantirishni mo'ljallaydi. Faoliyat turi xilma-xil bo'lsa ham yagona soliq to'laydilar.

Yagona soliq to'lovchi korxonalar sotib olingan tovarlar va xom-ashyolar tarkibida to'langan QQS summasini shu tovarlar va xom-ashyo tarkibiga kiritadi (konsignatsion tovarlar bo'yicha davr xarajatiga olib boradi). Mahsulot etkazuvchilarga ish va xizmat bilan birga to'langan QQS summasi shu ishlar, xizmatlar qiymatiga kiritiladi.

Yagona soliq to'lovchilar, bordiyu asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarini ijaraga bersalar, unda shu aktivlar qiymatidan mol-mulk solig'ini umumiy tartibda to'laydilar.

Korxonada ishlovchilar soniga shartnoma bo'yicha ishlovchilar, fuqaro-huquqiy shartnomalar bo'yicha ishlovchilar, hamda yuridik shaxs maqomini olmagan filial va vakolatxonalarida ishlovchilar soni ham qo'shiladi.

Ro'yxatdan o'tgan kundan boshlab, ixchamlashtirilgan soliqqa tortish tizimiga o'tishni qaror qilgan yangi korxonalar ro'yxatdan o'tgan joydagi soliq inspeksiyasiga yozma ariza beradilar. Bu erda ixchamlashtirilgan soliqqa o'tishga ruxsat olish kerak bo'lmaydi.

Korxonada ishlovchilar sonidan 50 foizini 1941-1945 yillardagi urush va mehnat fronti faxriylari, invalitlar birlashmasi «Nuroni» va O'zbekiston Chernobilchilar assotsiatsiyasi mulkida bo'lgan nogironlar tashkil etsa yagona soliq to'lashdan ozod etiladilar.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002 yil 13 noyabrdagi 390-son qaroriga asosan mikrofirmalar va kichik korxonalar tushumi:

- iste'mol tovarlari ishlab chiqarishdan olinsa soliq stavkasi yigirma besh foiz kamaytiriladi,
- iste'mol tovarlari ishlab chiqarish fizik hajmi o'sish hisobiga olinsa yagona soliqdan ozod etiladi.

Mikrofirmalar va kichik korxonalar, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan faoliyatning ayrim turlarini amalga oshirganlari taqdirda, soliqning qat'iy belgilangan summasini oldindan to'lab boradilar.

2005 yil 1 iyuldan boshlab mikrofirmalar va kichik korxonalarga belgilangan yagona soliq stavkalari*

Ko'rsatkichlar	Tovarlar (ishlar, xizmatlar) sotish hajmiga nisbatan foizlarda
1. Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi, notariuslar	50
2. Gastrol-kontsert bilan shug'ullanish uchun litsenziyaga ega bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslar, shuningdek norezidentlarni jalb etish yo'li bilan ommaviy tomosha tadbirlarini tashkil etishdan daromad oluvchi korxonalar.	30
3. Yagona er solig'i to'lashga o'tmagan qishloq xo'jalik korxonalari.	6
4. Iqtisodiyotning boshqa sohalaridagi korxonalar	13

*-“Mikrofirmalar va uichik korxonalarni rivojlantirishni rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 20 iyundagi farmoni.

1) Lizing kompaniyalari lizing beruvchining daromadiga (marjasiga) nisbatan foizda soliq to'laydilar.

Yagona soliq to'lashga o'tishni istagan korxonalar chorak boshlanishidan bir oy oldin ro'yxatdan o'tgan soliq idoralariga yozma ravishda ariza berishlari kerak.

Korxonalarni yagona soliqqa o'tkazish to'g'risida yoki asoslangan tarzda uni rad etish to'g'risidagi qaror soliq idoralari tomonidan ariza berilgan kundan e'tiboran 15 kun ichida amalga oshiriladi. Yangi tuzilgan korxonalar uchun ruxsat olish talab etilmaydi.

Yagona soliqni hisoblash va byudjetga to'lash tartibi

Kichik korxonalarning yagona solig'i yuridik shaxslar tomonidan har chorakda quyidagi oddiy shaklda tuziladi.

2005 yil I va II chorak uchun soliq hisobi

Ko'rstkichlar	Yalpi tushum	
	I chorak	II chorak
Yalpi tushum jami (m.so'm)	900	1400
Yagona soliq stavkasi (%)	13	13
Yagona soliq summasi (m.so'm)	117	182
Ilgarigi davr uchun hisoblangan (m.so'm)	-	117
Qo'shimcha hisoblandi	-	65
Kamaytirishga tegishli	-	-

Mikrofirmalar va kichik korxonalarning yagona solig'i har chorakda choraklik moliyaviy hisobotlar topshirish uchun belgilangan muddatda to'lanadi. Bo'nak to'lovlar bo'lmaydi.

Soliq to'lovchilar yagona soliqni to'g'ri, to'liq hisoblash va byudjetga o'tkazish javobgarligini soliq qonunchiligi bo'yicha oladilar.

Yalpi daromadni yoki tushumni kamaytirish soliq ob'ektini yashirish (kamaytirish) deb qaraladi va tegishli moliyaviy jazolarga tortiladi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar:

1. Yagona soliqqa o'tishning ahamiyatlari qanday?
2. Qanday korxonalar yagona soliq to'lashga o'tishlari mumkin?
3. Qanday korxonalar yagona soliq to'lovchilari bo'la oladi?
4. Soliqqa tortish ob'ekti nimalardan iborat?
5. Soliq stavkalarini kim belgilaydi, nimalarga bog'liq?
6. Soliq qaysi byudjetga tushadi?
7. Yagona soliqni hisoblash uchun qanday ko'rsatkichlar kerak?
8. Soliq qaysi davr uchun hisoblanadi?
9. Yagona soliq qaysi muddatda byudjetga o'tkaziladi?

6-mavzu: Savdo va umumiy ovqatlanish tizimini soliqqa tortish (8 soat)

Mavzu bo'yicha qo'yilayotgan muammolar:

ulgurji savdo korxonalarini umumiy soliq tizimiga o'tkazish muammosi;
savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarida qo'shilgan qiymat solig'ini yuritish uslubiyotidagi muammolarni bartaraf etish;
yalpi daromad solig'i bo'yicha soliq ob'ektini aniq belgilash muammosi;
savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarida mol-mulk solig'ini hisoblash va soliqqa tortilmaydigan ob'ektlar ro'yxatini tatbiq etish muammosi.

Tayanch so'z va iboralar

savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini, yagona soliq, soliq stavkasi, soliq ob'ekti, soliq to'lovchilar, soliq imtiyozlari, plastik kartochka, yalpi daromad, tovar aylanmasi

Foydalanilgan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar: 5,9,11,18,21

Qo'shimcha adabiyotlar: 25,29,31,37

1. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalaridan olinadigan yalpi daromad solig'ining nazariy asoslari.

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalaridan olinadigan yalpi daromad solig'ining nazariy asoslari haqida so'z yuritishdan oldin soliqlar nazariyasi-o'zi nima degan savolga javob berish lozim.

Soliqlar nazariyasi deganda soliqlarning mohiyati, tabiati, ularning jamiyat, iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy hayotdagi o'rni va ahamiyati hamda soliq voqeliklarida takrorlanib turadigan munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga solish to'g'risidagi bilimlar tizimi tushuniladi.

Demak, savdo va umumiy ovqatlanish korxonalaridan olinadigan yalpi daromad solig'ining nazariy asoslari ham huddi ana shu bilimlar tizimidan iborat ekan. Endi gap ana shular haqida boradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1994 yil 30 noyabrdagi «O'zbekiston Respublikasida soliqlarning rag'batlantiruvchi rolini kuchaytirishning asosiy yo'nalishlari to'g'risida» 1034-sonli farmoniga binoan 1995 yil 1 yanvardan boshlab mulkchilik shakllaridan qat'iy nazar, barcha savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari foyda va qo'shilgan qiymat solig'ini o'rniga yalpi daromad solig'ini to'lovlari hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 10-apreldagi 153-son bilan qabul qilingan «Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalariga soliq solish to'g'risida»gi qaroriga muvofiq savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarining yalpi daromadga solinadigan soliq bo'yiga byudjet bilan hisob-kitob qilish tartibi belgilab berildi.

Ushbu yalpi daromad solig'i bo'yicha qabul qilingan 153-son qarorga 1999 yil 14 yanvardagi 20-son qarori bilan kiritilgan o'zgarishlarga muvofiq holda «Asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar va byudjet parametrlari to'g'risidagi Vazirlar Mahkamasining 2002 yil 30 dekabrdagi 490-sonli qaroriga muvofiq savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari daromad (foyda) solig'i, qo'shilgan qiymat solig'i, ekalogiya solig'i, suv resurslaridan foydalanlik uchun soliq er solig'i, ijtimoiy infratuzilmani solig'i, boshqa soliqlar va soliqlar (bundan mol-mulk solig'i mustasno) o'rniga byudjetga yalpi daromad solig'ini to'laydilar.

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari to'laydigan yalpi daromad solig'ini - davlat soliq xizmati organlarining nazorat qilishi haqida Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 10 apreldagi 153-son qarorida shunday deyilgan: «Soliqlar haqidagi qonunlarning to'g'ri qo'llanilishi ustidan nazorat qilish O'zbekiston Respublikasining

Soliq kodeksiga, «Davlat soliq xizmati to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi qonuniga va O'zbekiston Respublikasining boshqa qonun hujjatlariga muvofiq davlat soliq xizmati organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari ham boshqa soliq to'lovchilari singari soliq qonunlarini buzganlik uchun yuridik javobgarlikka tortiladilar. Soliq kodeksining 135-moddasiga muvofiq soliq haqidagi qonun xujjatlarini buzganlik uchun soliq to'loviga, shu jumladan, savdo va umumiy ovqatlanish korxonalariga nisbatan quyidagi miqdorlarda moliyaviy jazo choralari qo'llaniladi:

Yuridik shaxslarning (shu jumladan norezidentlarning) soliq organida ro'yxatdan o'tishdan bo'yin tovlashi quyidagicha miqdorda jarima solishiga olib keladi.

agar faoliyat o'ttiz kungacha amalga oshirilgan bo'lsa-eng kam ish haqining ellik barobari miqdorda, lekin bunday faoliyat natijasida olingan daromad (foyda)ning qn foizidan kam bo'lmagan miqdorda;

agar faoliyat o'ttiz kundan ortiq muddatda amalga oshirilgan bo'lsa, eng kam ish haqining yuz barobari miqdorida, lekin bunday faoliyat natijasida olingan daromad (foyda) ning ellik foizidan kam bo'lmagan miqdorda;

Savdo va umumiy ovqatlanishda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirayotgan jismoniy shaxslarning soliq organi ro'yxatda o'tishdan bo'yin tovlashi eng kam ish haqining besh barobari miqdorida jarima solishga olib keladi.

Daromad (foyda) yashirilgan taqdirda soliq to'lovchidan, shu jumladan savdo va umumiy ovqatlanish korxonalaridan yashirilgan daromad (foyda)ning butun summasi va ana shu summa miqdorida jarima undiriladi. Soliq solinadigan boshqa ob'ektlar yashirilgan taqdirda soliq to'lovidan yashirilgan soliq solish ob'ekti uchun olinadigan soliq summasi va ana shuncha miqdorda soliq undiriladi. Soliq to'lovi yuqoridagi xatti harakatlarni moliyaviy jazo chorasi qo'llanilgandan keyin bir yil ichida takroran sodir etgan taqdirda undan tegishli summa va ana shu summaning ikki barobari miqdorida jarima undiriladi.

Deklaratsiya va hisobotlar o'z vaqtida va belgilanmagan shaklda taqdim etilsa, soliq to'lovchi, o'tkazilgan har bir kun uchun tegishli summaning 1 foiz miqdorida biroq, ilgari hisoblab chiqarilgan to'lovlar chiqarib tashlangan holda va tegishli to'lov summasining 10 foizdan ko'p bo'lmagan miqdorda.

Buxgalteriya hisobining yo'qligi yoki uni belgilangan tartibini soliqlar va yig'implar bo'yicha hisob-kitoblarning buzilishiga olib keladigan tarzda buzgan holda yuritganlik uchun soliq to'lovchidan qo'shimcha hisoblab chiqarilgan summaning o'n

foizi miqdorida jarima undiriladi;

Faoliyat turlari bilan litsenziyasiz shug'ullanganlik uchun shu faoliyatdan olingan butun daromad (foyda) va ana shu miqdorda jarima undiriladi;

Tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirayotgan jismoniy shaxslar hisob-kitobda aks ettirmagan holda tovarlarni (ishlar, xizmatlarni) realizatsiya qilish operatsiyalarini o'tkazganlik uchun ulardan ana shu tovarlar (ish, xizmatlar) qiymati miqdorida jarima undiriladi;

Soliqlar va yig'imlar bo'yicha to'lov muddati o'tkazib yuborilgan har bir kun uchun 0,07 foiz miqdorida penya undiriladi, to'lov kuni ham shunga kiradi. Penya undirish soliq majburiyatlarini bajarishdan ozod qilmaydi.

Tovarlar (ish xizmat) realizatsiya qilinayotganda hisobvaraqa-fakturalari belgilangan tartibni buzgan holda rasmiylashtirganlik uchun mahsulot etkazib beruvchidan sotilgan tovar (ish, xizmat)lar qiymatining 10 foiz miqdorida jarma undiriladi.

Soliq organlari soliq to'lovchilarga shu jumladan umumiy ovqatlanish korxonalariga nisbatan moliyaviy jazo qo'llash bilan bir qatorda O'zbekiston Respublikasining qonun xujjatlariga muvofiq, ma'muriy jazo choralarini faqatgina «Ma'muriy javobgarlik kodeksi» (MJK) doirasidagina jarimalar undirish orqali qo'laydilar. Hukumat organlarining qarorlari bilan davlat soliq organlari ixtiyoriga berilgan ishlar ma'muriy huquqbuzarlik ob'ektlari hisoblanadi. Ular:

- soliq solish;
- savdo va xizmatlar ko'rsatish;
- tadbirkorlik faoliyati ob'ektlaridir.

Demak, davlat soliq organlariga tegishli ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarning yuqoridagi 3 guruhini ajratib ko'rsatish mumkin ekan.

Soliq solish (1-guruh) borasidagi ma'muriy huquqbuzarlik «MJK» ning 174-175 moddalarida keltirib o'tilgan. Soliqlar va boshqa to'lovlardan bo'yin tovlash «MJK»ning 174-moddasiga ko'ra jazolanadi.

Ya'ni agar soliq to'lovchilar soliq, olinadigan daromad (foyda)ni yoki boshqa ob'ektlarni qasddan yashirish yohud soliq va boshqa majburiy to'lovlar to'lashdan bo'yin tovlash eng kam ish haqining fuqarolarga 3-5 barobariga, mansabdor shaxslarga 5-7 barobar miqdorda jarima undiriladi.

Moddaning 1-qismida ko'zda tutilgan huquqbuzarlik soliq va boshqa majburiy to'lovlar ko'rinishida belgilangan summalarni byudjetga o'tkazish uchun asos bo'lib

xizmat qiladigan rasmiy hujjatlarda soliq solish ob'ektlari to'g'risidagi ma'lumotlarni aks ettirmaslik yoki noto'liq aks ettirishda namoyon bo'ladi. Soliq solinadigan summaning yashirilish holatida yashirilgan summaning miqdori alohda ahamiyat kasb etadi, zero ushbu summa eng kam ish haqining o'nta miqdoridan oshmaganda ma'muriy javobgarlik yuzaga keladi. Huquqbuzarlik ob'ekti - bo'lib esa, ham fuqarolar, ham korxonalar, muassasa va tashkilotlarning mansabdor shaxslari hisoblanadi.

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarining soliq va boshqa to'lovlari to'lashdan bo'yin tovlash «jinoiyat kodeksi» 184-moddasiga muvofiq quyidagi jinoiy javobgarlikka tortiladilar:

Daromad (yalpi daromad, foyda) yoki soliq to'lanadigan boshqa ob'ektlari qasddan yashirish, kamaytirib ko'rsatish, shuningdek davlat tomonidan belgilangan soliqlarni, yig'implari, boj va boshqa to'lovlarni to'lashdan qasddan bo'yin tovlash, bojlarni to'lanmagan summa ancha miqdorni tashkil qilsa:

a) eng kam oylik ish haqining oylik barobariga miqdorda jarima yoki ikki yilgacha ahloq tuzatish ishlari yohud mol-mulk musodara qilinib yoki musodara qilinmay 6 oygacha qamoq bilan jazolanadi.

Ushbu qilmishlar agar

takroran:

yirik miqdorda sodir etilgan bo'lsa.

b) eng kam oylik ish haqining ellik barobaridan 75 barobarigacha jarima yoki ikki yildan uch yilgacha ahloq tuzatish ishlari yohud mol-mulk musodara qilinib yoki musodara qilinmay 3 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. Xuddi shunday qilmishlar alohida yirik hajmda sodir etilgan bo'lsa;

v) eng kam oylik ish haqining 75 barobaridan 100 barobarigacha miqdorda jarima yoki mol-mulk musodara qilinib yoki musodara qilinmay uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Yuqoridagi aytib o'tilgan huquqbuzarliklar aniqlanganda-birgalikdagi tekshiruv yakunlari bo'yicha yagona dalolatnoma tuziladi, unga bir tomondan tekshiruvchi xodimlar va boshqa tomondan tekshirilayotgan korxonalar muassasa, tashkilot rahbarlari va bosh hisobchisi yoki tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxs imzo chekadi.

Respublika soliq organlari ular vakolatga kiritgan huquqbuzarliklar bo'yicha surishtiruvchi amalga oshiradilar, so'ngra amaldagi qonun hujjatlarni buzish faktlari bo'yicha materiallarni tergov va sud organlariga tekshiradilar, shuningdek

aybdorlarni javobgarlikka tortish masalasini hal etish davlat soliq organlari vakolatlari doirasidan chiqadigan hollarda O'zbekiston Respublikasining jinoyat va jinoyat protsessidan qonunchiligi me'yorlariga asoslanib, soliq organlari vakolatiga kiritilgan huquqbuzarliklar bo'yicha zarur tadbirlari amalga oshirdilar. Demak, yalpi daromad solig'i huquqiy jihatdan ana shu tartibda ta'minlangan ekan.

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalaridan undiriladigan yalpi daromad soliqining nazariy asoslari haqida yakuniy fikrlar quyidagicha

Demak yalpi daromad solig'ining mohiyati - bu shundan iboratki, savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini byudjetga mol-mulk solig'idan tashqari barcha turli xil soliqlar o'rniga 1 ta va oyda bir marta yalpi daromaddan soliq to'laydilar.

Yalpi daromad solig'ining tabiati o'z ichiga-ushbu soliqning joriy qilinishdagi holatidan tartib, uni takomillashtirish borasida hozircha qilingan barcha chora-tadbirlar majmuini oladi.

Yalpi daromad solig'ini joriy qilishning ahamiyati deganda, bu soliqni qo'llash iqtisodiyotga yoki ana shu soliqni to'lovchi korxonalar faoltyatiga qay darajada ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatish tushuniladi.

Kichik biznes-jamiyatda ham iqtisodiy, ham siyosiy vaziyatni mo'tadillashtirishga yordam beradigan o'rta tadbirkorlar sinfining paydo bo'lishi demakdir. Bu respublika bozorini zarur iste'mol toarlari va xizmatlar bilan boyitishdir. Bu yalpi ish o'rinlaridir. Shuni hamisha nazarda tutish kerakki, faqat kichik va xususiy tadbirkorlikni keng, hamma joyda rivojlantirish hisobotigagina g'oyat keskin muammoni - aholining (ayniqsa ortiqcha mehant zahiralari mavjud bo'lgan qishloq joylar va mintaqalarda) ish bilan bandligini ta'minlash vazifasini hal qilishga qodir bo'lamiz. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda savdoning u ulgurji yoki chakana turi bo'lmasin uning iqtisodiyotdagi o'rnini beqiyos, chunki faqat savdo korxonalarini orqaligina barcha iste'mol tovarlari iste'molchilarga etib boradi. Bu erda savdo korxonalarini xuddi ishlab chiqaruvchi va xaridor o'rtasidagi vositachi vazifasini bajaradi.

Statistik ma'lumotlarga e'tiborni qaratadigan bo'lsak birgina chakana savdoning 2002 yildagi hajmi 748,7 mlrd so'mni tashkil etgan. 2003 yil yanvar-iyun holatiga ko'ra ushbu ko'rsatkich 1126,1 mlrd. so'mni tashkil qilgan ("Ekonomicheskoe obozrenie" /jurnal/, sentyabr, 2003). O'sish 3,1 foizni tashkil etgan. Mulkchilik shakliga ko'ra tovar asoslanishini ko'radigan bo'lsak 2003 yil yanvar-iyun holatiga ko'ra 3 foiz tovar almashish davlat hisobiga 97 foiz davlatga qarashli bo'lmagan sektor ulushiga to'g'ri kelgan. Umuman olganda savdo sohasi iqtisodiyot uchun juda

zarur bo'lgan soha hisoblanadi. tasavvur qilishga hech qanday savdo korxonasi yoki umuman ovqatlanish korxonalari yo'q deb. Bundan yomoni bo'lmasa kerak. Pul boru tovar yo'q. Bu yana o'sha inflyatsiyani keltirib chiqaradi. U esa albatta iqtisodiy inqirozga olib boradi. Hech qanday tovar yoki xizmat sotilmagandan keyin qanday qilib unda ishlab chiqaruvchining o'zini saqlab qolishi mumkin? Shu nuqtai nazardan olib qaraganda savdo va xizmat ko'rsatish sohasi iqtisodiyotning ajralmas bir bo'g'ini hisoblanadi.

2. Yalpi daromad solig'i to'lovchilari, soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish tartibi va byudjetga to'lash muddatlari.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, savdo tashkilotlari faoliyat turiga qarab ulgurji, chakana savdo va ovqatlanish korxonalariga bo'linadi. Ularning statistika idoralarida ro'yxatdan o'tgan bo'ladilar. Ularning har biriga o'sha ro'yxatdan kod belgilangan. Ularning kodi 71000-72100 gachadir. Mulk shakliga qarab: xususiy, aktsiyadorlik va davlat savdo tashkilotlariga bo'linadi. Demak, savdo tashkilotlarini soliqqa tortish masalalarini echishda korxonalarining kodi va faoliyat turiga e'tibor beriladi. Yalpi daromadga soliq to'lovchilar hamma savdo va xizmat ko'rsatish korxonalari, chet el investitsiyasi bilan tuzilgan qo'shma va umumiy ovqatlanish korxonalaridir. Yalpi daromadga soliq ob'ekti bo'lib korxonaning yalpi daromadi hisoblanadi. Yalpi daromad tarkibiga quyidagilar kiradi:

Daromadlar:

- a) sotilgan tovarlarning sotib olish va sotish qiymati o'rtasidagi farq;
- b) operatsion daromadlar;
- v) moliyaviy faoliyatning daromadlari va harajatlari qiymati qoldig'i;
- g) favqulodda daromadlar;

Tiklanadigan xarajatlar:

- a) O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining hisob stavkalari atrofida va undan ortiq to'langan ssudalar va qarzar foizi;
- b) qimmatli qog'ozlarni chiqarish va taro'atish bilan bog'liq xarajatlar.

To'lov manbaida soliqqa tortilgan dividendlar va foizlar yalpi daromaddan chegirib tashlanadi.

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarining o'zlari dividendlari va foizlari (bankka kredit foizdan tashqari, umumiy belgilangan tartib bo'yicha soliqqa tortiladi. Bank kreditining foizi to'lanayotganda soliq solinmaydi. Ularning foizi bankning daromadlariga qo'shilib soliqqa tortiladi.

Yalpi daromad solig'ining differentsiatsiyalashgan stavkalari quyidagi mezonlarga qarab belgilanadi:

Toshkent shahri va shaharlarda;

Qishloq joylarda;

Borish qiyin bo'lgan tog'li tumanlarda.

Agar savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari savdo faoliyatidan tashqari yana mahsulot ishlab chiqarish bilan shug'ullansalar, ishlab chiqarish faoliyati bo'yicha alohida hisob yuritib qo'shilgan qiymat solig'i va foydaga (daromadga) soliq

to'lovchilar ham bo'ladilar.

Quyida biz yalpi daromad solig'ining 2005 yildagi stavkalarini keltiramiz.

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarining yalpi daromadiga 2005 yil uchun soliq stavkalari

To'lovchilar	Quyidagi hududlarda joylashgan korxonalar uchun soliq stavkalari (yalpi daromadga nisbatan foizda)		
	Toshkent shahri va shaharlarda	Qishloq joylarda	Borish qiyin bo'lgan tog'li tumanlarda
Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari	20	18	16
Ulardan: Umumta'lim maktablariga, maktab-internatlarga, o'rta-maxsus, kasb-hunar va oliy o'quv yurtlariga xizmat ko'rsatuvchi umumiy ovqatlanish korxonalari	16	14	12

*-UzR.VMning 2004 yil 28 dekabrda 610-sonli qaroridan olindi.

Demak yuqoridagi jadvaldan ko'rinadiki, agar korxonalar savdo va umumiy ovqatlanish faoliyati bilan shug'ullansa:

- a) shahar joylarda 20 foiz;
- b) qishloq joylarda 18 foiz;
- v) uzoq va tog'li tumanlarda 16 foiz stavkada soliq to'lagan.

1-masala.

Shaharda joylashgan savdo tashkilotining plastik kartochkalardan foydalangan holda olingan tovar aylanmasi va yalpi daromad bo'yicha ma'lumot (2004 yil sentyabr oyi uchun).

№	Ko'rsatkichlar	Soliq to'lovchi ma'lumoti	Soliq idorasi ma'lumoti
1.	Hisobot oyining tovar oboroti	100000	100000
	Shu jumladan:		
	Plastik kartochkalardan foydalangan holda olingan	-	-
2.	Yalpi daromad - Jami	10000	10000
	Shu jumladan:		
	Plastik kartochkalardan foydalangan holda olingan	-	-

Yuqoridagi misoldan ko'rinib turibdiki, joriy oy mobaynida korxonaning tovar oboroti 100000 so'mni tashkil qilgan. Yalpi daromadi esa 10000 so'mni tashkil qilgan. Korxonada plastik kartochkalardan foydalanilmagan.

Savdo korxonasining yalpi daromad solig'ining hisob kitobi
ming so'mda

T/r	Ko'rsatkichlar	Summa
1.	Soliq solinadigan yalpi daromad – jami	10000
	Shu jumladan:	
1.1	Belgilangan stavka bo'yicha soliqqa tortiladigan	10000
1.2	Plastik kartochkalardan foydalanilgan uchun imtiyozli stavka bo'yicha soliqqa tortiladigan	-
2.	Yalpi daromadga belgilangan soliq stavkasi, % da	20
3.	Plastik kartochkalardan foydalanilgan holda olingan tovar aylanmasiga bog'liq holda yalpi daromadga tuzatilgan soliq stavkasi, % da (2-satr-(2 satrX20/100))	-
4.	Hisobot davri uchun yalpi daromad solig'i – jami	2000
4.1	Belgilangan stavka bo'yicha (1.1 satrX2satr/100)	-
4.2	Plastik kartochkalardan foydalanilgan uchun imtiyozli stavka bo'yicha (1.2satrX3satr/100)	-
5.	Oldingi hisob kitob bo'yicha hisoblangan yalpi daromad solig'i	
6.	Byudjetga to'lash lozim bo'lgan yalpi daromad solig'i summasi (4satr-5satr)	

Demak yalpi daromad solig'i quyidagicha bo'ladi:

$$\frac{10000 \times 20\%}{100\%} = 2000$$

Yalpi daromad solig'i summasi=

Korxonaning joriy oy uchun to'lash kerak bo'lgan summasi 2000 so'mni tashkil qildi.

Lekin korxonaning to'lagan bo'nak to'lovidan 1500 so'mni tashkil qiladi. Shuning uchun unga 500 so'm qo'shimcha hisoblangan holda soliq summasi to'lanadi.

Agar yalpi daromad solig'ini hisoblab chiqarish va byudjetga to'lash tartibiga Vazirlar Mahkamasi, Moliya Vazirligi yoki DSQ tomonidan o'zgartirishlar kiritilsa, bu o'zgarishlar korxonaga o'zi ro'yxatdan o'tgan soliq inspeksiyasi orqali etkaziladi. Yalpi daromadga soliqdan soliq hisobi har oyda hisobot oyidan keyingi oying 15-kunidan kechiktirmay soliq idoralariga taqdim etiladi.

Soliq hisoblanganda 6400 «Byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzni hisobga olish» schyoti kreditlanadi, 9810 «Daromad (foyda) solig'i bo'yicha xarajatlar» schyoti debetlanadi. Soliq o'tkazilganda 6400 «Byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzni hisobga olish» schyoti debetlanadi, 5100 «Hisob-kitob schyotidagi pul mablag'larini hisobga

olish» schyoti kreditlanadi. Soliq to'lovchilar soliq summasining soliq hisobi topshirishi belgilangan kundan har oyda (15-sana) kechiktirmay byudjetga to'laydilar. Soliqni to'g'ri va ochiq hisoblash hamda to'lash javobgarligi O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi bo'yicha soliq to'lovchilar zimmasiga yuklatilgan.

Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek «Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari» yalpi daromad solig'i bilan birgalikda mol-mulk solig'ining ham to'lovchilari bo'lib hisoblanadilar. Ular ham boshqa yuridik shaxslar kabi umumiy tartibda ushbu soliqni to'laydilar. Chunki mol-mulk solig'ining to'lovchilari bo'lib o'z mulkiga ega bo'lgan yuridik shaxslar hisoblanadi. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari balansida bo'lgan eskirish hisobiga olinmagan o'rtacha yillik asosiy vositalar, lizing shartnomasi bo'yicha sotib olingan vositalar, moddiy aktivlar hamda muddatda ishga tushurilmagan mulklar qoldiq qiymati soliqqa tortish ob'ekti bo'ladi. Korxonalar mulklarining o'rtacha qoldiq qiymati yil boshi va oxiridagi qoldiq qiymatlarning yarim va yil ichida har bir oyning boshida bo'lgan qoldiq qiymatlarini qo'shib, 12 ga bo'lish bilan aniqlanadi:

O'rtacha yillik qoldiq qiymat =

$$\frac{\frac{1 \text{ я н в а р}}{2} + 1 \text{ ф е в р а л} + 1 \text{ м а р т} + \dots + \frac{1 \text{ я н в а р}}{2}}{12}$$

shakli bilan aniqlanadi.

Agar korxonalar mulki oyning birinchi yarmida ishga tushirilsa, o'rtacha oylik qiymati belgilanayotganda to'liq oy deb qabul qilinadi, agar mulk oyning ikkinchi yarmida ishga tushirilsa, uning qiymati keyingi oyning boshida bo'lgan mulklarning qiymatida aniqlanadi.

Soliq to'laydigan bazani aniqlash uchun buxgalteriya balansining aktividan quyidagi schyotlar olinadi:

0100 - Asosiy vositalarni hisobga olish;

0300 - Uzoq muddatli ijara shartnomasi bo'yicha olingan asosiy vositalarni hisobga olish;

0400 - Nomoddiy aktivlarni hisobga olish.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga har yili yangi byudjet tasdiqlanganda soliq stavksiga o'zgartirishlar huquqi berilgan. «Asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar va byudjet parametrlar to'g'risidagi» Vazirlar Mahkamasining 2005 yil uchun 2004 yil 28-dekabrda 610-sonli qaroriga muvofiq

yuridik shaxslarning mol-mulkiga soliq stavkasi 3,5 foiz qilib belgilangan edi.

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari yangi tashkil etilgan va ro'yxatdan o'tgan paytdan boshlab 2 yil muddatga soliqdan ya'ni mol-mulk solig'idan ozod qilinadi.

Soliqqa tortiladigan baza savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari balansida bo'lgan uy-joy, kommunal va ijtimoiy-madaniy soha ob'ektlari, tabiatni muhofaza qilish, sanitariya-tozalash maqsadlar va o't o'chirish xavfsizligi uchun foydalaniladigan ob'ektlar ushbu mulklar qiymatiga kamaytiriladi. Soliq hisobini soliq to'lovchilar tuzadilar va soliq idoralariga hisobotlar va balanslar topshirish kunida topshiradilar. Korxonalar joriy to'lovlar summasini mustaqil ravishda o'zlari hisobot davridagi mulklarning o'rtacha oylik qiymatlari va soliq stavkasiga qarab belgilaydilar. Soliq summasi davr harajati tarkibiga kiradi. Byudjetga joriy to'lovlar summasini har oyning 20-sanasidan kechiktirmay yillik summaning o'n ikkidan bir qismi sifatida to'lanadi. Hisobot chiqarilgan qo'shimcha soliq summalari hisobot taqdim etilgan kundan e'tiboran 5-kun ichida to'lanadi. Ortiqcha to'langan summa kelgusi to'lovlarga o'tkaziladi yoki boshqa to'lovlardan qarz bo'lmasa korxonaning yozma arizasiga binoan 3 kun ichida unga qaytariladi.

Savdo korxonaning 2005 yil uchun mol-mulk solig'i hisobi

ming so'mda

№	Ko'rsatkichlar	To'lovchi ma'lumoti bo'yicha
1.	Hisobot davrida soliqqa tortiladigan mulklarning o'rtacha qiymati	20000
2.	Soliq stavkasi.	3,5 %
3.	Soliq summasi.	700
4.	Hisobot davri uchun to'lanishi lozim bo'lgan soliq summasi.	700
5.	Hisobotlar davrida hisoblangan bo'nak summasi.	550
6.	Qo'shimcha hisoblangan. Kamaytirildi.	150 -

Yuqoridagi jadvalda ko'rinadiki hisobot davrida savdo korxonasining soliqqa tortiladigan mulklarning o'rtacha qoldiq qiymati 20000 m.so'mni tashkil etgan. Amaldagi soliq stavkasi qo'llagan holda soliq summasi kelib chiqadi.

$$\text{Soliq summasi} = 20000 \times 3,5\% / 100\% = 700$$

Hisobot davri uchun to'lanish lozim bo'lgan soliq summasi 700 m. so'mni tashkil etdi. Lekin korxonada 550 m.so'm miqdorda bo'nak to'lovini to'lagan edi.

Shundan kelib chiqib korxonalar qo'shimcha 150 m.so'm miqdorda soliq summasini byudjetga oyning 20-sanasida kechiktirmay to'lash lozim.

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari ma'lum mezonga asoslangan holda yagona soliqni to'lovchilari bo'lishi mumkin. Endi kichik biznes korxonalari o'zining katta imkoniyatlarini ishga solish mumkin. Ularga davlat yordam berishi kafolatlashdan tashqari ixchamlashgan soliqqa tortish tizimiga o'tishga ruxsat berish, ularni tashkil qilish, moliya xo'jalik faoliyatini boshqarishda muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Kichik korxonalar uchun ilgari umumdavlat va mahalliy soliqlar, yig'imga o'rniga yagona soliqning o'rnatilishi soliq hisobi tuzishni osonlashtirdi, ilgari pul hisoblar va dalolatnomalar o'rniga yagona soliq hisobi beriladigan bo'ldi. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari yagona soliq to'loviga o'tishi ixtiyoriydir. Faqatgina ular uchun yagona mezon mavjud, u ham bo'lsa ulardagi ishlovchilar soni, ya'ni 5 kishini tashkil etsagina yagona soliq to'lash tizimiga o'tishlari mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Kichik korxonalar uchun ixchamlashtirilgan soliqqa tortish tizimiga o'tishni qo'llash» to'g'risidagi qarori asos bo'lib hisoblanadi. (1998 yil 15 aprel. 159-son).

Yagona solikli to'lashga o'tgan kichik korxonalar uchun quyidagi to'lovlarni to'lash tarkibi saqlanib qolgan: aktsiz solig'i, boj to'lovlari, davlat boji, byudjetdan tashqari fondlarga to'lovlar, birja bitimlar yig'imi, maxsus tovarlarni sotish uchun litsenziya yig'imi.

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalaridagi ishlovchilar soniga shartnoma bo'yicha ishlovchilar va fuqaro huquqiy shartnomalari bo'yicha ishlovchilari ham kiritish tartibi mavjud. Agar savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari yagona soliq to'lashga o'tgan bo'lsalar ularning yalpi daromadlari tarkibiga quyidagilar kiradi:

a) tovarlarning sotib olish va sotish o'rtasidagi qiymat farqi;

moliyaviy faoliyatdan daromadlar va asosiy faoliyatning boshqa daromadlari kiradi.

Yagona soliq stavkalari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan har yili byudjet ko'rsatkichlari tasdiqlanayotganda berilib boriladi. Masalan, Vazirlar Mahkamasining 2003 yil 25 dekabrda 567-sonli qarori bilan kichik korxonalar uchun soliq stavkalari belgilangan. Shundan biz o'zimiz uchun zarurini ko'ramiz. Bu savdo (xarid qilish, vositasining, ulgurji-ta'minlov, ta'minlov korxonalari), shu jumladan umumiy ovqatlanish. Ularning yalpi daromadlariga nisbatan soliq stavkasi 30 foiz qilib belgilangan.

Yagona soliq to'lashga o'tishni istagan savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari chorak boshlanishidan bir oy oldin ro'yxatdan o'tgan soliq idoralariga yozma ariza berishlari kerak.

Korxonalarni yagona soliqqa o'tkazish to'g'risida yoki asoslangan tarzda undan bosh tortish to'g'risidagi qaror soliq idoralari tomonidan ariza berilgan kundan e'tiboran 15 kun ichida amalga oshirilishi lozim.

Yagona soliqni to'lovchi kichik korxonalar soliqni byudjetga har chorakda va yillik hisobotlar uchun belgilangan muddatda to'laydilar. Bo'nak to'lovlar bo'lmaydi.

Savdo korxonasining 2005 yil uchun yillik hisobi

ming so'mda

№	Ko'rsatkichlar	Korxonalar ma'lumoti
1.	Yalpi tushum jami.	12000
2.	Yagona soliq stavkasi, %	30
3.	Yagona soliq summasi.	3600
4.	Ilgariga davr uchun hisoblangan yagona soliq	2500
5.	Qo'shimcha to'lashga tegishli	1100
6.	Kamaytirishga tegishli	-

Izoh. Yuqoridagi jadvaldan ko'rinadiki joriy yil mobaynida savdo korxonaning yalpi tushumi 12000 m.so'mni tashkil qilgan. Amaldagi soliq stavkasini qo'llash orqali yagona soliq summasi topilgan.

$$\text{Soliq summasi} = 12000 \times 30 / 100 = 3600$$

Ushbu davr uchun yagona soliq summasi 3600 m. so'mni tashkil qilgan. Ilgarigi davr uchun hisoblangan yagona soliq summasi 2500 m. so'mni tashkil qilib, qo'shimcha 1100 m. so'm to'lanishi lozim. Bu erdagi barcha summalar qisib borish yakuni bo'yicha hisoblangan.

Yagona soliq yoki yalpi daromad solig'ining afzallik va kamchilik tomonlarini aytadigan bo'lsak agar savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarining balansidagi mulkning qiymati yuqori bo'lsa, u yagona soliq to'lashga o'tganlari ma'qulroq. Chunki yagona soliqqa o'tkazilgandan keyin mol-mulk solig'ini to'laydilar. Yagona soliq tizimining ahamiyati juda kattadur. Bu faqat soliqlarning ixchamlanganligida emas, balki xisob xodimlari uchun vaqt va pul harajatini kamaytirish, soliqlar va yig'implardan to'laydigan moliyaviy jazolarni kamaytirish imkoniyat beradi. Hisob-kitobning oddiyligi va osonligi ham yagona soliqning o'ziga xos hususiyatlaridan

biridir. Agar savdo va umumiy ovqatlanish korxonasi yalpi darajada katta hajmda bo'ladigan bo'lsa, u yagona soliqqa o'tib ma'lum miqdordagi summa pullari iqtisod qilish imkoniga ega bo'ladi. Lekin ushbu korxonalar yagona soliqqa bo'lib, daromadlilik darajalari tushib ketsa ya'ni yalpi daromadlari kamaysa yagona soliq tizimi qo'l kelmaydi. Bunday holda yalpi daromad soliqning qo'llanishi yuzaga keladi. Bundan tashqari yalpi daromad solig'ining stavkalari differentsiyatsalashning, jamlangan o'rniga qarab bir biridan farqlanish ham ma'lum ma'noda qulaylik keltirib chiqaradi. Lekin savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarining asosiy vositalarining ko'pligi yoki qiymatning yuqoriligi yalpi daromad solig'i to'lovchilarning soliq to'lovlari summasini ko'paytiradi. Bu esa yagona soliqqa o'tishga undiradi.

3. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalaridan olinadigan yalpi daromad solig'ini takomillashtirish yo'llari.

Soliq siyosatini takomillashtirish iqtisodiyotni baro'arorlashtirishga va moliyaviy ahvolni mustahkamlashga oid muammolarni hal qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Soliq tizimi islohat jarayonining tarkibiy qismi, uning ichki harakatlantiruvchi omili bo'lgani holda, iqtisodiy islohat maqsadlariga eng ko'p darajada muvofiq kelishi shart.

Soliq tizimini takomillashtirishga asos qilib olingan bosh tamoyil-korxonalar zimmasidagi soliq yukini keskin kamaytirishdir.

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarida soliq yukining yuqori bo'lishi, korxonalar o'z mablag'larini o'z faoliyatini kengaytirishga, zarur texnika bilan qayta qurollantirishga, o'z aylanma mablag'larini to'ldirishga sarflash imkoniyatidan mahrum qiladi. Og'ir soliq yuki uzoq muddat zimmasida turishi natijasida inflyatsiya yuksak darajada bo'lishini bilvosita qo'llab quvvatlash xavfi vujudga keladi. Buning sababi shuni savdo va umumiy ovqatlanish faoliyat sohasi pasayib borayotgan bir paytda soliq miqdori korxonalar daromadlarining inflyatsiya kuchayib borishi natijasidagina oshirilishi mumkin. Bu esa moliya tizimining barbod bo'lishiga, ishlab chiqarishning orqaga ketishi, ijtimoiy muammolarni keskinlashuviga olib keladi.

Demak soliq solish ishlari shunday tashkil etilishi kerakki, uning natijasida davlat va mahalliy byudjetlar etarli manbaga ega bo'lishi hamda undan mamlakat milliy iqtisodiyotning hamma sohalarda foydalanish imkoniyati yaratilishi, mahsulot ishlab chiqarish hajmning ko'paytirishga va harajatlarni kamaytirishga erishilishini ta'minlash lozim. Soliq solish yo'li bilan iqtisodiy jarayonlarni tartibga solib turishning asosiy mohiyati shundaki, iqtisodiy jihatdan rivojlangan korxonalardan soliq ko'proq olinib, iqtisodiy nochor korxonalarga soliqlardan engilliklar berilib, iqtisodiyotda umumiy o'sish ta'minlashnshi kerak.

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalaridan undiriladigan turli xildagi soliqlar o'rniga yalpi daromad solig'ining joriy etilishi ushbu korxonalar faoliyatini kuchaytirish imkoniyatini yaratadi. Korxonalar ixtiyorida mablag' miqdorining ortib borishi ularning moliyaviy ahvolini mustahkamlabgina qolmay, balki ularning investitsiya faoliyatini jonlashtirishga ham olib keladi.

Respublikamizda savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortish tizimini takomillashtirish borasida qilingan chora-tadbirlardan biri bu ushbu korxonalar uchun «Yalpi daromad solig'ini» joriy etilishi bo'ldi. Shunday ekan soliq tizimini yanada takomillashtirish milliy iqtisodiyotga uni barqarorlashtirishda muhim

shart bo'lib xizmat qiladi. «Savdo va umumiy ovqatlanish» korxonalaridan olinadigan yalpi daromad solig'ining undirilishi xususiyatlarini tahlil qilish orqali, uni yanada takomillashtirish maqsadini ko'zlab, quyidagilarni sanab o'tish mumkin:

- savdo va umumiy ovqatlanish korxonalaridan olinadigan yalpi daromad solig'i stavkalarini kamaytirish lozim. chunki ushbu faoliyat bilan yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmay yakka tartibda shug'ullanuvchi jismoniy shaxslar uchun qulay soliq muhiti yaratilgan. «Savdo va umumiy ovqatlanish» korxonalaridan olinadigan yalpi daromad solig'i stavkalarining yuqoriligi natijasida ularning raqobatga bardosh berishi qiyinlashadi;
- ikkinchi tomondan esa soliq stavkalari qanchalik ortsa, soliq to'lovchilarning soliqdan qochish mayillari shunchalik ko'payadi. Buning ikki yo'li bor:
- kam ishlash, kam jamg'arish va kam soliq to'lash;
- noqonuniy yo'llar bilan soliqdan qochish.

Bularning oqibatida esa davlatning solikli daromadlari kamayadi.

Yana bir asosiy muhim o'z echimini topish shart bo'lgan masalalardan biri bu kassa apparatlari bilan bog'liq bo'lgan muammolar. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarida kassa apparatlari mavjud. Ushbu korxonalar o'zlarida hisob kitob raqamlarini ochgan banklaridan o'zlarida qancha miqdorda o'z ihtiyoriga zarur bo'ladigan naqd pul qolishi kerakligi to'g'risidagi buyruqni olganlar. ushbu pul miqdori chegaralangan. Shunday bo'lsada aholidan olinadigan naqd pullarni kassa apparatidan o'tkazmaslik qo'pol aytganda kassaga urmaslik xollari tez-tez uchrab turibdi. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda soliq idoralari tomonidan o'z tumanlaridagi shu kabi korxonalar kassalarini nazoratini kuchaytirish maqsadga muvofiq bo'lardi. Shuning uchun har bir tuman inspeksiyasidagi inspeksiyalarga uchastkalarni bo'lib berish kerak. Bu bo'lib berish aynan ana shu kassa operatorlarini nazorat qilish yuzasidan bo'lishi kerak deb o'ylayman. To'g'ri soliq inspeksiyalari inspektorlar tomonidan vaqti-vaqti bilan xronometroj o'tkazdilar. Lekin uning samarasi faqatgina qsha davrdagina bo'ladi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarining yalpi daromadga o'tishning ahamiyatlari qanday? Qanday korxonalar yalpi daromad solig'i to'lashga o'tishlari mumkin?
2. Qanday korxonalar yalpi daromad solig'i to'lovchilari bo'la oladi? Soliqqa tortish ob'ekti nimalardan iborat?
3. Soliq stavkalarini kim belgilaydi, nimalarga bog'liq? Soliq qaysi byudjetga tushadi?
4. Yalpi daromad solig'ini hisoblash uchun qanday ko'rsatkichlar kerak? Soliq qaysi davr uchun hisoblanadi?
5. Yalpi daromad solig'i qaysi muddatda byudjetga o'tkaziladi?

7-mavzu: Qo'shilgan qiymat solig'i (8 soat)

Mavzu bo'yicha qo'yilayotgan muammolar:

qo'shilgan qiymat solig'i iqtisodiy mohiyati jihatidan qo'shilgan qiymatga nisbatan to'lanadigan va bahoga hamda aholi turmush darajasiga ta'sir etish jarayonini aniqlashtirish;

foydalanish uchun sotib olinayotgan asosiy vositalarning qiymatiga nisbatan hisoblangan qo'shilgan qiymat solig'i amortizatsiya ajratmasiga nisbatan mutanosib ravishda hisobga o'tkazilishini ishlab chiqish va bu orqali bir ob'ektni bir necha bor soliqqa tortishni cheklash muammosi;

qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblashga shartli koeffitsientlarni tatbiq etish;

Tayanch so'z va iboralar

qo'shilgan qiymat, soliq stavkasi, nolli stavka, soliq ob'ekti, soliq imtiyozlari, import mahsulotlari uchun qo'shilgan qiymat solig'i, bojxona yuk deklaratsiyasi, schyot-faktura

Foydalanilgan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar: 8,9,12,15,18,21

Qo'shimcha adabiyotlar: 25,31,33,34,37

1. Qo'shilgan qiymat solig'ining soliq tizimiga joriy qilinishi hamda iqtisodiy ahamiyati.

Qo'shilgan qiymat solig'i tovarlar, ishlar va xizmatlar ustiga qo'yilganligi uchun egri soliqlar qatoriga kiradi. Bunday qaraganda uning to'lovchilari mahsulot ishlab chiqaruvchi, ish va xizmatlarni bajaruvchi korxonalar, tashkilot, birlashmadek tuyuladi. Ana shu korxonalar soliqni xuquqiy to'lovchilari bo'ladilar. Soliq idoralari soliqni o'z vaqtida va to'liq byudjetga o'tkazishni ulardan talab qiladilar. Aslida esa mazkur korxonalar, tashkilot va birlashmalar qo'shilgan qiymat solig'ini mahsulot, ish, xizmatni sotib oluvchi korxonalar, tashkilot va birlashmalar sotib olgan mahsulot, ish, xizmat ustiga qo'yib yuboradilar. Demak, soliqni haqiqiy to'lovchilari shu mahsulot, ish va xizmatni iste'mol qiluvchi korxonalaridir. Ularning oxirgi qiymati chakana savdo orqali aholiga etib boradi va oxirgi iste'molchilar bo'ladi.

Amaliyotda O'zbekiston Respublikasining soliqlar xaqidagi qonunlariga binoan, hisobot davri (oyi) uchun realizatsiya qilingan tovarlar (ishlar, xizmatlar) uchun hisoblab chiqarilgan qo'shilgan qiymat solig'i summasi bilan qiymati ishlab chiqarish va muomala xarajatlari (masalan, materiallar, xom ashyo, butlovchi buyumlar, yoqilg'ini etkazib bergan ta'minotchilarga to'langan haq)ga qo'shiladigan tovarlar (ishlar, xizmatlar) uchun to'lanishi lozim bo'lgan qo'shilgan qiymat solig'i summasi o'rtasidagi farq sifatida hisoblab chiqariladi.

Bu umumiy tartib mazkur soliqning qo'shilgan qiymatga solinadigan soliq sifatidagi mohiyatini ochib beradi. Bu o'rinda korxonalar bir vaqtning o'zida ta'minotchiga soliq to'lovchi sifatida ham, tovarlarni sotib oluvchi, ishlar va xizmatlarni iste'mol qiluvchilardan soliq oluvchi sifatida ham maydonga chiqadi.

Bunday ahvolda tovarlar (ishlar, xizmatlar) etishmovchiligi yoxud ularga talab oshgan sharoitlarda, QQS korxonaning moliyaviy natijasi (foydasi)ga nisbatan haqiqatdan neytral soliqqa ham, mulkchilik shakllaridan va xo'jaliklarning tarmog'idan kat'iy nazar, barcha korxonalar va birlashmalar tomonidan to'lanadigan universal soliqqa ham aylanadi.

Qo'shilgan qiymat solig'i bilvosita ko'p bosqichli soliq bo'lib, ishlab chiqarish va taqsimlash tsiklidan boshlanib, iste'molchiga sotilishgacha bo'lgan har bir aktdan undiriladi. Uning ob'ekti bo'lib, ushbu jarayonlarda qo'shilgan qiymat hisoblanadi. Ya'ni, mahsulot ishlab chiqaruvchi, ishlarni bajaruvchi va xizmatlarni ko'rsatuvchi tomonidan yangidan mahsulot ishlab chiqarish uchun yoki ishlar va xizmatlarni amalga oshirish uchun sotib olingan xom-ashyo, materiallar yoki tovarlar va mahsulotlar ustiga qo'shilgan qiymatdir. Ushbu soliq tovarlar, ishlar va xizmatlar

narxining barcha elementlarini cheklaydi hamda ishlab chiqaruvchining ishlab chiqarish tannarxini kamaytirishga undaydi.

Qo'shilgan qiymat solig'i hisobotlari asosida davlat sanoat va savdo kapitalining aylanishi to'g'risidagi ma'lumotlarga ega bo'ladi, va bu makrodarajada tartibga solishni engillashtiradi. Bundan tashqari, davlat tovarlar xali haqiqiy va oxirgi iste'molchi hisoblangan hamda soliqning haqiqiy to'lovchisi bo'lmish aholiga sotilishidan oldin daromad olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Jahon amaliyoti qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblashning deyarli bir xil tizimiga ega. Soliq to'lovchi sotilgan mahsulot, bajarilgan ishlar va ko'rsatilgan xizmatlar uchun xaridorlardan olingan soliq bilan ushbu mahsulotlarni ishlab chiqarish, ishlar va xizmatlarni amalga oshirish uchun to'langan soliq summasi orasidagi farqni byudjetga to'laydi. Agarda xaridorlardan olingan soliq summasidan chegirib tashlanadigan ma'sulot, ishlar va xizmatlarni etkazib beruvchiga to'langan soliq summasi olingan soliq summasidan ortiq bo'lsa, u holda manfiy qoldiq keyingi davr soliq to'lovlari hisobiga o'tkaziladi, yoki rivojlangan davlatlarda qo'llanilib kelinayotganidek, soliq to'lovchiga qaytarib beriladi.

Soliqlarni qismlarga ajratib undirishga imkoniyat beradi, chunki soliqqa tortish miqyosiga firmalarning barcha sotuvlari kiradi, ammo oraliq sotib olishlarda to'langan soliq summasi kelgusida jami summadan chiqarib tashlanadi. «Soliq krediti» nomi bilan atalgan ushbu usul soliq tizimiga o'zini o'zi tartibga solish elementini kiritadi va soliqlarni undirilishi yuzasidan tartibni yaxshilaydi.

Qo'shilgan qiymat solig'ining asosiy ustunligi shundaki, ishlab chiqarishning har bir bug'inida to'langan soliqning hajmini aniqlash mumkin. Bu esa, masalan, eksportga berilgan chegirmalarni aniq hisoblashga yordam beradi va eksport subsidiyalari berilgan vaqtdagi qonun buzilishlarning oldini oladi.

Byudjetni muvofiqlashtirish muammolari bozor iqtisodiyotga asoslangan iqtisod uchun davlat tomonidan bozor iqtisodini tartibga solishda juda muhimdir. Ushbu muammolar orasida soliqlar yordamida koplanib turiladigan byudjetning daromad qismini shakllantirish alohida uringa ega. Bunda ko'pgina mamlakatlarda asosiy urin bilvosita soliqlarga karatiladi. Xalqaro amaliyotga asosan bu soliqlarga iste'moldan soliqlar (qo'shilgan qiymatsolig'i, savdo va oborotdan olinadigan soliqlar), aktsizlar va bojxona to'lovlari kiradi.

O'zbekiston Respublikasida bilvosita soliqlar davlat byudjeti daromadlarining deyarli yarmini tashkil qiladi. Bundan tashkari, ushbu soliqlar narxning asosiy qismini tashkil kila turib, mamlakat ichidagi ishlab chiqarish va iste'molga hamda

xalqaro savdoda etarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, qo'shilgan qiymat solig'ining asosiy imkoniyatlari va turli mamlakatlarda ularning ishlatilishining tahlili O'zbyokiston uchun katta ahamiyatga egadir.

Bozor iqtisodiyotiga asoslangan davlatlarda iqtisodiy o'sish darajasiga bog'lik holda soliqlarning bevosita va bilvosita soliqlarga bo'linishi o'rtasida aniq bog'liqlik ko'zga tashlanadi. Davlatning va undagi aholining iqtisodiy rivojlanishining pastligi asosan har bir aholi jon boshiga to'g'ri keladigan YaIM bilan o'lchanadi hamda bu xol jismoniy va yuridik shaxslar daromadlaridan olinadigan to'g'ri soliqlar xajmining pastligiga olib keladi. Shu sababli, ko'pgina endigina rivojlanaetgan davlatlarda soliqqa tortishda bilvosita soliqlar asosiy urinni egallaydi. Rivojlanishning eng past ko'rsatkichlariga ega bo'lgan davlatlarda bilvosita soliqlarning barcha soliqlar tushumi orasidagi o'rni 68-foizni, to'g'ri soliqlar esa atigi 32 foizni tashkil qiladi. Rivojlangan davlatlarda esa, buning aksi, ya'ni 32 foizini to'g'ri soliqlar, 68 foizini esa egri soliqlarni tashkil qiladi.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida bilvosita soliqlarning ahamiyati va kerak bo'lganda ularning rolini oshishi muqarrarligini inkor qilmagan holda, quyidagi hollarga e'tiborni qaratish lozim bo'ladi:

- bilvosita soliqlarning yangisini kiritish yoki mavjudlarining soliq stavkalarini oshirishda ularning ishlab chiqaruvchilarga salbiy ta'sirini o'rgangan holda amalga oshirish lozim. Ushbu xollarda bu salbiy holatlarni oldini olish uchun barcha choralarni amalga oshirish kerak, hattoki, bilvosita soliqlar, ayniqsa, salbiy holati iste'molni juda tez qisqarishiga olib kelib, ishlab chiqaruvchilarga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatuvchi QQSni qisqartirish choralarni ko'rish lozim;

- bunday hollarda ba'zi etaplarda bilvosita soliqlarning o'rnini oshirishga majbur bo'lgan bozor iqtisodiyotiga asoslangan davlatlarning amaliyotini ham hisobga olish zarur.

Bu amaliyot shuni ko'rsatadiki, bilvosita soliqlarning rolini, soliq solish bazasini, soliq stavkasini oshirish faqatgina ushbu choralar natijasida olingan qo'shimcha mablag'larni soliq sohasidagi aniq bir o'zgarishlar uchungina ishlatilganda uzok muddatli yaxshi natijalar berishi mumkin. Bunday choralar sifatida foyda solig'ini kamaytirishni taklif qilish mumkin.

QQS ko'pgina mamlakatlarda davlat daromadining 12-30 foizigacha qismini ta'minlab beradi va bu YaMMning 5-10 foiziga tengdir. Ushbu soliq soliq tushumlari orasidagi ishonarli manbadir va bu ayniqsa daromadlar (foyda) cheklangan mamlakatlar uchun tegishlidir.

O'zbekistonda 1992 yildan beri qo'llanilib kelinaetgan QQS (aktsiz soliqlari bilan birgalikda) oldin amal qilib kelgan bilvosita soliqlar - savdo va oborotdan olinadigan soliqlarning o'rnini tuliq almashtirdi. Ammo QQS o'zining o'rni bo'yicha byudjetning daromad qismini shakllantirishda, respublika va korxonalar iqtisodiga ta'siri, narxlar proportsiyasini aniqlashda ulardan o'tib ketdi.

QQS qo'llanilib boshlangan vaqtdan hozirgi kungacha bo'lgan davrda O'zbekiston davlati byudjetining asosiy manbalaridan biri bo'lib qoldi.

O'tgan davrlar ichida QQS stavkasi 1992-yilda amal qilgan 30 foizdan 1997 yilga kelib 18 foizgacha tushirildi va 1998 yildan boshlab 20 foiz qilib belgilanib, ushbu stavka bugungi kungacha saqlanib qolindi.

Soliqning ushbu stavkasi deyarli barcha MDH davlatlarida amal qilib keladi va bu davlatlararo savdoda amalga oshirishda ancha samarali hisoblanadi. Bundan tashqari, soliqning ushbu stavkasida davlat byudjetining daromad qismi 30 foizligicha saqlanib qoladi va bu bozor iqtisodiga mo'ljallangan davlatlardagi ushbu manbadan keladigan tushumlar xajmi bilan mos keladi. Soliqning bu stavkasi yiliga 1-2 foizdan kamayib borayotgan foyda solig'i stavkasining pasayishi natijasida olinmay qolinayotgan byudjet daromadi o'rnini qoplash imkoniyatini beradi.

2. Qo'shilgan qiymat solig'ining shakllanish va rivojlanish bosqichlari.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan vaqtdan unchalik ko'p vaqt o'tmagan bo'lsada, bugungi kunda davlatimiz har qanday mustaqil davlatning asosiy karakteristikasi sifatida o'zining soliq tizimiga, soliq regulyatorlariga ega. Mamlakatimizning yangi Qomusi qabul qilinishida davlatimiz rahbari so'zlagan nutqida bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida soliqlarning printsiptial o'rni aniqlanib berildi va quyidagilarni aytib o'tdi: - «Endigina Respublikamizda shakllanayotgan soliq tizimi o'ziga juda katta jalbni va uni takomillashtirishni talab qiladi. Barchamizga ayonki, soliqlar - bu davlat va maxalliy byudjetlarning daromad qismini to'ldirilishida asosiy manba hisoblanadi. Shu bilan birga, soliqlar barcha xo'jalik faoliyatlarini qamrab olmoqda, ular har bir tarmoq, korxonalar uchun alohida xususiyatlarni hisobga olishi lozim».

Bizning fikrimizcha, shuni to'liq his qilish kerakki, rejali ravishda soliqlarning oshib borishi davlatga va jamiyatga foyda keltirmaydi. Bundan tashqari, soliqlar daromadlarning bir qismini o'z ichiga olmoqda, ular hamma sharoitda xalk xo'jaligi va aholi uchun yanada ko'p va yanada yaxshiroq mahsulotlar va tovarlar ishlab chiqarishga harakat qilayotgan korxonalar va fuqarolarni rag'batlantirishi lozim.»

Soliq to'g'risidagi qonunlar takomillashgan sari byudjet tushumlarini tuldirish vositasi sifatida umumiy iste'molga doir qo'shilgan qiymat solig'ining ahamiyati ortib borishiga shubxa yo'q. Davlat byudjetining daromad qismini qo'shilgan qiymat solig'i bilan to'ldirish g'oyasi XX asr boshlarida paydo bo'lgan edi. Ushbu soliq birinchi marta Germaniyada 1919 yilda Vilgelm fon Simens tomonidan "Veredelte Umsatzsteuer" (oblogorojenniy nalog s oborota) nomi bilan kiritilgan edi.¹ Keyinchalik ushbu soliq birinchi marta 1954 yilda frantsuz iqtisodchisi M.Lore tomonidan qo'shilgan qiymat solig'i sifatida taklif qilingan bo'lib, bozor iqtisodiyoti sharoitida ko'pgina davlatlarda muvaffaqiyatli qo'llanib kelinmoqda. Masalan Sharqiy Evropa mamlakatlari (Germaniya, Daniya, Niderlandiya, Frantsiya, Shvetsariya)da 60 yillarning oxirida, (Belgiya, Velikobritaniya, Italiya, Lyuksemburg, Norvegiyada) 70-yillarning boshlarida QQS joriy etilgan va hozirgi kungacha amal qilib kelinmoqda hamda u asosiy iste'mol solig'i hisoblanib kelinmoqda. QQS Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasidagi 35 dan ortiq davlatlarda joriy etilgan va undirilib kelinmoqda. Mustaqil Davlatlar hamdo'stligiga (MDH) kirgan barcha davlatlarda 1992 yildan boshlab QQS joriy etilgan.

¹ N.Demchuk Problemi reformirovaniya NDS. Nalogoviy vestnik. 12/1999.

Qo'shilgan qiymat solig'i Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT)ga a'zo bo'lgan barcha mamlakatlarda joriy etilgan bo'lib, Avstraliya va AQSh bundan mustasnodir. QQS ni chiqarib tashlash usulidan foydalaniladigan Yaponiyadan tashqari mazkur mamlakatlarning hammasi QQS kredit hisob-kitobi usulidan foydalanadi. Bu usul korxonalar - shaxslardan ta'minotning barcha bug'inlari bo'yicha soliqqa tortiladigan xom ashyo va materiallarning barcha turlari uchun tegishli stavka bo'yicha QQS hisobini yuritishni talab qiladi. Soliq to'lovchilar xom ashyo va materiallar etkazib beruvchilardan olinadigan QQS miqdori kreditdan chiqarib tashlanishiga haqlidir. Buning tasdig'i sifatida bunday xom ashyo va materiallarga ma'lum talablarga mos keladigan soliq hisob-kitobi yoziladi. IHTTga a'zo bo'lgan mamlakatlarning deyarli hammasida yillik aylanmaning eng yuqori miqdori (soliq busag'asi) belgilab qo'yilgan va shu tufayli ular QQS bo'yicha ro'yxatdan o'tmaslikka haqlidir.

1960-yillarning o'rtalariga qadar deyarli biror mamlakat ham hozirgi shakldagiga o'xshash qo'shilgan qiymat solig'idan foydalangan emas. U davrda IHTTda ishlab chiqarish va taqsimot bug'inlarining aniq bosqichida, keyinchalik boshqa hech qanday soliq solinmaydigan bir bosqichli soliq keng iste'mol solig'ining oddiy turi edi. Odatda ulgurji yoki chakana savdoga bunday soliq solinardi. Haridordan kat'iy nazar va iste'mol omiliga soliq krediti bermagan holda tovarni har qanday sotishdan soliq undirishni o'z ichiga oladigan ko'p bosqichli soliqdan ham foydalanilgan. Ya'ni tovar narxiga qo'shilgan soliq miqdori ishlab chiqarish bilan oxirgi chakana savdo o'rtasidagi ko'p bosqichlar orqali ko'tarilib borishi lozim edi. 1967 yilda bosqichli soliq to'qqiz mamlakatda mavjud edi.

QQS tizimi ikki bosqichda joriy etildi; avvalo Shimoliy Evropa mamlakatlarining ko'pchiligida va Evropa Ittifoqiga eng birinchi bo'lib kirgan mamlakatlarda qo'llanilgan, so'ngra 1986 yilda IHTT mamlakatlarida umumiy soliq islohotlarining amalga oshirilishi QQSning Evropadan tashqarida ham tarqalishiga olib keldi. Natijada IHTTga a'zo bo'lgan 25 mamlakatdan 23 tasida QQS juda qisqa muddatda joriy etildiki, bu o'zaro bog'liq bo'lgan bir qancha ta'sir va sabablarning in'ikosi edi. Shunday sabablardan biri, masalan, QQS ishlab chiqarish va iste'molni kamroq darajada o'zgartirib, narx-navoga ancha xolis ta'sir o'tkazishidir. Bundan tashqari, u mahsulot etkazib beruvchilar orqali kuzatib turish imkoniyati bo'lgani uchun aldash imkoniyatlarini kamaytiradi. Bu esa QQSning ancha yuqori stavkalarini belgilashga, binobarin iste'molga umumlashtirilgan soliqlarning boshqa turlariga nisbatan ko'prok daromad olishga imkon beradi. QQSning faktura usulidan

foydalanib, ma'lum tovarlardan yig'ilgan QQS miqdorini aniq bilish imkonini berishi ham juda muhimdir. Bu usul bojxona orqali tartibga solishga yanada aniqroq tus beradi. Ayni shu maqsadda Evropa Ittifoqi (EI)ga kirish istagini bildirgan mamlakatlarda QQSni joriy etish zarurdir.

QQSga o'tish bosqichli turdagi soliqdan va ulgurji savdo solig'idan voz kechishga asosiy sabab bo'ldi. Chakana savdo solig'iga kelganda esa, QQS bilan bir qatorda u boshqa keng iste'mol soliqlariga nisbatan bir qancha afzalliklarga egadir. AQShda u QQSni joriy etish xususidagi tazyiqni kamaytirib etarli ijobiy ta'sir qiladi. Aslini olganda chakana savdo solig'i to'xtatib turuvchi tizimdir, chunki mahsulot ishlab chiqaruvchilar, ulgurji va chakana savdo bilan shug'ullanuvchilar ro'yxatdan o'tishi va tovarlarni ro'yxatdan o'tmagan shaxslarga, ya'ni odatda iste'molchilarga sotishdan soliq to'lash uchun hisobga olinishlari shart bo'ladi. Ammo tovar shaxsiy foydalanishi uchun xarid qilinmayotgan bo'lsa, tovarlarni bir-birlariga sotishlari va sotib olishlari va bundan soliq to'lamasliklari mumkin. Binobarin, soliq to'lash ro'yxatga olingan savdogarlar tomonidan tovar iste'molchiga sotilgunga qadar to'xtatiladi. QQSning faktura usuli esa, aksincha, soliq miqdorini qoplash tizimi bo'yicha amal qiladi, bunda sotish uchun tovar xarid qiluvchilarning hammasi o'zi xarid qilgan tovar uchun soliq to'lashga majbur bo'ladi. Biroq ular ro'yxatdan o'tgan bo'lsa (asosan barcha savdogarlar belgilangan aylanmadan oshirib yuborishadi), bu holda QQSni qaytarib berishni talab qilishlari mumkin.

QQS va chakana savdo solig'i stavkalari va soliqqa tortiladigan baza baravar bo'lsa, ularning tovarlar narxiga ta'siri ham bir xil bo'ladi. Bu ikki soliq o'rtasida muhim iqtisodiy tafovut yo'q. Lekin QQSning chakana savdo solig'iga qaraganda ma'muriy jihatdan ikki afzalligi borligi aniqlangan. Birinchidan, QQSda tovar solig'ini uni ishlab chiqaruvchiga o'tkazish oson kechadi, ikkinchidan, faktura bazasidagi QQS chakana savdo solig'iga qaraganda, soliq to'lashdan buyin tovlashdan ishonchliroq himoya qilishni ta'minlaydi.

Birinchi afzalligini ko'rib chiqaylik. Pirovard iste'molchilarga ham, oraliqdagi korxonalariga ham sotiladigan tovarlar, ishlar va xizmatlar nisbatan QQSga osonroq moslashadi. Ishlab chiqaruvchi bunday tovarlarni sotib olayotganda to'langan har qanday soliqning o'rnini qoplashga harakat qiladi, chakana savdo solig'ida esa, soliq o'rnini qoplash og'irligi, agar soliq idoralari tijoratchi deklaratsiyasidan qoniqmasa, shu idoralar zimmasiga tushadi. Bundan tashqari, chakana savdo solig'ida tovardan sunggi marta foydalanishni tekshirish mahsulot etkazib beruvchining zimmasiga tushadi, tovar etkazib beruvchi esa xaridor maqomini bilmaydi, demak pirovard

foydalanuvchini ham bilmaydi. QQSda esa buni biladigan xaridor tekshiriladi.

QQSni to'lash chog'ida tovardan pirovardida qanday foydalanilishini tekshirishga zarurat bo'lmaganligi sababli mahsulot ishlab chiqaruvchining binokorlik materiallari, yonilg'i va energiya hamda shu kabi tovarlarini oldin ular to'lab kelgan soliqlardan ozod qilish oson bo'ladi. Mahsulot etkazib beruvchi chakana savdo solig'ini to'layotganda tovardan shaxsiy yoki tijorat maqsadlarida foydalanishiga ishonch hosil qilishi kerak.

QQS tovar yoki xizmat nimaga muljallanganidan qat'iy nazar to'lanaveradi, xaridor esa QQSni qaytarib olish uchun soliq idoralariga bunga haqli ekanligini tasdiqlovchi hujjatlarni taqdim etishi lozim. QQSning bu afzalligi ko'pincha shaxsiy foydalanish uchun, biznesda yoki eksport uchun darhol foydalanish maqsadida ko'rsatiladigan xizmatlarga soliq solish chog'ida, ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchi afzalligi qo'yidagi qoidalar bilan mustahkamlanadi:

a) QQSDan buyin tovlash oson emas, chunki hisob-varaqlarga qarab tovar harakatini aniqlash oson, nega deganda sotuvchi o'z xarajatlarini qoplash maqsadida soliq qaytarib berilishi uchun buni tasdiqlovchi hujjatni taqdim etishi kerak. Chakana savdo solig'ida mumkin bo'lmagan tovar harakatini bunday kuzatish soliq inspektorlariga muqobil tekshirish uchun QQS hujjatlaridan daromad solig'ini tekshirishda foydalanish imkonini beradi;

b) QQS qo'llanilishi narxni soxtalashtirish maqsadida xaridor bilan sotuvchi o'rtasida til biriktirish imkoniyatini yo'qqa chiqaradi, chunki agar xaridor soliq xususida ko'prok chegirmaga ega bo'lish uchun hisobvaraqda narx yuqori darajada ko'rsatilishidan manfaatdor bo'lsa, sotuvchi o'z soliq majburiyatini kamaytirish uchun narx mumkin qadar arzon ko'rsatilishidan, demak, kamroq soliq to'lashdan manfaatdordir;

v) Chakana savdo solig'i kam to'langanini isbotlovchi dalillarni ko'rsatish majburiyati soliq idoralari zimmasiga yuklatilgan bo'lsa, xaridorning xarajatlari bo'yicha QQS yuzasidan soliq chegirmasiga ega bo'lish uchun dalillarni taqdim etish majburiyati soliq to'lovchining zimmasiga tushadi.

Qo'shilgan qiymat solig'ining bunchalik tez va keng tarqalishi zamonaviy texnika va yo'lga qo'yilgan hujjatlar aylanishida soliq operatsiyalarini tez va aniq amalga oshirish imkonini berishi muayyan tovarlar va xizmatlarga soliq solishning imtiyozli shartlari borasida chakana savdodagi sotuvlardan olinadigan soliqqa nisbatan samaraliroq ekanligi bilan izoxlanadi.

QQS - ishlab chiqarish va taqsimlashdan tortib iste'molchiga sotishgacha bo'lgan jarayonda har bir sotish hujjatidan olinadigan bilvosita ko'p pog'anali soliq. Uning ob'ekti qo'shilgan qiymat, ya'ni tovarlar ishlab chiqaruvchi yoki xizmatlar bajaruvchi tomonidan yangi buyum yoki xizmatni bajarish uchun sotib olingan xom ashyo, materiallar yoki tovarlar va mahsulotlar qiymatiga qo'shilgan qiymat hisoblanadi. Ushbu soliq tovar narxining barcha unsurlarini cheklaydi va ishlab chiqaruvchini ishlab chiqarish chiqimlarini kamaytirishga undaydi.

QQS bo'yicha hisob-kitoblar jarayonida davlat sanoat va savdo sarmoyasi aylanishi sur'atlari xaqida ma'lumot oladi, bu esa makroiqtisodiy tartibga solinishini engillashtiradi. Bundan tashqari, davlat tovarning aholi - soliqning mazkur turining yagona va oxirgi to'lovchisiga sotilishiga qadar daromad olish imkoniga ega bo'ladi.

Jahon amaliyoti QQSni hisoblashning deyarli bir xil tizimini nazarda tutadi. To'lovchi xaridordan sotilgan tovarlar, bajarilgan ishlar, ko'rsatilgan xizmatlar uchun soliq summasi va etkazib beruvchi tomonidan moddiy resurslar, yoqilg'i, ishlar uchun to'langan va ular qiymati ishlab chiqarish va aylanma xarajatlarga kiritilgan soliq summasi orasidagi farqni to'laydi. To'lanishi kerak bo'lgan soliq manfiy bo'lib chiqsa, ya'ni bu soliq ko'payib ketsa, qoldiq bulajak to'lovlar hisobiga kiritiladi yoki rivojlangan mamlakatlarda, shu jumladan Buyuk Britaniyada qabul qilinganidek, byudjetdan boshqa summalar hisobiga qoplanadi.

QQSga asoslangan soliq to'lash tizimi soliqlarni qismlarga ajratib olish imkonini beradi, chunki firmaning barcha sotuvlaridan soliq olinadi, biroq oraliqdagi xaridlar uchun to'langan soliqlar keyinchalik umumiy summadan qoplanadi. «Soliq krediti» sifatida tanish bo'lgan bu usul soliq tizimiga o'zini-o'zi tartibga solish imkonini beradi, bu esa soliqlar olish tartibini yaxshilaydi.

QQSning asosiy afzalligi shundaki, ishlab chiqarishning har bir bosqichida to'langan soliq miqdorini hisoblash mumkin. Bu, misol uchun, eksport uchun soliq chegirmalarini hisoblash va eksport subsidiyalari berilishida buzilishlarning oldini olish imkonini beradi. Bundan tashqari bunday ko'p bosqichli soliqlardan foydalanish yagona firma tuzilmasi yoki korxonalar uyushmasi doirasida tovarlar ishlab chiqarishda soliq summasini kamaytiradi va shu tariqa firmalarning vertikal integratsiyasiga turtki bo'ladi.

3. Soliq to'lovchilari tarkibi, ob'ekti, soliq stavkalari, to'lash muddatlari, soliq bo'yicha imtiyozlar.

Ishlab chiqarilgan va import qilinadigan tovarlarga nisbatan qo'shilgan qiymat solig'ini to'lovchilar bo'lib ushbu tovarlarni ishlab chiqargan va import qiladigan yuridik shaxslar, shuningdek boj to'lamasdan o'z ehtiyojlari uchun me'yoridan ortiqcha tovarlar olib kiradigan jismoniy shaxslar hisoblanadi.

Qo'shilgan qiymat solig'ini bevosita deklarant yoki istalgan manfaatdor shaxs, agar qonun hujjatlarida o'zga hol nazarda tutilmagan bo'lsa, to'lashi mumkin.

Soliq solish ob'ekti

Qo'shilgan qiymat solig'i solinadigan ob'ekt bo'lib, ishlab chiqarilgan (bajarilgan ish va ko'rsatilgan xizmatlar) qiymati hamda O'zbekiston Respublikasining bojxona qonunlariga binoan belgilangan bojxona rejimlariga muvofiq O'zbekiston Respublikasi hududiga import qilinadigan tovarlar (shu jumladan MDH mamlakatlaridan import qilinadigan tovarlar) hisoblanadi.

Tovar deganda iste'molga mo'ljallangan va qiymatga ega hamma narsa (ishlar, xizmatlardan tashqari) (uskunalar, mahsulotlar, xom ashyo, materiallar, elektr, issiqlik va energiyaning boshqa turlari, transport vositalari va tovar-moddiy boyliklar) tushuniladi.

O'zbekiston Respublikasi hududiga import qilinadigan tovarlar bo'yicha qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblab chiqarish uchun asos bo'lib bojxona qonunlariga muvofiq belgilanadigan bojxona qiymati hisoblanadi.

Tovarlar importi bo'yicha soliq solinadigan oborot hajmiga bojxona qiymati bilan bir qatorda bojxona boji summasi va aktsiz solig'i summasi (aktsiz to'lanadigan tovarlar bo'yicha) kiritiladi.

Qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha quyidagi imtiyozlar belgilangan:

Amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq quyidagilar qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilinadi:

a) xorijiy diplomatik vakolatxonalar va ularga tenglashtirilgan vakolatxonalar rasmiy foydalanishi uchun mo'ljallangan tovarlar;

b) diplomatik vakolatxonalar va ularga tenglashtirilgan vakolatxonalar diplomatik xodimlarining, shuningdek ular bilan birga yashaydigan va O'zbekiston Respublikasining fuqarolari bo'lmagan oila a'zolarining shaxsiy foydalanish uchun mo'ljallangan tovarlar, shu jumladan eng zarur uy-ro'zg'or tovarlari;

v) xorijiy diplomatik vakolatxonalar va ularga tenglashtirilgan vakolatxonalarning ma'muriy-texnik xodimlari, shu jumladan ular bilan birga

yashaydigan oila a'zolarining, agar ular O'zbekiston Respublikasi fuqarolari bo'lmasalar yoki O'zbekiston Respublikasida doimiy yashamasalar, olib kiradigan eng zarur uy-ro'zg'or tovarlari;

g) O'zbekiston Respublikasining Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan tartibga muvofiq insonparvarlik yordami sifatida olib kiriladigan tovarlar;

d) jismoniy shaxslar boj to'lamasdan olib kirish me'yorlari doirasida import qiladigan tovarlar, bojxona to'g'risida qonun hujjatlarida tasdiqlangan;

e) tabiiy ofatlar, qurolli ixtiloflar, baxtsiz hodisalar yoki avariya yuz berganda yordam ko'rsatish uchun olib kiriladigan mol-mulk;

j) O'zbekiston Respublikasi hududiga quyidagi maqsadlarda olib kiriladigan texnologik uskunalar:

hukumat kafolati bilan xorijiy kreditlar hisobiga moliyalanadigan investitsion loyihalarni amalga oshirish uchun;

yangidan qurilayotgan va rekonstruktsiya qilinayotgan, xalq iste'moli tovarlarini ishlab chiqarishga ixtisoslashayotgan korxonalar uchun;

xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalarining ustav sarmoyasiga ularning ulushi sifatida xorijiy investorlar tomonidan olib kiriladigan texnologik uskunalar;

belgilangan tartibda tasdiqlangan loyihalarga muvofiq, agar vakolatli bankning tegishli tasdig'i mavjud bo'lsa, yangi ishlab chiqarishlarni barpo etishga, shuningdek ishlab turganlarini zamonaviylashtirish va texnik jihatdan qayta jihozlashga olib kiriladigan texnologik uskunalar;

z) quyidagilar doirasida etkazib beriladigan uskunalar (axborot va tashkiliy texnika asboblari, materiallari, tizim va vositalari):

xalqaro va xorijiy tashkilotlar hamda jamg'armalar grantlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasida bajariladigan ilmiy-texnika va innovatsiya dasturlari hamda loyihalarini amalga oshirish;

ilmiy-texnikaviy hamkorlik bo'yicha xalqaro kelishuvlar, vakolatli organning ko'rsatilgan uskuna ajratilgan grantlar (mablag'lar)ning maqsad va vazifalariga muvofiqligi to'g'risidagi xulosasiga asosan. Bunda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2002 yil 20 fevraldagi "Ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etishni takomillashtirish to'g'risida" PF-3029-son Farmoni chiqishiga qadar mazkur imtiyoz O'zbekiston Respublikasi Fan va texnika davlat qo'mitasining xulosasi asosida taqdim etiladi.

Xorijda xarid qilingan yoki u erdan yuborilgan uskunalar (axboriy va tashkiliy texnikaning asboblari, materiallari, tizim va vositalari) boshqalarga berilgan taqdirda

barcha to'lov va soliqlar belgilangan tartibda to'lanadi;

i) yuridik shaxslar, shu jumladan O'zbekiston Respublikasi norezidentlari O'zbekiston Respublikasi tomonidan to'zilgan shartnomalar (kelishuvlar) bo'yicha xalqaro va xorijiy hukumat moliyaviy va iqtisodiy tashkilotlari taqdim etgan qarzlar va grantlar hisobiga olib keladigan uskunalar, materiallar;

k) xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi, bolalar poyabzali ishlab chiqarishga ixtisoslashgan korxonalar tomonidan O'z ishlab chiqarishida ishlatish uchun O'zbekiston Respublikasi hududiga olib keladigan xom ashyo, materiallar va tayyorlov buyumlari;

l) byudjet tashkilotlarining buyurtmalari bo'yicha byudjet mablag'lari hisobiga O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kiriladigan uskunalar, tovarlar, bundan ular bo'yicha O'zbekiston Respublikasi hududiga ular olib kirilganda bojxona to'lovlari bo'yicha imtiyozlar ko'zda tutilmagan iste'mol tovarlari mustasno;

m) import bo'yicha olib kelinadigan dori-darmonlar va tibbiy buyumlar.

n) vakolatli bankning tegishli tasdig'i mavjud bo'lganida, lizingga berish uchun O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kiriladigan texnologik uskunalar.

Soliq to'lovchilarga Soliq kodeksi amalga kiritilishiga qadar qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga binoan taqdim etilgan soliq imtiyozlari ular taqdim etilgan muddat tugashiga qadar saqlanadi.

Soliq stavkalari

Ishlab chiqarilgan va import qilinadigan tovarlar bo'yicha qo'shilgan qiymat solig'i 20 (yigirma) foiz va nollik stavkalar bo'yicha to'lanadi.

Qo'shilgan qiymat solig'ini to'lash muddatlari

Qo'shilgan qiymat solig'i tanlangan bojxona rejimi shartlariga muvofiq, tasdiqlangan stavkalar bo'yicha hisoblab chiqariladi va to'lanadi.

Tovarlar O'zbekiston Respublikasi hududiga import qilinishida qo'shilgan qiymat solig'i bojxona deklaratsiyasi qabul qilinishiga qadar yoki u bilan bir vaqtda to'lanadi.

Agar bojxona deklaratsiyasi O'zbekiston Respublikasining Bojxona kodeksida belgilangan muddatda topshirilmasa, qo'shilgan qiymat solig'ini to'lash muddatlari bojxona deklaratsiyasini topshirish muddati tugagan kundan boshlab hisoblab chiqariladi.

Qo'shilgan qiymat solig'i milliy valyutada to'lanadi.

Jismoniy shaxslar soliqni naqd pul bilan bojxona organi yoki posti kassasiga belgilangan tartibda to'lashlari mumkin.

Bojxona organining qaroriga ko'ra to'lovchiga O'zbekiston Respublikasining Davlat bojxona qo'mitasi 1999 yil 16 martda 03/8-78-son bilan tasdiqlagan Bojxona to'lovlarini to'lashni kechiktirish va uni bo'lib-bo'lib to'lash bo'yicha yo'riqnomaga (ro'yxat raqami 697, 8 aprel 1999 yil) muvofiq qo'shilgan qiymat solig'i to'lashni kechiktirish yoki bo'lib-bo'lib to'lash huquqi taqdim etilishi mumkin.

4. Soliqni hisoblash va byudjetga to'lanishi lozim bo'lgan soliq summasini aniqlash usuli.

Respublikamizda qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblash va uni byudjetga o'tkazish mexanizmini amaliyotda qo'llanilishini ko'rib chiqishdan oldin, bozor munosabatlari rivojlangan xorijiy davlatlarda uni hisob-kitob qilish tartibi va usullarini ko'rib chiqishni maqsadga muvofiq deb bilamiz.

Qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblash paytida soliqqa tortiladigan baza bo'lib yangidan yaratilgan qiymat ya'ni tovar mahsuloti bilan shu tovarni ishlab chiqarish uchun ishlatilgan xom ashyolar qiymati o'rtasidagi farq hisoblanadi. Bunday soliqqa tortiladigan baza qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblashda har xil metodlardan foydalanishga imkon yaratadi (berilgan bir xil stavkada).

Xalqaro amaliyotga ko'ra QQS byudjetga to'lanadigan summasini aniqlash 3 ta har xil usul bilan aniqlanadi.

Hisobdan chiqarish usuli.

Ushbu usulga ko'ra korxonada byudjetga to'laydigan qo'shilgan qiymat solig'i summasini sotib olingan tovarlar qiymatini sotgan tovarlar qiymatidan chiqarib tashlab farqni aniqlaydi va bu farqga soliq stavkasini ko'paytirish yo'li bilan aniqlaydi.

Hisobga olish usuli.

Hisobga olish usuli yoki schet-faktura usuli Evropa birligiga kiruvchi barcha davlatlarda va qo'shilgan qiymat solig'i joriy etilgan boshqa ko'pgina davlatlarda qo'llanib kelinmoqda.

Ushbu usulga ko'ra korxonada byudjetga to'laydigan qo'shilgan qiymat solig'i summasini sotib olingan tovarlar (xizmatlar) uchun to'langan soliq summasini sotilgan tovarlarga (xizmatlarga) hisoblangan soliq summasidan chiqarib tashlash yo'li bilan aniqlaydi.

Yig'ish usuli.

Ushbu usulga ko'ra korxonada byudjetga to'laydigan qo'shilgan qiymat solig'i summasini yangidan hosil qilingan qiymatlar komponentlari, ish xaqqi, ijara xaqqi, foizlar va sof foidalarni yig'ib, hosil bo'lgan summani soliq stavkasiga ko'paytirish yo'li bilan aniqlaydi.

Import qilinadigan tovarlar bo'yicha qo'shilgan qiymat solig'i quyidagi formula bo'yicha hisoblab chiqariladi:

$$S_{qqs} = (S_b + B_b + A_s) \times S / 100,$$

bu erda: **S qqs** - qo'shilgan qiymat solig'i summasi;

S_b - import qilinadigan tovarning bojxona qiymati;

B_b - bojxona boji summasi;

A_s - aktsiz to'lanadigan tovarlar bo'yicha aktsiz solig'i summasi;

S - qo'shilgan qiymat solig'ining foizlardagi stavkasi.

QQSni respublika byudjetiga o'tkazish tartibi

Qo'shilgan qiymat solig'ining to'langan summolari hududiy bojxona organlarining depozit hisobvaraqlariga kirim qilinib, keyin ular respublika byudjetining daromadiga qayd etilishi kerak.

Bunda, shu jumladan qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha hisoblab yozilgan bo'nak to'lovlari summolari to'lovchi tomonidan hududiy bojxona organlarining depozit hisobvaraqlariga kirim qilinishi kerak. Ko'rsatilgan summalar yuk kelishiga qarab tuzatiladi, so'ngra ular respublika byudjetining daromadiga qayd etiladi.

Bojxona organlari uch kun davomida undirilgan qo'shilgan qiymat solig'i summalarini respublika byudjetining daromadiga o'tkazadilar.

Bojxona organlari qo'shilgan qiymat solig'ining to'g'ri hisoblab yozilishi va o'z hisobvaraqlaridan respublika byudjetining daromadiga o'z vaqtida o'tkazilishi uchun javobgardirlar.

Ortiqcha to'langan yoki undirilgan QQS summalarini qaytarish tartibi.

Ortiqcha to'langan yoki undirilgan qo'shilgan qiymat solig'i summasi o'ttiz kun ichida qaytarilishi yoki bo'lg'usi to'lovlar hisobiga qayd etilishi kerak.

To'lovchi ortiqcha to'langan yoki undirilgan qo'shilgan qiymat solig'i summalarini qaytarishni talab qilib, ular to'langan yoki undirilgan paytdan boshlab bir yil davomida murojaat qilishi mumkin.

Ortiqcha to'langan qo'shilgan qiymat solig'i summalarini qaytarish bojxona organlariga quyidagi hujjatlar taqdim etilganda amalga oshiriladi:

- to'lovchining yozma arizasi, unda ortiqcha to'lash yoki undirishning sabablari ko'rsatiladi, shuningdek pul mablag'lari qaytarilishi kerak bo'lgan to'lovchining bank rekvizitlari beriladi;
- unga muvofiq qo'shilgan qiymat solig'i hisoblab chiqarilgan va undirilgan bojxona yuk deklaratsiyasi;

- ijro etilishi to'g'risida vakolatli bank belgisi qo'yilgan, tegishli qo'shilgan qiymat solig'i summalarini to'lashga doir to'lov hujjati;
- tovarlarning chegaradan haqiqatda olib o'tilgani to'g'risida chegara bojxonasining belgisi qo'yilgan (zarur hollarda) tovarlarga ilova qilinuvchi hujjatlar.

Ortiqcha to'langan qo'shilgan qiymat solig'i summalarini qaytarish umumiy tushumlar hisobiga amalga oshiriladi.

Ortiqcha to'langan qo'shilgan qiymat solig'i summalarini qaytarishning boshqa qoidalari O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasi 2000 yil 29 iyunda 02/8-27-son bilan tasdiqlagan ortiqcha to'langan yoki undirilgan bojxona to'lovlarini qaytarish to'g'risida yo'riqnomaga ko'ra (ro'yxat raqami 947, 14 iyul 2000 yil, Me'yoriy hujjatlar axborotnomasi, 2000 yil, 13-son) tartibga solinadi.

Bojxona yuk deklaratsiyasida QQSni aks ettirish tartibi.

Qo'shilgan qiymat solig'i (QQS)ni hisoblab chiqarishda bojxona yuk deklaratsiyasi (BYuD)ning 47-ustuni quyidagi tartibda to'ldiriladi:

"Turi" kichik ustunida "29" - QQS kodi ko'rsatiladi;

"Hisoblab yozish asosi" kichik ustuniga mazkur Yo'riqnomaning 5-bandiga muvofiq hisoblab chiqarilgan, soliq solinadigan oborot summasidagi miqdor qayd etiladi;

"Stavka" kichik ustunida QQS stavkasi hajmi ko'rsatiladi;

"Summa" kichik ustunida hisoblab chiqarilgan va to'lanadigan QQS summasi ko'rsatiladi;

"TU" kichik ustunida to'lov usulining ikki belgili harfli kodi ko'rsatiladi:

"bn" - bank orqali naqdsiz hisob-kitob;

"kt" - bojxona to'lovlari summasini naqd pulda to'lash;

"op" - bojxona to'lovlarini to'lash kechiktirildi;

"rp" - bojxona to'lovlarini bo'lib-bo'lib to'lash huquqi taqdim etildi;

"oo" - to'lov amalga oshirilmasligi kerak.

"hisob-kitob qilish tafsilotlari" degan V ustunida to'lov kodi, to'lovning umumiy summasi, shuningdek QQS to'langanini tasdiqlaydigan to'lov hujjatlarining raqamlari va sanasi ko'rsatiladi.

BYuDning "To'lovlarni kechiktirish" degan 48 va "Preferentsiya" degan 36-ustunlari O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasi 1999 yil 24 sentyabrda tasdiqlagan Bojxona yuk deklaratsiyasini to'ldirish tartibi to'g'risida yo'riqnomaga (ro'yxat raqami 834, 3 noyabr 1999 yil, Me'yoriy hujjatlar axborotnomasi, 1999 yil,

12-son) muvofiq to'ldiriladi.

Qo'shilgan qiymat solig'ining to'g'ri hisoblab chiqarilishi va O'z vaqtida to'lanishi uchun javobgarlik deklarant (to'lovchi) zimmasiga yuklanadi.

Qo'shilgan qiymat solig'i belgilangan tartibga muvofiq to'lanmagan taqdirda tegishli to'lovlarning summalari bojxona organlari tomonidan ularni to'lash uchun javobgar shaxslardan so'zsiz tartibda, bojxona qonunlari tomonidan belgilangan miqdorda penyani hisoblab yozish bilan undiriladi.

Qo'shilgan qiymat solig'ining to'g'ri hisoblab yozilishi va byudjetga to'lanishi ustidan nazoratni bojxona organlari bojxona va soliq qonunlari hamda O'zR hududiga import qilinadigan tovarlarga nisbatan qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblab chiqarish va to'lash tartibi to'g'risida yo'riqnomaga muvofiq amalga oshiradilar.

5. Schyot fakturani to'ldirish tartibi va soliqning buxgalteriya hisobida rasmiylashtirish.

Qo'shilgan qiymat solig'iga tortiladigan va tortilmaydigan ishlarni bajaruvchi va xizmatlar ko'rsatuvchi korxonalar, shuningdek, qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha imtiyozlarga ega korxonalar ushbu ishlar va xizmatlarni oladigan shaxsga qonunchilikda ko'rsatilgan shaklga ko'ra bajarilgan hisobvaraqa-fakturani taqdim etishi shart.

Shuningdek, yagona soliqni to'lashga o'tgan kichik korxonalar va yalpi daromad solig'ini to'laydigan ulgurji savdo korxonalar ham hisobvaraqa-fakturalarni yozib beradi.

Schyot-faktura tovarlarning orilishi, ishlarning bajarilishi va xizmatlarning ko'rsatilishi sanasidan kechiktirilmasdan ikki nusxada yoziladi hamda quyidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi:

Yuklab junatiladigan tovarlar, bajarilgan ishlar hujjatlari raqami va sanasi; bajarilgan ishlarning nomi; bajarilgan ishlarning shartnoma bo'yicha QQSsiz o'lchov birligidagi narxi; qo'shilgan qiymat solig'i stavkasi (20 yoki 0 foiz), agar bajarilgan ish, xizmatlar yuzasidan QQSDan ozod qilish mavjud bo'lsa, oddiy chiziq tortib qo'yiladi; ushbu ish va xizmatlar bo'yicha tegishli stavkalarga ko'ra hisoblangan QQS summasi, agar ish, xizmatlar yuzasidan QQSDan ozod qilish mavjud bo'lsa, oddiy chiziq tortib qo'yiladi;

Yagona soliqni to'lashga o'tgan kichik korxonalar va yalpi daromad solig'ini to'laydigan ulgurji savdo korxonalar qo'shilgan qiymat solig'ini ko'rsatishmaydi va «qo'shilgan qiymat solig'isiz» degan belgili muhr qo'yadi (yoki yozuvni yozib qo'yadi).

Schyot-faktura ishlarni bajaruvchi korxonalar (pudratchi, ijrochi) tomonidan buyurtmachi nomiga kamida ikki nusxada yoziladi, ularning bir nusxasi ishlarning bajarilishi va xizmatlar ko'rsatilishi sanasidan kechiktirilmasdan ishlarni bajaruvchi tomonidan buyurtmachiga taqdim qilinadi va haridorga qo'shilgan qiymat solig'i summasini qonunchilikda belgilangan tartibda hisobga olish (qoplash) uchun huquq beradi.

Schyot-fakturaning ikkinchi nusxasi ish bajaruvchida qoladi. Schyot-fakturalar hisobvaraqlarning kelib tushishi va taqdim etilishi ro'yxatdan o'tkaziladigan daftarda majburiy tartibda hisobga olinishi lozim.

Import qilinadigan ish va xizmatlar bo'yicha bajarilgan ishlar, ko'rsatilgan xizmatlar dalolatnomalari va qo'shilgan qiymat solig'ining amalda to'langanligini

tasdiqlovchi to'lov hujjatlari schyot-faktura hisoblanadi.

Bevosita aholiga pullik xizmat, ishlarni ko'rsatadigan korxonalar uchun ish va xizmatlarni sotishda kassa cheki yoki xizmatlar ko'rsatilishi, ishlar bajarilishini tasdiqlovchi boshqa hujjatlar schyot-faktura hisoblanadi.

Schet-faktura tijorat hisobvaraqaasi bo'lib, soliq to'lovchi sifatida ro'yxatga olingan shaxs tomonidan boshqa soliq to'lovchiga etkazib berilgan mahsulotlar, ishlar, xizmatlar uchun to'ldiriladi.

Agarda Buyuk Britaniyaning chakana sotuvchisi tomonidan amalga oshirilgan oborot QQS summasi bilan birgalikda 100-funt sterlingdan kam bo'lsa, soddalashtirilgan schet-faktura yuritilishi mumkin.

Soliqqa tortishdagi asosiy qoida shundan iboratki, soliq torish ob'ekti bo'lib sotilgan tovarlar va xizmatlarning QQS summasi chiqarib tashlangan qismi hisoblanadi. Quyidagilar belgilab qo'yilgan bo'lishi shart:

a) schet-fakturalarda ko'rsatilgan iste'molchilarga berilgan chegirmalar schet faktura summasidan chiqarib tashlanishi shart.

b) agarda mahsulotlar pul evaziga amalga oshirilmagan bo'lsa, ya'ni bepul berilgan xollarda mahsulotlarning bozor bahosi soliqqa tortish uchun asos bo'ladi.

v) soliqqa tortish ob'ektini aniqlashda mahsulotlarni ishlab chiqarish tannarxi ham belgilanishi mumkin. Ushbu holat mahsulotlarni sotmasdan, shaxsiy iste'mol uchun ishlatilganda, yoki o'zi uchun bino va uskunalar, mashinalar qurganda qo'llaniladi.

6. Qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha mavjud muammolar.

Qo'shilgan qiymat solig'ining soliq to'lovchiga ta'sirini boshqarish maqsadida quyidagilar qabul qilingan:

- soliq to'lashdan ozod qilish;
- nolli stavkada soliqqa tortish;
- aholining kam ta'minlangan qismi ist'emol kiladigan tovarlarga kamaytirilgan soliq stavkalarini qo'llash;
- aholining boy qismi ist'emol qiladigan buyumlariga oshirilgan soliq stavkalarini qo'llash.

Bu tamoyil qo'shilgan qiymat solig'ining bir necha soliq stavkalarini tovar va xizmatlar turlariga differentsiatsiyalashgan holda qo'llash asosida yotadi. Qo'shilgan qiymat solig'ining stavkalari soni turli mamalakatlarda har xildir. Ko'pgina mamalakatlarning soliq tizimlarida asosan qo'shilgan qiymat solig'ining uch xil differentsiyalashgan soliq stavkalari qo'llaniladi. Bular quyidagilar hisoblandi

- bazaviy soliq stavkasi,
- kamaytirilgan soliq stavkasi,
- nolli soliq stavkasi,

Tovar va xizmatlar soliqdan ozod qilinishi ham mumkin. Tovar va xizmatlarni soliqdan ozod qilinishi, shuningdek alohida tovar va xizmatlarni soliqqa tortishda nolli soliq stavkasida soliqqa tortish uchun uchta dalil ilgari surilgan.

Bular quyidagilar hisoblanadi:

ma'muriy murakkabliklar, ya'ni soliq va yig'implarni yig'ishdagi murakkabliklar; tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarilishini qo'llab quvvatlash uchun; soliq solish tizimining progressivligini oshirish uchun.

Yuqorida ko'rsatilgan uchta dalilning hammasi ham bir xilda asoslanmagan.

G'arb mamlakatlari ekspertlari xulosasiga ko'ra, Evropa Ittifoqi mamlakatlari tajribasi shuni ko'rsatadiki qo'shilgan qiymat solig'i stavkalari ko'paytirish ham, alohida tovarlarni soliqdan ozod qilish foyda bermaydi. Bunday xulosaga kelinishiga quyidagi qiziqarli kuzatuv xulosalari sabab bo'lgan: oziq-ovqat mahsulotlarini qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilinishi kam ta'minlangan aholi qatlamiga yordam berishning samarali vosita hisoblanmagan. Ko'pgina ekspertlar qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilish aholining turli qatlamlari daromadlari o'rtasidagi farqni qisqarishiga xizmat ko'rsatmas ekan degan xulosaga kelishmokda. Qilingan tahlil natijalari shuni ko'rsatmokedaki, kam ta'minlangan aholi o'zining daromadlarining

ko'p qismini oziq ovqatga sarflasada, mutlaq birliklardagi boylar ko'p mablag' sarflanishi aniqlangan. Qo'shilgan qiymat solig'idan oziq-ovqat mahsulotlarini ozod qilishdan ko'prok aholining ta'minlangan qismi yutadi, aholining qashshoq qismi hayoti bu bilan engillashmas ekan. Bunday xulosaga kelinishiga sabab, Shvetsiyada (Evropaning boy mamlakatlaridan biri) va Irlandiya (tarixiy boy mamalkat hisoblanuvchi)da o'tkazilgan tadqiqotlar sabab bo'lgan². Ushbu tadqiqotlar shuni ko'rsatganki, kundalik extiyoj tovarlarining soliq stavkalaridagi har qanday o'zgarish (nolli stavkaga, pasayish stavkasiga, bazaviy stavkaga o'tishda) soliq to'lovchilarning iste'moli tarkibida juda kam sezilarli o'zgarish bo'lgan. Tadqiqotchilar ushbu holni daromadlari har xil bo'lgan aholi kundalik extiyoj mollari tarkibida yaqinlashish bo'lganligini ko'rsatadi deb baholashgan. Barcha tovar va ish xizmatlarni bajaruvchilar qo'shilgan qiymat solig'ini to'laydilar yoki ozod bo'ladilar, ba'zi bir guruhdagi xo'jalik su'bektlariga esa qo'shilgan qiymat solig'i to'lash o'rniga alohida soliqqa tortish tartibi joriy kilinadi. Qo'shilgan qiymat solig'i to'lash o'rniga alohida soliqqa tortish tartibi joriy qilingan xo'jalik su'bektlariga yalpi daromaddan soliq to'lovchi savdo korxonalar, yagona soliq tizimiga o'tgan kichik korxonalar, yagona er solig'i to'lashga o'tgan qishloq xo'jaligi korxonalar kiradi.

Qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilinishi, alohida soliqqa tortish tartibi joriy qilinishi xo'jalik sub'ektlarining soliq to'lashi bo'yicha majburiyatlaridan to'liq ozod qilinishini bildirmaydi. Qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilinishida faqat ishlab chiqarishda hosil bo'lgan qo'shilgan qiymatgina soliqqa tortilmaydi. Lekin ushbu qo'shilgan qiymatni hosil qilishga ketgan ishlab chiqarish xarajatlari oldindan qo'shilgan qiymat solig'iga tortilgandir. Shunday qilib, xo'jalik su'bektlarini qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilinishi yoki alohida soliqqa tortish tartibi joriy qilinishi haqida gapirilganda ular tomonidan qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblamasligi va uni byudjetga to'lamasligi e'tibor beramiz, biroq ishlab chiqarish uchun olingan ishlab chiqarish xom ashyolar uchun, yonilg'i-moylash materiallari, elektroenergiya va boshqa materiallarga, shuningdek ishlab chiqarish uchun olingan ishlab chiqarish vositalari uchun qo'shilgan qiymat solig'ini to'laydilar. Qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilinishi, alohida soliqqa tortish tartibi joriy qilinishi xo'jalik su'bektleri moliyaviy faoliyati uchun o'ziga xos ikki xususiyatga egadir. Chunki ular xo'jalik su'bektlarining moliyaviy faoliyatiga turlicha ta'sir qiladi.

Birinchi xususiyati shundaki, qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilingan,

⁷ Volovik E.M «Nalog na dobavlennuyu stoimost» Jurnal. Nalogovoy vestnik 1999 g. №6 130-str.

alohida soliqqa tortish tartibi joriy qilingan xo'jalik sub'ektlari o'z tovar va xizmatlarini sotganda ushbu tovar va xizmatlar tannarxida ishlab chiqarish materiallarini sotib olishda to'layotgan qo'shilgan qiymat solig'i o'tiradi va bahosiga avtomat ravishda qo'yilgan bo'ladi, hamda boshqa ishlab chiqarish uchun ishlab chiqarish tannarxining elementi sifatida o'zida aks ettiradi. Qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilinishi haqida gap ketganda o'ziga xos so'z o'yini bo'ladi. Chunki yuqorida kurib utdikki soliqdan ozod qilinishi bilan byudjetga soliqdan ozod bo'ladi, lekin ishlab chiqarish uchun olingan va tovar-xizmatlarning tannarxiga boradigan xom-ashyolarni sotib olishda ularga hisoblangan qo'shilgan qiymat solig'ini to'laydilar. Shu tufayli ishlab chikaruvchi xom ashyo materillarini sotib olishda to'langan qo'shilgan qiymat solig'ini o'ziga zachyot qilishga talab qila olmaydilar va ular qo'shilgan qiymat solig'ini o'z tovar-xizmatlarini sotib oluvchidan olishga huquqi bulmaydi.

Qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilinishi, alohida soliqqa tortish tartibi joriy qilinishi xo'jalik sub'ektlari moliyaviy faoliyatiga ta'sirining ikkinchi xususiyati shundaki, qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilingan tovar va xizmatlarni sotib olayotgan qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchi ro'yxatida turgan xo'jalik su'bekti o'zi tomonidan ishlab chiqarayotgan mahsulotlar uchun soliq kreditidan foydalana olmaydilar. Shu tufayli ishlab chiqaruvchiga qo'shilgan qiymat solig'ini to'lashda tovarlarni sotishda hisoblangan soliq va mahsulotlarni sotib olishda to'lagan soliq orasidagi farqni to'lamay, balki sotish oborotidan hisoblangan soliqni to'liq to'lashga majburlanadi. Buning natijasida qo'shilgan qiymat solig'iga tortish zanjirida soliqdan ozod qilingan bo'linma tushib qolishi tufayli qo'shilgan qiymat soliqqa bir necha marotaba tortiladi va soliq to'lash og'irligi keyingi bo'linma zimasi ga tushadi. Chunki u soliqdan ozod qilingan mahsulotlarni o'z ishlab chiqarishi uchun ishlatadi. Qanchalik qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilingan tovarlar va ishlab chiqaruvchilar ko'paysa, qo'shilgan qiymat soliqqa ikki yoki undan ortiq marta tortilishi ehtimoli ko'paya boradi.

1998 yilgi investitsiya dasturiga kiritilgan, ular uchun texnologik uskunalarni olib kirish qo'shilgan qiymat solig'idan ozod etilgan ustuvor ob'ektlar RO'YXATI:

1. Qizilqum fosforit kombinati.
2. Qo'ng'irotda soda zavodi.
3. "Qizilqumnodir metallolting" davlat kontserni.
4. "Navoiyazot" IChB.
5. "Farg'onaazot" IChB.
6. «Farg'onakimyotola" IChB.
7. Farg'ona furanli buyumlar zavodi.

Ular uchun texnologik uskunalari va turli assortamentdagi quvurlarni olib kirish qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilinadigan neft-gaz tarmog'i ob'ektlari RO'YXATI:

1. Andijon viloyatidagi Xo'jaobod er osti gaz ombori.
2. Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 17 martdagi "1998-2000 yillarda qishloq aholisini ichimlik suvi va tabiiy gaz bilan ta'minlash dasturi to'g'risida" 117-son qaroriga muvofiq gaz quvurlari, gaz taqsimlash stantsiyalari shoxobchalarining qurilishi.
3. Ko'kdumaloq, Mingbuloq, Sho'rtan, Alan, Urga, Janubiy Tandircha, Shimoliy Qrtabuloq, Gajak, Gumbuloq, Odamtosh, Jaro'uduq, Janubiy Kemachi, g'arbiy, Dengizkql, Shakarbuloq, Marjon, Oro'a Qqng'irotda, Mqynoq, Surgil, Berdaq konlarini jihozlash, shu jumladan quduqlarni izlash-razvedka qilish va foydalanish maqsadida burg'ilash.
4. Muborak gazni qayta ishlash zavodi va "Sho'rtangaz" DICHB texnologik qurilmalarini rekonstruktsiya qilish hamda texnik jihatdan qayta jihozlash.
5. "O'zbekiston temir yo'llari" DATK xarid qiladigan aviakerosinni tashish uchun maxsus temir yo'l tsisternalarining 100 birligi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. Qo'shilgan qiymat va qo'shilgan qiymat solig'ining iqtisodiy mohiyati nimada?
2. QQSni qanday shaxslar to'laydi va soliq ob'ekti nima?
3. Soliqqa tortiladigan oborot qanday aniqlanadi?
4. QQS stavkalari va ularni qo'llash tartibi qanday?
5. Qanday yuridik shaxslar QQSdan ozod etiladi?
6. Qanday tovarlar va mahsulotlar (ishlar xizmatlar) QQSdan ozod bo'ladi?
7. Schyot-fakturalar qanday to'lg'aziladi va unda QQS qaysi punktlarda ko'rsatiladi?
8. Byujetga to'lanadigan va hisobga olinadigan QQS summasini aniqlash tartibi qanday?
9. QQSni to'lash va hisobotni taqdim etish tartibi qanday?
10. Import tovarlar, ishlar va xizmatlar bo'yicha QQSni hisoblash va byudjetga to'lash tartibi qanday?

8-mavzu: Aktsiz solig'i (8 soat)

Mavzu bo'yicha qo'yilayotgan muammolar:

aktsiz solig'ini ta'riflash bilan bog'liq muammolar;

aktsiz osti tovarlarini belgilash mezonlarini ishlab chiqish;

ayrim aktsiz osti tovarlariga nisbatan advalor stavkalaridan emas, balki xususiyatli (spetsifik) stavkalaridan foydalanish;

aktsiz markalari aktsiz solig'ining avans to'lovlari hisobiga kiritilishi;

ayrim aktsiz osti tovarlarini soliqqa tortishda soliq ob'ektini xususiyatlaridan kelib chiqib, tabaqalashtirilgan holda soliqqa tortish.

Tayanch so'z va iboralar

aktsiz, aktsiz solig'i, aktsiz osti tovarlari, shartnomaviy narx, soliq ob'ekti, soliq to'lovchilar, soliq stavkasi, soliq bo'yicha imtiyozlar, yuklab jqnatilgan tovarlar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar: 4,6,10,13,20

Qo'shimcha adabiyotlar: 23,26,28,32

1. Aktsiz solig'ining iqtisodiy mohiyati va vujudga kelish hamda rivojlanish tarixi.

Soliq tizimida eng ichki o'zgaruvchan, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning ko'plab omillari bilan to'qnashuvchi soliq bu - aktsiz solig'idir. Shu bois, aktsiz solig'ining mohiyatini ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga bog'liq holda o'rganish eng dolzarb muammolardan bo'lib kelmoqda. Shuni alohida ta'kidlab o'tish kerakki, aktsiz solig'ining mohiyati doimo egri soliqlar doirasida o'rganib chiqilgan. Aktsiz solig'i egri soliq bo'lganligi sababli uning iqtisodiy mohiyati davlat bilan yuridik shaxslar o'rtasida vujudga keluvchi ob'ektiv majburiy to'lovlarga asoslangan moliyaviy munosabatlar orqali xarakterlanadi. Shu bois, aktsiz solig'i o'ziga xos fiskal iqtisodiy kategoriya sifatida qaralishi lozimdir.

Aktsiz solig'i rivojlangan xorijiy davlatlarda ham davlatning umum soliq siyosatida muhim o'rin egallab kelmoqda. Respublikamizda qo'llanilaetgan aktsiz solig'i chet davlatlardagi aktsiz solig'i bilan o'xshash tomonlarga, shu jumladan o'ziga xos xususiyatlarga ham egadir:

-soliqqa tortish ob'ekti bo'lib, belgilangan stavkadagi aktsiz solig'i summasini o'z ichiga olgan aktsiz osti tovarlarining sotish (shartnomaviy) narxi hisoblanadi. Aktsiz stavkasining bunday tartibda o'rnatilish mexanizmi tarixiy shakllanib, o'zini doimo oqlab kelgan.

U muayyan psixologik mazmunga ham ega, ya'ni u 100 foizdan kam bo'lgan stavkada shartnomaviy sotish narxidan 4-5 marta ko'p bo'lgan aktsiz solig'i summasini olish imkoniyatini beradi.

Demak, aktsiz solig'i korxonalar mahsulotlari va xizmatlari bahosi ustiga yoki tarifiga ustama shaklda to'g'ridan to'g'ri kiritiluvchi egri soliq turi tushuniladi. Aktsizlar sotilayotgan mahsulot yoki xizmatlar bahosi ustiga ustama shaklida qo'yiladi va ularning pirovard to'lovchisi bo'lib iste'molchi hisoblanadi.

Mavzuning mohiyatidan kelib chiqib, asosiy egri soliqlardan biri bo'lgan aktsiz solig'ining kelib chiqishi va rivojlanishi tarixi xususida to'xtalamiz. Dastlab egri soliqlar ayrim tovar turlari (tuz, tamaki, aroq mahsulotlari, gugurt, shakar va boshqa keng iste'mol mollari)ga aynan aktsiz solig'i ko'rinishida namoyon bo'lgan. Vaqt o'tishi bilan aktsiz osti tovarlari ro'yxati kengayib borgan. O'z-o'zidan ma'lum bo'ladiki, soliqqa tortishning aktsizli shakli keng xalq ommasi iste'molidagi ommaviy tovarlarni soliqqa tortish jarayonidagina samara berishi mumkin bo'lgan.

Qadimda aktsizlarni boshqa nomlar bilan boj, to'lov, yig'im yoki sodda qilib soliq deb atashganlar. Aktsizlarning o'sha davrda amal qilgan soliqqa tortish

mexanizmi to'g'risida taxminiy ma'lumotlar mavjudligi uning ilk paydo bo'lgan davrini aniqlashga imkon bermaydi. Masalan, xalq tribunlari Tiberiy va Gay Graxxov (er. av. 162-133 va 153-121 yy.) davrlarida Rim g'aznasiga qullarni ozod etishdan, shu bilan birga o'z shaxsiy iste'moli uchun zarur bo'lmagan tovarlarni dengiz orqali Rimga olib kelinishdan yig'implar tushib turgan. I tem i drugim, po sushchestvu, oblagalis predmeti roskoshi.*

Qadimgi Misrda XII-XIIIchi sulolalar davrida(er. av. ikkinchi ming yillik) pivoga soliq solingan. Albatta, bu to'lovlar hozirgi talqindagi aktsizlar bo'lmasligi mumkin, lekin ularni aktsizlarning dastlabki namunalari sifatida e'tiborga olish lozimdir.

Tarixiy manbalarga ko'ra, Angliyada Kromvel davrida respublikaning yigirma yil amal qilishi davomida aktsizlarning ikki yuzga yaqin turi joriy etilgan. Bunda har xil turdagi ob'ektlar soliqqa tortilgan, masalan, poxol kukuni yoki yog' uchun quti idishlar shular jumlasidandir. XXI asrda Gollandiyada egri soliq turlari shunchalik ko'p ediki, tarixchi de-Vitta so'zlariga qaraganda, mehmonxonada tortiq qilingan baliq bo'lagiga 34 xil aktsiz to'g'ri kelgan.

Demak, aktsizlar, bojlarni hisobga olmaganida soliqqa tortishning eng qadimgi shaklidir.

“Aktsiz” frantsuzcha accise, lotincha accidere so'zlaridan olingan bo'lib, tarjima qilinganda «kesib olish» ma'nosini anglatadi. O'zbekiston Respublikasi soliq qonunchiligida aktsiz solig'iga quyidagicha izoh berilgan: «aktsiz solig'i sof daromadning narxda va qo'shilgan qiymat solig'iga tortiladigan bazada hisobga olinadigan, egri soliq sifatida byudjetga o'tkaziladigan (undiriladigan) bir qismidan iboratdir. Bizning fikrimizcha, aktsiz solig'i sof daromadning emas, balki yuklab jo'natilgan tovarlar qiymatining bir qismini egri soliq sifatida byudjetga yo'naltirish shaklidir.

Egri soliq sifatida aktsiz solig'ining qo'shilgan qiymat solig'idan farqlanuvchi xususiyatli jihatlarini aytib o'tish maqsadga muvofiqdir, ya'ni:

- aktsiz solig'ida cheklangan turdagi aktsizosti mahsulotlarini sotish oboroti soliqqa tortiladigan ob'ekt bo'lib hisoblanadi. Boshqacha qilib aytganda, qo'shilgan qiymat solig'idagi soliqqa tortish ob'ekti bo'lgan ish va xizmatlar aktsiz solig'iga tortilmaydi;

- agar qo'shilgan qiymat solig'i tovar ishlab chiqarish va ayirboshlashning barcha bosqichlarida vujudga kelsa va undirilsa, aktsizlar esa faqat ishlab chiqarish sohasidagina amal qiladi. Ushbu qoidadan O'zbekiston Respublikasi hududiga olib

kelinayotgan aktsizosti mahsulotlari va tovarlari istisnodir.

Madomiki, ushbu holatda aktsiz solig'ini to'lovchilar bo'lib, aktsiz osti mahsulotlarini sotib oluvchi va qayta sotuvchi tashkilotlar hisoblanadi.

Aktsiz solig'i o'z mohiyatiga ko'ra tovar bahosiga kiritiluvchi va oxirgi iste'molchi tomonidan to'lanadigan egri soliqlardir. Uning ijtimoiy - iqtisodiy mohiyati faqat taqsimot darajasiga qarab ifodalanadi va takomillashtiriladi.

Aktsiz solig'ining iqtisodiy mohiyati byudjet tushumini ta'minlash orqali xalq xo'jaligi manfaatlarini qondirishga, ko'proq mablag'larni jalb ettirishi orqali namoyon bo'lsa, uning ijtimoiy mohiyati aholining, ya'ni asosiy iste'molchilarning to'lov qobiliyatlarini oshishida o'z ifodasini topadi. Bu esa aktsiz solig'i ob'ektlari (aktsiz osti tovarlari)ni qisqartirilishida, soliq stavkalari pasayishida, aholi to'lov qobiliyatini o'sishida namoyon bo'ladi. Shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, sub'ektlar aktsiz solig'i iste'molchilari sifatida yuzaga kelishi tabiiydir.

Ammo aktsiz solig'i engilliklari tovarlarni xarid qilish uchun olinadigan kredit resurslarini qisqartirilishiga, bu esa o'z vaqtida harajatlarning pasayishiga olib keladi. Xarajatlarning pasayishi esa daromad (foйда)ni oshirish omillaridan biridir.

Aktsiz solig'ini mohiyatini ochishda u bajaradigan vazifalarni bilish muhimdir. Shu jihatdan uning quyidagi vazifalarini alohida ta'kidlab o'tmoqchimiz:

birinchidan, mamlakat byudjetining muhim daromad manbalaridan biri sanaladi. Soliq tizimi rivojlanish bosqichini boshdan kechirayotgan barcha davlatlar singari, mamlakatimizda ham aktsiz orqali daromadlarni tez va oson yig'ish imkoniyatlari yuzaga keladi. Frantsuz iqtisodchisi F. Demezson ta'biri bilan aytganda «aktsizning o'zi barcha boshqa soliq tushumlari va undan ham ko'proqni berishga qodirdir»

ikkinchidan, aktsiz osti tovarlari iste'molini cheklash (asosan ijtimoiy zararli tovarlar) orqali muayan bozor doirasida talab va taklifni tartibga solish. Iqtisodiy o'sish doirasini bashqarishda aktsizosti tovarlar ro'yxatini belgilash orqali davlat yalpi talab va taklifni egiluvchanligi ta'minlaydi;

uchinchidan, davlatning milliy bozorni himoya qilish vazifasi aktsiz solig'i orqali ta'minlanadiki, bunda yuqori soliq stavkalaridan foydalaniladi;

to'rtinchidan, aktsiz solig'i monopol mavqedagi tovar ishlab chiqaruvchi yoki aniq mahsulot turini progressiv soliqqa tortish vazifasini o'taydi;

beshinchidan, aktsiz solig'i aholini boy badavlat qatlamlari daromadlarini qayta soliqqa tortish usuli bo'lib hisoblanadi. Chunki aktsiz solig'i asosan nufuzli (qiymati yuqori) tovarlarga qo'llaniladiki, bunday tovarlarni asosiy iste'molchilari boy-badavlat shaxslar hisoblanadi.

Shunday qilib, aktsiz solig'i ijtimoiy muhitni ham yaxshilash imkoniyatlarini moliyaviy natijalarning o'sishi orqali ta'minlab berishi mumkindir. Shu bois aktsiz solig'ining takomillashtirilishi ijtimoiy-iqtisodiy muhitni yaxshilanishi bilan chambarchas bog'liqdir.

2. O'zbekiston Respublikasi xududida ishlab chiqarilgan va respublikaga impoprt qilinadigan tovarlar uchun aktsiz solig'i.

Aktsiz solig'ini hisoblash tartibi. Alkogolli mahsulotlar bo'yicha mahsulot birligiga (1 litr) aktsiz solig'i summasi quyidagi formula bo'yicha aniqlanadi:

$$(M \times A) / 100,$$

bunda:

M - tayyor alkogolli mahsulotning quvvati (%) (spirt tayyorlangan xom ashyo turidan qat'i nazar)

A - aktsiz solig'i stavkasi, mahsulot birligiga so'mda.

Boshqa aktsizlanadigan mahsulotlar bo'yicha aktsiz solig'i summasi quyidagi formula bo'yicha aniqlanadi:

$$(O \times A) / 100,$$

bunda:

O - O'z ichiga aktsiz solig'ini olgan shartnomaviy (erkin) narx, QQSsiz;

A - aktsiz solig'i stavkasi..

Aktsiz markalari bilan markalangan tovarlar bo'yicha aktsiz solig'i to'lashning o'ziga xos xususiyatlari

Aktsiz markalari bilan markalangan tovarlar bo'yicha aktsiz solig'i umumo'rnatilgan tartib bo'yicha hisoblanadi. Aktsiz markalarining nominal qiymati aktsiz solig'i to'lovi hisobiga kiritilmaydi.

Berilgan xom ashyodan ishlab chiqariladigan tovarlar bo'yicha aktsiz solig'ini hisoblashning o'ziga xos xususiyatlari.

Buxgalteriya hisobi haqidagi qonunchilikka muvofiq berilgan xom ashyo mahsulotni ishlab chiqaruvchi korxonada tomonidan balansdan tashqarida hisobga olinadi.

Berilgan xom ashyodan ishlab chiqariladigan mahsulotga aktsiz solig'ini hisoblab chiqishda, aktsiz to'lanadigan tovarlar realizatsiyasi bo'yicha aylanish (oborot) ushbu tovarlarni ishlab chiqish bo'yicha bajarilgan ishlar qiymati va berilgan xom ashyo qiymatidan kelib chiqqan holda belgilanadi.

3. Soliqni to'lovchilar tarkibi, soliqqa tortish ob'ekti, soliq stavkalari, to'lash muddatlari, soliq bo'yicha imtiyozlar va hisoblash tartibi.

Aktsiz solig'i to'lovchilari deb mulk shaklidan qat'i nazar aktsiz to'lanadigan tovarlar ishlab chiqaruvchi yuridik shaxslar hisoblanadi. Soliq solish maqsadlarida yuridik shaxslar deganda o'zining mulkchiligida, xo'jalik yuritishida yoki tezkor boshqaruvida mulkka ega bo'lgan, shuningdek o'zining majburiyatlari bo'yicha ushbu mulk bilan javob beradigan, shuningdek mustaqil balans va hisob-kitob schyotiga ega bo'lgan alohida bo'linmalar tushuniladi.

Aktsizlanadigan tovarlar uchun soliq solish ob'ekti bo'lib:

alkogolli mahsulotlar bo'yicha - unga nisbatan qat'iy (spetsifik) soliq stavkalari belgilangan sotilgan alkogolli mahsulotlar hajmining naturadagi ifodasi (yuklab jnatilgan tovar tarkibida 100% suvsiz spirtning hajm birligiga yoki mahsulot hajmi birligiga absolyut summada);

boshqa aktsizlanadigan mahsulotlar bo'yicha - berilgan xom ashyodan ishlab chiqarilganini O'z ichiga olgan holda, kelishilgan (erkin) narxlarda (O'z ichiga aktsiz solig'i summasini olgan), qo'shilgan qiymat solig'ini hisobga olmagan holda yuklab jo'natilgan tovarning qiymati yoki uning fizik hajmi hisoblanadi.

Tekinga beriladigan aktsizlanadigan tovar ham soliq solish ob'ekti hisoblanadi. Bunda:

- alkogolli mahsulotlar bo'yicha - unga nisbatan qat'iy (spetsifik) soliq stavkalari belgilangan sotilgan alkogolli mahsulotlar hajmining naturadagi ifodasi (yuklab jnatilgan tovar tarkibida 100% suvsiz spirtning hajm birligiga absolyut summada);
- boshqa aktsizlanadigan mahsulotlar bo'yicha - soliq to'lovchida tovarni topshirish paytida shakllangan, lekin ushbu aktsizlanadigan tovarni ishlab chiqarishda haqiqatda amalga oshirilgan xarajatlardan kam bo'lmagan hisob-kitob (ulgurji) narxlari darajasidan kelib chiqqan holda hisoblangan qiymat soliq solish ob'ekti bo'lib hisoblanadi.

Aktsiz solig'i bo'yicha imtiyozlar

Aktsiz solig'i quyidagilarga solinmaydi:

a) aktsiz to'lanadigan tovarlarni eksport uchun etkazish, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan alohida tovarlarning ro'yxati bundan mustasno;

b) yog'-moy va "O'zbekiston" yog'ini ishlab chiqarishda ishlatiladigan paxta yog'ini etkazish;

v) O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqariladigan, xalq ta'limi va sog'liqni saqlash tizimlari ehtiyojlari uchun ixtisoslashtirilgan mebel.

Imtiyoz berish maqsadlarida ixtisoslashtirilgan mebel deganda quyidagilar tushuniladi:

davlat va nodavlat ta'limi va tibbiyot muassasalarini ta'minlash uchun realizatsiya qilinadigan mebel;

ta'lim va sog'liqni saqlash tizimini ta'minlash uchun ta'minot sotish bilan shug'ullanuvchi qaramog'idagi tashkilotlarga sotiladigan mebel.

Ushbu imtiyoz ta'lim va sog'liqni saqlash tizimini ta'minlash uchun ixtisoslashtirilgan mebelni sotib olish bo'yicha tuzilgan shartnomalar mavjud bo'lgan taqdirda beriladi.

Mazkur mebel boshqa iste'molchilarga realizatsiya qilinganda unga umum o'rnatilgan tartibda aktsiz solig'i solinadi;

g) alkogolli mahsulotlarni ishlab chiqarish uchun "O'zmevasabzavotuzumsanoatxolding" xolding kompaniyasi, "O'zkimyosanoat" assotsiatsiyasi va qishloq va suv xo'jaligi vazirligi korxonalariga spirt realizatsiya qilinganda;

d) "O'zmevasabzavotuzumsanoatxolding" xolding kompaniyasi va Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi korxonalariga vino ishlab chiqarish uchun vinomateriallarni realizatsiya qilish.

Soliq to'lovchi tomonidan, realizatsiyaning haqiqiy hajmidan kelib chiqqan holda hisoblangan aktsiz solig'ining summasi, byudjetga quyidagi muddatlarda to'lanadi:

- joriy oyning 13 sanasidan kechikmasdan - joriy oyning birinchi dekadasi uchun;
- joriy oyning 23 sanasidan kechikmasdan - joriy oyning ikkinchi dekadasi uchun;
- keyingi oyning 3 sanasidan kechikmasdan - hisobot oyining qolgan kunlari uchun.

Realizatsiya kuni deb tovar-kuzatuv hujjatlarida ko'rsatilgan tovar ortilgan kun hisoblanadi.

Dekadali to'lovlar bo'yicha aktsiz solig'ining kelib tushgan summasi davlat soliq xizmati organlari tomonidan soliq to'lovchilarning shaxsiy schyotlarining soliqni "hisoblash" va "to'lash" ustunlarida bir vaqtning o'zida aks ettiriladi.

Soliq to'lovchi o'zi ro'yxatdan o'tgan joydagi tegishli soliq xizmati organiga aktsiz solig'i bo'yicha hisob-kitoblarni har oyda, hisobot oyidan keyin keluvchi

oyning 20 sanasigacha, soliq solinmaydigan aylanishlar (oborotlar) summasini yoyilmasi ilova qilingan holda mazkur Yo'riqnomaning 3-ilovasiiga* (alkogolli mahsulotlar bo'yicha) va 4-ilovasiga* (boshqa aktsizlanadigan mahsulotlar bo'yicha) muvofiq shaklda taqdim qilinadi.

Aktsiz solig'i to'lash muddatlari va mos ravishda hisob-kitoblarni taqdim qilish muddatlari dam olish (ishlamaydigan kun) yoki bayram kuniga to'g'ri kelsa, u holda ular dam olish yoki bayram kunidan keyingi birinchi ish kuniga kqchiriladi.

hisobot davri mobaynida dekadali to'lovlar bo'yicha to'langan aktsiz solig'i summalari tegishli hisobot davri uchun hisoblangan soliq summasida hisobga o'tkaziladi.

Aktsiz solig'ining ortiqcha to'langan summalari kelgusi to'lovlar hisobiga o'tkaziladi yoki to'lovchiga soliq organi tomonidan uning yozma ravishdagi arizasini olingan kundan boshlab 30 (o'ttiz) kunlik muddat ichida (byudjetta to'lovlar bo'yicha qarzlari bo'lmasligi sharti bilan) qaytarib beriladi.

4. Aktsiz solig'ini hisobga olish va buxgalteriyada rasmiylashtirish.

Aktsiz solig'i to'lanadigan tovar O'zbekiston Respublikasi hududida aktsiz solig'i to'langan xom ashyodan ishlab chiqarilgan holatlarda, xom ashyo (mahsulot) bo'yicha to'langan aktsiz solig'i summasi ishlab chiqarish xarajatlariga kiritilmaydi va tayyor mahsulotda aktsiz solig'i summasini hisoblashda hisobga olinadi.

hisobga o'tkazilishi lozim bo'lgan aktsiz solig'i summasi ustidan nazoratni amalga oshirish uchun, xom ashyo (mahsulotni) etkazib beruvchilar tovar-kuzatuv hujjatlarida byudjetga to'lanishi lozim bo'lgan ortilgan xom ashyo (mahsulot) bo'yicha aktsiz solig'i summasini alohida qatorda ko'rsatishlari shart.

Agar, sotib olinayotgan aktsiz solig'i solinadigan xom ashyo (mahsulot) bo'yicha aktsiz solig'i summasi tovar-kuzatuv hujjatlarida alohida ajratib ko'rsatilmagan bo'lsa, u hisob-kitob yo'li bilan hisoblab chiqarilmaydi va tayyor mahsulot bo'yicha hisobga kiritilmaydi.

hisobga o'tkazilishi lozim bo'lgan aktsiz solig'i summasi alohida mufassal (analitik) schyotda hisobga olinadi va tegishli ulushlarda "Byudjet bilan hisob-kitoblar" schyotining debetiga xom-ashyoni ishlab chiqarishga sarflanishi sari, hisobdan chiqarilib boriladi.

quyidagilar bo'yicha hisoblangan aktsiz solig'i summasi hisobga kiritilmaydi:

- "O'zmevasabzavotuzumsanoatxolding" xolding kompaniyasi korxonalari tomonidan ishlab chiqilgan spirt bo'yicha o'z iste'moli uchun;
- benzin va dizel yonilg'isi ishlab chiqarish uchun neft va gaz kondensati bo'yicha.

Aktsiz solig'i bo'yicha byudjet bilan hisob-kitoblarning hisobi byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzlarning hisobi schyotida olib boriladi.

Byudjetga o'tkazilishi kerak bo'lgan aktsiz solig'ining hisoblangan summasi olish bo'yicha hisob schyotining debetida va byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzlarning hisobi schyotining kreditida aks ettiriladi. Byudjetga o'tkazilgan aktsiz solig'i summasi pul vositalarini hisobi schyoti bilan korrespondentsiyasida byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzlarning schyotining debetida aks ettiriladi.

Aktsiz markalarini sotib olishda boshqa joriy aktivlar schyotining debetida va pul vositalarining hisobi schyotining kreditida buxgalteriya yozuvi yozib qo'yiladi.

Mahsulotni markirovkalash uchun aktsiz markalari ishlatilgan sari quyidagi buxgalteriya yozuvi yozib boriladi: davr xarajatlari hisobi schyotining debeti va boshqa joriy aktivlar schyotining krediti.

Soliq to'lovchilar O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq javobgar bo'ladilar.

Aktsiz solig'ining to'g'ri hisoblash va byudjetga to'lash ustidan nazorat davlat soliq organlari tomonidan O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi, O'zbekiston Respublikasining "Davlat soliq xizmati to'g'risida"gi qonuni va O'zbekiston Respublikasining boshqa qonun hujjatlariga muvofiq ravishda amalga oshiriladi.

Alkogolli mahsulotlar bo'yicha aktsiz solig'i hisob-kitobiga

MISOL

(1 litr aroqqa)

1.	Aroq tarkibidagi spirt hajmi (%)	40%
2.	Aroq bo'yicha 1 litr suvsiz etil spirti uchun byudjetga o'tkaziladigan aktsiz solig'i summasi (so'm.)	2600
3.	Aroq bo'yicha 1 litr suvsiz etil spirti uchun "O'zmevasabzavotuzumsanoat-xolding" XK maxsus hisobraqamiga jo'natiladigan aktsiz solig'i summasi (so'm.)	60
4.	Byudjetga o'tkaziladigan aktsiz solig'i summasi (1-satr X 2-satr / 100%) (1 litr aroq uchun so'm.)	1040
5.	"O'zmevasabzavotuzumsanoat-xolding" XK maxsus hisobraqamiga jo'natiladigan aktsiz solig'i summasi (1-satr X 3-satr / 100%) (1 litr aroq uchun so'm.)	24

10 ming dal aroq sotilganda byudjetga to'lanadigan aktsiz solig'i summasi 104 mln. so'mni (4 satr X 100000 litr) tashkil etadi.

10 ming dal aroq sotilganda "O'zmevasabzavotuzumsanoat-xolding" XK maxsus hisobraqamiga jo'natiladigan aktsiz solig'i summasi 2,4 mln. so'mni (5 satr X 100000 litr) tashkil etadi.

Izoh:

Tarkibida etil spirti hajmi 30 foiz va undan yuqori bo'lgan alkogolli mahsulotlarning barcha turlari bo'yicha, hamda konyak (brendi) bo'yicha hisob-kitoblar shu misolda ko'rsatilgandek hisoblanadi.

Boshqa aktsizlanadigan mahsulotlar bo'yicha aktsiz solig'i hisob-kitobiga misol

(o'simlik (paxta) yog'i)

Aktsiz solig'i summasini hisob-kitob qilish uchun quyidagi formula bo'yicha shartnomaviy (erkin) narx (aktsiz bilan) aniqlanadi.

$$O = (S \times 100) / 100 - A,$$

Bunda:

O - o'z ichiga aktsiz solig'ini olgan shartnomaviy (erkin) narx, QQSsiz;

S - korxonaning hisob-kitob qiladigan (ulgurji) narxi (me'yorlar bo'yicha xarajatlar va foyda me'yori);

A - aktsiz solig'i stavkasi.

Aktsiz solig'i summasi quyidagi formula bo'yicha aniqlanadi:

$$O \times A / 100$$

Mahsulot birligiga so'mda aktsiz solig'ini hisob-kitob qilish bo'yicha shartli misol
(aktsiz solig'i stavkasi 77% bo'lgan 1 t tozalangan, dezodoratsiya qilinmagan o'simlik yog'i misolida)

1.	Mahsulot birligining tannarxi	84010,8 so'm
2.	Zaruriy foyda	21684,1 so'm
3.	hisob-kitob (ulgurji) narxi (1-satr + 2-satr)	105694,9 so'm
4.	Aktsiz solig'i qo'shilgan holda mahsulot narxi (QQSsiz) (3-satr x 100 / 100 - 77 aktsiz stavkasi).	459543 so'm
4a.	Shu jumladan, aktsiz solig'i summasi	353848,1 so'm
5.	Qo'shilgan qiymat solig'i	91909 so'm
6.	Korxonaning aktsiz va QQS bilan birga hisoblangan shartnomaviy (erkin) narxi (4-satr + 5-satr)	551452 so'm

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. Aktsiz tushunchasi va aktsiz solig'i nimani ifoda etadi?
2. Aktsiz solig'i to'lovchilar qanday guruhlanadi?
3. Aktsiz osti tovarlarini aniqlash mezonlari qanday?
4. Aktsiz solig'i ob'ekti nimalardan iborat?
5. Aktsiz solig'ini hisobga olish tartibi qanday?
6. Aktsiz solig'i hisobini taqdim etish va soliqni to'lash muddatlari qanday?

9-mavzu: Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i (6 soat)

Mavzu bo'yicha qo'yilayotgan muammolar:

yuridik shaxs ixtiyorida mavjud bo'lgan tovar zahiralarini mol-mulk ob'ektiga kiritib, soliqqa tortilganda ular qaysi bahoda hisobga olinishi muammosi;

mol-mulk solig'i mexanizmidagi asosiy muammolardan hisoblangan soliq stavkalarini differentsiatsiyalash uslubiyatini ishlab chiqish;

korxonalar mol-mulklarini qayta baholash usullari bo'yicha muammolarni bartaraf etish;

mol-mulk solig'iga tortiladigan ob'ektlarda qo'shimcha elementlarni hisobga olish muammosi;

asosiy vositalarga eskirish hisoblash uslubiyatini maqbul holatga keltirish.

Tayanch so'z va iboralar

korxonalar mol-mulki, yuridik shaxslarning mol-mulk solig'i, mol-mulklar qiymati, o'rtacha qoldiq qiymat, muddatida o'rnatilmagan uskunalar, soliq to'lovchilar, soliq stavkasi, soliq bo'yicha imtiyozlar

Foydalanilgan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar: 1,4,9,12,15,21

Qo'shimcha adabiyotlar: 23,25,26,30,31

1. O'zbekiston Respublikasi soliq tizimiga mol-mulk solig'ini joriy etish sabablari.

Mol-mulk solig'ining shakllanish jarayoni va tarixiy bosqichlari. Korxonalarining mol-mulkiga solinadigan soliq, asosan, joylardagi mahalliy byudjetlar daromad qismini shakllantiradi. Undirilgan ana shu soliq summasi teng ulushlarda mahalliy byudjetlarga o'tkaziladi. Hozir mutaxassislar mol-mulk solig'i va shu kabi resurs to'lovlarini anchagina oshirish va foyda (daromad)ga soliq yukini kamaytirish maqsadga muvofiq deb ta'kidlashmoqda

Mol-mulk solig'i soliqlar tizimida qanday maqsadlarda joriy etiladi, degansavol tug'ilishi tabiiy. Mamlakatimizda mazkur soliqni joriy etishdan quyidagi maqsadlarda ko'zda tutilgan edi:

birinchidan, korxonalar o'zlarining xo'jalik faoliyatini yuritishda ortiqcha va foydalanilmayotgan mol-mulkini sotishga qiziqishni uyg'otish;

ikkinchidan, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar balansidagi mol-mulkdan samarali foydalanishni rag'batlantirish.

Mol-mulk solig'i moliyaviy nuqtai nazardan rag'batlantiruvchilik va nazorat qilish mahalliy byudjetlarni to'ldirish nuqtai nazaridan esa fiskal vazifalarini bajaradi.

Mol-mulk solig'i moliyaviy nuqtai nazardan rag'batlantiruvchilik va nazorat qilish, mahalliy byudjetlarni to'ldirish nuqtai nazaridan esa, fiskal vazifalarini bajaradi.

Mol-mulk solig'i yuqorida bayon qilinganlaridan tashqari, mavjud ishlab chiqarishni ekstensiv kengaytirishni jilovlash vazifalarini hal qilishga ham samarali ta'sir qiladi. Turli sabablarga ko'ra, daromadlarning bir qismi har doim daromad solig'iga tortilishdan «qochib qoladi». Ammo moddiy boylikka aylangach, mol-mulk solig'iga tortilmasdan iloji yo'q. Sarmoyalarni soliqqa tortish ulardan faol foydalanishni rag'batlantiradi, ortiqcha zahiralardan holi bo'lishga rag'bat bo'lib xizmat qiladi va o'z navbatida, ishlab chiqarish vositalari bozorining tashkil topishini jadallashtiradi. Bundan soliqning rag'batlantiruvchilik vazifasi kelib chiqib, u ishlab chiqarishda mol-mulkdan samarali foydalanish, asosiy fondlarning foydalanilmaydigan hajmini va ulardan samarali imkonini berdi.

Hozirgi paytda mulk soliqlaridan keladigan daromad etakchi salmoqqa ega bo'lmasa-da, bu soliqlar soliq tizimida o'ziga xos o'rin tutadi. Shuningdek, mol-mulk solig'i davlat byudjetiga daromadni ta'minlash bilan birga, daromad va mulk taqsimotidagi nomutanosiblikni bartaraf etishning muhim vositasi hisoblanadi. Mulk soliqlarining asl maqsadi davlat byudjeti manfaatlariga va korxonalar manfaatlariga

xizmat qilishdan iborat.

Korxonalar mol-mulkini soliqqa tortish mexnizmi bu-yuridik shaxslar mol-mulkiga soliq solish bilan bog'liq bo'lgan, soliqni tashkil qilishda bevosita ishtirok etuvchi elementlar majmui hisoblanadi. Bu majmua: soliq sub'ekti, soliq ob'ekti, soliqqa tortish birligi, soliq stavkasi, soliqqa tortiladigan baza, soliq imtiyozlari, soliqni to'lash muddatlari va boshqa elementlardan iborat.

Hozirgi paytda yuridik shaxslarning mol-mulklarini soliqqa tortish mexanizmida mavjud bo'lgan muammolar avvalo soliqqa tortish ob'ektini aniqlash tartibi va soliq stavkasi bilan bog'liqdir. Bundan tashqari, 2003 yil 1 yanvar holati bo'yicha asosiy vositalarni qayta baholashning amalga oshirilishi bu muammolarni yanada murakkablashtiradi. Shuningdek, huquqiy me'yoriy hujjatlarda bayon qilingan qoidalar amaldagi holatlarga unchalik mos kelmayapti. Shu boisdan birinchi muammo soliqqa tortiladigan ob'ekt tarkibini aniqlash bilan bog'liq bo'lib u soliq kodeksida ham 381-sonli «Yuridik shaxslarning mol-mulkidan olinadigan soliqni hisoblash va byudjetga to'lash tartibi to'g'risida»gi yo'riqnomaga asosan, soliqqa tortiladigan ob'ekt deyilganda korxonalar balansida bo'lgan asosiy vositalar shu jumladan, lizing shartnomasiga ko'ra sotib olingan vositalar va nomoddiy aktivlarning eskirishi chegirib tashlangan o'rtacha yillik qoldiq qiymati nazarda tutiladi.

Hozirgi paytda xalq xo'jaligi tarmoqlaridagi asosiy fondlarni yangilash kerak. Chunki xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning xo'jalik faoliyatida yangi ilg'or texnologiyalardan foydalanish jahon andozalariga mos mahsulot ishlab chiqarish imkonini beradi. Shu munosabat bilan korxonalarda eskirish miqdorini soliqqa tortish doirasidan chiqarib, asosiy fondlarni yangilash yoki texnologik yangilanish shaklini to'g'ri amalga oshirishni tashkil etish zarur. Fikrimizcha, soliqni asosiy vositalar dastlabki qiymatiga ko'ra hisoblash korxonalarni moderzinatsiyalash va eskirgan uskunalarni almashtirish uchun rag'bat bo'la olmaydi. Boshqacha aytganda, mol-mulk solig'ini asosiy vositalarning boshlang'ich qiymatidan undirish tartibini saqlab, bozor munosabatlarini shakllantirib bo'lmaydi.

Albatta, amalda soliqqa tortish maqsadida asosiy vositalarning o'rtacha yillik balans qiymati aniqlash uchun qoldiq qiymati bo'yicha soliqni hisoblash ma'lum darajada davlat byudjetiga tushishi lozim bo'lgan soliq miqdorining kamayishiga olib keladi. Bunday holat byudjet daromadlarini shakllantirishda byudjet yo'qotishlariga olib kelishi mumkin. Fikrimizcha, ushbu byudjet kamomadi masalasini echish uchun respublikamiz soliq siyosatining kontseptual yo'nalishlariga

tayanishi kerak. Ayniqsa, bozor munosabatlarida iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida, soliqqa tortish maqsadida, korxonalar mulkchilik huquqi asosida bo'lgan uzoq muddatli aktivlar bilan birga ularning balansida mavjud bo'lgan qoldiqlar yoki mulk deb inkor etib bo'lmaydigan buxgalteriya hisobi balans aktivida aks ettirilgan ma'lum aylanma aktivlar qoldiqlarini mol-mulk solig'i bo'yicha soliqqa tortiladigan baza tarkibiga qo'shimcha element qilib kiritish maqsadga muvofiqdir.

Mazkur metodologik xulosa mamlakatimiz xo'jalik yurituvchi sub'ektlari mol-mulklaridan samarali foydalanish uchun ahamiyatli bo'lishi barobarida byudjet daromadlarini shakllantirish uchun amaliy asoslarni yaratish va belgilashda ham muhimdir. Shunday qilib, soliqqa tortiladigan ob'ektning o'zgarishi natijasida mol-mulk solig'ini maqbullashtirish soliq to'lovlarini rejalashtirishning asosiy printsiplari bo'lib, u soliqqa tortiladigan baza quyidagilar hisobiga oshib ketishiga yo'l qo'ymasligi kerak:

Korxonalar aylanma mablag'larini vaqtincha to'xtatib qyadigan ortiqcha moddiy zahiralari qisqartirish.

Tayyor mahsulotlarni oldi-sotdi jarayonlarini jadallashtirish.

Ishlab chiqarish texnologik tsikllari vaqtini qisqartirish va tugallanmagan ishlab chiqarish hajmini kamaytirish.

Ishlab chiqarish zahiralari maqbul miqdorini belgilash.

Korxonada mavjud tovar zahiralari soliqqa tortishning afzalligi to'g'risida fikr yuritish ekanmiz, tovar zaxiralari mol-mulk solig'i ob'ekti tarkibiga kiritilganda qaysi bahoda hisobga olinishi kerak, degan savol tug'iladi. Tovarlar soliqqa tortiladigan bazada hisobga olishda ular qiymatidan qo'shilgan qiymat solig'ini chegirish zarur. Boshqacha aytganda, korxonalar soliqqa tortiladigan bazasidan tovarlar bo'yicha QQS bo'yicha chegirmalarni to'g'ri va asoslangan bo'lishi uchun birlamchi hisob hujjatlari va schet-fakturalarda aks ettirilgan qo'shilgan qiymat solig'i summalaridan foydalanish mumkin.

2. Mol-mulk solig'inig iqtisodiy mohiyati. Soliqqa tortish maqsadida mol-mulk tushunchasi.

Yuridik shaxslar mol-mulk solig'ini to'lovchilari sifatida. Soliq solinadigan mol-mulkka ega bo'lgan yuridik shaxslar mol-mulk solig'i to'lovchilardir.

Soliq solish maqsadida yuridik shaxslar deganda, xo'jalik yuritishida yoki tezkor boshqaruvida mol-mulk bo'lgan va o'z majburiyatlari bo'yicha mol-mulki bilan javob beradigan, shu jumladan mustaqil balans va hisob-kitob varag'iga ega alohida bo'linmalar tushuniladi.

Soliq solishning alohida tartibi o'rnatilgan ayrim toifadagi to'lovchilarga yuridik shaxslardan undiriladigan mol-mulk soligi tatbiq etilmaydi.

Bunda, agar soliq solishning alohida tartibi o'rnatilgan yuridik shaxslar faoliyatning asosiy turi bilan bir qatorda boshqa faoliyat turlari bilan shug'ullansalar, ular alohida hisob yuritishlari va qonun hujjatlariga muvofiq mol-mulk solig'ini to'lashlari zarur.

3. Yuridik shaxslardan mol-mulk solig'ini undirishda mol-mulkning yillik o'rtacha qoldiq qiymatini aniqlash tartibi.

Yuridik shaxslar uchun soliq solish ob'ekti bo'lib asosiy vositalar (qonun hujjatlariga muvofiq mulk qilib olingan erning qiymati bundan mustasno) va nomoddiy aktivlarning o'rtacha yillik qoldiq qiymati, shuningdek belgilangan muddatlarda tugallanmagan qurilish ob'ektining qiymati hisoblanadi. Soliq solish ob'ekti bo'lib, shuningdek, me'yordagi muddatlarida o'rnatilmagan uskunalarning qiymati hisoblanadi.

Agar u quyidagi shartlardan biriga javob bersa, amortizatsiya-lanadigan asosiy vositalarning ijarasi lizing hisoblanadi:

- a) ijara muddati asosiy vositalar xizmat muddatining sakson foizidan oshsa;
- b) ijarachi asosiy vositalarni qat'iy narxda yoki ijara tugashi bo'yicha belgilanadigan narxda sotib olish huquqiga ega bo'lsa;
- v) ijaraga olinadigan asosiy vositalarning qoldiq qiymati ijaraning tugashida ularning ijara boshlanishidagi qiymatining yigirma foizidan kamni tashkil etsa;
- g) to'lovlarning joriy summasi butun ijara davri uchun ijaraga olinadigan vositalar qiymatining to'qson foizidan oshsa.

Yuridik shaxslar mol-mulkining o'rtacha yillik qoldiq qiymati hisobot yilining 1 yanvaridagi va hisobot yilidan keyingi yilning 1 yanvaridagi mol-mulk qoldiq qiymatining yarmini qo'shishdan olingan summani hamda hisobot davri qolgan barcha oylari har bir dastlabki kunidagi mol-mulk qoldiq qiymati summasini 12 ga bo'lishdan olingan son sifatida qu-yidagi formula bo'yicha aniqlanadi:

$$\begin{array}{r} \text{o'rtacha yillik qoldiq qiymati} = \frac{\begin{array}{c} \text{1 yanv.ga} \\ \text{-----} \\ \text{2} \end{array} + \text{1 fev.ga} + \dots + \text{1 dek.ga} + \frac{\begin{array}{c} \text{1 yanv.ga} \\ \text{-----} \\ \text{2} \end{array}}{\text{-----}} \\ \text{12} \end{array}$$

hisobot davriga soliqni hisoblab chiqarish uchun mol-mulkning o'rtacha qoldiq qiymati hisobot davri oyining birinchi kunidagi mol-mulk qoldiq qiymati yarmini, hisobot davridan keyingi birinchi oyning birinchi kunidagi mol-mulk qoldiq qiymati yarmini va hisobot davri qolgan barcha oylari birinchi kunidagi mol-mulk qoldiq qiymatini qo'shishdan olingan summani 12 ga bo'lishdan olingan summa sifatida aniqlanadi.

Agar mol-mulk oyning birinchi yarmida amalga kiritilgan bo'lsa, mol-mulkning

o'rtacha yillik qoldiq qiymatini hisoblab chiqarishda kiritish oyi to'liq oy deb qabul qilinadi, agar mol-mulk oyning ikkinchi yarmida amalga kiritilgan bo'lsa, o'rtacha yillik qoldiq qiymat amalga kiritish oyidan keyingi oyning birinchi kunidan boshlab hisoblanadi.

Misollar:

1) yuridik shaxs 20 oktyabrda ta'sis etilgan:

200_ yil uchun hisoblab chiqarishga yuridik shaxs mol-mulki o'rtacha yillik qoldiq qiymatining hisob-kitobi

Balans moddalari nomi	Balans kodi satri	Balans moddalari bo'yicha summalar				
		01.01		01.11	01.12	01.01
Asosiy vositalar	010	-	-	845	845	835
Nomoddiy aktivlar	020					
Asosiy vositalarning eskirishi	011, 021			100	110	120
Soliq solinadigan mol-mulkning qoldiq qiymati	012, 022			745	735	715

$$\begin{aligned} \text{Soliqni hisoblab chiqarish uchun mol-mulkning o'rtacha qoldiq qiymati} &= \frac{745 : 2 + 735 + 715 : 2}{12} = 122,08 \end{aligned}$$

2) hisobot yilining I-choragi uchun:

$$\begin{aligned} \text{1-chorak uchun soliqni his-oblab chiqar-ishga mol-mulkning o'rtacha qol-diq qiymati} &= \frac{1 \text{ yanv.ga} + 1 \text{ fev.ga} + \dots + 1 \text{ martga}}{2} = 12 \end{aligned}$$

3) 13 martdan mol-mulk solig'ini to'lovchi bo'lgan yuridik shaxs uchun:

	1 marga		1 aprelga
I chorak uchun soliqni	-----	+	-----
hisoblab chiqarishga	2		2
mol-mulkning o'rtacha	= -----		
qoldiq qiymati	12		

Soliq solinadigan bazani aniqlash uchun, balans aktivida aks ettiriladigan eskirishni chegirgan holda, buxgalteriya hisobining quyidagi hisobvaraqlari bo'yicha summalar qabul qilinadi:

asosiy vositalarni hisobga olish hisobvaraqlari;

uzoq muddatga ijaraga olinadigan asosiy vositalarni hisobga olish hisobvaraqlari;

nomoddiy aktivlarni hisobga olish hisobvaraqlari;

tugallanmagan qurilishni (belgilangan muddatlarda qurilishi tugallanmagan ob'ekt qismida) hisobga olish hisobvaraqlari;

o'rnatishga mo'ljallangan uskunani (me'yor muddatlarida o'rnatilmagan uskuna qismida) hisobga olish hisobvaraqlari.

4. Korxonalarda mol-mulkni qayta baholanishi va uning soliq ob'ektiga ta'siri. Mol-mulk solig'i stavkasi.

Soliq stavkalari quyidagicha:

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga 3,5 foiz stavkasi bo'yicha soliq solinadi.

Me'yordagi muddatlarda o'rnatilmagan uskuna uchun mol-mulk solig'i ikki baravar ko'paytirilgan stavka bo'yicha to'lanadi.

Eksport mahsuloti ishlab chiqaradigan va uni mustaqil ravishda yoki ixtisoslashgan tashqi savdo birlashmalari va firmalari orqali sotadigan, vazirliklar, idoralar, korporatsiyalar, kontsernlar, uyushmalar va kompaniyalarning tarkibiy bo'linmalari hisoblangan korxonalar uchun quyidagi miqdorlarda sotishning umumiy hajmida o'zi ishlab chiqargan mahsulot (ishlar, xizmatlar)ning eksportdagi ulushiga bog'liq holda mol-mulk solig'ining tabaqalashtirilgan stavkalari belgilanadi:

Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i STAVKALARI*

N	To'lovchilar	Soliq solinadigan bazaga nisbatan % larda soliq stavkalari
1	Yuridik shaxslar	3,5
2	o'zi ishlab chiqargan tovarlar (ishlar, xizmatlar) eksportining erkin almashtiriladigan valyutadagi hissasi quyidagi miqdorlarni tashkil etadigan eksportchi korxonalar uchun:	
	sotishning umumiy hajmida 15 foizdan 25 foizgacha	belgilangan stavka 30 %ga pasaytiriladi
	sotishning umumiy hajmida 25 foizdan 50 foizgacha	belgilangan stavka 50 %ga pasaytiriladi
	sotishning umumiy hajmida 50 foiz va undan ortiq	soliq undirilmaydi

*Uz.R.VMning 2004 yil 28 dekabrda 610-sonli qaroridan olindi.

Izoh:

Me'yoriy muddatlarda o'rnatilmagan uskunalar (foydalanilmagan uskunalar) uchun mol-mulk solig'i ikki baravar stavka bo'yicha to'lanadi.

Ko'rsatilgan imtiyoz savdo-vositachi korxonalariga, shuningdek erkin almashtiriladigan valyutaga xom ashyo tovarlari - paxta tolasi, ip gazlama, lint, neft, neft mahsulotlari, gaz kondensati, tabiiy gaz, elektr energiyasi, qimmatbaho, rangli va qora metallarni eksport qiladigan ishlab chiqarish korxonalariga tatbiq etilmaydi.

Soliq bo'yicha imtiyozlar.

Quyidagi yuridik shaxslarning mol-mulkiga soliq solinmaydi:

a) notijorat tashkilotlarning mol-mulkiga, tadbirkorlik faoliyati uchun foydalaniladigan mol-mulkdan tashqari;

soliq solish maqsadida notijorat tashkilotlar deganda quyidagilar tushuniladi:

faqat davlat byudjeti mablag'lari hisobiga moliyalanadigan, tasdiqlangan smetalar doirasida xarajatlarni qoplashga byudjetdan dotatsiyalar oladigan korxonalar, muassasalar va tashkilotlar;

xayriya birlashmalar, uyushmalar va jamg'armalar, xalqaro tashkilotlar, diniy birlashmalar va boshqa tashkilotlar:

1) ijtimoiy-xayriya yoki boshqa maqsadlar uchun barpo etilgan, tadbirkorlik faoliyati uchun daromad olishni ko'zlamasligi ta'sis hujjatlarida qayd etilganlari;

2) moliyaviy va boshqa mablag'larni mazkur tashkilotning xodimlari, muassislari yoki a'zolarining shaxsiy manfaatlari uchun taqsimlamaydigan va investitsiyalamaydiganlari (mehnat uchun qonun hujjatlarida belgilangan tartibda taqdirlashlardan tashqari);

b) xalq ta'limi va madaniyat muassasalari ehtiyojlari uchun foydalaniladigan mol-mulkka;

v) uy-joy-kommunal xo'jaligi va boshqa umumfuqaroviy ahamiyatga molik shahar xo'jaligining mol-mulkiga;

g) qishloq xo'jaligi va chorvachilik mahsulotlari etishtirish, ularning selektsiyasi va ularni saqlash, baliq etishtirish, ovlash va uni qayta ishlash sohasidagi faoliyatning asosiy turiga;

d) Samarqand, Buxoro, Xiva va Toshkent shaharlarida yangi tashkil etilgan, turizm faoliyati bilan shug'ullanayotgan yuridik shaxslarning mol-mulkiga, tashkil etilgan vaqtdan e'tiboran dastlabki foyda olguniga qadar, lekin ular ro'yxatdan o'tgan vaqtdan e'tiboran uch yildan ortiq bo'lmagan muddatga.

Ana shu yuridik shaxslar belgilangan imtiyozli davrdan keyin bir yil o'tguniga qadar tugatilgan taqdirda soliq summasi ularning butun faoliyati davri uchun to'liq miqdorda undirib olinadi;

e) nogironlarning jamoat birlashmalari, "Nuroni" jamg'armasi va "O'zbekiston Chernobilchilari" uyushmasining mulkida bo'lgan, ishlovchilari umumiy sonining kamida ellik foizini nogironlar tashkil qilgan yuridik shaxslarning mol-mulkiga, savdo, vositachilik, ta'minot-sotish va tayyorlov faoliyati bilan shug'ullanadiganlari bundan mustasno;

j) yangi tashkil etilgan yuridik shaxslarning mol-mulkiga, ro'yxatdan o'tgan paytidan e'tiboran ikki yil mobaynida. Mazkur imtiyoz tugatilgan (qayta tashkil etilgan) korxonalar, ularning filiallari va tarkibiy bo'linmalarining ishlab chiqarish quvvatlari va asosiy fondlari negizida tashkil etilgan korxonalar, shuningdek korxonalar huzurida tashkil etilgan yuridik shaxslarga nisbatan, basharti ular ana shu korxonalardan ijaraga olingan asbob-uskunalarda ishlayotgan bo'lsalar, qo'llanilmaydi;

z) xorijiy kredit hisobiga xarid qilingan asbob-uskunalariga, ushbu kreditni so'ndirish muddatiga, lekin u besh yildan ortiq bo'lmasligi kerak.

Bunda mazkur imtiyoz quyidagilarga tatbiq etilmaydi:

yuqorida ko'rsatilgan imtiyoz amalga kiritilishiga qadar xarid qilingan asbob-uskunalariga ham, basharti imtiyozni joriy etish paytida kreditni sqndirish muddati tugamagan bo'lsa. Mazkur imtiyozning muddati tugamagan taqdirda, imtiyoz u joriy etilgan paytdan boshlab kreditni so'ndirishning qolgan muddatiga tatbiq etiladi, lekin u besh yildan oshmasligi kerak;

kredit bitimi (shartnomasi)da ko'zda tutilgan muddatga muvofiq kredit bo'yicha asosiy qarznigina sqndirish davriga, lekin u besh yildan oshmasligi kerak;

buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq to'lovchining balansida qayd etilgan etkazib berish, montaj qilish va ishga tushirish-sozlash xarajatlarini o'z ichiga oladigan asbob-uskunalarining butun qiymatiga;

i) eksport mahsuloti ishlab chiqaradigan va uni mustaqil ravishda yoki vazirliklar, idoralar, korporatsiyalar, kontsernlar, uyushmalar va kompaniyalarning tarkibiy bo'linmalari bo'lgan ixtisoslashgan tashqi savdo birlashmalari va firmalari or-qali sotadigan yuridik shaxslarning mol-mulkiga, bunda o'zi ishlab chiqargan mahsulot (ishlar, xizmatlar) eksportining ulushi umumiy sotish hajmida 50 foiz va undan ko'p miqdorni tashkil etishi kerak.

Mazkur imtiyoz savdo-vositachilik korxonalariga, shuningdek erkin almashtiriladigan valyutaga xom ashyo tovarlari - paxta tolasi, ip gazlama, lint, neft, neft mahsulotlari, gaz kondensati, tabiiy gaz, elektr energiyasi, qimmatbaho, rangli va qora metallarni eksport qiladigan ishlab chiqarish korxonalariga tatbiq etilmaydi;

k) bo'shatib olinadigan mablag'lar ular tomonidan moddiy-texnik bazani mustahkamlashga, asbob-uskunalar, anjomlar, didaktik material, bolalar qyinchoqlari va adabiyotlariga sarflanishi sharti bilan ro'yxatga olingan paytdan boshlab uch yil muddatga nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi va mahalliy hokimiyat organlari (o'z hududida mol-mulk joylashgan soliq to'lovchilarga nisbatan) tomonidan qo'shimcha imtiyozlar berilishi mumkin.

Mol-mulk solig'i hisoblab chiqarilayotganida soliq solinadigan baza quyidagilarning qiymatiga kamaytiriladi:

a) soliq to'lovchining balansida bo'lgan uy-joy-kommunal va ijtimoiy-madaniy soha ob'ektlarining;

b) tabiatni muhofaza qilish, sanitariya-tozalash maqsadida va yong'inga qarshi xavfsizlik uchun foydalaniladigan ob'ektlarning;

Ob'ektlarni tabiatni muhofaza qilish maqsadlari uchun foydalanilayotganlar toifasiga kiritish tabiatni muhofaza qilish organlarining muayyan ob'ektlardan tabiatni muhofaza qilish maqsadlarida foydalanilishi to'g'risidagi ma'lumotnomasiga muvofiq amalga oshiriladi;

Sanitariya-tozalash maqsadida foydalaniladigan ob'ektlar qatoriga tozalagich inshootlari kiradi;

yong'indan saqlash ob'ektlariga o't o'chirish depolari, o't qchirish uchun maxsus qurilgan suv havzalari, o't o'chirish jihozlari o'rnatilgan taxtalar kiradi.

v) qishloq xo'jaligi va chorvachilik mahsulotlarini etishtirish, saqlash va ularning seleksiyasi, baliq etishtirish, ovlash va uni qayta ishlash uchun foydalaniladigan ob'ektlarning;

g) mahsulot o'tkazgichlar, aloqa yo'llari (shu jumladan avtomobil yo'llari), aloqa va energiya uzatish liniyalarining, shuningdek ularni foydalanishga yaroqli holda saqlab turish maqsadida qurilgan inshootlarning.

Mahsulot o'tkazgichlarga quyidagilar kiradi:

neft, neft mahsulotlari, kondensat quvurlari va quvur transportining boshqa turlari, nasos, kompressor hamda taqsimlash stantsiyalari bilan birga;

uy-joy-kommunal ob'ektlari bo'lmagan mintaqaviy gaz, bug' quvurlari, issiqlik trassalari, suv quvurlari, kanalizatsiya kollektorlari;

buxgalteriya hisobotida alohida ob'ektlar sifatida hisobga olinadigan alohida joylashgan tsexlar, konlar va karerlarning ayrim uchastkalari orasidagi mahsulotlarni harakatlantirish uchun ishlatiladigan er osti, er usti va havoda joylashtirilgan har xil ko'rinishdagi quvurlar va transportyorlar.

Aloqa liniyalariga havo aloqa liniyalari, ularga ilib qo'yilgan simlar va aloqa kabellari, ustunli radiofikatsiya aloqa liniyalari, ularni belgilaydigan signal va o'lchov ustunlari (qoziqlari), radiorele aloqa liniyalari, kabelli telefon kanalizatsiyasi, er usti

va er ostidagi ularga xizmat qilinmaydigan kuchaytirish (regeneratsiya qilish) punktlari, taqsimlovchi shkaflar, qutilar, erga ulangan sim konturlari va boshqa aloqa inshootlari kiradi.

Energiya uzatish liniyalariga havo va kabelli elektr uzatish liniyalari kiradi.

Soliq solish maqsadida ularni foydalanishga yaroqli holda saqlab turish maqsadida qurilgan inshootlarga ustunlar, tabiiy va sun'iy to'siqlardan o'tishlar va boshqa muhofaza inshootlari kiradi.

d) aloqa yo'ldoshlarining;

e) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga ko'ra to'xtatib qo'yilgan asosiy ishlab chiqarish fondlarining;

j) shahar yo'lovchilar transportining (taksidan, shu jumladan yo'nalishli taksidan tashqari), shahar atrofidagi yo'nalishlarda yo'lovchilar tashiydigan umumiy foydalanishdagi avtomobil transportining (taksi, shu jumladan yo'nalishli taksidan tashqari);

z) yo'l xo'jaligi korxonalarining yo'llarni ta'mirlash va saqlash ishlarida band bo'lgan transport vositalarining;

i) davlat dasturlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Qurolli kuchlari uchun kadrlar tayyorlashda foydalaniladigan transport vositalarining.

k) lizingga olingan mol-mulkning, lizing shartnomasining amal qilish muddatiga.

Soliq to'lovchilarga O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi amalga kiritilishiga qadar qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlari bilan taqdim etilgan soliq imtiyozlari ular taqdim etilgan muddat tugashiga qadar saqlanadi.

Soliq to'lash tartibi.

Yuridik shaxslar byudjetga joriy to'lovlar summasini hisobot yili mol-mulkining o'rtacha yillik qoldiq qiymatidan va soliq stavkasidan kelib chiqib mustaqil ravishda belgilaydilar.

Byudjetga joriy to'lovlarni to'lash har oyning 20-kunidan kechiktirmay, yillik soliq summasining 1/12 qismi miqdorida to'lanadi. Byudjetga joriy to'lovlarni hisoblab chiqarish va to'lash uchun soliq to'lovchilar mol-mulkning tegishli yilga o'rtacha yillik qoldiq qiymatidan va belgilangan soliq stavkasidan kelib chiqadilar va joriy yilning 10 (qinchi) yanvarigacha davlat soliq xizmati organlariga yuridik shaxslardan undiriladigan mol-mulk solig'ini hisoblash to'g'risidagi Yo'riqnomaning 6-ilovasiga binoan shaklda ma'lumotnoma taqdim etadilar.

Birinchi chorak, yarim yillik, 9 oy va yil tugashi bilan to'lovchi hisobot davri uchun mol-mulkning haqiqatda o'rtacha qoldiq qiymatidan kelib chiqib yil boshidan qisib boruvchi yakun bilan mol-mulk solig'i hisob-kitobini mustaqil ravishda amalga oshiradi va uni davlat soliq xizmati organlariga moliyaviy hisobotlarni taqdim etish uchun belgilangan muddatlarda taqdim etadi. Taqdim qilingan hisob-kitobdan kelib chiqib hisoblangan mol-mulk solig'ining summasi choraklik va yillik moliyaviy hisobotlarni topshirish uchun belgilangan muddatdan keyin besh kun ichida o'tkaziladi.

Mol-mulkning qoldiq qiymati va imtiyoz taqdim etish muddatini ko'rsatgan holda korxonalar mol-mulki o'rtacha qoldiq qiymatining hisob-kitobi va soliq undirilmaydigan mol-mulk ro'yxati mol-mulk solig'ining hisob-kitobiga majburiy ilovalar hisoblanadi.

Mahsulot eksportini amalga oshiradigan eksportchi korxonalar mol-mulk solig'i hisob-kitobini taqdim etayotganlarida mazkur Yo'riqnomaning 5-ilovasiga binoan eksport qilinadigan mahsulot (ishlar, xizmatlar)ga doir ma'lumotnomani taqdim etadilar.

Eksportchi korxonalar eksport ulushi 15 dan 30 foizgacha bo'lganda hisob-kitob shaklida 2-satrning 3-ustunida soliq stavkasini kasr chizig'i orqali ko'rsatadilar (3,5%;1,05%).

Eksportchi korxonalar eksport ulushi 30 foiz va undan ortiq bo'lganda hisob-kitob shaklida 2-satrning 3-ustunida soliq stavkasini kasr chizig'i orqali ko'rsatadilar (3,5%/1,75%).

Ortiqcha to'langan soliq summaları, agar soliqlar va yig'imlar bo'yicha qarz mavjud bo'lmasa, to'lovchining yozma arizasiga ko'ra bo'lg'usi to'lovlar hisobiga qayd etiladi yoki 30 kun ichida qaytariladi.

Byudjet bilan hisob-kitoblarning buxgalteriya hisobi byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzni hisobga olish hisobvarag'i bo'yicha yuritiladi.

Hisoblab yozilgan soliq summasi quyidagicha aks ettiriladi:

9400 «Davr xarajatlarini hisobga olish» hisobvarag'i debeti;

6400 «Byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzlarni hisobga olish» hisobvarag'i krediti.

Byudjetga o'tkazilgan soliq summalari quyidagicha aks ettiriladi:

6400 «Byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzlarni hisobga olish» hisobvarag'i debeti;

5100 «Pul mablag'larini hisobga olish» hisobvarag'i krediti.

Belgilangan muddatlarda tugallanmagan qurilish ob'ektlari va me'yoriy muddatlarda o'rnatilmagan uskuna uchun mol-mulk solig'ini to'lash tartibi:

1. Belgilangan muddatlarda tugallanmagan qurilish ob'ekti uchun mol-mulk solig'ini to'lovchilar bo'lib qurilishni amalga oshiruvchi yuridik shaxslar-buyurtmachilar hisoblanadi.

Soliq solish ob'ekti bo'lib belgilangan muddatlarda tugallanmagan qurilish ob'ektining qiymati (smetalar, smeta-moliya hisob-kitoblari va kapital qurilish titullari ro'yxatida ko'zda tutilgan bino va inshootlarni qurish, uskunalar, asboblari, asbob-uskunalar va boshqa predmetlarni sotib olish xarajatlari (qurilish pudrat yoki xo'jalik usuli bilan qurilishidan qat'i nazar), ya'ni buyurtmachi tomonidan f-3 shaklida (bajarilgan ishlar va xarajatlar hajmi to'g'risida ma'lumotnoma) rasmiylashtirilgan statistika hisobiga ob'ekt bo'yicha kiritilgan va tugallanmagan qurilish hisobvarag'ida hisoblanadigan hamma ishlar va xarajatlar (belgilangan muddatlarda tugallanmagan qurilish ob'ektlari qismida) hajmi hisoblanadi.

Qurilishning belgilangan muddati deb qurilishni tashkil qilish loyihasi (QTQL) tarkibida 1.04.03-85-son QMQ "Korxonalar, binolar va inshootlarni qurish muddati me'yorlari"ga muvofiq loyihalash tashkiloti tomonidan aniqlanadigan ob'ekt qurilishining me'yoriy muddati hisoblanadi.

Loyihalash tashkilotlari loyiha-smeta hujjatlarida tayyorlash muddatlarini ajratgan holda qurilish muddati me'yorini ko'rsatishlari shart. Loyiha-smeta hujjatlarida qurilish muddati me'yori ko'rsatilmagan taqdirda, buyurtmachi loyihalash tashkilotidan muayyan ob'ekt bo'yicha qurilish muddatining me'yori to'g'risida xulosa olishga majbur.

2. Me'yordagi muddatda o'rnatilmagan uskunalar uchun mol-mulk solig'ini to'lovchilar bo'lib kapital mablag'lar hisobiga qayta jihozlanadigan ob'ektlarda montaj qilish talab qilinadigan va o'rnatishga belgilangan texnologik, energetik va ishlab chiqarish uskunalari bo'lgan (ustaxonalar, tajriba qurilmalari va laboratoriyalar uchun uskunalarini qo'shib) yuridik shaxslar hisoblanadi.

Me'yordagi muddatda o'rnatilmagan uskunalar uchun soliq solish ob'ekti bo'lib o'rnatishga belgilangan uskunalar qiymati hisoblanadi, ular qatoriga montaj qilishni talab qiladigan, faqat qismlarini yig'ish va poydevorga yoki ustunlarga, polga,

qavatlararo to'siqlarga va boshqa bino va inshootlarni ko'tarib turuvchi konstruktsiyalarga o'rnatiladigan uskunalar hamda uskunalarni hisobga olish hisobvarag'ida hisoblanadigan shunday uskunalarning ehtiyot qismlar to'plami (me'yordagi muddatda o'rnatilmagan uskunalar qismida) hisoblanadi. Ushbu uskunalar tarkibiga o'rnatiladigan uskunalar qatorida montaj qilish uchun belgilangan nazorat-o'lchov apparaturasi yoki boshqa asboblari ham kiradi.

Korxonalar, binolar va inshootlar qurilishida tasdiqlangan qurilish muddati va tayyorlab qo'yilgan zaxiralar me'yoriga muvofiq har bir ob'ekt bo'yicha texnologik yoki boshqa uskunalarni etkazib berish va montaj qilish jadvali belgilangan bo'lishi lozim.

Mamlakatimizda ishlab chiqarilgan va import qilingan uskunalarni etkazib berish va montaj qilish jadvalida quyidagi muddatlarda topshirish hisobga olinadi:

- yirik texnologiya va energetika uskunalari - ularni nomma-nom ro'yxatlari bo'yicha montaj qilish va etkazib berish jadvallarining rejadagi muddati o'tib ketgandan keyin;
- texnologiya uskunalari, texnologiya liniyalari, qurilmalar va boshqa umumzavod uskunalari - uskunalarni montajga topshirishining rejadagi muddati o'tgandan keyin, lekin olti oydan ortiq bo'lmagan muddatda;
- komplekt import uskunalari - ularni montajga topshirishning rejadagi muddati o'tib ketgandan keyin, lekin bir yildan ortiq bo'lmagan muddatga, agar texnik shart-sharoitlariga ko'ra uskunani qismlar bo'yicha montaj qilish mumkin bo'lmasa, ularni montajga topshirish muddati uskunalarning butun komplektining kelib tushishi paytidan hisoblanadi;
- qismlarga ajratilgan import uskunalari, shuningdek kabel mahsulotlari, simlar va trosslar - ularni montajga topshirishning rejadagi muddati o'tgandan keyin, lekin olti oydan ortiq bo'lmagan muddatda.

Uskunalarni montaj qilish va o'rnatish uchun me'yorlar va jadvallar bo'lmaganida soliq quyidagi muddatlarda to'lanadi:

- ishlab chiqarish maqsadlaridagi ob'ektlar bo'yicha mamlakatimizda ishlab chiqarilgan va import qilingan uskunalarning o'rnatilmaganligi uchun - sotib olinganiga bir yillik muddat to'lganidan keyingi oydan boshlab;
- noishlab chiqarish maqsadlaridagi ob'ektlar bo'yicha - sotib olinganiga olti oy tugagandan keyin;

- montajni talab qilmaydigan xo'jalik inventarlari va uskunalari bo'yicha - sotib olingan kundan boshlab.

Uskunalarni etkazib berish va montaj qilishning yuqorida ko'rsatilgan muddatlarini buzganligi uchun korxonalar va tashkilotlar, O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollardan tashqari, mol-mulk solig'ini ikki baravar ko'paytirilgan stavka bo'yicha to'laydilar.

200_ yilning _ - choragi bo'yicha mol-mulk solig'i summasining

HISOB-KITABI

N	Ko'rsatkichlar	To'lovchining ma'lumotlari bo'yicha
1	Asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarning hisobot davri uchun o'rtacha qoldiq qiymati, ming so'm	
2	Soliq stavkasi, %	
3	Asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar uchun soliq summasi (1-satr x 2-satr : 100) so'm	
4	Me'yordagi muddatlarda o'rnatilmagan uskunalar uchun o'rtacha yillik qiymati, ming so'm	
5	Soliq stavkasi, % *)	7%
6	Me'yordagi muddatlarda o'rnatilmagan uskunalar uchun soliq summasi (4-satr x 5-satr : 100), so'm	
7	Belgilangan muddatlarda tugallanmagan qurilish ob'ektlarining o'rtacha yillik hajmi, ming so'm	
8	Soliq stavkasi, % *)	3,5%
9	Belgilangan muddatlarda tugallanmagan qurilish ob'ekti uchun soliq summasi (7-satr x 8-satr : 100), so'm	
10	Soliqning umumiy summasi (3-satr + 6-satr + 9-satr), so'm	
11	o'tgan davrlar uchun hisoblangan soliq summasi, so'm	
12	qo'shimcha to'lanadi, so'm	
13	kamaytiriladi, so'm	

Soliqni hisoblab chiqarish uchun yuridik shaxslar mol-mulki o'rtacha qoldiq qiymatining hisob-kitobi 200_ yil _-chorak uchun

N	Balans moddalari nomi	Balans qator kodi	Balans moddalari bo'yicha qoldiqlar:												
			1.01	1.02.	1.03	1.04	1.05	1.06.	1.07.	1.08	1.09	1.10	1.11	1.12	1.01
1	Asosiy vositalar	010													
2	Nomoddiy aktivlar	020													
3	Asosiy vositalarning eskirishi	011, 021													
4	Jami mol- mulkning qoldiq qiymati	012, 022													
5	Soliq solinadigan bazadan chikariladigan mol- mulkning qoldiq qiymatii														
6	Xisobot davri uchun soliq solinadigan mol- mulkning qoldiq qiymati														

hisobot davri uchun soliqni hisoblab chiqarishga mol-mulkning o'rtacha qoldiq qiymati

hisobot davri birinchi oyining birinchi kuniga va hisobot davri barcha qolgan oylarining birinchi kuniga mol-mulk qoldiq qiymati yarmi, shuningdek hisobot davridan keyingi oyning birinchi kuniga mol-mulk qoldiq qiymati yarmining summasi

= _____

12 oy

Soliq solinmaydigan mol-mulk ro'yxati

(ming.sum.)

	Soliq solinmaydigan mol- mulk	Mol- mulkning qoldiq qiymati
a	Uy- joy kommunal va ijtimoiy- madaniy soxa mol- mulki	
b	Tabiatni muxofaza qilish, sanitariya- tozalash maqsadida va yong'inga qarshi xavfsizlik uchun foydalaniladigan mol- mulk	
v	qishloq xo'jaligi va chorvachilik mahsulotlarini etishgirish, baliq etishtirish, ovlash va uni qayta ishlash uchun foydalaniladigan mol- mulk	
g	Aloqa yo'llari, aloqa va energiya uzatish liniyalari	
d	Aloqa yo'ldoshlari	
e	Vazirlar Mahkamasining qaroriga ko'ra to'xtatib qo'yilgan	
j	Shahar yo'lovchi transporti (taksidan, shu jumladan yo'nalishli taksidan tashqari), shahar atrofidagi yo'nalishlarda yo'lovchilar tashiydigan umumiy foydalanishdagi avtomobil transporti.	
z	Yql xo'jaligi korxonalarining avtomobil yo'llarini ta'mirlash va qurish ishlarida band bo'lgan transport vositalari	
i	Davlat dasturlari bo'yicha O'zR QK uchun kadrlar tayyorlashda transport vositalari	
	Jami	

200_ yil uchun eksport qilinadigan mahsulot (ish, xizmat) hajmi to'g'risida

MA'LUMOTNOMA

№	Ko'rsatkichlar	Daromad (foyda)
1	Sotishdan olingan sof tushum (2-shakldagi "Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot"ning 050-satri), ming so'm	
2	Shu jumladan eksport mahsuloti (ishlari, xizmatlari), ming so'm	
3	Eksport mahsulotlarining sotishdan olingan sof tushumdagi ulushi (2-satr : 1-satr x 100), %	

**200_ yil _-chorak uchun mo'ljallangan mol-mulk solig'i summasi to'g'risida
MA'LUMOTNOMA**

N	Ko'rsatkichlar	hajmi
1	Asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarning hisobot yili uchun hisoblangan yillik o'rtacha qoldiq qiymati, ming so'm	
2	Soliq stavkasi, %	
3	Soliq summasi (1-satr x 2-satr) : 100, so'm	
4	Me'yoridagi muddatlarda o'rnatilmagan uskunalarining hisoblangan qoldiq qiymati, ming so'm	
5	Soliq stavkasi, % *)	7%
6	Soliq summasi (4-satr x 5-satr : 100), so'm	
7	Belgilangan muddatlarda tugallanmagan qurilish ob'ektlarining hisoblangan hajmi, ming so'm	
8	Soliq stavkasi, % *)	3,5%
9	Soliq summasi, so'm (7-satr x 8-satr : 100)	
10	Soliqning mo'ljallangan umumiy summasi, so'm (3-satr + 6-satr + 9-satr)	

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. Yuridik shaxslarning mol-mulk solig'ini to'lovchilarga kimlar kiradi?
2. Mol-mulkning o'rtacha yillik (choraklik, 6 oylik, 9 oylik) qoldiq qiymati qanday tartibda hisoblanadi?
3. Yuridik shaxslar mol-mulk solig'i stavkasini kim belgilaydi va bu soliqdan qanday imtiyozlar mavjud?
4. Mol-mulk solig'ini hisobini taqdim etish tartibi va soliqni to'lash muddatlari qanday?

10-mavzu: Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i. (4 soat)

Mavzu bo'yicha qo'yilayotgan muammolar:

jismoniy shaxslar mol-mulklarini soliqqa tortishda to'lovchilar guruhini aniqlashtirish;

soliq hisoblanadigan mol-mulklarni qayta baholash uslubiyatini takomillashtirish;

mol-mulk solig'i yuzasidan mavjud bo'lgan boqimandani kamaytirish bo'yicha mustahkam, hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan javobgarlik turlarini belgilash;

mol-mulk solig'ini undirish uslubiyatiga fuqarolarning olayotgan pul mablag'lari manbalaridan naqdsiz hisob-kitob yo'nalishlarini joriy qilish.

Tayanch so'z va iboralar

jismoniy shaxslar, jismoniy shaxslarning mol-mulk solig'i, baholangan va baholanmagan uylar, soliq ob'ekti, soliq stavkasi, soliq bo'yicha imtiyozlar

Foydalanilgan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar: 2,5,7,12,14,18,20,21

Qo'shimcha adabiyotlar: 23,25,26,29,31,33

1. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ining iqtisodiy mohiyati.

Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq - bu bevosita soliq bo'lib, u o'zining ushbu sifati bilan moddiy boyliklarni olish va jamg'arish jarayonida undiriladi. Bu real soliqdir, («real» atamasi (inglizcha real - mulk) ayni ushbu soliq birinchi galda fuqaro egalik qilinadigan mol - mulk solinishi bilan bog'liq). Bu muntazam soliq hisoblanadi, ya'ni u yarim yilda bir marta muntazam ravishda undiriladi. Nihoyat bu hududiy soliq bo'lib, u O'zbekiston Respublikasi hududida bo'lgan va unda ro'yxatga olingan ko'chmas mulk va transport vositalari (2002 yil 1 yanvardan transport vositalari dvigatel quvvatidan olinadigan soliq bekor qilingan) uchun to'lanadi. Mol-mulk solig'i mutanosib (proportsional) va shedulyardir.

Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni huquqiy tartibga solishning asosiy manbalariga O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi (27-29 boblar). O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1995 yil 29 dekabrda 478-sonli «Jismoniy shaxslarga mulk huquqida tegishli bo'lgan bino va inshootlarni baholash va qayta baholash to'g'risidagi nizomni tasdiqlash to'g'risida»gi qarori (O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994 yil 9 dekabrda 591-sonli «Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq stavkalarini tasdiqlash to'g'risida»gi qaroriga muvofiq ishlab chiqilgan), O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va Davlat soliq qo'mitasi tomonidan «Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni hisoblab chiqish va byudjetga to'lash tartibi to'g'risida» yo'riqnomasi ishlab chiqildi. Ilgari ushbu soliqning undirib olinishi 1993 yil 28 dekabrda qabul qilingan «Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqlar to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonuni bilan tartibga solinar edi.

Respublika fuqarosi, boshqa davlat fuqarosi yoki fuqaroligi bo'lmagan shaxs, O'zbekiston rezidenti yoki norezidenti bo'lishidan qat'iy nazar soliq solinadigan mol-mulkka ega bo'lgan jismoniy shaxslar mol-mulk solig'i to'lovchilari bo'lib hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 90-moddasiga muvofiq soliqqa tortiladigan ob'ektga: 1) uy-joylar, 2) kvartiralar, 3) bog'dorchilik va uzumchilik shirkatlari a'zolarining chorbog' va bog' uylari 4) garajlar va boshqa imoratlar, bino va inshootlar kiradi hamda yuqoridagilar bo'yicha jismoniy shaxslar mol-mulk solig'i to'lovchilardir. Bundan tashqari, 2002 yil 1 yanvargacha jismoniy shaxslarning mulki bo'lgan avtomobillar, motorli qayiqlar, vertolyotlar, samolyotlar va boshqa transport vositalari dvigatellarining quvvati soliq solish ob'ekti bo'lib hisoblangan. Lekin, 2002 yil 1 yanvardan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining

2001 yil 31 dekabrda «Asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar prognozi va 2002 yilgi O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjetining parametrlari to'g'risida»gi 490-son qaroriga muvofiq dizel yoqilg'isi va suyultirilgan gaz iste'moliga solig'i joriy etildi.

Umuman olganda, «solih solish ob'ekti» va «solih solish predmeti» tushunchalarini farqlash zarur. Bu farq ayni jismoniy shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliqqa nisbatan yanada yaqqol namoyon bo'ladi, u soliqning sub'ektini aniqlaydi va u bilan ma'lum huquqiy aloqada jumladan mulk huquqiy munosabatlarda bo'ladi. Shunga e'tiborni qaratamizki, 1998 yil 13 yanvardagi 392-sonli Yo'riqnoma (2-bandi)da O'zbekiston Respublikasi Solih kodeksidan (89-modda) farqli o'laroq, shunday belgilanadi, solih «o'z ixtiyorida ega bo'lgan jismoniy shaxslar tomonidan to'lanadi». Mazkur yo'riqnomaning 5.3-bandi shuni belgilaydiki, solih bo'yicha imtiyozlar faqat tovar mulk imtiyoz oluvchining o'z mulki bo'lgan hollardagina beriladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1995 yil 29 dekabrda 478-sonli qarori bilan tasdiqlangan «Jismoniy shaxslarga mulk huquqida tegishli bo'lgan bino va inshootlarni baholash va qayta baholash to'g'risida» nizamning 4-bandida shunday deyiladi: «Foydalanish uchun qabul qilingan va mahalliy texnik ro'yxatdan o'tkazish idorasida ro'yxatga olingan, jismoniy shaxslarga mulk huquqida tegishli bo'lgan uy-joylar, kvartiralar, bog'dorchilik va uzumchilik shirkatlari a'zolarining chorbog' va bog' uylari, garajlar va boshqa imoratlar, binolar va inshootlar solih solish uchun baholash ob'ekti hisoblanadi».

Solih solish ob'ekti – bu sub'ektning solih to'lash majburiyatini shart qilib yuridik dalillardir (mazkur holatda mulkchilik huquqida mol-mulkka egalik qilish bunday yuridik dalil hisoblanadi).

Solih solish predmeti (atama mazmuniga ko'ra solih solish ob'ektiga yaqin) – bu tegishli soliqning undirilishini asoslab beruvchi daliliy xususiyatda belgilardir. Masalan, uy, kvartira kabi mol-mulk uchun mulkchilik huquqi ob'ekti bo'ladi, uy yoki kvartiraning o'zi esa solih solish predmeti hisoblanadi va h.k.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1995 yil 29 dekabrda 478-sonli qaroriga muvofiq jismoniy shaxslarga mulk huquqida tegishli bo'lgan uy-joylar, kvartiralar (shu jumladan xususiy lashtirilgan kvartiralar), garajlar, boshqa imoratlarni bahaolash va qayta baholash uchun yagona funktsional ko'rsatkich-imorat, bino umumiy maydonning kvadratmetri belgilanadi. Bu esa solih solish birligidir.

O'zbekiston Respublikasi solih kodeksining 93-moddasi solih bo'yicha imtiyozlarga ega bo'lgan shaxslar doirasini tartibga soladi. Uning tahlili shuni

ko'rsatmoqdaki, qonun chiqaruvchi har qanday mol-mulk solig'idan ozod etiladigan jismoniy shaxslarning qator toifalarini ajratadi, jismoniy shaxslarning boshqa guruhlariga esa, faqat imoratlar, binolar va inshootlar uchun soliq to'lash bo'yicha imtiyozlar berdi.

O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi va Davlat Soliq Qo'mitasining «Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni hisoblab chiqish va byudjetga to'lash tartibi to'g'risida» yo'riqnomaga muvofiq jismoniy shaxslarning mol-mulk solig'ini hisoblash soliq xizmati organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Mol-mulk solig'idan imtiyoz olish huquqiga ega bo'lgan kishilar soliq xizmati organlariga kerakli hujjatlarni taqdim etadilar.

Imoratlar, binolar va inshootlar bo'yicha mol-mulk solig'i har yili 1 yanvardagi holati yuzasidan kommunal xizmat ko'rsatish imoratlari beradigan inventarizatsiya qiymatiga doir ma'lumotlar asosida, ma'lumotlar bo'lmagan taqdirda esa mazkur ob'ektlarning qiymati O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi belgilab qo'ygan summa atrofida soliqqa tortiladi.

Imoratlar, binolar va inshootlar bir qancha mulkdorlarga tegishli umumiy hissali mulk egalari bo'lganda soliq har bir mulkdorning imoratlari, binolar va inshootlardagi hissasiga qarab hisoblanadi.

Yangi qurilgan yoki sotib olingan mulklar bo'yicha soliq kelgusi yil boshidan boshlab hisoblanadi.

Meros bo'yicha mol-mulkdan soliq merosxo'rlardan meros ochilgan paytdan boshlab undiriladi. Mol-mulk yo'q qilingan, butunlay vayron bo'lgan oydan e'tiboran to'xtatiladi.

Mol-mulkka mulk huquqi kalendar yil davomida bir mulkdordan boshqasiga o'tganda soliqni birinchi mulkdor o'sha yilning 1 yanvaridan bu mol-mulkka mulk huquqini yo'qotgan oyning boshigacha to'laydi, ya'ni mulkdor esa mulk huquqini qo'lga kiritgan oydan e'tiboran to'laydi.

Kalendar yil davomida imtiyozga ega bo'lish huquqi paydo bo'lgan taqdirda mol-mulk solig'i ana shunday huquq vujudga kelgan oydan e'tiboran qayta hisoblab chiqiladi.

Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lash usuli – kadastrli usul hisoblanadi. Soliqni bunday usul bilan to'lashning o'ziga xos hususiyati shundan iboratki, mol-mulkka uning tashqi belgilari, mo'ljallanayotgan daromad asosida soliq solinishi bois, soliqni to'lash vaqti daromadni olish vaqti bilan hech qanaqa bog'liq emas va shu munosabat bilan mol-mulk solig'ini to'lash uchun qat'iy muddat

belgilanadi. Jumladan, mol-mulk solig'i teng ulushlarda ikki muddatda – 15 iyun va 15 dekabrda kechiktirmay to'lanadi (O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 95-moddasi).

Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq solish predmeti joylashgan joydagi soliq organi tomonidan hisoblab chiqiladi., bunda soliq organi tomonidan yozib beriladigan to'lov xabarnomasi to'lovchilarga har yili joriy yilning 1 mayidan kechiktirilmay topshiriladi (O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 95-moddasi 8-qismi). Soliqlar bo'yicha to'lovlar faqatgina soliq solish predmeti joylashgan joydagi mahalliy byudjetga o'tkaziladi.

Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq uning har yili 1 yanvar holatiga ko'ra ro'yxatga olish (inventarizatsiya) qiymatiga nisbatan foiz hisobida hisoblab chiqariladi. Agar imoratlar, binolar va inshootlarning ro'yxatga olish qiymati haqidagi ma'lumotlar bo'lmasa, u holda soliq ushbu mulkning davlat majburiy sug'urtasi bo'yicha summalarni hisoblash uchun belgilangan qiymatidan, shuningdek, har yilning 1 yanvar holatiga ko'ra baholanishidan kelib chiqqan holda hisoblab chiqiladi.

2002 yil 1 yanvardan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001 yil 31 dekabrda «Asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar prognozi va 2002 yilgi O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjetining parametrlari to'g'risida»gi 490-son qaroriga muvofiq joriy etilgan jismoniy shaxslardan olinadigan transport vositalari uchun benzin, dizel yoqilg'isi va suyultirilgan gaz iste'moliga solig'ini hisoblab chiqarish va to'lash tartibi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va Davlat soliq qo'mitasining yo'riqnomasida belgilab berilgan.

Yo'riqnomaga muvofiq ushbu soliq turi bo'yicha soliq summasi jismoniy shaxslarga sotiladigan benzin, dizel yoqilg'isi va suyultirilgan gaz uchun mablag' to'lanishi bilan bir vaqtda undiriladi va soliq summasi quyidagi formula bo'yicha hisoblanadi:

$$N=V*St,$$

Bu erda:

N - hisoblab yozilgan soliq;

V - jismoniy shaxslarga sotilayotgan benzin, dizel yoqilg'isi va suyultirilgan gazning natural ifodadagi hajmi;

St - soliq stavkasi.

Soliq summasi chakana narxga qo'shimcha ravishda belgilanadi va jismoniy shaxs-xaridorga berilgan chekda alohida satr bilan ko'rsatiladi.

Hisoblab chiqarilgan va ushlangan soliq summasi xo'jalik yurituvchi sub'ektlar uchun tushum deb hisoblanmaydi hamda boshqa to'lanadigan soliqlar, yig'imlar va majburiy to'lovlar bo'yicha soliq soliq ob'ekti bo'lmaydi.

Byudjetga soliq to'lovchilar sotilgan benzin, dizel yoqilg'isi va suyultirilgan gaz hisobi hamda hisoblangan soliq summalari hisobini alohida yuritadilar.

Soliq mahalliy byudjetga O'zbekiston Respublikasi byudjetlari daromad va xarajatlarining tegishli tasnifiga ko'ra bo'lim va paragrafga to'lanadi.

Soliq bank muassasalari orqali har o'n kunda, benzin, dizel yoqilg'isi va suyultirilgan gaz jismoniy shaxslarga sotilgan oy qn kunligi tugaganidan so'ng uchinchi kundan kechiktirmay to'lanadi.

Joriy o'n kunlik to'lovlar hisobiga olingan soliq bo'yicha hisob-kitob avtomobilga yonilg'i quyish shoxobchalari joylashgan erdagi davlat soliq xizmati organlariga har oyda, hisobot oyidan keyingi oyning 15-kunidan kechiktirmay taqdim etiladi.

2. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ini to'lovchilari, ob'ekti va soliq stavkalari.

Jismoniy shaxslarning mol-mulk solig'ini to'lovchilari bo'lib soliq solinadigan mol-mulkga ega bo'lgan fuqarolar hisoblanadi.

Demak, bu erda mol - mulk soliq ob'ekti hisoblanadi Ammo jismoniy shaxslarning hamma mulki emas, faqat quyidagi mulklari mol-mulk solig'i ob'ekti hisoblanadi:

- a) uy-joylari,
- b) kvartiralar,
- v) chorbog' va bog' uylari,
- g) garajlar va boshqa imoratlar;
- d) binolar va inshootlar qiymati (inventar qiymati).

Jismoniy shaxslarning mol - mulk solig'i stavkasini har yili kelgusi moliya yili uchun O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti parametrlarida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan qaror bilan tasdiqlanadi.

Masalan: 2005 yil uchun O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004 yil 28 dekabrda 610-sonli qarori bilan jismoniy shaxslar mol-mulk solig'ining quyidagi stavkalari* belgilangan:

	O'lchov birligi	Soliq stavkasi
Uy joylar, kvartiralar, dala hovlilar, garajlar va boshqa imoratlar, binolar va inshootlar qiymatidan:		
1 yanvar 1998 yildan qayta baholangan bo'lsa;	%	0,5
Qayta baholanmagan bo'lsa	%	7

*VMning 2004 yil 28.12. dagi 610-son qaroridan olindi.

Jismoniy shaxslar mulki qiymati qayta hisoblanmagan bo'lsa, Toshkent shahri va viloyatlar markazlarida shartli ravishda 1800 m. so'm; boshqa shaharlar va qishloq joylarida 800 m. so'm qilib olinadi.

Masalan: fuqaroning uy joylari Toshkent shahrida joylashgan, 1998 yil 1 yanvardan qayta hisoblangan qiymati 1200 ming so'm. Bu fuqaro 2004 yilda 6 ming so'm mulk solig'i to'lashi kerak. Bordiyu, fuqaro mulkining qiymati qayta baholanmagan bo'lsa, Toshkent shahrida 1800 ming so'm qilib olinadi va byudjetga 126 ming so'm mol-mulk solig'i to'laydi.

3. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'idan imtiyozlar.

Quyidagi jismoniy shaxslarning mulkiga (imoratlar, binolar va inshootlar) soliq solinmaydi:

«O'zbekistan Qahramoni», Sovet Ittifoqi Qahramoni unvonlariga sazavor bo'lgan, uchala darajali Shuhrat ordeni bilan taqdirlanganlarning;

1941-1945 yillardagi urush qatnashchilari va partizanlari ularga tenglashtirilgan shaxslar, ichki ishlar va davlat xavfsizligi organlari tarkibida xizmat qilgan shaxslarning, harakatdagi armiya tarkibiga kirgan harbiy qismlar, shtablar va muassasalarda shtatdagi lavozimlarni egallagan shaxslar. Leningrad shahri qamalida bo'lganlarning va konsentratsion lagerlarning sobiq yosh tutqunlari, xizmatini Afg'oniston Respublikasida va jangavor harakatlar olib borilgan boshqa mamlakatlarda vaqtincha bo'lgan qo'shinlarning cheklangan kontingenti tarkibida o'tagan harbiy xizmatchilar hamda o'quv va sinov yig'inlariga chaqirilgan harbiy xizmatga majburlarning;

Qahramon onalar, shuningdek o'n nafar va undan ortiq farzandi bor ayollarning;

Chernobil AESdagi avariya oqibatlarini tugatishda ishtirok etganlik uchun imtiyozlar olayotgan fuqarolarning (shu jumladan u erga vaqtinchalik xizmatga yuborilganlarning);

Pensionerlarning, shuningdek 1 va 2 guruh nogironlarining;

Muddatli xizmat harbiy xizmatchilari va ularning oila a'zolarining xizmatni o'tash davrida;

Harbiy xizmat majburiyatlarini bajarishda yarador, kontuziya bo'lganlik yoki shikastlanganlik oqibatida yoki frontda bo'lish tufayli orttirilgan kasallik oqibatida halok bo'lgan harbiy xizmatchilarning ota-onalari va boshqa turmush qurmagan rafiqalarining (erlarining).

O'zbekistan Respublikasi Mudofaa, Ichki ishlar, Favqulodda vaziyatlar vazirliklari, milliy xavfsizlik xizmati harbiy xizmatchilari jumlasidan bo'lgan nogironlarning ichki ishlar organlarining xizmat vazifasini ado etayotganda yarador, kontuziya bo'lganlik yoki shikastlanganlik oqibatida nogiron bo'lib qolgan boshliqlar va oddiy xizmatchilar jumlasidan bo'lgan shaxslarning mulklari soliqdan ozod etiladi.

Ushbu moddada nazarda tutilgan imtiyozlar mol-mulk egasining tanloviga binoan mol - mulkning faqat bir ob'ektiga taalluqli bo'ladi. Masalan, ikkita uy bo'lsa, bittasiga beriladi.

Yil mabaynida soliq to'lovchilarda mol - mulk solig'i bo'yicha imtiyoz olish huquqi paydo bo'lgan, taqdirda ularga soliq to'lashdan imtiyoz huquqi paydo bo'lgan oydan boshlab beriladi.

Yil ichida mol - mulk solig'i bo'yicha imtiyoz yo'qotilgan holatda mulklarni soliqqa tortishdan imtiyoz huquqi yo'qotilgan oydan keyingi oydan boshlab soliqqa tortiladi.

Imtiyozlar faqat mol - mulk imtiyoziga ega bo'lgan shaxsning mulki bo'lgandagina berilishi mumkin.

4. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ini hisoblash va to'lash muddatlari.

Jismoniy shaxslarning mol - mulkiga solinadigan soliq soliq organlari tomonidan hisoblab chiqiladi. Buning uchun kammunal xizmat ko'rsatish idoralarining inventarizatsiya qiymati asos qilib olinadi. Bu erda imoratlar, binolar va inshootlar bo'iicha har yil 1 - yanvar holatidagi qiymat olinadi. Kommunal idoralar inventarizatsiya qilmagan bo'lsa - mazkur ob'ektlarning qiymati O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi belgilab qo'ygan summa atrofida soliqqa tortiladi (soliq hisoblanadi).

Mol - mulk solig'i bo'yicha imtiyoz olish huquqiga ega bo'lgan shaxslar zarur hujjatlarni soliq idoralariga taqdim etadilar.

Bir necha mulkdorning ulushbay asosidagi umumiy mulki bo'lgan imoratlar, binolar va inshootlar uchun mol - mulk solig'i har bir mulkdorning mulkdagi ulushiga munosib ravishda to'lanadi. Yangi imoratlar, binolar va inshootlar bo'yicha soliq ular barpo etilgan yoki olingan yildan keyingi yilning boshidan e'tiboran to'lanadi.

Meros bo'yicha o'tgan mol - mulkdan soliq merosxo'rlardan meros ochilgan paytdan boshlab undiriladi.

Mol - mulk yo'q qilingan, butunlay vayron bo'lgan hollarda mol - mulk solig'i undirish ular yo'q qilgan yoki butunlay vayron bo'lgan oydan e'tiboran to'xtatiladi.

Mol - mulkka mulk huquqi kalendar yil davomida bir mulkdan boshqasiga o'tganda soliqni birinchi mulkdor qsha yilning 1-yanvaridan bu mol - mulkka mulk huquqini yo'qotgan oyning boshigacha to'laydi yangi mulkdor esa - mulk huquqini qo'lga kiritgan oydan e'tiboran to'laydi. Kalendar yil davomida imtiyozga ega bo'lish huquqi paydo bo'lgan taqdirda soliq ana shu huquq vujudga kelgan oydan boshlab qayta hisoblab chiqiladi.

Mol - mulk solig'ini to'lash haqidagi to'lov xabarnomalari to'lovchilarga soliq idoralari tomonidan har yili 1 maydan kechiktirmay topshiriladi. Soliq teng ulushlarda ikki muddatda 15 iyun va 15 dekabrda kechiktirmay to'lanadi. Soliq ortiqcha to'langan bo'lsa, kelgusi davr qarzlariga etkaziladi yoki yozma arizasiga binoan boshqa soliq va yig'imlardan qarzi bo'lmasa 30 kun ichida qaytariladi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. Jismoniy shaxslarning mol-mulk solig'i to'lovchilar kimlar?
2. Mulklarning qiymati qanday tartibda hisoblab chiqiladi va uning stavkalari qanday?
3. Jismoniy shaxslar mol-mulk solig'i stavkasini kim belgilaydi va bu soliqdan qanday imtiyozlar mavjud?
4. Mol-mulk solig'ini hisobini taqdim etish tartibi va soliqni to'lash muddatlari qanday?

11-mavzu: Yuridik shaxslardan undiriladigan er solig'i (6 soat)

Mavzu bo'yicha qo'yilayotgan muammolar:

yuridik shaxslar tomonidan er solig'i uzoq vaqt to'lanmasligi va soliq solinadigan maydonlarning kamaytirilib ko'rsatilishi muammosi;

soliq organlarida yangi erlardan foydalanishlarni va mavjudlaridagi o'zgarishlarni o'z vaqtida aniqlash imkonini beradigan, tuman va shaharlar hududini muntazam tekshirishlarni yuritish imkoniyatining yo'qligi muammosi;

ayrim qishloq tumanlarida soliqqa tortish maqsadlariga asos bo'ladigan er kadastrining mavjud emasligi muammosi;

Tayanch so'z va iboralari

er maydonlari, sug'oriladigan va sug'orilmaydigan er maydonlari, yuridik shaxslarning er solig'i, soliq ob'ekti, soliq to'lovchilar, soliq stavkasi, soliq bo'yicha imtiyozlar

Foydalanilgan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar: 2,5,6,9,13,16,20,21

Qo'shimcha adabiyotlar: 24,26,27,30,33

1. Er maydonlarini soliqqa tortishning asosiy sabablari, iqtisodiy mohiyati va ahamiyati.

Soliqlarning iqtisodiy mohiyati davlat bilan huquqiy va jismoniy shaxslar o'rtasida vujudga keluvchi ob'ektiv majburiy to'lovlarga asoslangan moliyaviy munosabatlar orqali harakterlanadi. Bu moliyaviy munosabatlar maxsus ijtimoiy harakterga ega bo'lib, milliy daromadning bir qismi bo'lgan pul mablag'larini davlat ixtiyoriga safarbar qilishga xizmat qiladi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda soliq tushunchasiga quyidagicha ta'rif berish mumkin: «Soliqlar davlat va jamiyatning pul mablag'lariga bo'lgan ehtiyojini qondirish maqsadida qonun tomonidan belgilab qo'yilgan holda va o'rnatilgan muddatda jismoniy va yuridik shaxslardan davlat ixtiyoriga majburiy ravishda undirib olinadigan to'lovlardir.

Soliqlarning mohiyati ularning bajaradigan funktsiyalaridan kelib chiqadi.

Soliqlarning funktsiyalari ularning mohiyatini amaliyotda harakat qilayotganligini ko'rsatadi. Shunday ekan, funktsiya doimo yashab, soliq mohiyatini ko'rsatib turishi zarur. Bugun paydo bo'lib ertaga yo'q bo'lib ketadigan holatlar soliq funktsiyasi bo'la olmaydi. Demak, funktsiya kategoriyasi doimiy, qat'iy takrorlanib turadigan voqelikni ifodalaydi. Shunday uslubiy yondashishdan kelib chiqib soliqlar funktsiyasini aniqlash kerak.

Soliqlarning funktsiyalari masalasida katta bahslashuvlar mavjud, lekin yagona bir fikrga kelingan emas. Ko'pchilik iqtisodchilar soliqlarga fiskal, boshqaruvchi, rag'batlantiruvchi, nazorat funktsiyalari xos deb ta'rif berishadi.

Soliqlarning birinchisi funktsiyasi yordamida davlat byudjetining daromadi tashkil etilsa, ikkinchisini ham amalga oshira borib, davlat ishlab chiqarishga uning qisishini rag'batlantirishi yoki vaqtinchalik sekinlashtirishi, sarmoya jamg'arish jarayonini kuchaytirishi yoki qisqartirishi kabi tadbirlarni amalga oshirishi mumkin.

Soliq amaliyotida soliqlarni undirishning uchta usuli mavjud:

kadastrli;

daromad manбайдan;

daromad egasi daromadni olganidan sung (deklaratsiya bo'yicha).

Birinchi usul, bevosita real soliqlarni hisoblash uchun foydalaniladigan ob'ektlar (er, imoratlar va shu kabilar) ning bahosi va o'rtacha daromadliligi to'g'risidagi ma'lumotlarga ega bo'lgan kadastr yoki reestrдан foydalanilishini taqozo etadi.

Oliy belgilariga ko'ra tasniflanadigan ob'ektning tavsifnomasi kadastrning qurilishiga asos bo'ladi. Masalan, er kadastrini tuzishda turli tumanlardagi ayni bir xildagi er uchastkalari sifati, joylashgan joyi, foydalanilishi va boshqa belgilariga ko'ra guruhlanadi. Har bir guruh uchun maydon birligining qator yillar uchun o'rtacha daromadliligi belgilanadi. Boshqa hamma er uchastkalari maydon birligidan soliq stavkasi belgilangan u yoki boshqa toifaga tenglashtiriladi.

Soliq to'lashning kadastrli usulining o'ziga xos xususiyati sifatida shuni ajratib ko'rsatish kerakki, soliqning to'lanishi payti daromadning olinishi payti bilan aslo bog'liq bo'lmaydi, chunki bunday usulda mol-mulk uning taxmin qilinadigan daromadliligining tashqi belgilari asosida baholanadi.

Ob'ektning ana shunday belgilarga asoslanadigan o'rtacha daromadliligi uning haqiqiy daromadliligidan jiddiy farqlanishi mumkin, shuning uchun bunday usul ko'p jihatdan tarixiylik tusiga ega bo'lishi mumkinki, undan soliq apparati uncha rivojlanmagan holatda qo'llaniladi.

Ikkinchi usulda soliqni soliq sub'ektiga daromadni to'laydigan yuridik shaxs hisoblaydi va ushlab qoladi. Ishchining ish haqidan, xizmatchining maoshidan daromad solig'i shu tariqa undiriladi. Soliq korxonada xodimning daromadni olishigacha ushlab qolinadi, bu soliqni to'lashdan bo'yin tovlashni istisno qiladi, chunki buxgalteriya soliq solinadigan daromadni va soliq summasini aniq hisob-kitob qilib chiqadi.

Soliqning daromad manbaida to'lanishi shuni anglatadiki, soliq uni deklaratsiyalar bo'yicha to'lashdagi singari soliq idorasi tomonidan hisoblanib ushlab qolinmaydi, balki uni sub'ektlar jismoniy shaxs foydasiga to'lovni amalga oshiradigan to'lov manbalari (korxonalar, muassasalar va tashkilotlar, boshqa ish beruvchilar) hisoblaydilar va ushlab qoladilar.

Uchinchi usul soliq to'lovchilarning soliq idoralariga deklaratsiyalarni, ya'ni ularning oladigan daromadlari va o'zlariga tegishli bo'lgan soliq imtiyozlari haqidagi rasmiy bayonotni berishini nazarda tutadi. Soliq idoralari soliq deklaratsiyasi va amaldagi soliqqa tortish stavkalari asosida to'lanishi lozim bo'lgan soliq miqdorini nazorat qiladilar. Soliq deklaratsiyasi asosida, odatda, tadbirkorlik faoliyatidan, dehqon (fermer) xo'jaligini yuritishdan olinadigan daromadlar, shuningdek intellektual faoliyat bilan shug'ullanadigan shaxslar (fan, adabiyot, sanat asarlarining mualliflari, kashfiyotlar, ixtirolar mualliflari, sanoat namunalarini yaratuvchilari va hokazo) daromadlari soliqqa tortiladi.

O'zbekiston Respublikasida er solig'i kadastrli usulda undiriladi. Bunda erlarning unumdorligi (boniteti) hisobga olingan holdagi jadval shaklidagi er solig'ini stavkalari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan har yili yangidan tasdiqlanadi.

Kadastrli usulda shaharlar va shahar qo'rg'onlarida er solig'i stavkalarini ishlab chiqishga ular hududini shahar ayrim tumanlari erlari hamda infratuzilmasini iqtisodiy baholash qiymati bo'yicha kompleks tarzda baholash asos qilib olingan.

Ma'lumki, shahar hududining qiymati markazdan chekka joylarga qarab nafaqat hududning infratuzilma bilan ta'minlashdagi tafovutlar, balki boshqa omillar ta'siri tufayli ham kamayib boradi. Shu sababli er solig'i stavkalarini tabaqalashtirish uchun shahar va qo'rg'onlar hududi zonalarga bo'linadi, bunda erlarni kompleks baholashning qiymati umum tomonidan qabul qilingan, zonaning shahar hosil qiluvchilik rolini, transport bilan ta'minlangani, muhitning jozibadorligi, ekologik holati, er tebranishlarining bo'lish-bo'lmasligi, shahar ayrim tumanlarining funktsional vazifalarini hisobga oladigan, er uchastkalarining iste'mol qiymatiga ta'sir ko'rsatadigan koeffitsientlarni qo'llagan holda belgilanadi. Yordamchi qishloq xo'jaligini yuritish va yakka tartibda uy-joy kurish uchun er uchastkalariga ega bo'lgan jismoniy shaxslarga stavkalar miqdori, ijtimoiy omillarni e'tiborga olgan holda, yuridik shaxslar uchun mo'ljallanganidan taxminan o'n baravar kam qilib belgilangan.

Qishloq xo'jaligida erdan ishlab chiqarishning asosiy vositasi sifatida foydalaniladi, shuning uchun qishloq xo'jalik ahamiyatidagi erlar uchun soliq stavkalari er sifatidan, ya'ni tuproq hosildorligi va er unumdorligidan kelib chiqib belgilangan.

Er soligi stavkalari, jahon amaliyotida qabul qilinganidek er qiymatidan kelib chiqib belgilangan. Respublikada erning bozor qiymati shakllanmagani sababli, 1 gektar sug'oriladigan erdan olinadigan dehqonchilik yalpi mahsulotining o'rtacha qiymatidan kelib chiqib uni shartli baholash amalga oshirildi. Jahon amaliyotida er solig'i stavkalari turli mamlakatlarda turlicha belgilanadi, lekin o'rtacha er qiymatining salkam 5 foizini tashkil etadi. Respublika sharoiti uchun kishloq xo'jaligida shakllangan iqtisodiy holatni hisobga olib va uni rivojlantirishni rag'batlantirish maqsadida soliq stavkalari 3 foiz miqdorida qabul qilingan.

Soliq miqdorlarini erlar sifati, tabiiy iqlim zonalari bo'yicha tabaqalashtirish maqsadida sug'oriladigan erlar uchun soliq stavkalari ma'muriy tumanlar bo'yicha, ularni tuproq ball-bonitetlari bo'yicha 10 darajaga bo'lgan holda belgilangan. Tuproq

boniteti dehqonchilikning hozirgi darajasida qiyoslama tabiiy hosildorlikning shartli ko'rsatkichi hisoblanadi. Bonitetni aniqlashda tuproqning genetik kelib chiqishi, sug'orishning qancha muddat davom etayotgani, ekin ekilishi, agro-iqlimiy resurslar bilan ta'minlangani, mexanik tarkibi, tuproqning hosil bo'lish genezisi, tuproq qoplamining suv o'tkaza olishi, sho'rlanganlik darajasi, eroziyaga uchraganligi, toshloqligi, zichligi hamda tuproqning boshqa tabiiy xossalari hisobga olinadi. Tuproq boniteti 100 balli tizim bo'yicha aniqlanadi.

Lalmi erlar va yaylovlar zonalar yoki vertikal mintaqalarga bo'lingan, bu erda yog'inlar bilan turlicha ta'minlanganlik shakllanadiki, ularning unumdorligi shu holatlar bilan bog'liqdir.

Qishloq joylarda joylashgan er uchastkalarining joylashgan joyi bo'yicha soliq miqdorlarini tabaqalashtirish maqsadida ma'muriy va sanoat markazlari atrofidagi stavkalarga 1.1 dan 1.3 ga qadar oshiruvchi koeffitsientlar belgilangan.

Er solig'i va yagona er solig'ining 2005 yil uchun yangi stavkalari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004 yil 28 dekabrda «O'zbekiston Respublikasining 2005 yildagi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari va Davlat byudjetining prognozi to'g'risida»gi 610-sonli Qarorida bayon qilingan.

Er solig'ini soliq tizimida va byudjet daromadlari tarkibida tutgan o'rni.

O'zbekiston bozor munosabatlariga o'ta boshlagach 1990 yilda "Er to'g'risida"gi qonun qabul qilindi unga binoan erga egalik qilish va erdan foydalanishning pullik bo'lishi belgilandi. O'zbekiston Respublikasi Mustaqillikni qo'lga kiritgach 1993 yil 6 mayda O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi tomonidan "Er solig'i to'g'risida"gi maxsus qonun qabul qilindi unda soliq solishning ob'ektlari va sub'ektlari imtiyozlar soliq to'lash tartibi va hokozolar ancha batafsil belgilab berildi. Qonun 1994 yil 1 yanvardan amalga kiritildi. Qonunda erlardan noqishloq xo'jalik maqsadlarida foydalanadigan yuridik shaxslardan olinadigan er solig'ining undirish tartiblari belgilab berildi. Shu bilan birga qishloq xo'jaligini ustuvor rivojlantirish zarurligini e'tiborga olib qishloq xo'jaligi maxsulotlarini etishtirish bilan shug'ullanuvchi korxonalar va tashkilotlar uchun qonunni joriy etish 1995 yil 1 yanvargacha kechiktirildi. Shunday qilib er solig'ining joriy etilishi bilan mamlakatda er munosabatlarini tartibga solishning chinakam iqtisodiy vositalari paydo bo'ldi.

1997 yil 24 aprelda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi qabul qilinishi va 1998 yil 1 yanvardan kuchga kiritilishi bilan er solig'ining huquqiy asoslari yaratildi.

Hozirgi bozor munosabatlariga o'tish sharoitida davlat qishloq xo'jaligi korxonalarini soliqqa tortar ekan, bundan fiskal manfaatdorlikni emas, balki soliqlar orqali qishloq xo'jaligini boshqarish, ishlab chiqarishni rivojlantirishni, shuningdek ularni ijtimoiy himoya qilishni ko'zlaydi. Buni qishloq xo'jaligini soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlaridan ham ko'rishimiz mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning 1998 yil 10 oktyabrdagi "Qishloq xo'jalik tovarlarini ishlab chiqaruvchilar uchun yagona er solig'ini joriy etish to'g'risida" gi Farmoniga muvofiq 1999 yil 1 yanvardan boshlab qishloq xo'jalik tovarlarini ishlab chiqaruvchilari uchun yagona er solig'i joriy qilindi.

Davlat byudjeti davlat moliyasi tizimida markaziy o'rinni egallaydi. Byudjet tizimi murakkab mexanizm bo'lib, muayyan mamlakatning o'ziga xos xususiyatlari, ijtimoiy-iqtisodiy tuzumi, shuningdek davlat qurilishini aks ettiradi. Mazkur tizim muayyan davlatni tavsiflaydigan ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy va boshqa xususiyatlarning butun majmui asosida shakllanadi.

Davlat byudjeti pul resurslarining markazlashtirilgan fondi bo'lib, mamlakat xukumati, davlat apparati, qurolli kuchlarni tutib turish, shuningdek ijtimoiy-iqtisodiy funksiyalarni bajarish uchun uni tasarruf etadi. Hozirgi shart-sharoitda byudjet davlatning iqtisodiyotni tartibga solish, xo'jalik kon'yunkturasiga ta'sir ko'rsatishni amalga oshirishning qudratli vositasi hamdir.

Hozirgi davlat byudjeti uning butun xilma-xil funksiyalarini aks ettiradigan murakkab, ko'p ko'rinishli hujjat hisoblanadi. Avvalo byudjetda davlat xarajatlari va daromadlari tarkibi o'z aksini topadi. O'z tarkibiga ko'ra byudjetning xarajat moddalari quyidagilarga bo'linadi: davlatni boshqarish xarajatlari; harbiy xarajatlar; ijtimoiy-iqtisodiy xarajatlar; davlatning xo'jalik qurilishi xarajatlari; tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish xarajatlari.

Davlat byudjeti daromadlari birinchi navbatda markaziy va mahalliy xokimiyat organlari undiradigan soliqlardan, davlat zayomlari, shuningdek byudjetdan tashqari yoki maqsadli fondlardan olinuvchi tushumlardan iborat bo'ladi. Bunday fondlarni barpo etish aniq maqsadlar uchun, avvalo ijtimoiy-iqtisodiy tUSDagi maqsadlarga yirik moliya resurslarini safarbar etish zarurati bilan shartlangan.

Milliy daromadni qayta taqsimlash, mamlakatda yangidan yaratilgan qiymatning kattagina qismini davlat ixtiyoriga olish davlat barcha daromadlarining umumiy moddiy asosi hisoblanadi. Soliqlar, davlat zayomlari, shuningdek byudjetdan tashqari fondlardan tushumlar ana shu qayta taqsimlash mexanizmining eng muhim tarkibiy qismlaridir.

O'zbekiston Respublikasining davlat byudjeti asosan soliqdar yordamida to'planadigan hamda davlat tomonidan uning funktsiyalari va vazifalarini amalga oshirish uchun ishlatiladigan pul mablag'larining markazlashtirilgan fondlaridir, u qonun kuchiga ega, Respublika Oliy Majlisi tomonidan tasdiqlanadi.

Davlatning iqtisodiy siyosatini hayotga tatbiq etishning asosiy vositalaridan biri bo'lgan byudjet tizimi O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti faoliyat ko'rsatilishining tashkiliy shakli hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining byudjet tizimi ikki bug'indan iborat:

O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti;

Qoraqalpog'iston Respublikasi davlat byudjeti, viloyatlar, Toshkent shahri, viloyat, tuman va shaharlar mahalliy byudjetlari.

O'zbekiston Respublikasi byudjeti bir butundir, ya'ni byudjet tizimi barcha bo'g'inlari - davlatning yagona davlat byudjetiga kiradigan Qorakalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahri, Respublika shahar va tumanlari byudjetlarining uzviy birligini bildiradi. Byudjet birligini O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy tizimining yaxlitligi belgilab beradi.

Soliq tizimi respublika byudjet tizimining tarkibiy qismi bo'lib, davlatga undiriladigan soliq va yig'imlarning, shuningdek ularni undirish shartlari va usullarining majmuidir. U davlat xarajatlarining katta qismini moliyaviy resurslar bilan ta'minlashga da'vat etilgan va takror ishlab chiqarish jarayoniga va ijtimoiy munosabatlar sohasiga ta'sir ko'rsatishning iqtisodiy usullarini amalga oshirish uchun foydalaniladi. Hozirda byudjet daromadlarining asosiy qismi yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar hisobiga tashkil qilinadi.

Er uchastkasiga egalik qilish huquqi bor yuridik shaxs er solig'ini to'lovchi bo'lib hisoblanadi. Soliq qonunlariga asosan er solig'ini hisoblash va byudjetga o'tkazib berish majburiyati yuridik shaxsga yuklatiladi.

2. Yuridik shaxslar er solig'ini to'lovchilari va soliq ob'ekti. Er solig'i stavkalari va uning hududiy tabaqalashtirish asoslari.

Er solig'ini to'lovchilar bo'lib o'zining mulkida, egaligida va foydalanishida er uchastkalari bo'lgan yuridik shaxslar hisoblanadi.

Soliqqa tortish maqsadlarida yuridik shaxslar deganda mulkchiligida, xo'jalik yuritishda yoki operativ tarzdagi boshqaruvida mol-mulkka ega bo'lgan va o'z majburiyatlari bo'yicha ana shu mol-mulk bilan javob beruvchi, shuningdek mustaqil balansga va hisob-kitob raqamiga ega bo'lgan hajmi turdagi korxonalar va tashkilotlar shu jumladan ularning alohida bo'linmalari tushuniladi.

Yagona soliq to'lashga o'tgan kichik korxonalar, savdo tashkilotlari er solig'i to'lamaydilar.

Yagona er solig'i to'lovchilari bo'lmish qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqarishlari uchun boj to'lovi, litsenziya yig'implari, bulardan tashqari jamg'armalarga ajratmalar, shuningdek, alkogolli mahsulotlarga aktsiz solig'ini to'lashning amaldagi tartibi saqlab qolinadi.

Ushbu tartib quyidagilarga tegishli bo'lmaydi:

- o'rmonchilik, baliqchilik, ovchilik xo'jaliklariga;
- ilmiy tadqiqot tashkilotlari va ilmiy muassasalarning tajriba, eksperimental va o'quv-tajriba xo'jaliklariga;
- mustaqil yuridik shaxslar hisoblanmagan yordamchi qishloq xo'jaliklariga;
- dehqon xo'jaliklariga, ular uchun O'zbekiston Respublikasining "Dehqon xo'jaligi to'g'risida"gi Qonuni bilan nazarda tutilgan soliq solish shartlari saqlanib qolinadi.

Yagona er solig'ini to'lovchilar bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

Qishloq xo'jaligi kooperativlari (shirkatlari), fermer xo'jaliklari, agrofimlar, shuningdek boshqa qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqaruvchilar, bu yuridik shaxslar qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish bilan birga boshqa xo'jalik faoliyati bilan shug'ullanishdan qat'iy nazar, yagona er solig'ini to'lovchilar hisoblanadilar.

Qishloq xo'jalik tovar ishlab chiqaruvchi kichik korxonalar o'z ixtiyoriga ko'ra byudjetga kichik korxonalar uchun belgilangan yagona soliqni yoki qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari uchun belgilangan yagona er solig'ini to'laydilar.

Yuridik shaxslardan olinadigan er solig'ini to'lovchilari mulkchilik shaklidan qat'iy nazar, iqtisodiyotning tarmoq va sohalari bo'yicha quyidagi guruhlariga bo'linadi:

- sanoat korxonolari
- qurilish tashkilotlari
- qishloq xo'jalik korxonolari
- ta'minot sotish, vositachilik tashkilotlari
- transport
- banklar
- sug'urta tashkilotlari
- savdo korxonolari
- umumiy ovqatlanish korxonolari
- maishiy va kommunal xizmat korxonolari
- madaniy-ma'rifiy, tomosha-kongilochar muassasalar
- meditsina muassasalari
- birjalar
- aksionerlik jamiyatlari va sherikchiliklari
- mas'uliyati cheklangan jamiyatlar
- jamoat tashkilotlari
- xorijiy firmalar, yuridik shaxs va jismoniy shaxslar ishtirokidagi qo'shma korxonalar.
- kichik korxonalar
- kooperativlar
- xo'jalik yuritishning boshqa shaklidagi korxonalar.

Erni ijaraga olgan yuridik shaxslar O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining, maxalliy xokimiyat idoralarining qarori bilan ijaraga olingan erlar uchun er solig'i o'rniga byudjetga ijara xaqi to'laydilar.

Yuridik shaxslarga ajratib berilgan erlar uchun er solig'i erdan foydalanish va foydalanilmaganidan qat'iy nazar soliq to'laydilar.

Soliq kodeksini 97 - moddasiga asosan yuridik shaxslar uchun quyidagi er uchastkalari soliq solinadigan ob'ekt hisoblanadi:

- 1) qonun hujjatlarida belgilangan tartibda mulk qilib olingan er uchastkalari;
- 2) qishloq yoki o'rmon xo'jaligini yuritish uchun egalik qilishga berilgan er uchastkalari;

3) korxonalar, binolar va inshootlar qurish uchun yoki qishloq xo'jaligiga taallukli bo'lmagan boshqa maqsadlarda foydalanish uchun berilgan er uchastkalari;

4) korxonalar, binolar yoki inshootlarga bo'lgan mulk xuquqi o'tishi bilan birga egalik qilish va foydalanish huquqi ham o'tgan er uchastkalari.

Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari uchun egalik qilishga, foydalanishga yoki ijaraga berilgan er maydoni yagona er solig'iga tortish ob'ekti hisoblanadi.

Qishloq xo'jaligi erlarining maydoni va ularning sifati hamda joylashgan joyi bo'yicha er balansi, tuproq xaritalari, tekshiruv materiallari boshqa er kadastr hujjatlari bo'yicha qabul qilinadi.

Ixtisoslashgan loyihalash yoki ilmiy tadqiqotchilik institutlari tomonidan tuproq haritalariga tuzatish kiritish va erlar sifatini (ball-bonitetlarini) o'zgartirishga doir ishlar olib borilganida bunday ma'lumotlar tegishli ravishda Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi va viloyatlar hokimliklari tomonidan er solig'ini hisoblash uchun ushbu ma'lumotlarni qo'llanish muddatini ko'rsatgan holda tasdiqlanishi lozim.

Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar bo'yicha qishloq xo'jalik erlariga yagona er solig'ining muvaqqat bazaviy stavkalari, ma'muriy tumanlar va shaharlar bo'yicha sug'oriladigan qishloq xo'jaligi erlari uchun yagona er solig'ining bazaviy stavkalari, shuningdek, yagona er solig'i muvaqqat bazaviy stavkalarining tuzatish koeffitsientlari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi.

Erlardan noqishloq xo'jalik maqsadlarida foydalanadigan yuridik shaxslardan olinadigan er solig'i stavkalari quyidagicha guruhlangan:

Yagona er solig'ini to'lashga o'tmagan korxonalar, tashkilot va muassasalardan olinadigan er solig'i stavkalari.

Lalmikor ekinzorlar, bo'z erlar va ko'p yillik ko'chatzorlar uchun olinadigan er solig'i stavkalari.

Sug'orilmaydigan pichanzorlar va yaylovlardan olinadigan er solig'i stavkalari.

Qorimon va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida foydalanilmaydigan boshqa erlardan olinadigan er solig'i stavkalari.

Shahar va posyolkalardagi er uchastkalaridan olinadigan er solig'i stavkalari.

Qishloq joylarda joylashgan er uchastkalaridan foydalanganlik uchun korxonalar, tashkilot va muassasalardan olinadigan er solig'i stavkalari.

Toshkent shahri er solig'ini undirish maqsadida 14 ta zonaga bo'lingan bo'lib, yuridik va jismoniy shaxslar uchun er solig'i stavkalari alohida- alohida qilib belgilangan.

Erlarning har bir turi (sug'oriladigan erlar, lalmi erlar, pichanzorlar, yaylovlar va boshqalar) uchun tegishli bazaviy stavkalar va tuzatish koeffitsientlari qo'llaniladi. Bunday stavka va koeffitsientlar O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va Davlat Soliq qo'mitasi tomonidan umumiy belgilangan tartibda to'lovchilarga etkaziladi.

Sug'oriladigan qishloq xo'jaligi erlari bo'yicha bazaviy stavkalar qabul qilinadi.

Lalmi erlar hamda pichanzorlar va yaylovlar bo'yicha bazaviy stavkalar sifatida Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar bo'yicha tasdiqlangan stavkalar qabul qilinadi.

Ijtimoiy imoratlar, suv havzalari, kanallar, kollektorlar va yo'llar band qilgan erlar, shuningdek, qishloq xo'jaligida foydalanilmaydigan boshqa erlar bo'yicha bazaviy stavkalar sifatida tegishli tuman va shaharlarning sug'oriladigan erari bo'yicha tasdiqlangan stavkalar qabul qilinadi.

Qishloq xo'jalik erlarining sifati er uchastkasi mulkdori, er egasi yoki erdan foydalanuvchining aybi bilan yomonlashgan (boniteti pasayib ketgan) taqdirda, er solig'i erning sifati yomonlashuviga qadar belgilangan stavkalar bo'yicha undiriladi.

Shaharlar va shahar posyolkalarining ma'muriy chegaralarida joylashgan qishloq xo'jalik ahamiyatiga molik erlar uchun er solig'i qishloq xo'jalik erlariga belgilangan stavkalarning ikki baravari miqdorida undiriladi.

Berilgan erlardan ikki yil davomida foydalanmagan jismoniy shaxslardan er solig'i uch baravar miqdorda undiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining, mahalliy davlat hokimiyati organlarining, fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining qaroriga muvofiq er uchastkalarini ijaraga olgan yuridik va jismoniy shaxslar er solig'i o'rniga byudjetga ijara xaqi to'laydilar.

Ijara haqi taraflarning kelishuviga binoan belgilanadi, lekin bu xaq qonun xujjatlarida belgilangan er solig'ining bir stavkasidan kam va uch stavkasidan ko'p bo'lmasligi, erlardan qishloq xo'jalik ehtiyojlari uchun foydalanilgan taqdirda esa - bir stavkasi miqdorida bo'lishi lozim.

Erni ijaraga olganlar hisobi, ijara to'lovi hisobini taqdim qilish, ijara to'lovini hisoblash va to'lash er solig'i bo'yicha belgilangan tartib bilan amalga oshiriladi.

3. Yuridik shaxslardan olinadigan er solig'i bo'yicha soliq imtiyozlari va uning guruhlanishi.

Er solig'ini hisoblash va byudjetga to'lash tartibi. Iqtisodiyotni soliqlar orqali boshqarishda davlat soliq imtiyozlaridan ham unumli foydalanadi.

Soliq imtiyozlari soliq mexanizmining tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, soliq tizimida muhim o'rin tutadi. Soliq imtiyozlari vositasida soliqlarning rag'batlantirish va tartibga solish funksiyalari bajariladi.

Soliq imtiyozlari soliq ob'ektining soliq to'lashdan ozod qilingan qismidir.

Davlat iqtisodiyotni biron-bir tarmog'ini rivojlantirishga rag'batlantirish uchun imtiyozlar tizimidan keng foydalanadi. Tarmoqni yoki biron faoliyat turini rivojlantirishda dastlab keng miqyosda imtiyozlar beriladi, keyinchalik rivojlanish izga tushgandan so'ng soliq imtiyozlarini qaytarib olish boshlanadi.

Davlat iqtisodiyotni biron-bir tarmog'ini rivojlantirishga rag'batlantirish uchun imtiyozlar tizimidan keng foydalanadi. Tarmoqni yoki biron faoliyat turini rivojlantirishda dastlab keng miqyosda imtiyozlar beriladi, keyinchalik rivojlanish izga tushgandan so'ng soliq imtiyozlarini qaytarib olish boshlanadi.

Respublikamiz soliq tizimida ham soliq imtiyozlaridan keng foydalanadi. Hozirgi paytda soliq bo'yicha imtiyozlardan asosan chet el investitsiyasini jalb etishda, kichik va o'rta tadbirkorlikni rivojlantirishda, korxonalar va tashkilotlarni investitsion faoliyatini rag'batlantirishda va boshqa maqsadlarda keng foydalanilmoqda. Soliq imtiyozlar juda keng qamrovli bo'lib, ularni 4 ta yo'nalishga ajratish mumkin:

1-yo'nalish: soliqqa tortish ob'ekti bilan bog'liq imtiyozlar;

2-yo'nalish: soliqni to'lashdan to'liq ozod etish bilan bog'liq imtiyozlar;

3-yo'nalish: soliqni to'lashdan vaqtinchalik ozod qilish bilan bog'liq imtiyozlar;

4-yo'nalish: yangi korxonalarini qayd etish bilan bog'liq va shunga qxshash imtiyozlar.

Er solig'idan imtiyozlar ikki xil bo'ladi:

Er uchastkalari soliqdan ozod etiladi.

Yuridik shaxslar soliqdan ozod etiladi.

Soliq kodeksining 101-moddasiga asosan soliq solinmaydigan er uchastkalariga quyidagi erlar kiradi:

1) shaharlar, shahar posyolkalari va qishloq aholi punktlarining umumiy foydalanishdagi erlari (maydonlar, ko'chalar, tor ko'chalar, yo'llar, sohil bo'ylari, ariq tarmoqlari, qabristonlar va boshqalar);

2) jamoa bog'dorchiligi, uzumchiligi va polizchiligining, jamoa garajlarining umumiy foydalanishdagi erlari;

3) tabiatni muxofaza qilish ahamiyatiga molik erlar (davlat qo'riqxonalari, milliy va dendrologiya bog'lari, botanika bog'lari, zakazniklar, ov qilishga mo'ljallanganlari bundan mustasno, tabiat yodgorliklari), ixota daraxtzorlari egallagan erlar;

4) tarixiy-madaniy ahamiyatga molik erlar (tarixiy-madaniy qo'riqxonalar, xotira bog'lari, sag'analar, arxeologiya yodgorliklari, tarix va madaniyat yodgorliklari egallagan erlar);

5) suv fondi erlari (daryolar, ko'llar, suv omborlari, kanallar, dengizlar, muzliklar, botqoqliklar, gidrotexnika va boshqa suv xo'jaligi inshootlari egallagan erlar, shuningdek suv havzalari sohilidagi suv xo'jaligi ehtiyojlari uchun korxonalar, muassasalar va tashkilotlarga belgilangan tartibda berilgan erlar);

6) elektr uzatish liniyalari, podstantsiyalar, umumdavlat aloqa liniyalari va ularning inshootlari egallagan erlar;

7) umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llari, temir yo'llarning umumiy tarmog'i, umumiy foydalanishdagi shahar elektr transporti (shu jumladan metropoliten) va ularning inshootlari egallagan erlar;

8) sport inshootlari, stadionlar, sport maydonchalari, suzish havzalari, sportning texnik turlari ob'ektlari va boshqa jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish majmualari, onalar va bolalarning dam olish va sog'lomlashtirish joylari, sanatoriy-kurort muassasalari va dam olish uylari, o'quv-mashq bazalari egallagan erlar;

9) magistral suv quvurlari, neft va gaz quvurlari, magistral kanalizatsiya kollektorlari va ularning inshootlari, suv olish va tozalash inshootlari, shuningdek suv ta'minoti va kanalizatsiyaga tegishli boshqa ob'ektlar egallagan erlar;

10) samolyotlarning uchish-qo'nish maydonlari, shu jumladan ularni erda boshqarish yo'lkalari va to'xtash joylari, fuqaro aviatsiyasi aeroportlarining radionavigatsiya va elektr-yoritish uskunalari joylashgan erlar;

11) ishlab chiqarish ob'ektlari qurilishi uchun ajratilgan (yoki ob'ektlari egallagan) va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori bilan qurilish ishlari to'xtatib qo'yilgan erlar;

12) gidrometeorologiya va gidrogeologiya stantsiyalari hamda postlari egallagan erlar;

13) ilmiy tashkilotlarning qishloq xo'jaligi ahamiyatiga molik va o'rmon fondidagi erlari, qishloq xo'jaligi va o'rmon xo'jaligi sohasidagi ilmiy-tadqiqot

tashkilotlari hamda o'quv yurtlariga qarashli tajriba, eksperimental va o'quv-tajriba xo'jaliklarining bevosita ilmiy va qkvu maqsadlari uchun foydalaniladigan erlari;

14) yangi o'zlashtirilayotgan erlar va meliorativ holatini yaxshilash ishlari olib borilayotgan sug'oriladigan erlar-loyihada nazarda tutilgan muddatga, lekin ishlar boshlanganidan e'tiboran ko'pi bilan besh yilga;

15) zahiradagi erlar;

16) rekreatsion ahamiyatga molik erlar (aholining ommaviy dam olishi va turizmini tashkil etish uchun tegishli muassasalarga berilgan erlar: o'rmon bog'lari, bog'lar, xiyobonlar, plyajlar va boshqalar);

17) sog'lomlashtirish ahamiyatiga molik erlar (kasalliklarning oldini olish va odamlarni davolash ishini tashkil etish uchun qulay tabiiy omillarga ega bo'lgan erlar);

18) yakka tartibda uy-joy qurish va shaxsiy yordamchi xo'jalik yuritish uchun qonun xujjatlarida belgilangan me'yorlar doirasida berilgan erlar - er uchastkalari berilgan paytdan e'tiboran ikki yil muddatga.

Erlardan o'z o'rnida foydalanilmagan taqdirda ushbu moddada belgilangan imtiyozlar qo'llanilmaydi.

Soliq kodeksining 102-moddasiga asosan quyidagi yuridik shaxslar er solig'idan ozod qilinadilar:

1) tijorat bilan shug'ullanmaydigan yuridik shaxslar (byudjetdan moliyaviy ta'minlanadigan boshqaruv organlari va ilmiy-tadqiqot muassasalari bundan mustasno), er uchastkalaridan tadbirkorlik faoliyati yo'lida foydalanayotganlaridan tashqari;

2) madaniyat, maorif, sog'liqni saqlash va ijtimoiy taminot muassasalari, bo'ysunuvidan qat'i nazar, o'z zimmalariga yuklangan vazifalarni amalga oshirish uchun ularga ajratilgan er uchastkalari uchun;

3) dehqon (fermer) xo'jaliklari - davlat ro'yxatidan o'tkazilgan paytdan e'tiboran ikki yil muddatga;

4) chet el iivestitsiyalari ishtirokidagi, ishlab chiqarish faoliyati bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslar - ro'yxatdan o'tkazilgan paytdan e'tiboran ikki yil mobaynida;

5) nogironlar ijtimoiy birlashmalari, "Nuroni" jamg'armasi, O'zbekiston Chernobilchilar Uyushmasi tasarrufida bo'lgan, ishlovchilari umumiy sonining kamida ellik foizini nogironlar tashkil etgan yuridik shaxslar, savdo, vositachilik ta'minot-sotish va tayyorlov faoliyati bilan shugullanuvchi yuridik shaxslar bundan

mustasno;

6) "Nuroni" jamg'armasi korxonalari, bo'shatib olinayotgan mablag'lardan o'zlarining ustavda belgilangan vazifalarini bajarish uchun foydalanish sharti bilan;

7) Samarqand, Buxoro, Xiva va Toshkent shaharlarida yangi tashkil etilgan turistik faoliyat bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslar - tashkil etilgan paytdan e'tiboran birinchi foyda olguniga qadar, biroq bu muddat ular ro'yxatdan o'tkazilgan paytdan e'tiboran uch yildan oshmasligi lozim.

Soliq kodeksi 102 moddasining birinchi qismi 3 va 4-bandlarida ko'rsatilgan yuridik shaxslar belgilangan imtiyozli davrdan keyin bir yil o'tguniga qadar tugatilgan taqdirda, soliq summasi ularning butun faoliyat davri uchun to'liq miqdorda undiriladi.

Yuridik shaxslardan olinadigan er solig'ini hisoblash va byudjetga to'lash tartiblari

Er solig'ini hisoblash tartibi ish tajribasi to'planishiga qarab muntazam takomillashtirib borildi. Bunga soliq to'lovchilarning qonundagi u yoki bu qoidalarni tushuntirib berishni iltimos qilgan xatlari ham jiddiy ta'sir ko'rsatdi.

Soliq kodeksida er solig'ini hisoblash va to'lash tartibi amalda eski tartibdagidek o'zgarmay qoldi, biroq ba'zi o'zgarishlar ham yuz berdi.

Soliq qonunchiligiga muvofiq yuridik shaxslar er solig'ini mustaqil ravishda hisoblab chiqadilar va davlat soliq inspeksiyalariga har yilning 1 fevraliga qadar taqdim etadilar. Shunday qilib, soliq turi hisoblanishi uchun mas'uliyat yuridik shaxslar zimmasiga tushadi. Hatto, agar soliqni hisoblash uchun er maydoni rasmiy hujjatlar bo'yicha qabul qilingan, tekshiruvda esa ular band etgan er uchastkasi maydoni hisob-kitobda ko'rsatilganidan ortiqcha bo'lib chiqsa, yuridik shaxslardan soliqni to'g'ri hisoblash uchun mas'uliyatni soqit qilinmaydi.

Qishloq xo'jaligida foydalanilmaydigan erlar uchun er solig'i quyidagicha hisoblanadi.

Agar er sotilsa, olib qo'yilsa (kamaysa) soliqni undirish er olib qo'yilgan oydan boshlab to'xtatiladi (kamaytiriladi). Masalan, korxonadan er uchastkasining bir qismi tegishli davlat hokimiyati idoralari tomonidan 25 avgustdan olib qo'yildi, unda korxonada soliqni 1 avgustidan to'lamaydi.

Er solig'idan imtiyoz belgilanganda ular shu huquq paydo bo'lgan oyidan boshlab soliq to'lamaydilar. Er solig'idan imtiyoz to'xtatilgan xollarda, shu imtiyoz to'xtatilgan oydan so'ngi oydan boshlab er solig'i to'lanadi.

Er maydoni bir qancha yuridik shaxslarning mulkida bo'lgan qurilishiga tegishli

bo'lsa, har bir mulkdor umumiy maydonidagi hissasiga qarab er solig'i to'laydi.

Ko'p qavvatli turar joylarning bir qismini egallagan yuridik shaxslar turar joyning umumiy maydonidan egallagan qismi uchun soliq to'laydi yoki shu yuridik shaxs foydalanayotgan ishlab chiqarish imoratining foydalanishi xissasiga qarab soliq to'laydi.

Soliqqa tortish maqsadida o'rmon, baliqchilik va ovchilik korxonalarini hamda mashina - traktor parklari qishloq xo'jalik korxonalariga tenglashtiriladi.

Soliqdan olgan imtiyozlarni ma'lum maqsadlarga foydalanuvchi yuridik shaxslar ham er solig'ining hisobini soliq idoralariga belgilangan muddatda va shaklda topshiradilar.

Er uchastkasi yil ichida ajratilib berilsa, er uchastkasi ajratilgan so'ngi oydan boshlab er solig'i to'laydi. Masalan, korxonaga er tegishli idoralarning qarori asosida 15 avgustdan berildi ya'ni soliqni korxonaga 1 sentyabrdan boshlab to'laydi.

Yuridik shaxslar tomonidan er solig'ini to'lash va uni hisobga olish tartibi.

Yuridik shaxslar (qishloq xo'jalik korxonalaridan tashqari) er solig'ini har chorakda ikkinchi oyning 15 sanasiga qadar to'lab boradilar. (15 fevral, 15 may, 15 avgust, 15 noyabr)

Agar yuridik shaxs er uchastkasini hisobot choragi uchun soliq to'lash muddatidan so'ng olsalar, unga er solig'ini to'lash muddati bo'lib kelgusi chorakning soliq to'lash muddati hisoblanadi.

Yagona er solig'i to'lovchilar tomonidan mustaqil ravishda erlarning maydoni, bazaviy stavkalar va tuzatish koeffitsientlari asosida hisoblab chiqiladi.

Qishloq xo'jaligi ahamiyatiga ega erlardagi er maydonlari er tuzish xizmati o'tkazadigan er hisobi ma'lumotlari, erlarni ro'yxatdan o'tkazish va qishloq xo'jaligi erlarini va ekinlari maxsus asboblarda yordamida o'lchash materiallari, shuningdek, ixtisoslashgan loyihalash va qidiruv tashkilotlari o'tkazish boshqa tekshiruv materiallari asosida tasdiqlangan bo'lishi lozim.

Qishloq xo'jaligi erlariga yagona er solig'ining bazaviy stavkalari sifatida quyidagilar qabul qilingan:

- sug'oriladigan erlar bo'yicha - 1 klassli erlar
- (ball-bonitet-10 gacha);
- lalmi erlar bo'yicha - tekis zona erlari;
- pichanzorlar va yaylovlar bo'yicha - "Cho'l" mintaqasidagi erlar.

Erlar joylashishining tafovutlari va sifati, (ball-boniteti) ga qarab bazaviy stavkalar tegishli tuzatish koeffitsientlariga o'zgartiriladi.

Erlarning har bir turi bo'yicha yagona er solig'i summasi quyidagi formulaga ko'ra belgilanadi:

$$S_{yas} = S_{eu} \times S_b \times K_t$$

bunda:

S_{yas} – yagona er solig'ining summasi, so'mlarda;

S_{eu} – er uchastkasining maydoni, gektarlarda;

S_b – 1 gektar uchun soliqning bazaviy stavkasi, so'mlarda;

K_t – tuzatish koeffitsienti.

Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar bo'yicha qishloq xo'jalik erlariga yagona er solig'ining muvaqqat bazaviy stavkalari, ma'muriy tumanlar va shaharlar bo'yicha sug'oriladigan qishloq xo'jaligi erlari uchun yagona er solig'ining bazaviy stavkalari, shuningdek, yagona er solig'i muvaqqat bazaviy stavkalarning tuzatish koeffitsientlari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi.

4. Qishloq xo'jaligi korxonalarini uchun Yagona er solig'ini joriy etishning ijtimoiy-iqtisodiy sabablari va zaruriyati. Yagona er solig'ini hisoblash va to'lash tartibi. Hisoblangan soliq summasini buxgalteriya schyotlarida aks ettirish tartibi.

Ma'lumki O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1998 yil 10 oktyabrdagi Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 26 dekabrdagi 539-son qaroriga muvofiq qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilarining byudjetga to'lovlari ixchamlashtirildi va yagona er solig'i to'lash ular uchun joriy etildi.

Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari uchun yagona er solig'i joriy etilishi bilan ular quyidagi soliq va yig'implarni to'lashdan ozod etiladi:

- daromad (foyda) solig'i:
- qo'shilgan qiymat solig'i:
- alkogolsiz ichimliklar va meva sharbatlarga aktsiz solig'i:
- ekologiya solig'i:
- suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq:
- er solig'i:
- er ostidan foydalanganlik uchun soliq:
- mol-mulk solig'i:
- obodonlashtirish va infrastrukturani rivojlantirish solig'i va boshqa mahalliy soliqlar va yig'implar

Yagona er solig'i to'lovchilari bo'lmish qishloq xo'jalik tovar ishlab chiqaruvchilar uchun boj to'lov, davlat boji, litsenziya yig'implari, byudjetdan tashqari fondlarga ajratmalar, shuningdek, alkogolli mahsulotlarga aktsiz solig'ini to'lashning amaldagi tartibi saqlab qolinadi.

Yagona er solig'ini joriy qilishdan maqsad qishloq xo'jalik erlaridan foydalanish samaradorligini oshirish, qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilarining mehnatning pirovard natijalaridan iqtisodiy manfaatdorligini kuchaytirish, ularning soliq tizimini soddalashtirishdir.

Ushbu tadbirning ishga solinishi xo'jaliklarni yordamchi kasbkorlar va ishlab chiqishlarni rivojlantirishga undashi kerak, chunki bunday faoliyat natijasida olingan daromadlar soliqqa tortilmaydi.

Yagona er solig'i to'lash tartibi quyidagilarga tegishli bo'lmaydi:

1. O'rmonchilik, ovchilik xo'jaliklariga:

2. Ilmiy-tadqiqot tashkilotlari va ilmiy muassasalarning tajriba, eksperimenti va o'quv tajriba xo'jaliklariga:

3. Mustaqil yuridik shaxslar hisoblanmagan yordamchi qishloq xo'jaliklariga:

4. Dehqon xo'jaliklariga:

Yagona er solig'ini to'lovchilar bo'lib qishloq xo'jaligi kooperativlari (shirkatlari), fermer xo'jaliklari, agrofimlar, shuningdek boshqa qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilar hisoblanadi.

Bu yuridik shaxslar qishloq xo'jalik mahsulotni ishlab chiqarish bilan birga boshqa xo'jalik faoliyati bilan shug'ullanishdan qat'iy nazar, yagona er solig'ini to'lovchilar hisoblanadi.

Qishloq xo'jalik tovar ishlab chiqaruvchi kichik korxonalar o'z ixtiyoriga ko'ra byudjetga kichik korxonalar uchun belgilangan yagona soliqni yoki qishloq xo'jalik tovar ishlab chiqaruvchilari uchun belgilangan yagona er solig'ini to'laydilar.

Qishloq xo'jaligini yuritish uchun egalik qilish, foydalanishga yoki ijaraga berilgan er maydoni yagona er solig'iga tortish ob'ekti hisoblanadi. Qishloq xo'jaligi erlari maydonlari, ularning sifati va joylashgan joyi bo'yicha er balansi, er xaritalari, tekshiruv materiallari va boshqa er-kadastr hujjatlari bo'yicha qabul qilinadi.

Boshqa qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqaruvchi to'lovchilar qatoriga shakli va ixtisoslashuviga ko'ra ko'p sonli yuridik shaxs huquqiga ega xo'jaliklar;

Aktiyadorlik xo'jaliklari, fermer xo'jaliklari va shirkatlari uyushmalari, parandachilik xo'jaliklari, turli tizimdagi bo'rdoqichilik xo'jaliklari, ipakchilik va asalarichilik xo'jaliklari, shuningdek, yuridik shaxs bo'lgan yordamchi qishloq xo'jaliklari kiradi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar bo'yicha qishloq xo'jalik erlariga yagona er solig'ining muvaqqat bazaviy stavkalari, ma'muriy tumanlar va shaharlar bo'yicha sug'oriladigan qishloq xo'jaligi erlari uchun yagona er solig'ining bazaviy stavkalari, shuningdek, yagona er solig'i muvaqqat bazaviy stavkalarining tuzatish koeffitsientlari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan.

Yagona er solig'ini to'lashga o'tmagan xo'jaliklar uchun soliqqa tortishning amaldagi tartibi saqlanib qoladi, ya'ni ular oldingidek barcha belgilangan soliqlarni, shu jumladan er solig'ini to'lashadi.

Yagona er solig'i to'lovchi qishloq xo'jalik tovar ishlab chiqaruvchilari qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlashdan tashqari boshqa faoliyat turi bilan shug'ullansalar, shu faoliyat turlari bo'yicha alohida hisobot yuritadilar va ular uchun qonunlarda belgilangan hamma soliqlarni to'laydilar.

Yagona er solig'ini to'lash bo'yicha imtiyozlar. Bu soliqdan imtiyozlar ham ikki turli bo'ladi:

A) soliq solinmaydigan er uchastkalari;

B) soliq to'lashdan ozod etilgan yuridik shaxslar;

Soliq solinmaydigan er uchastkalariga:

1. Qishloq aholi punktlarining umumiy foydalanishdagi erlari. Bular aholi punktlari hududidagi maydonlar, kqchalar, o'tish yo'llari, yo'llar, sug'orish tarmog'i va shu kabi ob'ektlar, shuningdek, xo'jalikdagi qabristonlar;

2. Ixota daraxtlari ekilgan maydonlar;

3. Sport inshootlari, stadionlar, sport maydonchalari, suv xavzalari, sportning texnik turlari ob'ektlari va boshqa jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish majmualari hamda xalq ta'limi, madaniyat va sog'liqni saqlash ob'ektlari band qilgan erlar;

4. Yangi o'zlashtirilayotgan erlar va meliorativ holati yaxshilanishi jarayonidagi sug'oriladagan erlar, loyihada nazarda tutilgan muddatda, lekin ishlar boshlangandan e'tiboran- 5 yilga;

5. Yangi o'tqazilgan bog'lar va tokzorlar band qilgan maydonlar, ular meva bera boshlaydigan muddatgacha, ularning maydonlari ana shu bog'lar va tokzorlar o'tqazilgan oydan boshlab soliq solinadigan bazadan chiqariladi.

6. Yangidan tut daraxtlari o'tqazilgan maydonlar, ularning maydonlari tutlar o'tqazilgan oydan boshlab uch yillik muddatga soliq solinadigan bazadan chiqariladi.

7. O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunlariga muvofiq soliq solinmaydigan boshqa erlar.

Soliq to'lashdan ozod etiladigan yuridik shaxslarga quyidagilar kiradi:

1. Yangi tashkil etilgan qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari, shu jumladan, fermer xo'jaliklari, davlat ro'yxatidan o'tgan paytdan boshlab ikki yil muddatga;

2. Daromad (foyda) solig'i va er solig'ini to'lashdan ozod qilingan boshqa qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari.

Yagona er solig'ini hisoblash va to'lash tartibi. Yagona er solig'i uning to'lovchilari tomonidan mustaqil ravishda erlarning maydoni, bazaviy stavkalari va tuzatish koeffitsientlari asosida hisoblab chiqiladi. Qishloq xo'jalik ahamiyatga ega

erlardagi er maydonlari er tuzish xizmati o'tkazadigan er hisobi ma'lumotlari, erlarni ro'yxatdan o'tkazish va qishloq xo'jalik ekinlari hamda erlarni maxsus asboblardan yordamida qilchash materiallari asosida tasdiqlangan bo'lishi lozim.

Erlarning har bir turi bo'yicha er solig'i summasi quyidagi formulaga ko'ra belgilanadi:

$$H=Szu*Sb*Kp$$

bunda,

H - yagona er solig'ining summasi, so'mlarda;

Szu - er uchastkasining maydoni, ga da;

Sb - gektar uchun soliqning bazaviy stavkasi, so'mlarda;

Kp - tuzatish koeffitsienti.

Erlarning har biri (sug'oriladigan erlar, lalmi erlar, pichanzorlar, yaylovlar va boshqalar) uchun tegishli bazaviy stavkalar va tuzatish koeffitsientlari qo'llaniladi, ular O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi va Davlat soliq qo'mitasi tomonidan belgilangan tartibda to'lovchilarga etkaziladi.

Sug'oriladigan qishloq xo'jalik erlari bo'yicha bazaviy stavkalar sifatida tegishli tuman va shahar bo'yicha tasdiqlangan stavkalar qabul qilinadi.

Lalmi erlar, pichanzorlar va yaylovlar bo'yicha bazaviy stavkalar sifatida Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar bo'yicha tasdiqlangan stavkalar qabul qilinadi.

Ijtimoiy imoratlar, suv xavzalari, kanallar, kollektorlar va yo'llar band qilgan erlar, shuningdek, qishloq xo'jaligida foydalanmaydigan boshqa erlar bo'yicha bazaviy stavkalar sifatida tegishli tuman va shaharlarning sug'oriladigan erlari bo'yicha tasdiqlangan stavkalar qabul qilinadi.

Qishloq xo'jalik tovar ishlab chiqaruvchilariga yil davomida ajratilgan er uchastkalari uchun soliq er uchastkasi ajratilgan oydan keyingi oydan boshlab to'lanadi.

Er uchastkasi olib qo'yilgan (kamaytirilgan), haqi to'lab qaytarib olingan, sotilgan tarzda soliqning undirilishi er uchastkasi tortib olingan (kamaytirilgan), haqi to'lab qaytib olingan, sotilgan oydan boshlab to'xtatiladi (kamaytiriladi).

Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilariga er solig'i bo'yicha imtiyozlar belgilanganda ular bunday xuquq vujudga kelgan oydan boshlab to'lamaydilar.

Imtiyozlarga ega bo'lish xuquqi to'xtatilganda, bunday huquq to'xtatilgandan keyingi oydan boshlab er solig'i to'lashni boshlaydilar.

Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari yagona er solig'i summasini O'z.

Res. Vazirlar Mahkamasi belgilangan stavkalarda hisoblab chiqadilar va o'zlari joylashgan soliq inspeksiyalariga (aksariyat) soliq hisobini joriy yilning 1 fevraliga qadar taqdim etadilar.

Yagona er solig'i bir yilda uch marta to'lanadigan bo'ldi.

- 1 iyulgacha yillik soliq summasining 20 foizi miqdorida;
- 1 sentyabrgacha yillik soliq summasining 30 foizi miqdorida;
- 1 dekabrigacha qolgan soliq summasi to'lanadi.

Yagona er solig'inig hisoblangan summasi korxonaning davr xarajatlariga kiritiladi.

Hisoblangan soliq 6400 schyotning va 9400 schyotning debetida ko'rsatiladi. Soliq byudjetga o'tkazilganda 6400 schyot debetlanadi va 5100 schyot kreditlanadi.

Misol: "A.Navoiy" jamoa xo'jaligi ixtiyorida jami 350 gektar er bo'lib, bularning 250 gektari sug'oriladigan erlar va 100 gektari sug'orilmaydigan lalmi (tog'li va tog'oldi erlar) hisoblanadi. Sug'oriladigan erlarining 105 gektari 4 klass (boniteti 31-40 ballgacha bo'lgan erlar) , 85 gektari 5 klass (boniteti 41-50 balgacha bo'lgan erlar) va 60 gektari 6 klass erlar hisoblanadi.

Vazirlar Mahkamasining 30.12.2002 yildagi 455-sonli Qaroriga asosan Toshkent viloyati Qibray tumanida 1 gektar 1 klass er uchun yagona soliq stavkasi - 1475,5 so'm, tuzatish koeffitsienti 4 klass er uchun-3,29; 5 klass er uchun-4,67; 6 klass er uchun-6,54. Sug'orilmaydigan lalmi(tog'li va tog' oldi) erlar uchun-1,67

Yuqoridagi formulaga asosan yagona er solig'ini hisoblaymiz:

4-klass er uchun

$$S_{yas} = S_{eu} \times S_b \times K_t = 105 * 1475,5 * 3,29 = 509711,5 \text{ so'm.}$$

5-klass er uchun:

$$S_{yas} = S_{eu} \times S_b \times K_t = 85 * 1475,54,67 = 585699,7 \text{ so'm}$$

6-klass er uchun:

$$S_{yas} = S_{eu} \times S_b \times K_t = 60 * 1475,56,54 = 578986,2 \text{ so'm}$$

Lalmi (tog'li va tog' oldi) er uchun

$$S_{yas} = S_{eu} \times S_b \times K_t = 100 * 1475,51,67 = 246408,5 \text{ so'm}$$

Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilarning xo'jalik faoliyatiga bog'liq bo'lmagan yagona er solig'ining hisoblab chiqilgan miqdori er uchastkasi joylashgan tuman byudjetiga o'tkaziladi. Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari erlarining shaharlar va shaharchalarning ma'muriy chegaralarida joylashgan qismi uchun

yagona er solig'i soliq to'lovchi ro'yxatdan o'tgan tuman byudjetiga o'tkaziladi.

Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilariga yil davomida ajratilgan er uchastkalari uchun soliq er uchastkasi ajratilgan oyining keyingi oyidan boshlab to'lanadi.

Er uchastkasi olib qo'yilgan (kamaytirilgan), haq to'lab qaytarib olingan, sotilgan taqdirda soliqning undirilishi er uchastkasi tortib olingan (kamaytirilgan), haqi to'lab qaytarib olingan, sotilgan oydan boshlab to'xtatiladi (kamaytiriladi).

Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilariga er solig'i bo'yicha imtiyozlar belgilanadi. Ular soliq to'lashni bunday huquq vujudga kelgan oydan boshlab to'laydilar.

Er solig'i bo'yicha imtiyozlarga ega bo'lish huquqi to'xtatilganda ular bunday huquq to'xtatilganidan keyingi oydan boshlab er solig'i to'lashni boshlaydilar.

Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari yagona er solig'i summasini keltirilgan tegishli jadvaldagi shaklga binoan hisoblab chiqadilar va davlat soliq inspeksiyyalariga hisob-kitobni joriy yilning 1 fevraliga qadar taqdim etadilar.

Yagona er solig'ining hisoblangan summasi davr xarajatlariga kiritiladi.

Er solig'ini hisoblash haqiqiy egallangan er maydoniga qarab amalga oshiriladi. Umumiy maydondagi er uchastkalari ma'lumotlari shahar va tuman ijroiya xokimiyatlari tomonidan doimiy egalik yoki foydalanish xuquqi borligi davlat xujjati bilan tasdiqlanishi kerak. Erdan foydalanishga davlat xujjatlari berilgunga qadar vakolatli xokimiyat idoralarining qarorlari, er balansi ma'lumoti, qurilishning bosh rejasini olish va boshqa xujjatlar (tekshiruv dalolatnomasi, er inventarizatsiyasi, er rejasi) er to'zish xizmati yoki arxitektura idoralari xizmati bilan kelishilgan bo'lsa xizmat qiladi.

Yil mobaynida erdan foydalanishda o'zgarishlar sodir bo'lsa (ko'payishi, kamayishi) yuridik shaxslar soliq inspeksiyyasiga bir oydan kechiktirmasdan o'zgargan soliq hisobini taqdim etishlari shart.

Boshqa soliq va yig'implardan qarzi bo'lmagan holda yuridik shaxslar soliqni ko'p to'lab yuborgan bo'lsalar, bu summa soliq to'lovchilarga ularning arizalariga binoan o'ttiz kun ichida qaytariladi yoki kelgusi to'lovlarga o'tkaziladi.

Soliq er maydoni qaysi tumanda joylashgan bo'lsa shu tuman mahaliy byudjetiga o'tkaziladi.

Er solig'i va yagona er solig'ini to'lovchilar soliq idoralari mansabdor shaxslari noto'g'ri harakati bo'yicha yuqori soliq idoralari yoki sudga shikoyat qilishlari mumkin.

Er solig'ini va yagona er solig'ini to'lovchilar soliqning to'g'ri hisoblanishi va o'z vaqtida to'lanishi uchun O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunlariga muvofiq javobgar bo'ladilar.

Davlat soliq xizmati organlari O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi, O'zbekiston Respublikasining "Davlat soliq xizmati to'g'risida"gi Qonuni va O'zbekiston Respublikasining boshqa qonunchilik hujjatlariga muvofiq nazoratni amalga oshiradilar.

5. Er solig'ini asosiy muammolari.

Keyingi paytlarda soliq imtiyozlari to'g'risida gazeta va jurnallarda bir qator maqolalar chop etilib, ularda iqtisodchi olimlar tomonidan soliq imtiyozlariga turlicha ta'rif berilmoqda: «Soliq imtiyozlari - bu vaqtincha soliq majburiyatlari miqdorini kamaytirish uchun umumiy qoidalardan chekinish», «Soliq imtiyozlari - amaldagi qonunlarga muvofiq ravishda soliqlardan to'liq yoki qisman ozod qilish» yoki «Soliq imtiyozlari - korxonalariga nisbatan beriladigan vaqtinchalik engilliklar» - kabi qator fikr-mulohazalar bildirilmoqda. Soliq imtiyozlari azaldan soliqqa tortish jarayonida keng qo'llanib kelingan. Ulug' sarkarda, sohibqiron Amir Temur davrida ham soliq imtiyozlariga katta ahamiyat berilgan. Hozirgi kunda hamma soliq to'lovchilar soliq imtiyozlari masalasiga befarq qaramasliklari barchamizga ma'lum. Hamma soliq to'lovchi ham soliq bo'yicha imtiyozga ega bo'lishni hohlaydi, chunki bu ularning manfaatlariga mos tushadi. Lekin, berilgan imtiyozdan tegishli davr ichida to'liq, samarali foydalanadimi? Soliq tizimimizda imtiyozlarga katta ahamiyat berilmoqda. Jahon amaliyoti tajribasidan foydalangan holda, ishlab chiqilgan imtiyozlar tizimi hozirda iqtisodning barcha tarmoqlarini rivojlantirishga, muhim ijtimoiy muammolarni hal etishga va umumiy holda korxonalar faoliyatini rivojlantirishni har tomonlama rag'batlantirishga qaratilmoqda.

Lekin, shu o'rinda «Berilgan imtiyozlar tegishli samara beryaptimi, ular korxonalarda ishlab chiqarish rentabelligini oshishiga ta'sir ko'rsatmoqdam?» degan tabiiy savol tug'iladi. Afsuski, amaliyotdagi materiallar bilan tanishish natijasida yuqoridagi savollarga ijobiy javob bera olmaymiz yoki ha, qisman samara bermoqda deb javob berish uchun ham bizda asos yo'q.

Nima uchun bunday holat yuzaga kelmoqda? Imtiyoz va samaradorlik dialektikasini ta'minlay olmasligimizga nima sabab bo'lmoqda?

Bizning fikrimizcha, bunga asosiy sabab qilib quyidagilarni ko'rsatishimiz mumkin:

Soliq to'lovchilarning soliq va imtiyoz o'rtasidagi dialektikaning asl mohiyatini to'g'ri idrok etmaslik;

Berilayotgan imtiyozlarning mohiyatini to'la tushunib etmaslik, ulardan samarali foydalanmaslik.

Soliq va imtiyoz dialektikasining asl mohiyati «iqtisod va hisobot» jurnalining 1996 yil 7 - sonida chop etilgan iqtisod fanlari doktori, professor Tohir Malikovning «Soliq va imtiyoz dialektikasi» nomli maqolasida to'la va aniq ochib berilgan. Bu maqoladan ayrim diqqatga sazovor fikrlarni keltirmoqchiman: «dunyoda nimadan

qochib qutilishning iloji yo'q» deb savol berilganda, «o'limdan» deb javob berishimiz tabiiy, albatta. Savolning javobi xuddi shunday ekanligi hech kimda shubha tug'dirmasligi turgan gap. Shunisi diqqatga sazovorki, xuddi shunday savol bozor munosabatlari sog'lom rivojlangan mamlakat fuqarolariga berilganda, negadir o'zgacharoq javob beradilar. Bizning oramizda esa «kerak bo'lsa soliqdan qochishning ming bitta yo'lini o'rgataman» - deguvchilar ham ko'plab topiladi. Bundan bir necha asr burun g'arb mutafakkiridan «Inson ne uchun dunyoga keladi», degan savolga ul zot «O'lim va soliq to'lash uchun» deb javob bergan ekan. Rivojlangan davlatlarda soliq va imtiyoz dialektikasi negizini ana shu falsafiy fikr tashkil etadi. Soliq to'lovchilar soliq va imtiyoz dialektikasining asl mohiyatini to'g'ri tushunmoqliklari uchun, dastlab faqatgina o'limdan emas, balki soliq to'lamaslikdan ham qochib qutilishning iloji yo'q ekanligini qalban his etmoqliklari darkor. Soliq to'lovchilarda bunday hissiyot paydo bo'lmas ekan, ular soliq va imtiyoz o'rtasidagi dialektikaning asl mohiyatini idrok etishga hamon o'zligicha qolaveradilar. Darhaqiqat, bundan 6 yil ilgari professor T.Malikov ko'rsatib o'tgan muammolar hozirga kelib ham o'z echimini to'liq topganicha yo'q. Yuqoridagilardan kelib chiqib, shuni xulosa qilish mumkinki, imtiyozning samarasini tahlil qilishdan avval, imtiyoz mohiyati va maqsadlarini soliq to'lovchilarga etkazish, undan samarali foydalanish yo'llarini ko'rsatib berish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuni unutmaslik kerakki, bir soliq turi bo'yicha tegishli imtiyozlar berilishi ushbu soliq og'irligining boshqa korxonalar zimmasiga qo'shimcha yuk bo'lib tushishi, haqiqatdan yiroq emas. Darhaqiqat, hozirda soliq og'irligi ko'proq metallurgiya, mashinasozlik, kimyo va boshqa sanoat tarmoqlariga tushmoqda. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini etishtirish va qayta ishlash tarmoqlari esa soliqqa tortilish nuotai nazaridan yaxshi ahvolda. Yuqoridagilardan kelib chiqib soliq imtiyozlari samaradorligini oshirish va imtiyozlari tizimini tartibga solish borasida o'z fikr va takliflarimni bildirmoqchiman:

Birinchidan: soliq imtiyozlarining samaradorligini oshirish uchun soliq to'lovchilar orasida imtiyozlarni asl mohiyatini tushuntirish bo'yicha tadbirlar o'tkazilishi kerak.

Ikkinchidan: imtiyozdan foydalanuvchilar ustidan nazoratni kuchaytirish kerak. Bu borada, imtiyozdan foydalanuvchilar haqida barcha ma'lumotlarni to'la o'rganish, ularni umumlashtirish va tegishli xulosalar chiqarish muhim ahamiyat kasb etadi.

Uchinchi dan: er solig'i bo'yicha imtiyozlar tizimini takomillashtirishda quyidagi taklif muhim ahamiyat kasb etishi mumkin: ayrim soliq to'lovchilar uchun soliq imtiyozlarini kamaytirib berish ham soliq tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi. Bu asosan berilgan imtiyozdan samarali foydalana olmagan korxonalar uchun tegishli.

Rivojlangan bozor munosabatlariga asoslangan davlatlar iqtisodiyotida turli xo'jalik shakllari faoliyatining qiyosiy tahlili ishchilar soni va mahsulot sotish hajmi katta bo'lmagan kichik biznes korxonalarining alohida ahamiyatga va yuqori samaradorlikka ega ekanliklarini tasdiqlamoqda. Ko'pchilik tadqiqotchilar makroiqtisodiy ko'lamda ishlab chiqarish texnik darajasini yangilashni jadallashtirish jarayonida kichik biznes roliga, uning tadbirkorlikni rivojlantirishdagi va bozor asoslarini shakllantirishdagi ahamiyatiga alohida e'tibor bermoqdalar.

Rivojlangan davlatlar tajribasidan ma'lumki, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi, bozor iqtisodiyoti rivojlangan davlatlarda ham davlat tomonidan himoya qilinadi. Davlat o'zining iqtisodiy siyosati doirasida qishloq xo'jalik korxonalarini subsidiyalar berish, soliq stavkalarini kamaytirish, tabiiy iqlim sharoitlari og'ir kelgan yillarda soliqlardan ozod qilish kabi yo'llar bilan muhofaza qilib keladi.

Amerikaning fermer xo'jaligi jahonda eng samarali xo'jalik sanaladi. 1920 yilda 6,5 million fermada 31 million amerikalik yashagan edi. 1987 yilga kelib fermerlar soni qisqarib 5 million bo'lib qolgan, ular 2 million fermada yashamoqda edi. Fermerlar va fermalar soni kamayishiga qaramay, Amerika fermalarida ishlab chiqarishni umumiy hajmi oshdi va qishloq xo'jalik mahsulotlari etishtirish muttasil ortib bormoqda, ayni bir vaqtda fermerlarga xukumat yordami keyingi barcha yillar davomida eng yuqori cho'qqiga etdi. 1998 yilda Federal xukumat fermerlarga 30 milliard mablag' ajratdi.

Amerika qishloq xo'jaligining istiqbolini belgilovchi barcha omillar orasida uning jahon bozoridagi raqobatbardoshligi eng asosiy o'rinni egallaydi.

Biroq agrar sohadagi eksport mutlaqo fermerlar ixtiyorida bo'lmagan talaygina omillarga bog'liq. Xususan AQSh.ning monetar va fiskal siyosati, shuningdek chet mamlakatlarning proteksionizm yo'nalishidagi chora-tadbirlari qishloq hqjalik mahsulotlarini etishtirish va sotishga bevosita ta'sir etadi.

Bundan tashqari xukumat qishloq xo'jaligini soliqqa tortishga oid qonun xujjatlarini o'zgartirish, soliq stavkasini kamaytirish yoki inflyatsiyaga qaratilgan chora-tadbirlar ko'rish bilan qishloq xo'jalik sektorini ijtimoiy himoya qilib turadi.

Bundan tashqari davlat qishloq xo'jalik mahsulotlarini qayta ishlovchi

korxonalar uchun qo'shilgan qiymat solig'i stavkasini 5,5 % qilib belgilagan. Eng past stavka belgilashdan tashqari qishloq xo'jalik korxonalari qo'shilgan qiymat solig'i to'lashdan ozod qilingan.

Frantsiyada yuridik shaxslardan olinadigan daromad solig'ining stavkalari barcha korxonalar uchun 34 % bo'lgani holda, qishloq xo'jalik korxonalari uchun 10 % qilib belgilangan.

Rivojlangan davlatlar tajribasidan ko'rinib turibdiki, ularning qishloq xo'jalik korxonalarini soliqqa tortishdan davlatning maqsadi byudjetni to'ldirish emas, balki qishloq xo'jalik korxonalarini mahsulot ishlab chiqarishga rag'batlantirish, ularni ijtimoiy himoya qilishdan iborat.

Hozirgi sharoitda barcha Hamdqtlik davlatlari (shu jumladan, O'zbekiston Respublikasi) iqtisodiy hayotida rivojlangan davlatlar xo'jalik tara'o'qiyotining asosiy yo'nalishlarini belgilagan umumiy iqtisodiy jarayonlar kuzatilmoqda. Liberal iqtisodiy siyosat, mulkning davlat tasarrufidan chiqarilishi va xususiylashtirish, mehnat jamoalarining korxonani boshqarishdagi ishtiroki kabi xalqaro miqyosda yaxshi tanish bo'lgan jarayonlar bizning kundalik hayotimizda kechmoqda. Turli davlatlar xukumatlari uchun qator muammolarni hal etish ulardagi iqtisodiy sharoit va xo'jalik tarkibidagi xususiyatlarga ko'ra mutlaqo farqlansada, aslida bu holat umumiy iqtisodiy jarayonning ma'lum sharoitlarda namoyon bo'lishidir. Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida davlatning soliq siyosati halq xo'jaligi baro'arorligi va tara'o'qiyotining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu siyosat bozor munosabatlarining barcha qatnashchilarini qamrab oladi. O'z navbatida, soliq tizimi shakllangan ijtimoiy takror ishlab chiqarishning xo'jalik mexanizmi va jamiyat o'z oldiga qo'ygan ijtimoiy-iqtisodiy maqsadlardan kelib chiqadi.

Bizning fikrimizcha qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari uchun joriy qilingan yagona er solig'idan davlat o'zining iqtisodiy siyosati doirasida qishloq joylarda joylashgan boshqa tarmoq korxonalarini rivojlantirish, shuningdek yangi korxonalarni ishga tushirish, qishloqqa sanoatni rivojlantirish maqsadlarida foydalanishi lozim.

Davlat byudjetini kattagina qismi kam daromadli oilalarni ijtimoiy muhofaza qilishga sarflanadi. Kam ta'minlangan oilalarni ko'pgina qismi qishloq aholisiga to'g'ri keladi. Shuningdek mavjud ish bilan ta'minlanmagan ishga yaroqli aholining ham aksari qismi kishloq joylarda yashaydi. Yuqoridagilarni hisobga olib qishloq aholisini ish bilan ta'minlash, qishloq joylarda sanoat korxonalarini qurishni rag'batlantirish maqsadida davlat qishloqlarda qurilayotgan yangidan ochilayotgan

korxonalar uchun ularni faoliyat turidan qat'iy nazar yagona er solig'ini joriy qilishi ma'lum muddatga joriy qilishi maqsadga muvofiqdir. Bunda yagona er solig'ini yangi ochilayotgan korxonalarining faoliyat turiga qarab tabaqalashtirish lozim.

Ma'lumki qurilish tashkilotlari, transport korxonalariga katta er maydonlariga ega bizning fikrimizcha ushbu korxonalar uchun er solig'ining stavkalarini kamaytirib belgilash zarur.

Yuridik shaxslardan olinadigan er solig'ini er solig'ini bdjetga o'z vaqtida, qonunda belgilangan muddatlarda to'lanishini ta'minlash maqsadida, er solig'ini to'lash tartibini buzganlik uchun belgilangan jazo choralarini kuchaytirish zarur.

Soliqlar orqali iqtisodiyotni boshqarishda er solig'idan unumli foydalanish maqsadida erlardan qishloq xo'jalik maqsadlarida foydalanmaydigan yuridik shaxslar uchun er solig'i stavkalarini ularning faoliyat turiga qarab tabaqalashtirish va soliq stavkalarini ko'paytirish lozim.

Er solig'i to'g'ri soliq hisoblanib, korxonaning xo'jalik faoliyati natijasiga bog'liq bo'lmaydi va korxonada foyda yoki zarar ko'rishidan qat'i -nazar to'lashga majbur. Bizning fikrimizcha korxonada yil zarar bilan yakunlaganda er solig'ini to'lash muddatini korxonaning iqtisodiy holati yaxshilangunga qadar kechiktirish lozim.

Qishloq xo'jalik korxonalarini soliqlar orqali boshqarishda yagona er solig'idan foydalanishni takomillashtirish yo'llari. Soliqqa tortish tartibini o'zgartirish bo'yicha har qanday chora kabi yagona er solig'ining ham ijobiy, ham salbiy tomonlari bor. Lekin fikrimizcha, ijobiy omillari ko'proq. Yagona er solig'ining joriy etilishi soliqni hisoblashni juda osonlashtiradi. Ilgari qishloq xo'jalik korxonalarida 10 turga yaqin soliqlar va yig'implarni to'lagan bo'lsalar, endilikda bir yilda bir marta soliqning bir turini hisoblaydilar.

Agar soliqni to'lash muddati hisobga olinadigan bo'lsa, ayrim korxonalar har bir soliq turlari bo'yicha to'lov topshiriqnomalarini taqdim etishlariga to'g'ri keladi. Tekshirishlarning ko'rsatishicha, buxgalterlarning malakasi pastligi sababli ko'p xo'jaliklar soliqni noto'g'ri hisoblaganlar va shu sababli ularga ancha miqdorda jarima solingan. Bu qoida malakali buxgalterlari bo'lmagan mayda qishloq xo'jalik korxonalarida uchun ayniqsa muhimdir. Er solig'ini hisoblash esa chuqur bilimni talab qilmaydi, demak xatoga kamdan-kam yo'l qo'yiladi. Bundan tashqari, er solig'i yil boshida bir marta hisoblab chiqiladi va yil oxirigacha o'zgarmay qolaveradi, bu esa xo'jaliklarga o'zlarining ishlab chiqarish-moliya faoliyatini aniq rejalashtirish imkonini beradi.

Yagona er solig'ining joriy etilishi erdan yanada oqilona foydalanishni

taminlashi lozim. Chunki har gektar er hisobidan, undan qanday foydalanilayotganidan qat'i nazar, soliq to'lanadi. Joriy etilgan yangilik esa xo'jaliklarni yordamchi tarmoqlar va ishlab chiqarishni rivojlantirishga undaydi, chunki bunday faoliyatdan olingan daromad soliqqa tortilmaydi.

Har qanday soddalashtirish kabi yagona er solig'ining joriy etilishi tenglashtirishga olib keladi-bu esa uning salbiy tomoni. Tahlil shuni ko'rsatmoqdaki, iqtisodiyotning turli tarmoqlarini tadbirkorlik bilan rivojlantirayotgan xo'jaliklar yutib chiqadi, faqat dehqonchilik bilan shug'ullanuvchi xo'jaliklar esa yutqazadi.

Stavkalarni belgilash chog'ida byudjetga mablag' tushumining mavjud miqdorini saqlab qolish asosiy omil qilib olindi. Hisob-kitoblar shuni ko'rsatadiki, bu tamoyilni ta'minlash uchun umuman respublika bo'yicha 1998 yilda amal qilgan er solig'i stavkasini 1,9 baravar ko'paytirish lozim ekan. Biroq bunda jami soliqlar miqdoriga ko'ra uning o'rniga yagona er solig'i to'lanadiganiga ko'ra 20-30 foiz kamroqdir. Bu esa qishloq xo'jalik korxonalarini uchun soliq yukini ancha engillashtirish omillaridan hisoblanadi. Shu bois O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori bilan bazaviy stavkalar va ularga tuzatish koeffitsientlari tasdiqlangan bo'lib, bu koeffitsientlar erlarning turlari, sifati va qaerda joylashganini hisobga oladi.

Yagona er solig'i to'lovchilar uchun ma'muriy va sanoat markazlariga yaqinroq joylashgani, shuningdek, er shaharlarning ma'muriy chegaralarida joylashgani tufayli koeffitsientni oshirish qo'llanilmaydi. Bu koeffitsientlar bazaviy stavkalarda hisobga olingan.

Yuqorida aytilganidek, yagona er solig'ining joriy etilishi, shubhasiz, soliqqa tortishni soddalashtirishga olib keladi. Lekin u qishloq xo'jalik korxonalarining ishlab chiqarish-moliya faoliyatiga qanday ta'sir ko'rsatadi? Shu munosabat bilan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoniga muvofiq yagona er solig'ini joriy etish bilan bog'liq ishlarni muvofiqlashtirish bo'yicha maxsus respublika komissiyasi to'zilgan.

Bu komissiyaga yangi stavkalarining qishloq xo'jalik korxonalarini ishlab chiqarish-moliya faoliyatiga ta'sirini o'rganish, shuningdek, zarur takliflarni o'z vaqtida tayyorlash topshirilgan. Yagona er solig'ining bazaviy stavkalari va tuzatish koeffitsientlari qishloq xo'jalik korxonalarini faoliyatining natijasiga qanday ta'sir etayotganini tahlil etish, ayrim yagona er solig'i to'lovchilarga imtiyoz berish samaradorligini o'rganish bilan soliq organlarining mutaxassislari, xususan tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun soliqqa tortish bo'limlari mutaxassislari

shug'ullanishi kerak. Shu munosabat bilan ularni etarli miqdorda malakali mutaxassislar bilan mustahkamlash zarur. Chunki qishloq tumanlarida asosiy soliq to'lovchilar - yagona er solig'ini to'laydigan qishloq xo'jalik korxonalaridir.

Yagona er solig'i joriy etilishi bilan er maydoni va sifatini aniq hisobga olish zarurati ancha kuchayadi. Respublika hukumati Er resurslari davlat qo'mitasiga tuproq haritalariga o'zgartirishlar kiritish va er bonitirovkasi ishlarini 1999 yil davomida nihoyasiga etkazishni topshirdi. Mamlakatimizda bu ish boshlab yuborilgan. Ayrim viloyatlar bo'yicha ish natijalari olindi.

So'nggi yillarda melioratsiya ishlari kamaygani sababli er sifati pasaymoqda, bu esa er solig'i miqdorining kamayishiga olib boradi: ayrim viloyatlarda er solig'i 25 foizgacha kamayadi. Bu holat bir tomondan, qishloq xo'jalik korxonalarining zimmasidagi soliq yukini engillashtirsa, ikkinchi tomondan, byudjetga soliq tushumini kamaytiradi. Shu munosabat bilan tuproq bonitirovkasi ko'rsatkichlarini o'zgartirish chog'ida uning natijalari viloyat hokimligida ko'rib chiqilishi lozim, viloyat hokimi esa bonitetning yangi ballarini qo'llanish muddatlari to'g'risida qaror qabul qilishi zarur.

Qishloq xo'jalik tovarlarini etishtiruvchilar uchun yagona er solig'i joriy etilishidan avval er solig'i, shuningdek, daromad (foyda) solig'i to'lash borasida berilgan imtiyozlar ham saqlanib qoladi. Bunda soliqqa tortiladigan bazadan O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksiga muvofiq er solig'i undirilmaydigan er uchastkalari maydoni chiqarib tashlanadi. Bundan tashqari, yangi tashkil etilgan qishloq xo'jalik tovarlarini etishtiruvchilar davlat ro'yxatidan o'tgan paytdan boshlab ikki yil davomida yagona er solig'ini to'lashdan ozod qilinadi.

Shu vaqtga qadar qishloq xo'jalik korxonalari soliqlarning ayrim turlarini har oyda yoki yilning har choragida to'lar edilar. Soliqlarni o'z vaqtida to'lamagani uchun ular qo'shimcha penya to'lashga majbur bo'lar edilar. Endilikda yagona er solig'i bir yilda faqat ikki marta, ya'ni soliq yillik miqdorining 30 foizgacha qismi 1 iyulgacha, qolgan qismi esa 1 dekabrgacha to'lanadi. To'lov miqdorining kamaytirilishi va to'lovlarning 70 foizga yaqini yilning oxiriga kqchirilishi soliq to'lovchilar uchun katta engillikdir.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. Er solig'ining iqtisodiy mohiyatini izohlab bering?
2. Er solig'ini qanday yuridik shaxslar to'laydilar?
3. Er solig'i ob'ektiga qanday er maydonlari kiradi?
4. Er solig'i stavkalari kim tomonidan belgilanadi va er solig'idan yuridik shaxslar qanday imtiyozlarga ega?
5. Er solig'ini yuridik shaxslar qanday muddatlarda to'laydilar?

12-mavzu: Jismoniy shaxslardan undiriladigan er solig'i (4 soat)

Mavzu bo'yicha qo'yilayotgan muammolar:

jismoniy shaxslar er solig'ini hisoblashda ularga tegishli maydonlarning aniq hisobini yuritish monitoringini tashkil qilish muammosi;

jismoniy shaxslarning er uchastkalarini yashirin holatda sotish muammosi;

jismoniy shaxslarning er uchastkalariga bo'lgan huquq qiymatini joriy etish muammosi.

Tayanch so'z va iboralar

jismoniy shaxslarning er solig'i, soliq ob'ekti, soliq to'lovchilar, soliq stavkasi, soliq bo'yicha imtiyozlar, soliqni to'lash muddatlari

Foydalanilgan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar: 1,4,6,12,14,15,19,20

Qo'shimcha adabiyotlar: 23,25,26,28,31

1. Er solig'i to'lovchilari va jismoniy shaxslar uchun er solig'i ob'ekti.

O'z mulkida, egaligida yoki foydalanishida er uchastkalariga ega bo'lgan jismoniy shaxslar er solig'i to'lovchilari hisoblanadi. Er solig'i to'lovchilarini soliq idoralari har yili yil boshiga hisobini olib boradi.

Jismoniy shaxslar uchun er solig'i ob'ekti er uchastkalaridir. Quyidagi er uchastkalari soliq solinadigan ob'ekt hisoblanadi:

1. Turar joylar etagida va jamoat erlarida shaxsiy yordamchi xo'jalik yuritish uchun meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qilishga berilgan erlar;

2. Yakka tartibda uy - joy qurilish uchun meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qilishga berilgan er uchastkalari;

3. Jamoa bog'dorchiligi, uzumchiligi va polizchiligini yuritish uchun berilgan er uchastkalari;

4. Xizmat yuzasidan qonun hujjatlariga muvofiq berilgan chek erlar;

5. Meros bo'yicha, hadya qilinishi yoki sotib olinishi natijasida uy - joy, dala hovli bilan birgalikda egalik qilish uchun huquqi ham o'tgan er uchastkalari;

6. Qonun hujjatlarida belgilangan tartibda mulk qilib olingan er uchastkalari;

7. Tadbirkorlik faoliyatini yuritish uchun doimiy foydalanishga yoki ijaraga berilgan er uchastkalar;

Berilgan erlardan ikki yil mabaynida foydalanmagan jismoniy shaxslardan er solig'i uch baravar miqdorda undiriladi.

2003 yildan boshlab agar er uchastkalariga mulk, egalik qilish yoki undan foydalanish huquqini tasdiqlaydigan hujjatlar bo'lmasa, soliq butun maydon uchun quyida ko'rsatilgan oshuvchi koeffitsientlarini qo'llagan holda to'lanadi.

2. Er solig'i stavkalari va er solig'idan jismoniy shaxslar uchun imtiyozlar.

Er solig'i stavkalari har yili yangi yil uchun O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi 2004 yildan boshlab er solig'i stavkasi 1.5 koeffitsient bilan indeksatsiya qilingan.

Qishloq xo'jaligi erlarining sifati er uchastkasi mulkdori, er egasi yoki erdan foydalanuvchining aybi bilan yomonlashgan (boniteti pasayib ketgan) taqdirda, er solig'i erning sifatida yomonlashuviga qadar belgilangan stavkalar bo'yicha undiriladi.

Shahar va shahar qo'rg'onlarining ma'muriy chegaralarida joylashgan qishloq xo'jaligi ahamiyatiga molik erlar uchun er solig'i qishloq xo'jalik erlariga belgilangan stavkalarining ikki baravari miqdorida undiriladi.

Jismoniy shaxslar er solig'i bo'yicha imtiyozga egaligi yoki ega emasligidan qat'i nazar, maydoni davlat hokimiyati organlari tomonidan ajratilganidan ko'p bo'lgan er uchastkalari uchun er solig'ining 1.5 oshuvchi koeffitsienti bilan to'laydilar.

Er uchastkasining joylashishiga qarab qishloq joylari uchun er solig'i stavkasiga qo'yidagi koeffitsientlar qo'llaniladi:

Toshkent shahri atrofida 20 km radiusda - 1.3;

Qoraqolpog'iston Respublikasi, viloyatlar markazlari 15 km radiusda - 1.2;

Tumanlar markazidan 10 km radiusda - 1.15;

Boshqa shaharlar 5 km radiusda - 1.10.

Agar erlar O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining davlat hokimiyati organlarining qaroriga muvofiq ijaraga olingan bo'lsa, jismoniy shaxslar er solig'i o'rniga ijara haqi to'laydilar

Ijara haqi taraflarning kelushuvi asosida belgilanadi, lekin bu haq qonun hujjatlarida belgilangan er solig'ining bir stavkasidan kam va uch stavkasidan ko'p bo'lmasligi, erlardan qishloq xo'jalik ehtiyojlari uchun foydalanganda esa - bir stavka miqdorida bo'lishi lozim. Dehqon xo'jaliklaridan undiriladigan er solig'ini hisoblab chiqarish chog'ida er solig'i stavkalariga er sifatiga bog'liq holda quyidagi koeffitsientlar qo'llaniladi:

- tuproq boniteti 40 balgacha bo'lsa -0.75;
- tuproq boniteti 41 baldan 70 balgacha bo'lsa - 1.0;
- tuproq boniteti 70 baldan ortiq bo'lsa - 1.25;
- jismoniy shaxslarga tadbirkorlik maqsadida foydalanilayotgan erlar uchun

soliq stavkasi yuridik shaxslarga belgilangan stavkada qo'llaniladi.

Er solig'idan imtiyozlar ikki guruhga bo'linadi:

Jismoniy shaxslarning soliq solinmaydigan er uchastkalari;

Er solig'i to'lashdan to'liq ozod etilgan jismoniy shaxslar.

Soliq solinmaydigan er uchastkalariga quyidagilar kiradi:

1. Yakka tartibda uy - joy qurish va shaxsiy yordamchi xo'jalik yuritish uchun qonun hujjatlarida belgilangan me'yorlar doirasida berilgan erlar, er berilgan paytdan boshlab ikki yil muddatga;

2. Yangi o'zlashtirilayotgan erlar va meliorativ holatni yaxshilash ishlari olib borilayotgan sug'oriladigan erlar-loyihada nazarda tutilgan muddatga lekin ishlar, boshlangandan e'tiboran besh yilgacha;

3. Yangi tut ko'chati o'tkazilgan er uchastkalari qator oralaridan qishloq xo'jalik ekinlarini ekish uchun foydalanishdan qat'iy nazar uch yil muddatga. Shu munosabat bilan bahorda o'tkazilgan tut ko'chatlari egallagan erlar soliq to'lashdan uch yilga ozod etiladi, bunga ko'chat o'tkazilgan yil ham kiradi. Kuzda o'tkazilgan ko'chatlar o'tkazilgan yildan keyingi yildan boshlab uch yilga soliq to'lashdan ozod etiladi. Soliq kodeksining 101-moddasida soliqdan ozod etilgan boshqa erlar bor. Ammo, ular jismoniy shaxsga tegishli ekanligi aytilmagan.

Agar erlar o'z o'rnida foydalanilmasa imtiyoz yo'qoladi. Er kodeksining 55-moddasiga ko'ra qishloq xo'jalik kooperativ a'zolariga, muassasalar va tashkilotlar xodimlariga, shu tashkilotlar erlaridan dehqon xo'jaligi yuritish uchun sug'oriladigan erlardan 0,35 ga. gacha, lalmikor erlardan 0,5 gacha, yaylovlardan 1 ga. gacha me'yorlarda er ajratib beriladi. Bu faqat qishloq joylarida yashovchi dehqon xo'jaliklariga beriladi.

Er kodeksining 27-moddasiga binoan shahar va qo'rg'onlarda yashovchilarga yakka tartibda uy-joy qurish uchun 0,06 ga er ajratilib beriladi.

Er solig'idan to'liq ozod etiladigan jismoniy shaxslarga quyidagilar kiradi:

1. Yaylov chorvachiligining cho'ponlari, yilqiboqarlari, mexanizatorlari, vrachlari va texniklari, boshqa mutaxassislari va ishchilari;

2. "O'zbekiston Qahramoni", Sovet Ittifoqi Qahramoni, Mehnat Qahramoni unvonlariga sazovor bo'lganlar, uchala darajali Shuxrat ordeni bilan taqdirlanganlar. 1941-1945 yilaridagi urush nogironlari va qatnashchilari;

3. Xizmatni Afg'oniston Respublikasida va jangovor harakatlar olib borilgan boshqa mamlakatlarda vaqtincha bo'lgan qo'shinlarning cheklangan kontingenti tarkibida o'tgan harbiy xizmatchilar hamda o'quv va sinov yig'inlariga chaqirilgan harbiy xizmatga majburlar;

4. Haqiqiy muddatli harbiy xizmatga chaqirilgan harbiy xizmatchilarning oilalari - xizmat muddatiga;

5. I va II guruh nogironlari;

6. Yolg'iz pensionerlar; ularga bir o'zi yoki voyaga etmagan bolalari yoki nogiron bola bilan birga alohida uy, kvartira yoki yotoqxonada yashaydigan pensionerlar kiradi.

7. Boquvchisini yo'qotgan ko'p bolali oilalar; Bularga ota - onadan biri yoki ikkalasi vafot etgan va oilada 16 yoshga etmagan besh nafar va undan ko'p bolalari bo'lgan oilalar kiradi.

8. Kongsentratsion lagerlarning sobiq yosh tutqinlari, Chernobil AES dagi falokat oqibatlarini tugatishda ishtirok etgan shaxslar;

9. Ko'chirib keltirilgan fuqarolar kelib joylashgan er uchastkalari bo'yicha - er uchastkalari berilgan vaqtdan e'tiboran besh yilgacha;

10. Ilgari shaxsiy pensiya tayinlangan shaxslar.

Ushbu imtiyozlar yakka tartibda uy joy qurish va shaxsiy yordamchi xo'jalik yuritish uchun qonun hujjatlarida nazarda tutilgan me'yorlar doirasida er uchastkalari berilgan jismoniy shaxslarga nisbatan tadbiiq etiladi. Me'yordan ortiqcha er maydonlariga ega bo'lganlar shu qismidan er solig'ini 1,5 oshuvchi koeffitsient bilan to'laydlar. Imtiyoz huquqi er solig'ini to'lashdan ozod etilgan shaxslar yashaydigan va birgalikda xo'jalik yuritadigan butun oilaga tadbiiq etiladi.

3. Jismoniy shaxslar er solig'ini hisoblash va to'lash tartibi.

Jismoniy shaxslarning er solig'i soliq organlari tomonidan hisoblab chiqiladi.

Jismoniy shaxslarning er solig'ining hisoblash uchun soliq idoralari shahar, tuman er fondi ma'lumotlari hokimliklarning qarorlari asosida hamda uyma-uy yurib o'tkazilgan tekshirishlar asosida er uchastkalari maydonini aniqlab chiqadilar.

Jismoniy shaxslarning er solig'i har yilning boshida soliq organlari tomonidan hisoblab chiqiladi va to'lov xabarnomasi yoziladi.

Er solig'ini to'lash to'g'risidagi to'lov xabarnomasi har yili soliq idoralari tomonidan 1 maydan kechiktirmay jismoniy shaxslarga etkaziladi. Ular jismoniy shaxslarga shaxsan topshirilishi lozim.

Jismoniy shaxslar er solig'ini joriy yilning 15 iyun va 15 dekabriga qadar teng bo'lib to'lab qo'yishlari shart. Aks holda soliqdan boqimanda paydo bo'ladi va soliqdan tashqari penya (aybona) to'lashga to'g'ri keladi.

Soliq o'tgan yillarda undirilmagan bo'lsa soliq idoralari avvalgi uch yil uchun soliq hisoblab undirib olishga xaqli. O'tgan yillar uchun undirilmagan soliq summasiga aybona hisoblanmaydi.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar

1. Qanday jismoniy shaxslar er solig'ining to'lovchilari bo'lib hisoblanadi?
2. Jismoniy shaxslarning er solig'i ob'ektiga nimalar kiradi?
3. Er solig'i stavkasini belgilash tartibi qanday?
4. Er solig'idan jismoniy shaxslar qanday imtiyozlar olish huquqiga ega?
5. Jismoniy shaxslar er solig'ini kim hisoblaydi va er solig'ini to'lash muddatlari qanday?

13-mavzu: Jismoniy shaxslar daromadlaridan olinadigan soliq (8 soat)

Mavzu bo'yicha qo'yilayotgan muammolar:

jismoniy shaxslarning daromad manbalarini aniq chegaralash muammosi;

jismoniy shaxslar daromadlarini deklaratsiyalash jarayonining monitoringini yaratish;

jismoniy shaxslar daromadlariga solinadigan soliqning stavkalarini yagona holatga keltirish;

norezidentlar daromadlarini soliqqa tortish uslubiyatini takomillashtirish;

soliqqa tortilmaydigan minimum chegarasini belgilash muammosi;

ish haqidan hisoblangan soliq summalarining buxgalteriyada hisobini yuritish muammosi;

tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslardan soliqlar va fondlarga to'lovlarni to'lash mexanizmini soddalashtirish muammosi.

Tayanch so'z va iboralar

rezident va norezident, jismoniy shaxslarning daromad solig'i, deklaratsiya, soliq ob'ekti, soliq to'lovchilar, soliq stavkasi, soliq bo'yicha imtiyozlar

Foydalanilgan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar: 3,5,6,11,12,16,17

Qo'shimcha adabiyotlar: 25,29,31,32,33

1. Jismoniy shaxslar daromadlaridan olinadigan soliqning to'lovchilari va soliq ob'ekti.

Jismoniy shaxslar daromadiga soliq to'lovchilari bo'lib, moliya yilida soliqqa tortiladigan daromadga ega bo'lgan har qanday jismoniy shaxs hisoblanadi.

Jismoniy shaxsning soliqqa tortiladigan daromadi jami yillik daromadga soliqqa tortilmaydigan daromatlarni kiritmasdan (58 m), daromadiga soliqdan ozod etiladiganlarni chiqarib tashlab aniqlanadi.

Soliqqa tortish maqsadida jismoniy shaxslar daromadi rezidentlar va norezidentlar daromadiga bo'linadi.

Boshlanayotgan yoki tugayotgan moliya yilida 12 oygacha bo'lgan istalgan davrda O'zbekiston hududida 183 kun va undan ortiq yashovchi jismoniy shaxslarga O'zbekiston Respublikasi rezidenti deb ataladi Shu ko'rsatilgan muddatdan kam yashagan jismoniy shaxslarga norezident deb ataladi.

O'zbekiston Respublikasi rezidenti jismoniy shaxs O'zbekiston Respublikasida va undan tashqaridagi manbaalardan olgan daromatlari bo'yicha daromadga soliqqa tortiladi.

O'zbekiston Respublikasi norezidenti faqat O'zbekiston hududidan olgan daromadidan soliq to'laydi.

O'zbekiston Respublikasidan tashqarida rezident shaxslar tomonidan to'langan soliq summasi O'zbekiston Respublikasida soliq to'lash paytida O'zbekiston Respublikasining qonunlari va xalqaro qonunlarga binoan hisobga olinadi.

Hisobga olinayotgan soliq summasi O'zbekiston Respublikasida harakatda bo'lgan soliq stavkasida hisoblangan jismonii shaxslarning daromadiga solig'i summasidan oshib ketmasligi kerak.

Soliq ob'ekti bo'lib, Soliq Kodeksiga muvofiq belgilanadigan jami yillik daromad hisoblanadi

Bu erda eng muhim narsa jismoniy shaxsning jami yillik daromadiga qanday daromadlar kirishi, qanday daromadlar kirmasligi va qanday imtiyozlar olish mumkinligi aniq belgilashdir.

2. Jismoniy shaxslarning jami yillik daromadi tarkibi.

Jismoniy shaxslarning jami yillik daromadi tarkibiga soliq to'lovchi olishi mumkin bo'lgan yoki tyokinga olgan pul yohud buyum shaklida olgan pul mablag'lari kiradi.

Jismoniy shaxslarning jami daromadlari tarkibi 3 guruhga bo'linadi.

1. Mehnat haqi tariqasida olingan daromadlari (eng asosiy daromadlar).

2. Jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlari.

3. Jismoniy shaxslarning tadbirkorlik faoliyatidan olgan daromadlari.

Yuqoridagi daromadlarning har birini tarkibini aniq bilib olish zarur bo'ladi.

Jismoniy shaxslarning mehnat hao'qi tariqasida olgan daromadlari tarkibiga mehnat shartnomasi bo'yicha faoliyatdan va fuqorolik - huquqiy shartnomalari bo'yicha olingan daromadlari kiradi.

Mehnatga haq to'lash shaklida olinadigan daromadlarga quyidagilar kiradi:

1) Xodimlarga sotiladigan tovarlar(ishlar, xizmatlar) qiymati bilan bunday tovarlarni(ishlarni, xizmatlarni) xarid qilish narxi yoki ularning tannarxi o'rtasidagi manfiy farq.

2) Ish beruvchi tomonidan o'z faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan, xodimlarning chiqimlarini qoplash uchun qilingan xarajatlar.

3) Xodim ish beruvchiga to'lashi kerak bo'lgan, ammo ish beruvchining hisobidan chiqarilgan qarz summalari:

4) Ish beruvchi o'z xodimlarining hayoti yoki sog'ligini ixtiyoriy sug'urtalash badallarini to'lash uchun qilingan xarajatlar.

5) Ish beruvchining jismoniy shaxsdan ushlab qolinishi lozim bo'lgan to'lovlar yuzasidan to'lagan summalari.

6) Ish beruvchining o'z xodimlarining bevosita yoki bilvosita daromadlarini tashkil etadigan boshqa xarajatlari.

Xodimlarga O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi belgilagan me'yorlari doirasida beriladigan xizmat safari to'lovlarining summasi jami yillik daromadga kirmaydi. Ammo, me'yordan ortiq xarajatlar jami yillik daromad tarkibiga kiradi. Jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlariga foizlar, dividendlar bo'yicha olingan daromadlar va mol-mulkni ijaraga berishdan keladigan daromadlar kiradi.

Dividend va foiz daromadlar asosan qimmatli qog'ozlardan (oddiy va imtiyozli aksiyalar, akkreditivlar va boshqalar) hamda shirkatlarda sherikchilikdan olgan daromadlardir.

Mulklarni ijaraga berish tadbirkorlikka kirmaydi.

Ijara daromadlariga:

Kvartiralar, garajlarni ijaraga berish:

Yuk mashinalarni, engil mashinalarni ijaraga berish.

Uy - anjomlarini va boshqa mulklarni ijaraga berishlari kiradi.

Jismoniy shaxslarning uchinchi guruh oladigan daromadlariga tadbirkorlik faoliyatidan keladigan daromadlar kiradi.

Jismoniy shaxslarning tadbirkorlik faoliyatidan keladigan daromadga yana tovarlar (ishlar, xizmatlar) realizatsiyasidan, qonun hujjatlarida taqiqlanmagan, yakka tartibda amalga oshirilayotgan boshqa faoliyatdan keladigan barcha tushumlar ushbu daromadni topish bilan bog'liq xarajatlar, majburiy to'lovlar, chiqimlar va ajratmalar chegirib tashlangan holda kiradi.

Soliq ob'ektini aniqlash maqsadida chegirib tashlanishi lozim bo'lgan xarajatlar, majburiy to'lovlar chiqimlar va ajratmalarni aniqlash tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslarga soliq solishning alohida tartibi o'rnatilgan.

Daromadga qat'iy soliq solish 2005 yilda ham quyidagilarga davom ettiriladi:

Yuridik shaxs bo'lmasdan turib tadbirkorlik bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslarga.

Tadbirkorlik faoliyatining alohida turlari bo'yicha jismoniy va yuridik shaxslarga.

Qat'iy soliqning chegara stavkasi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi. Aniq faoliyatlarning turlari va joylashgan joyiga qarab Qaraqalpog'iston Respublikasi vazirlar kengashi, viloyat xokimliklari va Toshkent shahar hokimligi tomonidan belgilanadi.

Qat'iy soliq bo'yicha taqdim etilgan hisoblardan hisobga olinmagan fizik ko'rsatkichlar aniqlansa, soliq ob'ektini yashirish deb qaraladi.

Jismoniy shaxs bir necha faoliyat turi bilan shug'ullansa har bir faoliyatdan soliqni alohida - alohida to'laydi. Ishbilarmonlik faoliyati bo'yicha ijaraga olingan asbob - uskunalar va joylaridan foydalanilsa, shu jumladan, ishonchli qog'ozli transportda, o'zlari joylashgan soliq idoralariga ijaraga beruvchi xaqida ma'lumotnoma taqdim etishlari shart.

3. Jismoniy shaxslar daromadlaridan olinadigan soliqning stavkalari va soliqlardan beriladigan imtiyozlar.

O'zbekiston respublikasi Soliq kodeksi va jismoniy shaxslarning daromadiga soliq bo'yicha qonunchilikka binoan soliq stavkalari quyidagi guruhlariga bo'linadi:

jismoniy shaxslarning ish haqlari, mukofot pullari va boshqa daromadlariga solinadigan differentsial progressiv soliq stavkalari;

jismoniy shaxslarning rezidentlarning dividend va foiz tarzida oladigan daromadiga soliq stavkalari;

manbaida to'lanadigan norezident daromadiga soliq stavkalari;

imtiyozli soliq stavkalari (13, 20 va 25 foiz).

Jismoniy shaxslarning ish xaqi, mukofotlari va boshqa daromadlaridan soliq qo'yidagi miqdorda undiriladi:

Jami daromad miqdori	Soliq summasi
Eng kam ish haqining besh baravari miqdorigacha	Jami daromad summasining 13 foizi
Eng kam ish haqining besh baravari miqdoridan qn baravari miqdorigacha	Eng kam ish haqining besh baravaridan olingan soliq plus besh baravaridan oshgan qismidan 21 foiz
Eng kam ish haqining qn baravari miqdoridan va undan yuqori miqdoridan	Eng kam ish haqining qn baravari miqdoridan olinadigan soliq plus un baravaridan oshgan summadan 30 foiz

Soliqqa tortish maqsadida eng kam ish haqining miqdori yil boshidan etiboran ortib boruvchi yakun tarzida hisoblanadi (yil boshidan e'tiboran tegishli davr uchun eng kam ish haqining oylik miqdorlari summasi yig'indisi).

Jismoniy shaxslar-rezidentlarning dividendlar va foizlar daromadlariga Soliq Kodeksiga binoan ozod qilinadiganlaridan tashqarisiga to'lov manbaida 15 foiz miqdorida soliq ushlab qolish tartibi belgilangan. Davlat qimmatli qog'ozlari va depozitlaridan dividend va foiz bo'yicha soliq to'lash bekor qilingan

Norezident jismoniy shaxslarning doimiy muassasa bilan bog'liq bo'lmagan holda O'zbekiston Respublikasidagi manbadan olgan daromadlariga ularni to'lash manbai chegirmasiz quyidagi miqdorlarda stavkalar bo'yicha soliq ushlanib qolinadi:

dividendlar va foizlar - 15 foiz;

tavakalchilikni sugurtalash yoki qayta sug'urtalashga to'langan sug'urta

mukofotlari - 10 foiz;

O'zbekiston Respublikasi bilan boshqa davlatlar o'rtasida harakat qilishda xalqaro aloqa, telekommunikatsiyalar yoki transport xizmatlari (fraxta) uchun - 6 foiz;

royalti, ijaradan olinadigan daromadlar xizmat ko'rsatish, shu jumladan boshqaruv maslahat xizmatlari ko'rsatishdan keladigan daromadlar va boshqa daromadlar (daromad solig'i solinadigan daromad bunga kirmaydi) - 20 foiz

Ushbu to'lov manbaida soliqqa tortish tartibi to'lov O'zbekiston Respublikasi ichida yoki uning tashqarisida amalga oshirilganidan qat'iy nazar, tadbiq etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi zararli va og'ir sharoitda ishlarda band bo'lgan jismoniy shaxslarning ayrim toifalari uchun, shuningdek tabiiy - iqlim sharoitlari yomon joylarda ishlash bilan bog'liq bo'lgan qo'shimcha to'lovlar bo'yicha imtiyozli daromad solig'i stavkalarini belgilagan.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994 yil 12 may 250-son qaroriga kiritilgan 1, 2 va 3 ro'yxatdagi xodimlarning o'ta zararli, o'ta og'ir sharoitlarda olgan daromadlaridan ushlangan soliq miqdori 25 foizdan oshmasligi ko'rsatilgan. Soliq summasi jami daromadlarning 25 foiz stavkasidan oshgan qismi imtiyoz tariqasida chiqarib tashlanadi. Og'ir va o'ta og'ir sharoitlarda ishlovchi ayollarga imtiyozli 20 foizli soliq stakasi belgilangan (O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1997 yil 27 dekabr 562 - son qarori). Masalan, fuqaro M.Obidovaga 69 ming so'm yanvar oyi uchun (2003 yil) ish haqi hisoblandi Bu fuqaroga imtiyozli soliq summasi 13800 so'm to'laydi, ya'ni 69 ming so'mdan 20 foiz. U 1704 sum imtiyozga ega bo'ladi Chunki imtiyozsiz unga 15504 so'm soliq to'lashi zarur edi

Belgilangan qonunchilik bo'yicha og'ir tabiiy sharoitlarda ishlovchilarga ish haqiga qo'shimcha summalar, koeffitsientlar (tuman, tog'lik, sahro va suvsiz tumanlar) uchun ko'rsatilgan summalardan soliq imtiyozli eng kam stavkada (13 foiz) hisoblanadi. Demak, bu erda qo'shimcha daromadlarga eng kam yagona soliq stavkasi qo'llaniladi.

Jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortayotganda dividend, foiz daromadlari jami daromad tarkibiga kiritilmaydi, chunki ular bo'yicha soliq alohida hisoblangan bo'ladi.

Jismoniy shaxslar daromadiga soliqdan imtiyozlarni uch guruhga bo'lib o'rganish mumkin:

Jismoniy shaxslarning soliq solinmaydigan daromadlari (soliq solinadigan daromadga kiritilmaydi).

Soliqdan to'liq ozod bo'ladigan jismoniy shaxslar.

Soliqdan har bir to'liq oy uchun to'rt karrali minimal ish xaqi miqdorida ozod etilish.

Soliqqa tortilmaydigan jismoniy shaxslar daromadlari quyidagilardir:

a) davlat ijtimoiy sug'urtasi va davlat ijtimoiy ta'minoti bo'yicha nafaqalar, ishsizlik bo'yicha nafaqalar va mehnat shartnomasi bekor qilinganda to'lanadigan ishdan bo'shatish nafaqasi, homiladorlik va tug'ish nafaqasi, vaqtincha mehnatga qobiliyatsizlik nafaqalaridan (shu jumladan oilaning bemor a'zosini parvarishlash nafaqalaridan) tashqari, shuningdek xayriya va ekologiya jamg'armalari mablag'laridan fuqarolarga pul va natura shaklida beriladigan nafaqalar hamda boshqa yordam turlari;

b) olinadigan alimentlar;

v) oliy o'quv yurtlari va o'rta maxsus hamda hunar texnika o'quv yurtlari, ular bazasida tashkil etilgan biznes maktablari, shu jumladan, oliy va o'rta diniy o'quv yurtlari tomonidan o'z talabalari va o'quvchilariga beriladigan stipendiyalar, shuningdek xayriya va ekologiya jamg'armalari ta'xis etgan stipendiyalar;

g) hunar texnika bilim yurtlarining hamda ular bazasida tashkil etilgan biznes maktablarining o'quvchilari bajargan ish uchun ularga ushbu bilim yurtlari va biznes maktablari beradigan to'lovlar, Ushbu imtiyoz O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, Davlat Soliq qo'mitasining 3 yanvar 2003 yilgi xati bilan bekor qilingan;

d) davlat pensiyalari, shuningdek, ularga ustamalar;

e) shaxslar qon topshirganligi uchun, donorlarning boshqa turlari uchun, ona suti topshirganligi uchun oladigan summalar, shuningdek, tibbiyot muassasalarining xodimlari qon yig'ib topshirganliklari uchun oladigan summalar;

j) mayib bo'lish yoki sog'liqni boshqa tarzda shikastlanishi bilan bog'liq holda, boquvchisini vafot etganligi munosabati bilan ko'rilgan zararni qoplash yuzasidan olinadigan summalar;

z) fuqorolarning xorijda ishlashi munosabati bilan davlat korxonalari, muassasalari va tashkilotlarda chet el valyutasida oladigan ish haqi summolari va boshqa summalar qonun hujjatlarida belgilangan summalar doirasida;

i) jismoniy shaxslarning xususiy mulk xuquqi asosida o'zlariga qarashli bo'lgan mol - mulkni sotish natijasida oladigan summolari, tadbirkorlikda mulkini sotishdan tashqari;

k) fuqorolarning yordamchi xo'jaligida etishtirgan qora mol, quyon, nutriya, baliq, parrandalarni tirik va sqyib mahsulotlarni xom va qayta ishlagan holda,

shuningdek asalarichilik mahsulotlarini, xo'jalikda etishtirilgan dehqonchilik mahsulotlarini sotishdan olgan daromadlari summasi shaxsiy xo'jalik mavjudligi mahalliy hukumatlarining ma'lumotnomasi bilan tasdiqlanadi,

l) bir yil mabaynida yuridik shaxslardan olingan eng kam ish haqining olti baravarigacha bo'lgan summadagi qimmatli sovg'alar qiymati, shuningdek xalqaro hamda respublika tanlov va musobaqalarida olingan sovrin buyumlar qiymati;

m) meros qilib qoldirish va hadya qilish natijasida olingan summalar va mol-mulk qiymati fan, adabiyot va san'at asarlari mualliflarining merosxo'rlari (xuquqiy vorislari) oladigan mualliflik haqi bundan mustasno;

n) davlat zayomlarining obligatsiyalari va lotereyalar bo'yicha yutuqlar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining davlat qimmatli qog'ozlari bo'yicha foizlar;

o) fuqarolarning sug'urta bo'yicha oladigan summolari;

p) bir yil mabaynida berilgan moddiy yordam:

- tabiiy ofatlar, boshqa favqulotda holatlar munosabati bilan berilganda - to'laligicha;
- vafot etgan xodimning oila a'zolariga yoki oila a'zolari vafot etganligi munosabati bilan xodimga beriladigan moddiy yordam summolari - eng kam ish haqining qn baravarigacha;
- boshqa hollarda - 12 baravari miqdorida ozod etiladi;

r) depozit sertifikat bo'yicha daromadlar, banklardagi omonatlar va davlat xazina majburiyatlari bo'yicha foizlar va yutuqlar;

s) fuqorolarning ish xaqi va boshqa daromadlarni davlat korxonalari mol-mulkini sotib olish xususiy lashtirilayotgan korxonalar aktsiyalarini sotib olish, «O'zuyjamg'armabank»ning shaxsi ko'rsatilgan uy - joy obligatsiyalarini xarid qilishga va shu maqsadlar uchun olingan kreditlarni uzishga yo'natirilgan summalar, shuningdek, aktsiya sotib olishga yo'naltirilgan dividendlar, mazkur mol-ulklar sotilganda ilgari soliq solishdan ozod qilingan daromadlarga umumiy asosda soliq solinadi;

t) patent egasi bo'lgan jismoniy shaxslarning (litsenziarning) sanoat mulki ob'ektlaridan o'z ishlab chiqarishida foydalanishidan, ularga litsenziyalar sotishda, shuningdek litsenziat sanoat mulki ob'ektlaridan foydalana boshlagan sanadan e'tiboran ushbu foydalanishdan olgan daromad summasi:

- ixtirolar va selektsiya yutug'idan patent bo'yicha - 5 yilga;
- ixtirolardan dastlabki patent bo'yicha foydalanishdan - 3 yil davomida;
- selektsiya yutug'idan guvohnoma bo'yicha - 3 yil davomida;

- sanoat namunasidan patent bo'yicha - 3 yil davomida;
- sanoat namunasidan dastlabki patent bo'yicha - 2 yil davomida;
- foydali modeldan guvohnoma bo'yicha - 2 yil davomida ozod etiladi.

u) bolalar lagerlariga va boshqa sog'lomlashtirish lagerlarilariga, ota - onalarning bolalari bilan dam olishga maxsus mqljallangan sanatoriya - kurort muassasalariga borish uchun bolalar va qsmirlarga beriladigan yo'llanmalar qiymatini, shuningdek o'z xodimlarini ambulotoriya va statsionar tibbiy xizmatdan foydalanish qiymatidan to'liq yoki qisman kompensatsiyalar tartibida yuridik shaxslar tomonidan o'z xodimlariga yoki ular uchun to'langan summalar Yuqoridagilar jumlasiga nogironlarga sog'lomlashtirish va sanatoriya - kurort muassasalariga beriladigan yo'llanmalar qiymati davolanish va tibbiy xizmatdan foydalanish, nogironlikning oldini olish maqsadida tiklash va texnika sotib olish xarajatlari ham kiradi;

f) amaldagi qonun hujjatlarda nazarda tutilgan me'yorlar doirasidagi tovon to'lovlari. Mehnat shartnomasining bekor qilish paytida foydalanilmagan ta'til uchun beriladigan tovon to'lovlari soliqdan ozod etilmaydi;

x) vaqtinchalik bir martalik ishlarni bajarishdan olingan daromadlar, basharti bunday ishlar vaqtinchalik bir martalik ish bilan ta'minlash markazlari kqmagida amalga oshirayotgan bo'lsa;

Daromadga soliqdan to'liq ozod etiladigan jismoniy shaxslar ham mavjud. Bularga quyidagilar kiradi:

1. Xorijiy davlatlar diplomatiya vakolatxonalarining boshliqlari va a'zolari hamda konsullik muassasalarining mansabdor shaxslari, ularning o'zlari bilan birga yashaydigan oila a'zolari, agar ular O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lmasa - O'zbekistondagi olingan manbalardan. Diplomatik va konsullik xizmati bilan bog'liq bo'lmagan daromadlari ozod etilmaydi.

2. Diplomatik va konsullik vakolatxonalarining xodimlari va ularga o'zlari bilan birga yashaydigan oila a'zolari, agar ular O'zbekiston fuqarosi bo'lmasa yoki O'zbekistonda doimiy yashamasa, O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan olinadigan, diplomatik va konsullik xizmati bilan bokliq bo'lmagan daromadlardan tashqari barcha daromadlari bo'yicha.

3. Xorijiy davlatlar diplomatiya vakolatxonalariga, konsullik muassasalariga xizmat ko'rsatadigan xodimlar tarkibiga kirgan shaxslar, agar ular O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lmasa yoki O'zbekiston Respublikasida doimiy yashamasa -

o'z xizmat yuzasidan oladigan barcha daromadlari bo'yicha.

4. Xorijiy davlatlar diplomatiya vakolatxonalari va konsullik muassasalari xodimlarining uylarida ishlovchilar, agar ular O'zbekiston fuqarosi bo'lmasa yoki O'zbekistonda doimiy yashamasa - o'z xizmati yuzasidan oladigan barcha daromadlar bo'yicha.

5. Hukumatga qarashli bo'lmagan xalqaro tashkilotlarning mansabdor shaxslari - agar ular O'zbekiston fuqarosi bo'lmasa, shu tashkilotlarda olgan daromadlari bo'yicha.

6. Mudofaa, ichki ishlar va favqulotda vaziyatlar vazirliklarning, Milliy xavfsizlik xizmatining harbiy xizmatchilari, ichki ishlar organlari va bojxona organlarining oddiy xizmatchilari va boshliqlari tarkibiga mansub shaxslar, o'quv yoki sinov yig'inlariga chaqirilgan harbiy xizmatga majburlar - xizmatni o'tash munosabati bilan olgan pul ta'minoti, pul mukofotlari va boshqa to'lov summalari bo'yicha.

7. Gastrol kontsert faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi litsenziyasi bo'lgan shaxslar gastrol-kontsert faoliyatida olingan daromadlari bo'yicha.

Daromadga soliqdan qisman, ya'niy har oyda to'rt karrali eng kam ish haqi miqdorida soliqdan ozod etish hollari ham mavjud. Ular quyidagilardir:

1. «O'zbekiston Qahramoni», Sovet Ittifoqi Qahramoni, Mehnat Qahramoni unvonlariga sazovor bo'lgan shaxslar, uchala darajali Shuxrat ordeni bilan taqdirlangan shaxslar, urush nogironlari, yohud 1941-1945 yillardagi urush davrida yoki harbiy xizmatni boshqa majburiyatlarini bajarish chog'ida yaralanish, konto'ziya bo'lish yoki shikastlanish oqibatida yohud frontda bo'lish bilan bog'liq kasallik tufayli nogiron bo'lib qolgan harbiy xizmatchilar jumlasidan bo'lgan boshqa nogironlar, shuningdek pensiya ta'minoti bo'yicha mazkur toifadagi xizmatchilarga tenglashtirilgan boshqa nogironlar,

2. Xizmatni harakatdagi armiya tarkibiga kirgan harbiy qismlar, shtablar va muassasalarida o'tagan harbiy xizmatchilar, sobiq partizanlar jumlasidan bo'lib, fuqarolar urushi va 1941-1945 yillardagi urush, sobiq SSSR ni himoya qilish bo'yicha boshqa jangovor operatsiyalarning qatnashchilari, 1941-1945 yillardagi urush davri mehnat frontining faxriylari va kontsentratsion lagerlarning sobiq yosh tuto'inlari.

3. Leningrad qamali paytida 1941 yil 8 sentyabrdan 1942 yil 27 yanvargacha bo'lgan davrda Leningrad shahrida ishlagan fuqorolar.

4. Ichki ishlar organlarining boshliqlari va oddiy xizmatchilari jumlasidan

bo'lib, xizmat vazifalarini bajarish chog'ida yaralanish kontuziya bo'lish va shikastlanish oqibatida nogiron bo'lib qolganlar.

5. Bolalikdan nogiron bo'lib qolganlar, shuningdek 1 va 2 guruh nogironlari.

6. Qahramon onalar, 10 va undan ortiq bolasi bo'lgan ayollar.

7. Sobiq SSSRni himoya qilish yoxud harbiy xizmatning boshqa majburiyatlarini bajarish chog'ida yaralanish kontuziya bo'lish yohud shikastlanish oqibatida yoki frontda bo'lish bilan bog'liq bo'lgan kassalik tufayli halok bo'lgan harbiy xizmatchilarning ota-onalari va rafiqalari.

8. Xizmatni Afg'onistonda va jangavor harakatlar olib borilgan boshqa mamlakatlarda vaqtincha bo'lgan qo'shnlarning cheklangan kontingenti tarkibida o'tgan harbiy xizmatchilar hamda o'quv va sinov yig'inlariga chaqirilgan harbiy xizmatga majburlar.

9. Chernobil AESdagi falokat oqibatida jabr ko'rgan shaxslar.

10. Ikki va undan ortiq 16 yoshga to'lmagan bolalari bor yolg'iz onalar.

11. Ikki va undan ortiq bolasi bor va boquvchisini yo'qotganlik uchun pensiya olmaydigan beva ayollar va beva erkaklar.

12. Bolaligidan nogiron bo'lgan va doimiy parvarishni talab qiladigan farzandi bilan birga yashab uni tarbiyalayotgan ota - onasidan biri.

13. Korxonalar, muassasalar tashkilotlar va o'quv yurtlari tomonidan qishloq xo'jalik ishlariga yuborilgan fuqarolar - ushbu ishlarni bajarganlik uchun olgan daromadlari bo'yicha to'rt karrali minmal ish haqi miqdorida har oyda imtiyozga egadirlar.

Jismoniy shaxslarning imtiyozlariga bo'lgan xuquqi ular hisobot yili uchun tegishli hujjatlarni taqdim etganda vujudga keladi.

To'rt karrali imtiyoz qishloq xo'jaligiga jalb qilingandan tashqari, jismoniy shaxslarning olgan dividend va foiz daromadlari va ijara daromadlariga ham tegishli bo'ladi.

Agar imtiyoz oluvchining asosiy ish joyi bo'lsa, imtiyoz shu erda beriladi, asosiy ish joyi bo'lmasa soliq idorasi tomonidan deklaratsiya asosida yillik daromadga qarab beriladi. Imtiyozlar olish uchun jismoniy shaxslar tegishli hujjatlarga ega bo'lishi shart.

4. Chet ellik jismoniy shaxslarni soliqqa tortishning xususiyatlari.

Chet ellik jismoniy shaxs rezidentlar O'zbekiston Respublikasi fuqarolari singari soliqqa tortiladi.

Chet el jismoniy shaxslari O'zbekiston Respublikasida soliqqa tortilayotganda O'zbekiston soliq qonunchiligi bo'yicha biroq, O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida belgilangan xususiyatlarini e'tiborga olib soliqqa tortiladi.

Chet ellik jismoniy shaxslar norezidentlar to'lov amalga oshgan joydan qat'iy nazar faqat O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan olgan daromadlaridan soliqqa tortiladilar.

Soliqqa tortish maqsadida chet ellik jismoniy shaxslar - norezidentlar ikki guruhga bo'linadi: doimiy muassasa orqali faoliyat ko'rsatayotgan va doimiy muassasa bilan aloqasi bo'lmagan norezidentlar.

Soliqqa tortish maqsadida doimiy muassasa tushunchasiga O'zbekiston Respublikasida daromad topish uchun har qanday yuridik shaxslar orqali, shu jumladan O'zbekiston Respublikasida vakolatlik funksiyasini bajaruvchi orqali faoliyat ko'rsatayotgan jismoniy shaxslar tushuniladi. O'zbekiston Respublikasida doimiy muassasa orqali faoliyat ko'rsatayotgan jismoniy shaxs, norezident doimiy muassasa bilan bog'liq bo'lgan O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan jismoniy shaxs daromadiga soliq to'lovchi bo'lib hisoblanadi va bunda ular O'zbekiston soliq qonunchiligi bo'yicha chegirmalar olish huquqiga ega bo'ladilar

Doimiy muassasa bilan bog'liq bo'lmagan jismoniy shaxs - norezident daromadi O'zbekiston Respublikasida olgan daromadidan hech qanday chegirmalarsiz yuqorida ko'rsatilgan stavkalarida soliqqa tortiladi.

Chet ellik jismoniy shaxslardan soliqlar va yig'implar undirish tegishli chet el davlatida O'zbekiston Respublikasining jismonii shaxslariga nisbatan ham xuddi shunday chora-tadbirlar ko'rilgan hollarda o'zaro kelishuv asosida to'xtalishi yoki cheklanishi mumkin

Chet ellik jismoniy shaxslar bilan bitimlar tuzish chog'ida bunday bitimlarning shartlariga O'zbekiston Respublikasida faoliyatini amalga oshiradigan soliq to'lovchilari hamda boshqa shaxslar chet ellik jismoniy shaxslarning soliqlari va yig'implarni to'lash bo'yicha xarajatlarini o'z zimmasiga olishni nazarda tutadigan soliq haqidagi izohlarning kiritilishiga ruxsat berilmaydi

5. Jismoniy shaxslarning daromadga solig'ini hisoblash, hisobotlar, hisob-kitoblar va deklaratsiyalar taqdim etish tartibi.

Jismoniy shaxslarning asosiy ish joyida olgan mehnat xaqi daromadlaridan soliqni to'liq to'g'ri hisoblash javobgarligi yuridik shaxslar buxgalteriyasiga yuklatilgan.

Jismoniy shaxslarning asosiy ish joyidan olingan mehnat haqi va boshqa to'lovlari kalendar yilining boshidan boshlab har oyda soliqqa tortiladigan jami daromaddan qisib boruvchi yakun bilan hisoblanadi. Yuridik shaxslar tomonidan hamma xodimlar uchun hisoblangan ish haqi va boshqa daromadlardan qaydnoma bo'yicha soliq ushlanadi. Ushlangan soliq summasi ish xaqi uchun chek bilan bankka murojaat etganda to'lov topshirig'i bilan to'lab boriladi.

Agar oy ichida vaqtincha ishlovchilarga fuqaro huquqiy shartnomalari bo'yicha mehnat haqlari to'langan bo'lsa kelgusi oyning 5-sanasigacha ushlangan soliqlarni korxonada davlat byudjetiga o'tkazib borishlari shart.

Mehnat xaqi bo'yicha soliq hisoblashga misollar keltiramiz. 1-misol. Fuqaro Yaxshiev O. ga 2004 yil yanvar-fevral oylarida jami bo'lib 75000 so'm ish haqi hisoblandi (37500 + 37500). Shu davrda minimal ish xaqining yakuniy summasi 10880 so'mni (5440 + 5440) tashkil etgan. Shundan 5 karrali oyiga, ya'ni 13 foizli soliq stavkasiga to'g'ri keladigan 27200 so'mni tashkil etadi. 10300 so'mdan 21 foz stavkada soliq hisoblanadi. Yanvar oyi uchun fuqaroga 5699 so'm soliq hisoblangan.

Yanvar-fevral oylari uchun soliq summasini hisoblaymiz:

$$7072 + (75000 - 54400) \times 21 = 11398 \text{ so'm}$$

Fevral oyi uchun hisoblangan soliq summasi 5699 so'mni tashkil etadi (11398 — 5699)

Agar fuqaroning yil ichida asosiy ish joyi (o'qish) o'zgarsa, u yangi ish joyning buxgalteriyasiga avvalgi ish joyidan yil boshiga ishdan ketgunga qadar davrga olingan daromadlar va ushlangan soliq summasi to'g'risidagi ma'lumotnoma topshiradi.

Fuqaroning yangi ish joyi (xizmat, o'qish)da soliqni hisoblash kalendar yil boshidan avvalgi ish joyi va yangi ish joyi (xizmat o'qish)da olingan jami daromaddan amalga oshiriladi. Bu erda tegishli imtiyozlar bo'lsa chiqariladi.

Agar fuqaro ilgari ish joyidan ma'lumotnoma keltirmagan taqdirda soliq maksimal stavkasi bo'yicha ushlanib turiladi. Ma'lumotnoma taqdim etilishi bilan soliq qayta hisoblanib chiqiladi.

Agar xodimning mehnat majburiyatlari bo'yicha avvalgi ish joyidan mukofot va boshqa daromadlar u ishdan bo'shatilgandan so'ng to'lansa, bu mukofot va boshqa daromadlar to'lanayotgan davrda umumiy qoida bo'yicha imtiyozlarsiz soliqqa tortiladi. Bu fuqarolarga to'langan daromadlarning umumiy summasi va ulardan ushlangan soliq summasi to'g'risidagi korxonalar, tashkilotlar va muassasalar bir oyda ichida o'zlari joylashgan joydagi soliq idoralariga xabar berishlari zarur.

Asosiy ish joyidan tashqarida olingan mehnat haqi va boshqa daromadlardan soliq hisoblash daromadlar to'langan manbada har oyda kalendar yilining boshidan oshib boruvchi yakun bo'yicha imtiyozlarsiz hisoblanadi.

Agar asosiy ish joyidan tashqarida mehnat haqidan daromad oluvchi fuqaro o'zining daromadidan maksimal stavkada soliq ushlash xaqida shu erda ariza bersa, daromad to'lovchi korxonalar soliq to'lovchining arizasiga binoan soliq hisoblashlari kerak.

Jismoniy shaxslarning asosiy ish joyidan tashqarida olgan daromadlaridan soliq ushlash ularning olgan jami daromadlari va ushlangan soliq summasi to'g'risidagi deklaratsiyaga qarab soliq idoralari tomonidan soliq qayta hisoblab chiqiladi.

Asosiy bo'lmagan ish joyidan (O'zbekistondagi, shuningdek, uning tashqaridagi manbalardan) daromad olgan rezident - jismoniy shaxs doimiy joyidagi soliq organiga hisobot yilidan keyingi yilning 1 apreldan kechiktirmay jami yillik daromad haqida deklaratsiya taqdim etadilar.

Chet ellik jismoniy shaxs O'zbekiston Respublikasiga kelgan kundan e'tiboran bir oy mobaynida mqljaldagi daromadlar haqida deklaratsiya topshiradilar. Ularning faoliyati kalendar yili mobaynida to'xtagan va u O'zbekistondan chiqib ketadigan bo'lsa, amalda olingan daromadlar xaqida jqnab ketishdan kamida bir oy oldin deklaratsiya taqdim etilishi kerak.

Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxs olgan daromadlar va qilingan xarajatlar to'g'risidagi deklaratsiyani belgilangan tartibda quyidagi muddatlarda taqdim etadi:

Shunday daromadlar paydo bo'lgan kundan e'tiboran birinchi oy o'tgandan keyin 5 kun ichida (dastlabki) deklaratsiya;

Hisobot yili tugashi bilan keyingi yilning 15 yanvarigacha (oxirgi), yakuniy deklaratsiya taqdim etadilar.

Jismoniy shaxsning tadbirkorlik faoliyati to'xtatilgan taqdirda, soliq organi soliq to'lovchidan kamroq bo'lgan davr uchun hisobotlar, soliq hisobi hamda daromadlar to'g'risidagi deklaratsiyani taqdim etishni yozma xabarnoma topshirish yo'li bilan talab qilish mumkin bo'lib, xabarnomada buning sababi va hisobotlari, soliq hisobi hamda jami yillik daromad va qilingan chegirmalar to'g'risidagi deklaratsiya qachon va qaysi davr uchun topshirilishi ko'rsatilgan bo'ladi.

Jismoniy shaxsning tadbirkorlik faoliyatini to'xtatish haqida belgilangan tartibda qaror qabul qilingan taqdirda soliq to'lovchi besh kun muddatda bu haqda soliq organiga yozma ravishda xabardor qiladi.

Jismoniy shaxsning tadbirkorlik faoliyatini to'xtatish haqida qaror qabul qilingandan so'ng soliq to'lovchi qn besh kun ichida soliq organiga hisobotlar, soliq bo'yicha hisoblar hamda daromadlar haqidagi deklaratsiyani taqdim etishi shart.

Yuqoridagi hujjatlar qonunlarda belgilangan shaklda va tartibda taqdim etiladi.

Jismoniy shaxslarning daromadiga soliqni to'lov manbaida ushlab qolishni quyidagi yuridik shaxslar amalga oshirishi shart:

1. Ishlaydigan jismoniy shaxslarga mehnat shartnomalari va fuqorolik - xuquqiy shartnomalar bo'yicha to'lovlarni amalga oshiruvchi, korxonalar, tashkilotlar va muassasalar.

2. Nodavlat pensiyalarini to'lovchilar;

3. Jismoniy shaxslarga dividendlar va foizlar to'lovchilar, banklar, aktsiyadorlik va xissadorlik jamiyatlari.

4. Norizidentlarga, doimiy muassasa bilan bog'liq bo'lmaganlarga to'lovlarni amalga oshiruvchilar.

Jismoniy shaxslarning daromadiga soliqni ushlab qolish va byudjetga o'z vaqtida o'tkazish uchun daromad to'lovchi yuridik shaxs javobgardir. Soliq summasi ushlab qolinganda daromad to'lovchi yuridik shaxs ushlab qolinmagan soliq summasini hamda u bilan bog'liq jarima va penyalarni byudjetga to'lashi shart.

Manbaida ushlab qolingani soliq quyidagi muddatlarda byudjetga to'lanadi:

1. Daromad to'lovchi yuridik shaxslar tomonidan ushlab qolingani soliq summasi shu maqsadda pul mablag'lari olish uchun bankka hujjatlar taqdim etish bilan bir vaqtda byudjetga o'tkaziladi.

2. To'lovni natura holda yoki mahsulotni realizatsiya qilishdan, ishlar bajarish yoxud xizmat ko'rsatishdan tushgan tushumdan to'lovchi yuridik shaxslar tomonidan, ushlab qolingani soliq summasi to'lov amalga oshirilgan, oy tugagandan keyin besh kun ichida byudjetga o'tkaziladi.

Yuridik shaxslar jismoniy shaxsning talabiga ko'ra unga uning daromadi summasi va turi, ushlab qolingani soliq summasi ko'rsatilgan ma'lumotnoma yozib beradilar.

Asosiy bo'lmagan ish joyidan olingan daromadlar to'g'risida jismoniy shaxslarning ro'yxat raqami, familiyasi, ismi va otasining ismi, doimiy yashash manzili, hisobot yilida topgan daromadning umumiy summasi ko'rsatilgan ma'lumotnomasi moliya yili tugagandan so'ng 30 kun ichida soliq idorasiga taqdim etish shart.

Rezident jismoniy shaxslar jami yillik daromad xaqidagi deklaratsiya ma'lumotlari bo'yicha qayta hisoblab chiqarilgan daromad solig'ini hisobot yilidan keyingi yilning 1 iyunidan kechiktirmay daromad solig'i yil mobaynida qayta hisoblanganda esa, deklaratsiya soliq idorasiga taqdim etilgan kundan e'tiboran bir oy ichida to'lanadi.

Qat'iy stavka bilan soliq to'lovchi tadbirkorlar uchun soliq stavkalarini O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi belgilaydi va faoliyat boshlanmasdan oldin soliq summasini to'lab qo'ygan bo'lishlari shart. Aks holda ularga faoliyat yuritish uchun ruxsatnoma berilmaydi.

6. Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslarning qat'iy belgilangan solig'ini hisoblash va to'lash tartibi.

Belgilangan soliqni joriy etilishi soliq to'lovchilar va soliq ob'ekti. Belgilangan soliq yuridik shaxs bo'masdan tadbirkorlik bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslar uchun belgilangan daromad miqdoriga (soliq to'lovchining olishi mumkin bo'lgan yalpi daromadiga) qarab jismoniy ko'rsatkichlar birligiga qarab hisoblanadi.

Bu soliq umumdavlat soliqlari, shuningdek, mahalliy davlat xokimiyati organlari tomonidan kiritiladigan mahalliy soliqlar va yig'imlar o'rniga to'lanadi. Jismoniy shaxs tadbirkor mol-mulki va eri bo'lsa ularning soliqlarini to'layveradi. Ammo belgilangan soliq to'lovchilar uchun quyidagilarni to'lash tartibi saqlanib qolinadi:

- jismoniy shaxslarning tadbirkorlik maqsadida tovarlarni chetdan olib kirgandagi yagona bojxona to'lovi,
- davlat boji,
- savdo xuquqi yig'imi, shu jumladan alohida tovarlar sotish huquqi uchun litsenziya yigami.
- davlat maqsadli fondlariga ajratmalar,
- litsenziya yig'imi
- tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslarni ro'yxatdan o'tkazish yig'imi.

Belgilangan soliq to'lovchilariga soliqqa tortishning boshqa tizimini tanlashga huquq berilmagan.

Belgilangan soliq to'lovchilari quyidagi sferalarda tadbirkorlik faoliyat ko'rsatuvchi jismoniy shaxslar hisoblanadi:

- sartaroshlik xizmatlari, shu jumladan manikyur, pedikyur, kosmetik xizmatlar bilan;
- turg'un savdo shaxobchalarida chakana savdo bilan shug'ullanish va donabay mahsulotlar (somsa, kabob va.b) bo'yicha umumiy ovqatlanish;
- o'yin avtomatlari shu jumladan, yutuqli qyinlar;
- maishiy xizmatlar;
- o'z mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotish, shu jumladan milliy shirinliklar va non bulka mahsulotlarini tayyorlash va sotish;
- avtomobil transportida yo'lovchi va yuklarni tashish xizmatlari;
- boshqa faoliyat turlari, ijara bilan birga.

Belgilangan soliq ob'ekti bo'lib daromad olish bilan bog'liq bo'lgan aniq faoliyat turini ko'rsatuvchi jismoniy ko'rsatkichlar hisoblanadi.

Bularga: qo'yilgan buyumlar soni, o'tkazish o'rinlari soni, umumiy

foydalandigan maydon ijaraga olinganini qo'shib kiradi.

Chakana savdodan turg'un shaxobchalar orqali bo'lsa soliqqa tortish ob'ekti bo'lib egallagan maydon hisoblanadi.

Belgilangan qat'iy soliqni stavkasi, uni hisoblash va to'lash tartibi. Belgilangan soliqning bazaviy stavkasi, jismoniy ko'rsatkichlar, hamda o'zgartiriladigan koeffitsientlarning O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi. (Vazirlar Mahkamasining 455-son qarorining 9-10 son ilovalari).

Belgilangan soliqning aniq stavkasi miqdorini Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahri xokimliklari tomonidan belgilanadi. Bunda savdo tashkilotining joylashgan joyi e'tiborga olinadi.

Belgilangan soliq miqdori jismoniy ko'rsatkichlar (jihozlangan o'rin, egallangan maydon miqdori) va bazaviy stavkalarga qarab aniqlanadi.

Belgilangan soliq summasi quyidagi shakl bilan hisoblanadi:

$$\text{Belgilangan soliq summasi} = \mathbf{JkxS.}$$

Bu erda:

Jk - jismoniy ko'rsatkichlar;

S - belgilangan soliqning mahalliy hokimiyatlar tomonidan belgilangan aniq stavkasi.

Toshkent shahrida bir oy uchun soliq hisobini (shartli ravishda tuzamiz). Jismoniy shaxs tadbirkor oziq - ovqat sotish bilan shug'ullanadi, turg'un savdo shaxobchalari orqali. Egallagan maydon 20 kv. metr. Toshkent shahri xokimi tomonidan aniq belgilangan soliq stavkasi 10 kv. metrga etti minimal ish xdq miqdorida: 10 kv. metrdan ortiq qismiga 0,7 minimal ish xaqi miqdorida.

1. Egallagan maydon 20 kv. metr

2. Minimal ish haqi 4535 so'm

3. 10 kv. metr uchun belgilangan soliq summasi (4535 x 7 min. ish haqi)

31745 so'm

4. har bir qo'shimcha kv. metr uchun (4535 x 10 x 0,7) 31745 so'm

5. Umumiy maydon uchun hisoblangan soliq summasi 63490 so'm

Belgilangan soliq summasi jismoniy shaxslar tomonidan hisobot oyidan avval, har oyda soliq idorasining yozib bergan to'lov xabarnomasi asosida to'lab boriladi.

Bu soliq summasi mahalliy byudjetga tushadi.

Tadbirkorlik faoliyatini yangi boshlayotgan jismoniy shaxslar faoliyat boshlanishidan oldin belgilangan soliq hisobini tuzadilar va soliq idoralarning xabarnomalari asosida to'laydilar

Yuridik shaxs maqomini olmasdan tadbirkorlik bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslarga Soliq Kodeksida belgilangan jami daromad va undan chegirmalar tartibi joriy etilmaydi.

Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishni xoxlagan jismoniy shaxslar, yuqorida ko'rsatilgan faoliyatlar bo'yicha soliq idoralarida hisobga o'tishi, ro'yxatdan o'tishi zarur. Buning uchun ular soliq idorasiga ariza bilan murojat etadilar. Soliq idorasi uni shu kuni ro'yxatdan o'tkazishi shart. Hozirgi kunlarda arizadan tashqari, tovalarki kelib chiqish joyini ko'rsatuvchi xujjatlar (bojxona yuk deklaratsiyasi va import soliqlarini to'laganligi to'g'risida hujjatlar, ulgurji savdo tashkilotlaridan tovarlar sotib olganligi to'g'risida hujjatlar) taqdim etiladi. Shular asosida tadbirkorlar daromadlar va tovar operatsiyalari hisobini yuritish reestrlarini tuzadilar, ya'ni kitob va kassa daftarlari bo'lishi shart.

Yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan chakana savdoni ro'yxatdan o'tkazish va bozorlar orqali amalga oshirish tartibi. Yuridik shaxs bo'lmasdan yakka tadbirkorlik tomonidan chakana savdoni amalga oshirish. Yakka tartibda faoliyat ko'rsatuvchi tadbirkorlar chakana savdoni amalga oshirish xuquqiga ruxsat guvohnomasini olgan taqdirda shug'ullanishi mumkin. Ruxsat guvohnomasi olishi uchun tadbirkorlar turg'un savdo shaxobchasi joylashgan joydagi tuman (shahar) hokimligiga quyidagi hujjatlarni taqdim etishlari zarur:

1. Tadbirkor chakana sotishni mo'ljallayotgan tovarlar guruhlari ko'rsatilgan ariza;
2. Jismoniy shaxsning yakka tadbirkor sifatida davlat ro'yxatidan o'tkazilganligi to'g'risida guvohnoma nusxasi;
3. Tadbirkorda chakana savdo faoliyatini amalga oshirish uchun moddiy texnika bazaning mavjudligining tasdiqlovchi hujjatlar nusxalari;
4. Nazorat kassa mashinasi oldindan ro'yxatdan o'tkazilganlik to'g'risida soliq idorasining ma'lumotnomasi;
5. Chakana savdoni amalga oshirish huquqi uchun mahalliy yig'im to'langanligini tasdiqlovchi bank hujjatining nusxasi.

Ruxsat guvohnomasi tadbirkor tomonidan chakana savdoni amalga oshirish tartibi, savdo qoidalari, yakka tadbirkorlikni soliqqa tortish tartibi to'g'risidagi qonun hujjatlari, keltirilayotgan tovarlarni bojxonada rasmiylashtirish tartibi, shuningdek qonun hujjatlarini buzganlik uchun javobgarlik choralari bilan tanishligi yozma ravishda tasdiqlangandan keyin beriladi.

Ruxsat guvohnomasida ushbu guvohnoma bilan chakana savdo qilishga ruxsat berilgan tovarlar turkumlari majburiy tartibda ko'rsatilishi kerak Guvohnoma arizada ko'rsatilgan muddatga lekin bir yildan ortiq bo'lmagan davrga beriladi.

Savdo qoidalari buzilsa soliq idorasining taqdimnomasiga binoan guvohnoma olib qo'yiladi.

Savdo aylanmasi bir hafta ichida mavjud bo'lmasa, naqd pulni inkassatsiya qilish qoidalari buzilsa, DSI taqdimnomasiga binoan guvohnoma olib qo'yiladi.

Chakana savdoni turg'un savdo tarmoqlari orqali sotishda tovarlarni savdo shaxobchalaridan tashqarida, shu jumladan dqkonchalar orqali sotishga yo'l qo'yilmaydi.

Chakana savdoni amalga oshiruvchi tadbirkor:

1. Tovarlarini sotib olganligini tasdiqlovchi xujjatlarga;
2. Sotilayotgan tovarlarni muvofiqlik sertifikatiga ega bo'lishi shart;
3. Tovarlar vitrinalarga qo'yilgan bo'lishi, kelib chiqqan mamlakati, ishlab chiqaruvchisi va narxi narxnomalarda ko'rsatilgan bo'lishi shart.

Yakka tadbirkorlar tomonidan chakana savdoni ro'yxatdan o'tkazish va buyum bozorlarida amalga oshirish tartibi. Yuridik shaxs bo'lmasdan yakka tadbirkorlik bilan shug'ullanuvchilar buyum bozordlarida chakana savdoni faqat quyidagi holatlarda amalga oshirish huquqiga egadirlar.

- o'zlari keltirgan import tovarlar,
- o'zlari tayyorlagan tovarlar,
- boshqa tadbirkorlardan sotib olingan tovarlar.

Buyum bozorida chakana savdoni amalga oshirmoqchi bo'lgan tadbirkor ruxsat guvohnomasi olish uchun buyum bozori joylashgan tuman (shahar) hokimligiga quyidagilarni taqdim etadi:

1. Chakana savdoda sotishni mqljallayotgan tovarlar guruhi ko'rsatilgan ariza.
2. Tadbirkorning jismoniy shaxs sifatida davlat ro'yxatidan o'tganligi to'g'risidagi guvohnoma nusxasi.
3. Buyum bozori ma'muriyatidan tadbirkorga savdo joyi berilganligi to'g'risidagi ma'lumotnoma,
4. Chakana savdo huquqiga mahalliy yig'im to'langanligini tasdiqlovchi bank hujjati nusxasi.

Ruxsat guvohnomasi tadbirkor tomonidan chakana savdoni amalga oshirish tartibi, savdo qoidalari, tadbirkorlikni soliqqa tortish tartibi to'g'risidagi qonun

hujjatlari, keltirilgan tovarlarni bojxonada rasmiylashtirish tartibi, qonun xujjatlarini buzganlik uchun javobgarlik choralari bilan tanishligi yozma ravishda tasdiqlangandan so'ng beriladi. Guvohnomada sotishga ruxsat berilgan tovarlar guruxlari majburiy tartibda ko'rsatiladi.

Ruxsat guvohnomasi arizada ko'rsatilgan muddatga, lekin uch oydan ortiq bo'lmagan davrga beriladi. Buyum bozorlarida tovarlarni chakana sotish tadbirkorlar tomonidan nazorat kassa mashinalar qo'llamasdan daromadlar hisobini majburiy ravishda yuritgan holda amalga oshirilishi mumkin. Buyum bozorlarida chakana savdoni amalga oshiruvchi tadbirkorlarni soliqqa tortish amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. Kimlar jismoniy shaxslar daromadiga solig'ini to'lovchilar bo'ladi?
2. Soliq ob'ekti va jami daromadga nimalar kiradi?
3. Jismoniy shaxslar daromadlariga qanday soliq stavkalari mavjud?
4. Jismoniy shaxslar daromadiga soliqdan qanday imtiyozlar bor?
5. Kimlar daromadga soliqdan to'liq ozod etiladi va kimlarga 4 karrali minimal ish haqida imtiyoz beriladi?
6. Chet ellik jismoniy shaxslarni soliqqa tortishning qanday xususiyatlari bor?
7. Jismoniy shaxslar daromadiga soliq kimlar tomonidan va nimalar asosida hisoblanadi?
8. Jismoniy shaxslarning daromadiga soliqni to'lov manbaida kimlar ushlab qoladilar?
9. Jismoniy shaxslar daromadiga soliqni to'lash muddatlari qanday?
10. Qat'iy stavkada soliq to'lovchi jismoniy shaxslarga kimlar kiradi?
11. Qat'iy stavkadagi soliq qanday hisoblanadi?
12. Turg'un savdo shaxobchalarida savdo qiluvchilarni ro'yxatga olish tartibi qanday?
13. Buyum bozorlarida savdo qiluvchi tadbirkorlarni ro'yxatga olishda qanday hujjatlar talab etiladi.

14-mavzu: Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish solig'i (4 soat)

Mavzu bo'yicha qo'yilayotgan muammolar:

Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish solig'i ob'ektini belgilashda soliqqa tortiladigan bazaga kiritiladigan mulklarni qayta baholash uslubiyatini ishlab chiqish;

soliq bo'yicha belgilangan soliq stavkasini mulkchilik shakllariga nisbatan tabaqalashtirish;

Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish solig'ining to'lash muddatlarini qayta ko'rib chiqish va ularni maqbullashtirish.

Tayanch so'z va iboralar

infratuzilma ob'ektlar, infratuzilmani rivojlantirish solig'i, soliq ob'ekti, soliq to'lovchilar, soliq stavkasi, soliq bo'yicha imtiyozlar

Foydalanilgan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar: 3,4,6,9,11,12,15,21

Qo'shimcha adabiyotlar: 27,28,30,33

1. Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish solig'ining iqtisodiy mohiyati.

Korxonalar ixtiyoridagi ijtimoiy soha ob'ektlarini bosqichma-bosqich davlat tasarrufiga o'tkazish. Bu soliqni to'lovchilari bo'lib tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslar, shu jumladan, chet el investitsiyasi bilan tuzilganlar hisoblanadi.

Soliq to'lovchilar tarkibiga tadbirkorlik bilan shug'ullanmaydigan notijorat tashkilotlari, yagona soliq to'lovchilar, yagona er solig'i to'lovchilari, savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari hamda hukumat qarori bilan hamma soliqlardan ozod bo'lganlar kirmaydi

Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish solig'i ob'ekti bo'lib hamma soliqlarni to'lab bo'lgandan so'ng korxonada qolgan sof foyda hisoblanadi.

U foyda korxonaning moliyaviy yakuni hisobotiga soliqqa tortilgunga qadar foydadan (170 satr) chegirib tashlab aniqlanadi.

Shu sof foydadan 2003 yildan boshlab sakkiz foiz miqdorida soliq hisoblanib kelinmoqda.

Agar korxonada moliyaviy hisobotning 170 satrida zarar ko'rgan bo'lsa, korxonada bu soliqdan ozod bo'ladi.

Har chorak ichidagi oylarda korxonalar joriy to'lov to'laydilar. Bu to'lov summasini aniqlash uchun avvalgi chorakdagi haqiqiy hisoblangan summadan kelib chiqib to'lanadi. Joriy to'lovlar har oyning 25 sanasidan kechiktirmay choraklik soliq summasining uchdan bir qismi miqdorida to'lab boriladi.

Soliq hisobi soliq idoralariga choraklik va yillik moliyaviy hisobotlar topshirilgan kundan kechiktirmay topshiriladi. Soliq hisobi haqiqiy axvoldan kelib chiqib to'zilib natija aniqlanadi.

O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksiga, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1997 yil 26 sentyabrdagi "Idoralarga qarashli ijtimoiy soha ob'ektlarini joylardagi davlat hokimiyati organlari balansiga bosqichma-bosqich o'tkazish to'g'risida" 453-son va 2001 yil 31 dekabrdagi "Asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar prognozi va 2002 yilgi O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjetining parametrlari to'g'risida" 490-son qarorlariga muvofiq ishlab chiqilgan va infratuzilmani rivojlantirish uchun soliqni hisoblab chiqarish hamda byudjetga to'lash mexanizmini belgilaydi.

Yo'riqnoma soliq solishning alohida tartibi belgilangan yuridik shaxslarning ayrim toifalariga tatbiq etilmaydi.

Bunda, agar soliq solishning alohida tartibi belgilangan yuridik shaxslar asosiy faoliyat turi bilan bir qatorda faoliyatning boshqa turlari bilan shug'ullansalar, ular ushbu faoliyat bo'yicha alohida hisob yuritishlari va byudjetga infratuzilmani rivojlantirish uchun soliqni to'lashlari lozim.

Faoliyatning asosiy turi bo'yicha yalpi daromad solig'ini to'lovchi savdo va umumiy ovqatlanish korxonalariga, gramm-plastinkalar, audio va videokassetalar, lazerli disklarni ishlab chiqish, ishlab chiqarish, yozish, ko'paytirish va sotish faoliyatini amalga oshiruvchi korxonalarga;

yagona er solig'ini to'lovchi qishloq xo'jalik tovar ishlab chiqaruvchilariga;

qat'iy soliq to'lash belgilangan tadbirkorlik faoliyatining turlarinigina amalga oshiruvchi yuridik shaxslarga.

2. Soliq to'lovchilari, ob'ekti va soliq bo'yicha berilgan imtiyozlar.

Yuridik shaxslar, shu jumladan O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan va tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiruvchi xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi yuridik shaxslar infratuzilmani rivojlantirish solig'ini to'lovchi hisoblanadilar.

Barcha soliqlar, yig'imlar va majburiy to'lovlar to'langanidan keyin korxonalar tasarrufida qoladigan foyda (daromad) - sof foyda (daromad) (2-son "Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot" shaklining 170-satri - 180-satri) infratuzilmani rivojlantirish uchun soliqni hisoblab chiqarish chog'ida soliq solish ob'ekti hisoblanadi. Byudjetga to'lanadigan soliq summasi yuqorida ko'rsatilgan hisobot shaklining 190-satrida aks ettiriladi.

Infratuzilmani rivojlantirish solig'ining eng yuqori stavkasi soliq solish ob'ektining 8 foizi miqdorida belgilangan.

o'z mablag'lari hisobiga ijtimoiy infratuzilma ob'ektlarini (sog'liqni saqlash, bolalarning maktabgacha ta'lim-tarbiya muassasalari va umumiy ta'lim maktablarini) tutib turmaydigan barcha korxonalar uchun soliq stavkasi Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar davlat hokimiyati organlari tomonidan belgilanadi.

Ijtimoiy infratuzilma ob'ektlarini byudjet mablag'lari hisobiga moliyalashga bosqichma-bosqich o'tishni amalga oshirayotgan korxonalar uchun, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1997 yil 26 sentyabrdagi "Idoralarga qarashli ijtimoiy soha ob'ektlarini joylardagi davlat hokimiyati organlari balansiga bosqichma-bosqich o'tkazish to'g'risida" 453-son qarorining 1-3-son ilovalariga ko'ra, infratuzilmani rivojlantirish solig'i quyidagi tartibda to'lanadi:

- byudjet mablag'lari hisobiga moliyalashning hissasi xarajatlarning umumiy miqdoridagi foizlarda 100 foizni tashkil etgan taqdirda, ya'ni davlat hokimiyati organlari balansiga topshirilayotgan ob'ektlar butunlay byudjet mablag'lari hisobiga moliyalanadigan bo'lsa, infratuzilmani rivojlantirish solig'i stavkasi bunday korxonalar uchun mazkur mintaqa uchun belgilangan stavka miqdorida belgilanadi;
- davlat mablag'lari hisobiga moliyalashning hissasi xarajatlarning umumiy miqdoridagi foizlarda 100 foizdan kamni tashkil etgan taqdirda, ya'ni xarajatlarning bir qismi korxonalarining o'z mablag'lari hisobiga moliyalansa, to'lovchilar uchun topshiriladigan ijtimoiy ob'ektlarni ulushbay moliyalash miqdoriga bog'liq holda tabaqalashtirilgan stavkalar belgilanadi.

Tabaqalashtirilgan stavkalarni belgilash uchun quyidagilarni belgilab olish lozim:

a) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1997 yil 26 sentyabrdagi "Idoralarga qarashli ijtimoiy soha ob'ektlarini joylardagi davlat hokimiyati organlari balansiga bosqichma-bosqich o'tkazish to'g'risida" 453-son qarorining 1-3-son ilovalariga binoan, byudjetdan moliyalashning hissasidan kelib chiqib, topshirilayotgan ijtimoiy infratuzilma ob'ektlarini o'z mablag'lari hisobiga tutib turish xarajatlari summasini;

b) o'z mablag'lari hisobiga ijtimoiy soha ob'ektlarini tutib turish xarajatlarini amalga oshiruvchi korxonalar uchun soliq solish bazasini, u quyidagi formulaga ko'ra belgilanadi:

$$\mathbf{Sf+Xis+S,}$$

bu erda:

Sf - barcha soliqlar to'langanidan keyin korxonalar tasarrufida qoladigan foyda (sof foyda);

Xis - o'z mablag'lari hisobiga ijtimoiy sohani tutib turish xarajatlari;

S - daromad (foyda) solig'ining hisob-kitob qilingan summasi, u daromad (foyda) solig'ining belgilangan stavkasidan va o'z mablag'lari hisobiga ijtimoiy soha ob'ektlarini tutib turish xarajatlari summasidan kelib chiqib hisoblanadi ($Xis \times$ daromad (foyda) solig'i stavkasi: 100);

v) mazkur bandning "b" kichik bandiga muvofiq hisob-kitob qilingan soliq solish bazasidan kelib chiqib mazkur mintaqa uchun belgilangan stavka bo'yicha infratuzilmani rivojlantirish solig'i summasini.

Agar xarajatlar summasi (mazkur bandning "a" kichik bandi) infratuzilmani rivojlantirish solig'i summasidan (mazkur bandning "v" kichik bandi) oshib ketsa, korxonalar infratuzilmani rivojlantirish solig'ini to'lamaydi.

Agar xarajatlar summasi (mazkur bandning "a" kichik bandi) infratuzilmani rivojlantirish solig'i summasidan (mazkur bandning "v" kichik bandi) kam bo'lsa, korxonalar infratuzilmani rivojlantirish solig'ini eng yuqori stavka bo'yicha hisoblangan infratuzilmani rivojlantirish solig'ining summasi bilan ijtimoiy soha ob'ektlarini tutib turish xarajatlari o'rtasidagi farq sifatida belgilaydi.

3. Soliqni hisoblash usullari va byudjetga to'lash tartibi.

Chorak davomida barcha to'lovchilar infratuzilmani rivojlantirish solig'ining byudjetga joriy to'lovlarini amalga oshiradilar. Joriy to'lovlarni hisoblash va to'lash uchun soliq to'lovchilar avvalgi chorak uchun hisob-kitob bo'yicha haqiqatda hisoblab yozilgan infratuzilmani rivojlantirish solig'i summasidan kelib chiqadilar.

Joriy to'lovlar har bir oyning 25-kunidan kechiktirmay, soliq choraklik summasining uchdan bir qismi hajmida amalga oshiriladi.

Infratuzilmani rivojlantirish solig'i bo'yicha hisob-kitoblar davlat soliq xizmati organlariga haqiqatda shakllangan soliq solish bazasidan kelib chiqib, mazkur Yo'riqnoma ilovasiga ko'ra shaklda qisib boruvchi yakun bilan, choraklik va yillik moliyaviy hisobotlarni topshirish muddatlarida taqdim etiladi.

Hisob-kitob bo'yicha hisoblangan infratuzilmani rivojlantirish solig'i summasini to'lovchilar byudjetga choraklik va yillik moliyaviy hisobotlarni taqdim etish uchun belgilangan kundan boshlab 5 kun davomida to'laydilar.

Byudjet bilan hisob-kitoblar buxgalteriya hisobi byudjetga to'lovlar bo'yicha (turlar bo'yicha) qarzlarni hisobga olish hisobvarag'i bo'yicha yuritiladi. Belgilangan tartibda hisoblangan soliq byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzlarni hisobga olish hisobvarag'i krediti va soliqlar hamda yig'implarni to'lash uchun foydani ishlatishni hisobga olish hisobvarag'i debeti bo'yicha aks ettiriladi.

O'tkazilgan soliq summalari byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzlarni hisobga olish hisobvarag'i debeti va pul mablag'larini hisobga olish hisobvarag'i krediti bo'yicha aks ettiriladi.

Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish solig'i mahalliy byudjetga to'lanadi.

Yo'riqnomani buzganlik uchun infratuzilmani rivojlantirish solig'ini to'lovchilar O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunlariga muvofiq javobgar bo'ladilar.

Yo'riqnomaga rioya etilishi ustidan nazorat qilish O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq davlat soliq xizmati organlari zimmasiga yuklanadi.

**Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish solig'ining
HISOB-KITOB**

N	Ko'rsatkichlar	Summa
1.	Byudjetdan moliyalashning belgilangan hissasidan kelib chiqib, topshirilayotgan ijtimoiy infratuzilma ob'ektlarini o'z mablag'lari hisobiga tutib turish xarajatlari.	
2.	Soliq solinadigan baza – jami	
	Shu jumladan:	
	a) barcha soliqlar to'langandan so'ng korxonalar tasarrufida qoladigan foyda	
	b) o'z mablag'lari hisobiga ijtimoiy infratuzilma ob'ektlarini tutib turish xarajatlari (1- satr)	
	v) belgilangan stavkadan kelib chiqib hisoblangan foyda solig'ining hisob- kitob qilingan summasi (6- satr. x soliq stavkasi) : 100 1	
3.	Belgilangan soliq stavkasi (% da)	
4.	Belgilangan stavka bo'yicha hisoblangan soliq summasi (2- satr.x 3-satr.)	
5.	Byudjetga to'lanadigan soliq summasi (satr.4 - satr.1)	
6.	Byudjetga hisoblab yozildi	
8.	Qo'shimcha qilib yozishga	
9.	Kamaytirishga	

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish solig'ining joriy etilishidan maqsad nima?
2. Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish solig'i to'lovchilari kimlar?
3. Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish solig'ini stavkalari qanday belgilanadi va soliqqa tortiladigan ob'ekt qanday aniqlanadi?
4. Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish solig'ini hisoblash va to'lash tartibi qanday?
5. Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish solig'ining to'g'ri hisoblanishi ustidan kimlar nazorat qiladilar?

15-mavzu: Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq (4 soat)

Mavzu bo'yicha qo'yilayotgan muammolar:

soliqqa tortish maqsadida suv resurslarining manbalaridan foydalanishni asosiy mezonlar orqali tabaqalash muammosi;

foydalanilgan suv hajmini belgilashda yuridik shaxslar faoliyatidan kelib chiqqan holda aniqlash uslubiyatini joriy etish;

boshqa tuman va shaharlarda suv ta'minoti manbalariga ega bo'lgan yuridik shaxslar hisobini yuritish muammosi;

soliq solishning soddalashtirilgan tizimiga o'tmagan va er uchastkalariga ega bo'lgan ko'plab kichik korxonalarining foydalanayotgan suv resurslarini soliqqa tortish muammosi.

Tayanch so'z va iboralar

suv resurslari, er osti va er usti suvlari, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq, soliq ob'ekti, soliq to'lovchilar, soliq stavkasi, soliq bo'yicha imtiyozlar

Foydalanilgan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar: 3,5,8,10,11,20,21

Qo'shimcha adabiyotlar: 23,25,26,27,33

1. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning iqtisodiy mohiyati va uni joriy etish sabablari.

Suv mamlakatning asosiy boyligi hisoblanib, undan samarali foydalanish haqida prezidentimiz o'z nuto'larida bir necha bor takrorlaganlar.

Suvdan foydalanishni imkoniyat darajasida tejash maqsadida suv resurslaridan foydalanganlik uchun solig'i kiritilgan. Suv resurslaridan foydalanish solig'i to'lovchilari bo'lib, o'z faoliyatida suvdan foydalanuvchi yuridik shaxslar hisoblanadi. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning soliq solishning alohida tartibi o'rnatilgan to'lovchilarning ayrim toifalariga tatbiq etilmaydi.

Bunda, agar soliq solishning alohida tartibi o'rnatilgan to'lovchilar asosiy faoliyat turi bilan bir qatorda boshqa faoliyat turlari bilan shug'ullansalar, ular alohida hisob olib borishlari va shu faoliyatda foydalaniladigan suv hajmidan kelib chiqib suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'lashlari kerak. Er osti va er usti manbalaridan ishlab chiqarish va texnikaviy maqsadlarda foydalanishga olingan suv resurslari hajmi, yani yuridik shaxslar tomonidan foydalanilgan suv resurlarining jami hajmi, iste'mol xarakteri va maqsadlaridan qat'iy nazar soliqqa tortiladi..

Er usti manbalariga daryolar, ko'llar, suv omborlari, ariqlar va boshqa er usti manbalari kiradi.

Er osti manbalariga: artezian quduqlari va skvajinalari, vertikal va gorizental drenaj tarmoqlari kiradi.

2. Soliq ob'ekti, soliq stavkalari, uni tabaqalashtirish mezonlari. Soliqni hisoblash tartibi.

O'z faoliyatida suvdan foydalanuvchi yuridik shaxslar, dehqon xo'jaliklari (yuridik shaxs tashkil etadigan va yuridik shaxs tashkil etmaydigan) hamda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiruvchi jismoniy shaxslar suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'lovchilardir.

Suvdan foydalanish joyida yuridik shaxslar, davlat soliq xizmati organlarida ro'yxatga olinish joyidan qat'i nazar, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'laydilar.

Aholi punktlarining suv ta'minoti uchun suv etkazib beruvchi yuridik shaxslar o'z faoliyatida ishlatiladigan suv uchungina soliq to'lovchilar hisoblanadi.

Er usti va er osti manbalaridan foydalaniladigan suv resurslarining hajmi soliq solish ob'ekti hisoblanadi.

Er usti manbalariga kiradi: daryolar, qillar, suv omborlari, er yuzasidagi boshqa havzalar va suv manbalari, turli xil kanal va hovuzlar.

Er osti manbalariga kiradi: artezian quduqlar va skvajinalar, vertikal va gorizontal zovur tarmog'i.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi va soliq to'lovchilarga O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va Davlat soliq qo'mitasi tomonidan belgilangan tartibda etkaziladi.

Suvdan qishloq xo'jalik ekinlari va ko'chatlarini sug'orish uchun foydalanadigan yordamchi xo'jaliklarga ega yuridik shaxslar, shuningdek ilmiy-tadqiqot tashkilotlari va o'quv yurtlarining o'quv-tajriba xo'jaliklari soliqni qishloq xo'jalik korxonalarini uchun belgilangan stavkalar bo'yicha to'laydilar.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lashdan quyidagi yuridik shaxslar ozod etiladi:

a) notijorat tashkilotlari, ana shu faoliyatda ishlatilgan suv hajmidan kelib chiqib, suv resurslaridan tadbirkorlik faoliyati uchun foydalanuvchilardan tashqari.

Soliq solish maqsadida notijorat tashkilotlari deganda quyidagilar tushuniladi:

- faqat davlat byudjeti mablag'lari hisobiga moliyalanadigan, xarajatlarni qoplash uchun belgilangan smetalar doirasida dotatsiya oladigan korxonalar, muassasalar va tashkilotlar;
- xayriya birlashmalari, uyushmalari va jamg'armalari, xalqaro tashkilotlar, diniy birlashmalar va boshqa tashkilotlar:

1) ijtimoiy-xayriya yoki tadbirkorlik faoliyatidan daromad olishni ko'zlamaydigan, ta'sis hujjatlarida ta'kidlangan boshqa maqsadlar uchun barpo etilganlari;

2) moliyaviy va boshqa mablag'larni mazkur tashkilot xodimlari, muassislari yoki a'zolarining shaxsiy manfaatlari uchun taqsimlamaydigan va investitsiyalamaydiganlari (qonun hujjatlarida belgilangan tartibda mehnatga haq to'lashlar bundan mustasno);

b) er osti mineral suvlaridan davolash maqsadlarida foydalanadigan sog'liqni saqlash muassasalari, ular mineral suvlardan savdo tarmog'ida sotish uchun foydalanadigan hollar bundan mustasno;

v) farmatsevtika faoliyati bilan shug'ullanadigan va suvdan dorivor vositalar tayyorlashda foydalanadiganlar;

g) atrof muhitga zararli ta'siri oldini olish maqsadida chiqarib tashlanadigan er osti suvlari uchun (ishlab chiqarish va texnik ehtiyojlar uchun ishlatiladigan suv hajmlaridan tashqari). Masalan, sizot suvlarning sathini pasaytirish maqsadida chiqarib tashlanadigan zovur suvlari;

d) uning uchun byudjetga soliq to'lagan yuridik shaxslardan suv olgan iste'molchilar;

e) foydali qazilmalar qazib olish bilan yo'l-yo'lakay va shaxtadan suvni chiqarib tashlash uchun olingan er osti suvlari uchun, ishlab chiqarish va texnik ehtiyojlar uchun foydalaniladigan suv hajmlaridan tashqari;

j) agregatlar ishlashi uchun suvdan foydalanganlik uchun gidroelektrostantsiyalar;

z) birlamchi foydalanganlik uchun haq to'langan suvdan ikkilamchi foydalanuvchilar (masalan, sug'orish uchun kollektor-zovur tarmog'idagi suvdan foydalanish);

i) faoliyatning asosiy turi bo'yicha qishloq xo'jalik mahsuloti etishtiruvchilar sho'rlangan erlarni sug'orishga suvdan foydalanganlik uchun. Mazkur imtiyoz

yordamchi qishloq xo'jaligiga ega yuridik shaxslarga ham tatbiq etiladi;

k) umumiy ishlovchilarining kamida ellik foizi nogironlar bo'lgan, nogironlarning jamoat birlashmalari, "Nuroniylar" jamg'armasi va "O'zbekiston chernobilchilari" uyushmasi mulkida bo'lganlari, savdo-sotiq, vositachilik, ta'minot-sotish va tayyorlov faoliyati bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslardan tashqari;

l) bo'shatib olinadigan mablag'lar ular tomonidan moddiy-texnik bazani mustahkamlashga, uskunalar, anjomlar, didaktik materiallar, bolalar qinchoqlari va kitoblarini xarid qilishga sarflanishi sharti bilan nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari ro'yxatga olingan paytdan boshlab uch yil muddatga.

9. Soliq to'lovchilarga O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi amalga kiritilishiga qadar qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlariga ko'ra taqdim etilgan soliq imtiyozlari ular taqdim etilgan muddat tugashiga qadar saqlanadi.

3. Hisoblangan soliqni byudjetga to'lash tartibi va buxgalteriya hisobvaraqlarida aks ettirish.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'lovchilar tomonidan, dehqon xo'jaliklari (yuridik shaxs tashkil etadigan va tashkil etmaydigan)dan tashqari, tasdiqlangan stavkalar bo'yicha amalda olingan soliqqa tortiladigan suv hajmidan kelib chiqib hisoblanadi.

Dehqon xo'jaliklari (yuridik shaxs tashkil etadigan va yuridik shaxs tashkil etmaydigan) uchun suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq davlat soliq xizmati organlari tomonidan umuman xo'jalik bo'yicha o'tgan yilda 1 ga sug'oriladigan erga sarflangan suv hajmidan kelib chiqib hisoblanadi.

Soliq bo'yicha hisob-kitoblar:

- yuridik shaxslar (dehqon xo'jaliklaridan tashqari) tomonidan yil boshidan qisib boruvchi yakun bilan amalga oshiriladi va davlat soliq xizmati organlariga chorak va yillik moliyaviy hisobotlarni topshirish muddati uchun belgilangan muddatlarda Yo'riqnomaga ilova qilingan shaklda taqdim etiladi;
- jismoniy shaxslar (dehqon xo'jaliklaridan tashqari) tomonidan mustaqil amalga oshiriladi va davlat soliq xizmati organlariga shu soliqni to'lash uchun belgilangan muddatda (hisobot choragidan keyingi oyning 15 kunigacha) mazkur Yo'riqnomaga ilova qilingan shaklda taqdim etiladi.

Dehqon xo'jaliklariga (yuridik shaxs tashkil etadigan va yuridik shaxs tashkil etmaydigan) suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lash to'g'risida to'lov xabarnomalari davlat soliq xizmati organlari tomonidan joriy yilning 1 mayidan kechiktirmay taqdim etiladi.

Suvni markazlashtirilgan vodoprovod tarmog'idan oladigan yuridik shaxslar "Oqavasuv" tizimi korxonalari bilan solishtirish jarayonida olingan suv hajmini aniqlashtirish chog'ida suv hajmidagi farqni solishtirish amalga oshirilgan davr uchun hisob-kitoblarda aks ettiradilar.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'lanadi:

- yuridik shaxslar (dehqon xo'jaliklaridan tashqari) tomonidan - har oyda, hisobot oyidan keyingi oyning 15-kunigacha;
- tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslar tomonidan (dehqon xo'jaliklaridan tashqari) - har chorakda, hisobot choragidan keyingi oyning 15-kunigacha.

Chorak uchun suv resurslaridan foydalanganlik solig'ining umumiy summasi eng kam ish haqining ellik baravaridan kam miqdorni tashkil etadigan yuridik

shaxslar soliqni chorakda bir marotaba, choraklik moliyaviy hisobotlarni topshirish uchun belgilangan muddatlarda to'laydilar.

Soliq to'lovchilar (qishloq xo'jalik korxonalaridan tashqari) joriy yilning 15 yanvariga qadar suvdan foydalanish joyidagi davlat soliq xizmati organlariga soliqni belgilangan limitdan kelib chiqib yoki suv etkazib berish shartnomasiga ko'ra har oyda yoki har chorakda to'lashlari to'g'risida bildiruvnoma yuboradilar.

Yagona er solig'ini to'lashga o'tmagan qishloq xo'jalik korxonalari va dehqon xo'jaliklari (yuridik shaxs tashkil etadigan va yuridik shaxs tashkil etmaydigan) suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni yilda bir marta - hisobot yilining 15 dekabriga qadar to'laydilar.

Yagona er solig'ini to'lashga o'tmagan qishloq xo'jalik korxonalari boshqa yuridik va jismoniy shaxslar foydalangan suv hajmini olingan suvning umumiy hajmidan chiqarib tashlaydilar, bunda 1 gektar sug'oriladigan erni sug'orishga suv sarfining umuman xo'jalik bo'yicha o'rtacha miqdoridan kelib chiqiladi (boshqa yuridik va jismoniy shaxslarning sug'oriladigan erlari ham kiradi).

Soliq to'lovchi tomonidan ortiqcha soliq summalari to'langan taqdirda, soliqlar, yig'implarning boshqa turlari bo'yicha qarz mavjud bo'lmasa, ushbu summalar soliq to'lovchiga uning yozma arizasi bo'yicha o'ttiz kun ichida qaytariladi yoki bo'lg'usi to'lovlar hisobiga e'tiborga olinadi.

Suv er osti va yuzadagi manbalardan kelib tushadigan vodoprovod tarmog'idagi suvdan foydalanilganda soliq manbalar bo'yicha belgilangan stavkalardan kelib chiqib hisoblanadi. Shahar va tumanlarning davlat soliq xizmati organlari suv etkazib beruvchi korxonalardan vodoprovod tarmog'iga yuzadagi va er osti manbalaridan kelib tushadigan suv hajmlari nisbati to'g'risidagi ma'lumotlarni olishlari va mazkur ma'lumotlarni soliq to'lovchilarga etkazishlari kerak.

Baliq xo'jaliklari suvni ma'lum suv manbasidan (kanal, daryo) oladigan va suvni ana shu suv manbaiga tashlaydigan hollarda, qishloq va suv xo'jaligi organlari tomonidan beriladigan ma'lumotnoma asosida olingan suv hajmidan suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni hisoblab chiqarish paytida ana shu manbaga tashlanadigan suvning hajmi chiqarib tashlanadi. Baliq xo'jaliklari tomonidan olingan suv kollektor-zovur tarmog'iga tashlangan taqdirda soliq butun olingan suv hajmi uchun to'lanadi.

Korxonalar, muassasalar va tashkilotlar tomonidan binolar bir qismi, ayrim xonalar boshqa yuridik va jismoniy shaxslarga ijaraga topshirilganida suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni "Suvoqava" tizimi korxonalari yoki suv

xo'jaligi organlari yoxud boshqa korxonalar bilan suv etkazib berish to'g'risida shartnoma tuzgan ijaraga beruvchilar to'laydilar.

Bino (xona)ni ijaraga olgan va o'zlari suv etkazib berish to'g'risida shartnoma tuzgan yuridik shaxslar suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni mustaqil ravishda to'laydilar.

Amaldagi korxonalar va tashkilotlar hududida ta'mirlash-qurilish va boshqa ishlarni bajaradigan yuridik shaxslar ushbu ishlarni bajarish jarayonida foydalaniladigan suv uchun soliq to'lamaydilar. Ta'mirlash-qurilish va boshqa ishlarni bajarish chog'ida foydalaniladigan suv hajmi uchun soliqni ular uchun ushbu ishlar bajariladigan korxonalar va tashkilotlar to'laydilar. Yangi qurilish maydonchasida qurilish ishlarini bajarish chog'ida qurilish paytida foydalaniladigan suv hajmi uchun soliqni qurilish tashkiloti to'laydi.

Mulkchilik va bo'ysunish shaklidan qat'i nazar issiq suv va bug' uzatuvchi korxonalar suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni ular tomonidan yuzadagi va er osti manbalaridan ishlab chiqarish va texnik ehtiyojlar uchun ishlatilgan suv resurslari hajmi uchun to'laydilar.

Soliqni hisobga olish tartibi.

Yuridik shaxslarning byudjet bilan suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq bo'yicha hisob-kitoblarning buxgalteriya hisobi byudjetga to'lovlar bo'yicha (turlar bo'yicha) qarzlarni hisobga olish hisobvarag'ida yuritiladi.

Hisoblab yozilgan soliq summasi quyidagicha aks ettiriladi:

davr xarajatlarini hisobga olish hisobvarag'i debeti;

byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzlarni hisobga olish hisobvarag'i krediti.

Byudjetga o'tkazilgan soliq summalari quyidagicha aks ettiriladi:

byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzlarni hisobga olish hisobvarag'i debeti;

pul mablag'larini hisobga olish hisobvarag'i krediti.

Soliq to'lovchilar davlat soliq xizmati organlarining qarorlari va ular mansabdor shaxslarining harakatlari ustidan davlat soliq xizmatining yuqori organlari yoki sudga shikoyat qilish huquqiga egalardir.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'lovchilar O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga muvofiq javobgar bo'ladilar.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning to'g'ri hisoblab chiqilishi va to'lanishi ustidan nazorat O'zbekiston Respublikasi davlat soliq xizmati organlari tomonidan, O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq summasining

XISOB-KITOB

200_ yil _-chorak uchun

	Xajm					
	Yuzadagi manbalar		Er osti manbalari		Jami	
	Yil boshi dan	Xiso bot choragi uchun	Yil boshi dan	Xiso bot choragi uchun	Yil boshi dan	Xiso bot choragi uchun
1. Hisobot davri uchun olingan suvning umumiy hajmi kub. m		460000		200000		660000
2. Soliq solinadigan bazadan chiqariladigan suv hamji kub. m		10000		-		10000
3. Hisobot davri uchun soliq solinadigan suv hajmi (1-satr 2- satr) kub. m		450000		200000		650000
4. 1 kub. m, uchun soliq stavkalari, tiyin		490,4		630,8		X
5. Hisobot davri uchun to'lanadigan soliq summasi sum		2206800		1261600		3468400
6. Hisobot davri uchun byudjetga oldin to'langan soliq summasi		600000		400000		1000000
7. Hisobot davri uchun to'lanishi kerak		1606800		861600		2468400

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni joriy etishdan maqsad nimada?
2. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilari kimlar hisoblanadi?
3. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning byudjet daromadlaridagi hissasi qanday?
4. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning stavkalari qanday va soliqqa tortiladigan ob'ekt nima?
5. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun solig'ini hisoblash va to'lash tartibi qanday?

16-mavzu: Er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq (4 soat)

Mavzu bo'yicha qo'yilayotgan muammolar:

er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliqning stavkalarini foydali qazilmalarni qazib olish va qayta ishlash, ularning qancha chuqurlikda joylashganligi va tozaligi, qazib olishning rentabelligiga ta'sir ko'rsatadigan boshqa xususiyatlarini hisobga olib belgilash;

er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliqning ob'ektini belgilashda ularni ishlatish sohasiga qarab guruhlariga ajratish muammosi;

er osti boyliklaridan foydalanayotgan korxonalar zimmasiga to'lanayotgan soliqlar summasini proportsional holatda taqsimlash muammosi.

Tayanch so'z va iboralar

er osti qazilma resurslar, texnogen hosilalar, er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq, soliq ob'ekti, soliq stavkasi, soliq bo'yicha imtiyozlar

Foydalanilgan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar: 4,5,8,10,11,15,21

Qo'shimcha adabiyotlar: 14,16,28,30,31,33

1. «Er osti» tushunchasi, soliq to'lovchilar va soliqqa tortish ob'ekti.

Soliqqa tortish maqsadida «er osti» tushunchasiga er qa'riining tuproq qismidan pasta joylashgan qismi tushuniladi. Er qa'ri bo'lmagan joylarda suv yuzasidan past qismi va geologik izlanuv yoki egallash imkoniyatiga ega bo'lgan suv xavzalari yoki oqimlarining tagi (tubi) hisoblanadi.

Er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliqni O'zbekiston Respublikasi hududida foydali qazilmalar qazib olishni amalga oshiruvchi yuridik va jismoniy shaxslar to'laydilar (105 m). Bu soliqni yagona soliq to'lovchi kichik biznes korxonalari, yagona er solig'i to'lovchi qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari hamda savdo va umumiy ovqatlanish va gramplastinkalar, kassetalar va disketalar sotuvchi korxonalar va qat'iy stavkada soliq to'lovchi yuridik shaxslar ham to'lamaydilar.

Agar tarkibida rangli, nodir, qora metallar va boshqa mineral xom ashyoni qazib oluvchi korxonalar uni qayta ishlashga ikkinchi korxonaga bersa, soliq to'lovchi bo'lib tayyor mahsulotni sotuvchi korxonalar hisoblanadi. Masalan, mis qazib oluvchi korxonalar rudani Olmaliq kon - metallurgiya kombinatiga berdi. Kombinat tayyor mahsulot qilib sotadi. Bu erda kombinat soliq to'lovchi hisoblanadi. Agar qazib olingan rudani Respublikadan tashqariga ortsa soliq to'lovchi bo'lib ruda qazib olgan korxonalar hisoblanadi.

Er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq ob'ektiga qo'yidagilar kiradi:

foydali qazilmalar (shu jumladan qo'shib chiqadigan foydali qazilmalar va qimmatli komponentlar) qazib olish hajmi;

texnogen hosilalarning (mineral xom ashyo qazib olish va ularni qayta ishlash chiqindilarning) hajmi;

to'plangan rangli toshlar, paleontologiya qoldiqlari va boshqa geologik kolleksiya materiallarini hisobga olingan qiymatidir. Bular ichida asosiysi foydali qazilmalar bo'lib energiya beruvchilar (gaz, neft, kqmir va b.) rangli va noyob metallar, nodir metallar (oltin, kumush), temir, tog'-kimyo mahsulotlari va boshqalar kiradi.

2. Er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari, soliqdan imtiyozlar.

Soliq ob'ektlarining turlari va soliq stavkalarini har yili O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi yangi yil byudjetini tasdiqlayotganda belgilab, Oliy Majlis muhokamasidan o'tkazadi.

2005 yil uchun belgilangan soliq stavkalari:

foydali qazilmalar hajmiga nisbatan foizlarda belgilangan. Albatta bu erda hajm qiymati chiqariladi.

2003 yildan boshlab foydali qazilmalar tarkibiga xom ashyo ishlab chiqarish uchun qo'llanadigan bazalt kiritildi;

texnogen hosilalaridan foydalanganlik xuquqi uchun esa asosiy qazilma boylik stavkasiga nisbatan 30 foiz qilib belgilangan;

rangli toshlar, paleontologiya qoldiqlari yig'ish uchun esa ularning hisoblangan qiymatidan 5 foiz qilib belgilangan.

Er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq to'lashdan qo'yidagilar ozod etiladi:

er qa'rini geologik jihatdan o'rganuvchi shaxslar;

geologiya, minerologiya va boshqa alohida qo'riqlanadigan tabiiy hududlarda ilmiy ishlar olib boruvchi shaxslar;

keng taro'algan foydali qazilmalar qazib olishni o'zlariga berilgan er uchastkalari doirasida xo'jalik va maishiy ehtiyojlar uchun belgilangan tartibda amalga oshirayotgan er egalari va erdan foydalanuvchilar;

yuridik shaxslar balansida bo'lgan va ular tomonidan tadbirkorlik faoliyatida foydalanilmayotgan fuqarolik va safarbarlik ahamiyatiga molik ob'ektlarga er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq solinmaydi.

3. Er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliqni hisobini tuzish va to'lash tartibi.

Soliq to'lovchi yuridik va jismoniy shaxslar soliq hisobini qisib boruvchi yakun bilan mustaqil hisoblaydilar va o'zlari joylashgan hududdagi soliq idoralariga moliyaviy hisobotlar topshirish uchun belgilangan muddatda topshiradilar.

Soliq hisobi foydali qazilmalar qazib olganlik va texnogen hosilalardan foydalanganlik uchun yilning har choragi va yillik moliyaviy hisobotlarni taqdim etish uchun belgilangan muddatdan kechiktirmay taqdim etadilar.

Keng taro'algan foydali qazilmalarni qazib olish bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslar yiliga bir marotaba, keyingi yilning 20 yanvaridan kechiktirmay soliq hisobini taqdim etadilar va to'laydilar.

Soliqni to'lash muddatlari:

foydali qazilmalar qazib olish va texnogen hosilalardan foydalanganlik uchun har oyda hisobot oyidan keyingi oyning 20 kunigacha to'laydilar;

qolgan holatlarda yilning har choragida choraklik va yillik hisobotlar topshirish muddatida to'lanadi.

Choraklik va yillik muddatlar tugashi bilan soliq hisobi tuziladi.

2005 yilda ham er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliqni hisoblash va to'lash mexanizmi, hamda soliq stavkasi 2004 yil darajasida saqlanib qolindi.

Misol uchun «A» korxonaning 2005 yil 1 - chorak uchun er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq hisobini ko'rib o'tamiz:

2005 yil 1 - chorak uchun er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq hisobi

Er ostidan foydalanish turlari	qazib olish hajmi t. m ³		Qiymati m.so'm	Soliq stavkasi %, so'm	Soliq summasi m.so'm		Bo'nak to'lovi summasi	To'lanishi kerak m.so'm
	Yil boshidan	hisobot choragi uchun			Yil boshidan	hisobot choragi uchun		
Neft	600	600	60000	12,3	7380	7380	7000	380
Ko'mir	500	500	50000	3,8	1900	1900	1500	400
Jami					9280	9280	8500	780

O'z-o'zini nazorat qilish savollar:

1. Er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliqni joriy etishdan maqsad nimada?
2. Er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliqning byudjet daromadlaridagi hissasi qanday?
3. Er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliqning to'lovchilari kimlar?
4. Er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliqning stavkalari va soliqqa tortiladigan ob'ekt qanday aniqlanadi?
5. Er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliqni hisoblash va to'lash tartibi qanday?

17-mavzu: Ekologiya solig'i (4 soat)

Mavzu bo'yicha qo'yilayotgan muammolar:

soliqqa tortiladigan bazaga kiritiladigan xarajatlar elementlarini ikki marta bazaga qo'shish jarayonini bartaraf etish;

ekologiyaga ko'rsatayotgan salbiy oqibatlaridan kelib chiqib, soliq stavkalarini tabaqalash;

soliq ob'ekti hozirda mahsulot tannarxi va muomala xarajatlariga qaratilgan bo'lib, uni hisoblash qiyinchiliklarni va soliqdan qochish imkoniyatlarini ko'paytiradi, shu maqsadda soliq ob'ektini belgilashning yangi mezonini yaratish.

Tayanch so'z va iboralari

ekologiya, ekologiya solig'i, ishlab chiqarish (muomala) xarajatlari, soliq ob'ekti, soliq to'lovchilar, soliq stavkasi, soliq bo'yicha imtiyozlar

Foydalanilgan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar: 4,6,9,10,11,15,21

Qo'shimcha adabiyotlar: 27,29,31,32,33

1. Ekologiya solig'ining iqtisodiy mohiyati va o'ziga xos xususiyatlari.

Fan-texnika taraqqiyotining tobora kengayib borayotgan qo'llamlari, bir tomondan jamiyatning moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirish uchun katta imkoniyatlarni yaratsa, ikkinchi tomondan tabiiy zahirlardan yanada intensiv foydalanishga olib keladi, atrof muhitga salbiy ta'sir o'tkazilishini kuchaytiradi. Shu bois tabiiy boyliklaridan oqilona foydalanish, atrof muhitini saqlash va yaxshilash chora-tadbirlarini faol amalga oshirish zaruriyati keskin qo'yilmoqda. Ushbu vazifalarni hal etish odamlar salomatligini muhofaza qilish bilan uzviy bog'liqdir.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 55- moddasida: «Er, er osti boyliklari, suv, qsimlik va hayvonot dunyosi va boshqa tabiiy zahiralar umumiy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidadir», - deyilgan.

Mamlakatimizda keyingi yillarda mazkur masalaga taaluqli bir qator va qarorlar qabul qilindi. «Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida»gi qonuning 1- moddasida ta'kidlanganidek, O'zbekiston Respublikasida tabiatni muhofaza qilish va tabiiy zahiralaridan oqilona foydalanish masalalariga munosabat ushbu qonun, shuningdek er, suv, o'rmon haqidagi qonunlar, er, osti boyliklari to'g'risidagi, atmosfera havosini qsimlik va hayvonot dunyosini muhofaza qilish va foydalanish to'g'risidagi qonunlar, O'zbekiston Respublikasidagi boshqa qonun hujjatlari bilan tartibga solib turiladi.

Er, er osti boyliklari, suv, qsimlik va hayvonot dunyosi, atmosfera havosi ifloslanishdan, nooqilona foydalanishdan muhofaza qilinadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, O'zbekiston hududida davlat qo'riqxonalari, milliy tarixiy, tabiiy va memorativ parklar, tabiat yodigorliklari, botanika va hayvonot bog'lari, shuningdek, Xalqaro Qizil kitob va O'zbekiston Respublikasi Qizil kitobiga kiritilgan hayvonlar va qsimliklar alohida muhofaza qilinadigan hududlar va ob'ektlar hisoblanadi.

O'zbekistonda so'ng yillarda to'planib qolgan ekologiya muammolarini hal etish ishlari ancha jonlanadi, atrof muhitni muhofaza qilishga oid keng ko'lamli tadbirlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, mazkur ishlarni yanada kuchaytirish atrof muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqarishning tashkiliy va huquqiy me'yorlarini jiddiy ravishda takomillashtirishni, tabiat muhofzasiga oid tadbirlarni rejalashtirish, moliyalash va moddiy- texnik jihatdan ta'minlashni yaxshilashni, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirishni, aholini tabiatga oqilona yondoshish ruxida tarbiyalashni talab etadi. Endilikda atrof muhitni muhofaza qilish maqsadlariga

1997 yil 1 yanvardan ekologiya solig'i joriy etildi. Ekologiya solig'i atrof-muhitni muhofaza qilish xarajatlarini qoplash maqsadida joriy qilindi.

Ekologiya solig'i O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1996 yil 27 sentyabrdagi «O'zbekiston Respublikasining 1997 yilgi Davlat byudjeti munosabati bilan soliq islohotini chuqurlashtirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida»gi Farmoniga binoan 1997 yil 1 yanvardan joriy etilgan. Mazkur Farmonda ushbu soliqning bir foiz miqdoridagi stavkasi ham belgilab berilgan edi.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan «Ekologiya solig'ini hisoblash va byudjetga to'lash tartibi to'g'risidagi» yo'riqnoma ishlab chiqilgan va tasdiqlangan.

2. Ekologiya solig'i to'lovchilari, soliqqa tortish ob'ekti va soliqdan imtiyozlar.

Ekologiya solig'i to'lovchilari bo'lib tovarlar ishlab chiqaruvchi, xizmatlar ko'rsatuvchi ishlar bajaruvchi yuridik shaxslar hisoblanadi. Yagona er solig'i to'lovchi qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari, yagona soliq to'lovchi mikrofirma va kichik korxonalar, savdo va umumiy ovqatlanish hamda gramplastinkalar (videokassetalar, lazer diskleri) ishlab chiqaruvchi korxonalar bu soliqni to'lamaydilar. Qat'iy stavkada soliq to'lash belgilangan faoliyat bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslar ham to'lamaydilar.

Ekologiya solig'i bo'yicha soliqqa tortish ob'ekti bo'lib mahsulot (ishlar, xizmatlar) ishlab chiqarish tannarxi (muomala xarajatlari, davr xarajatlari) hisoblanadi. Banklar va sug'urta idoralarida esa jami xarajatlar soliqqa tortish maqsadida ishlab chiqarish tannarxi deb ataladi.

Muomala xarajatlari soliqqa tortish ob'ekti bo'lib vositachilik, ta'minlov, tayyorlov tashkilotlarida ishlatiladi.

Soliqqa tortish maqsadida muomala xarajatlariga quyidagilar kiradi:

sotish xarajatlari(mulk solig'i, Respublika yo'l fondiga ajratma va 0,7 foiz pensiya foidiga ajratmalardan tashqari);

ma'muriy boshqaruv xarajatlari;

boshqa operatsion xarajatlar kiradi.

Bu xarajatlar 9400 - "Davr xarajatlarini hisobga olish" schyotida olib boriladi.

Soliqqa tortish maqsadida mahsulot (ish, xizmat)ning to'liq tannarxi tushunchasiga xo'jalik ichki oborotidan tashqari ishlab chiqarish xarajatlari hisobini olib boruvchi schyotlarda hisobga olinuvchi yalpi xarajatlar summasi olinadi.

Banklar va sug'urta tashkilotlari ekologiya solig'i ob'ektini ko'rsatilgan xizmatlarning yalpi xarajatlari bo'yicha hisoblaydilar.

(Asos: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tasdiqlagan «Tijorat banklari schyot rejalaridagi smetaning 5 - bo'limi», «Foiz xarajatlari». 1996 yil, 13 noyabr, 290-sonli xati).

Ekologiya solig'i ishlab chiqarish tannarxi va muomala xarajatlari hamda davr xarajatlariga nisbatan 1 foizda belgilanadi. Bu erda ob'ektdan byudjetga soliq to'lovlari, davlat maqsadli fondlariga ajratmalar summasi chegirib tashlanadi.

Soliqdan quyidagilar ozod etiladi:

nogironlarning jamoat birlashmalari, "Nuroni" jamg'armasi va O'zbekiston chernobilchilar assosatsiyasi mulkida bo'lgan, ishlovchilari umumiy sonining 50

foizini nogironlar tashkil etgan yuridik shaxslar. Savdo, vositachilik, ta'minot sotish va tayyorlov faoliyati bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslarga bu imtiyoz tegishli emas;

maktabgacha ta'lim nodavlat muassasalari ro'yxatdan o'tgan paytdan e'tiboran uch yil muddatga, basharti ular bo'shatib olinayotgan mablag'larni moddiy - texnika negizini mustahkamlashga, asbob - uskuna, jihozlar, didaktik material, bolalar va adabiyot olishga sarflasa;

gastrol-kontsert faoliyati bilan shug'ullanish xuquqini beruvchi litsenziyasi bo'lgan yuridik shaxslar.

3. Ekologiya solig'ini hisoblash, soliq hisobini taqdim etish va to'lash tartibi.

Soliq to'lovchilar ekologiya solig'ini soliq ob'ekti va stavkasidan kelib chiqib, mustaqil hisoblab chiqadilar.

Ekologiya solig'i bo'yicha soliq hisobi yil choraklari va yilga qisib boruvchi yakun bilan to'ziladi va shu davrlardagi moliyaviy hisobotlar taqdim etilgan paytdan kechiktirmay soliq idoralariga topshiriladi.

Misol uchun 2005 yil "NUR" korxonasi uchun ekologiya solig'i hisobini ko'rib o'tamiz:

2005 yil 2-chorak uchun ekologiya solig'i hisobi

№	Ko'rsatkichlar	o'lchov birligi	Summa
1	Mahsulot (ish, xizmatlar)ning hisobot davridagi haqiqiy ishlab chiqarish (muomala xarajatlari va davr xarajatlariga)	m. so'm	500
2	Soliq stavkasi	%	1
3	Soliq summasi	m sum	5
4	o'tgan davrdagi (1-chorak) hisoblangan soliq summasi	m so'm	2
5	hisobot davridagi byudjetga to'lanishi lozim bo'lgan soliq summasi	m so'm	3

Hisoblangan soliq summasi soliq hisobi taqdim etilgan kundan kechiktirmay har chorakda to'lanadi.

Korxonalar har xil turdagi faoliyatlar, ya'ni ishlab chiqarish, savdo va umumiy ovqatlanish, ta'minlov, vositachilik, tayyorlov bilan shug'ullanishsalar hamma turdagi faoliyatlaridan soliq to'laydilar.

Ular faoliyat turlari bo'yicha alohida xarajatlar hisobini olib borishlari shart. Korxonalar bo'yicha umumiy xarajatlar faoliyat turlariga qarab proporsional ravishda taqsimlanadi.

Ekologiya solig'i davr xarajatlarida hisobot oyida olib hisobga olib boriladi.

Soliqqa tortish ob'ekti muomala xarajatlari bo'lgan korxonalarda hisobot davrida hisoblangan soliq summasini hisobot davridan keyingi o'yning davr xarajatlariga kiritadilar va u soliqla tortiladigan bazaga kiritilmaydi.

Hisoblangan soliq summasi 6400 schyotning kreditida va 9400 schyotning debetida olib boriladi. Byudjetga soliq o'tkazilganda 6400 schyot debetlanadi va 5100 - schyot kreditlanadi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. Ekologiya solig'i nima maqsadda joriy etilgan?
2. Ekologiya solig'ini kimlar to'laydi va soliq ob'ekti nima?
3. Ekologiya solig'idan qanday imtiyozlar bor?
4. Ekologiya solig'ini hisoblashni kim va qanday amalga oshiradi?
5. Ekologiya solig'ini to'lash muddatlari qanday?

18-mavzu: Boshqa soliqlar va soliqsiz to'lovlar (14 soat)

Mavzu bo'yicha qo'yilayotgan muammolar:

import tovarlarga nisbatan belgilangan yagona boj stavkasini bosqichma-bosqich kamaytirish va bojdan ozod etiladigan zaruriy tovarlar ro'yxatini kiritish;

fondlarga to'lanadigan to'lovlar yuzasidan yuridik shaxslarni faoliyat maqomidan kelib chiqib guruhlash va nazoratini tashkil qilish muammosi;

jismoniy shaxslardan transport vositalari uchun benzin, dizel yoqilg'isi va suyultirilgan gazni iste'mol qilish solig'ining soliq yuki yuqoriligi uchun soliq solishning oldingi uslubiyatini qo'llash muammosi.

Tayanch so'z va iboralar

mahalliy soliqlar va yig'imlar, iste'mol soliqlari, litsenziya yig'implari, ro'yxatga olish yig'implari, soliq ob'ekti, soliq to'lovchilar, soliq stavkasi, soliq bo'yicha imtiyozlar

Foydalanilgan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar:3,6,8,10,11,12,20,21

Qo'shimcha adabiyotlar: 23,25,26,28,30,31

1. Mahalliy soliqlar va yig'implar tarkibi va ularni hisoblash hamda byudjetga to'lash tartibi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi har yili makroiqtisodiy ko'rsatkichlar va Davlat byudjeti parametrlari to'g'risidagi qarorida mahalliy soliqlar va yig'implar tarkibini ham belgilab beradi.

2005 yil uchun Qoraqalpog'iston Respublikasi, hokimiyatlar va Toshkent shahar hokimiyati tomonidan kiritiladigan mahalliy soliqlar va yig'implarning chegara stavkalari*:

Soliqlar turlari	Chegara stavkalari
Jismoniy shaxslarning iste'moli solig'i: transport vositalari uchun dizel yoqilg'isi va benzin uchun.	1 litriga 50 so'm
transport vositalariga suyultirilgan gaz	1 kg uchun 50 so'm
2. Savdo qilish huquqi uchun yig'im.	1 oy savdosi uchun 3,5 min. ish haqi
3. Savdo qilish xuquqi uchun litsenzion yig'im: alkogol mahsulotlariga	1 oy savdosi uchun 5 min. ish haqi.
tamaki mahsulotlariga	1 oy savdosi uchun 5 min. ish haqi
4. Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi yuridik va jismoniy shaxslarni ro'yxatdan o'tkazish yig'imi	5 minimal ish xaqi

*O'z.R. VMning 2004 y. 28.12. dagi 610-son qaroridan olindi.

Ushbu stavkalar butun respublikada yagona belgilangan. Mahalliy soliqlar va yig'implar to'g'risidagi yo'riqnoma quyidagilarga ta'sir etmaydi:

yagona soliq to'lovchilariga;

savdo va umumiy ovqatlanish korxonalariga; ular yalpi daromadidan soliq to'laydilar;

yagona er solig'i to'lovchilariga, alohida tovarlarga letsenziya yig'imidan tashqari;

tadbirkorlikning alohida turlari bilan shug'ullanuvchi va qat'iy soliq to'lovchi yuridik va jismoniy shaxslarga tadbiriq qilinmaydi.

Yalpi daromadidan soliq to'lovchilar savdo binolari, maydonlari va asbob uskunalarini ijaraga bersalar undan olgan daromaddan hamma mahalliy soliqlar va yig'implarni to'layveradilar.

Mahalliy soliqlar va yig'implarga quyidagilar kiradi:

1. Mol - mulk solig'i;
2. Er solig'i;
3. Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish solig'i;
4. Kichik korxonalar va mikrofirmalar uchun soddalashtirilgan soliq;
5. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarining yalpi daromadidan soliq;
6. Jismoniy shaxslardan transport vositalari uchun benzin, dizel yoqilg'isi va suyultirilgan gazni iste'mol qilish solig'i;
7. o'z ichiga alohida tovarlarga litsenziya yig'imini qo'shgan savdo huquqi olish yig'imi;
8. Tadbirkorlik faoliyati bilan shugullanuvchi yuridik va jismoniy shaxslarni ro'yxatdan o'tkazish yig'imi olinadi.

Mol-mulk solig'i va er solig'i O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi bilan kiritiladi va butun respublika hududida undiriladi. Ularning soliq stavkalari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi. Bu soliqlarni hisoblash va to'lash tartibi alohida yo'riqnomalar bilan tartibga solinadi.

Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish va transport yoqilg'ilariga iste'mol solig'i alohida yo'riqnoma bilan belgilanadi.

Mol-mulk va er solig'idan tashqari soliqlarni kiritish Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar hamda Toshkent shaxri mahalliy xokimiyat organlari tomonidan olib boriladi. Soliqlarni to'lash javobgarligi soliq to'lovchilarga yuklatilgan. Mahalliy soliqlar va yig'implar to'langanligiga asos bo'lib, banklar tomonidan berilgan hujjatlar hisoblanadi.

2. Jismoniy shaxslardan transport vositalari uchun benzin, dizel yonilg'isi va suyultirilgan gaz iste'moliga olinadigan soliq.

Jismoniy shaxslardan transport vositalari uchun benzin, dizel yonilg'isi va suyultirilgan gaz iste'moliga olinadigan soliq (bundan keyingi o'rinlarda - soliq) to'lovchilari bo'lib jismoniy shaxslarga benzin, dizel yonilg'isi va suyultirilgan gaz sotadigan, mulkchilik shaklidan qat'i nazar xo'jalik yurituvchi sub'ektlar hisoblanadi.

Bunda ularning joylashgan joyidan qat'i nazar avtomobilga yonilg'i quyish shoxobchalariga ega bo'lgan xo'jalik yurituvchi sub'ektlar soliq to'lovchi bo'lib hisoblanadi.

Soliq ob'ekti.

Jismoniy shaxslarga sotilgan o'zi ishlab chiqargan hamda chetdan xarid qilingan benzin, dizel yonilg'isi va suyultirilgan gazning natural hajmi soliq solish ob'ekti hisoblanadi.

Benzin, dizel yonilg'isi va suyultirilgan gazni sotish deganda ularni jismoniy shaxslarga amalda berish tushuniladi.

Soliq stavkasi va hisoblash taribi.

Soliq stavkalari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi, uning miqdorlari O'zbekiston Respublikasining butun hududida yagona hisoblanadi.

Soliq summasi chakana narxga qo'shimcha ravishda belgilanadi va jismoniy shaxs - xaridorga beriladigan chekda alohida satr bilan ko'rsatiladi.

Soliq summasi jismoniy shaxslarga sotiladigan benzin, dizel yonilg'isi va suyultirilgan gaz uchun mablag' to'lanishi bilan bir vaqtda undiriladi.

Soliq summasi quyidagi formula bo'yicha hisoblanadi:

$$N = V \times St$$

bu erda:

N - hisoblab yozilgan soliq;

V - jismoniy shaxslarga sotilayotgan benzin, dizel yonilg'isi yoki suyultirilgan gazning natural ifodadagi hajmi;

St - soliq stavkasi.

hisoblab chiqarilgan va ushlangan soliq summasi xo'jalik yurituvchi sub'ektlar uchun tushum deb hisoblanmaydi hamda boshqa to'lanadigan soliqlar, yig'implar va majburiy to'lovlar bo'yicha soliq solish ob'ekti bo'lmaydi.

Soliq hisoyuini yuritish tartibi va uni to'lash muddatlari.

Byudjetga soliq to'lovchilar sotilgan benzin, dizel yonilg'isi, suyultirilgan gaz

hisobi hamda hisoblangan soliq summalari hisobini alohida yuritadilar.

Byudjet bilan hisob-kitoblar hisobi "Byudjet bilan hisob-kitoblar" hisobvarag'i bo'yicha - "Jismoniy shaxslardan transport vositalari uchun benzin, dizel yonilg'isi va suyultirilgan gaz iste'moliga soliq" ilova hisobvarag'ida yuritiladi, soliqni o'tkazish "hisob-kitob varag'i" hisobvarag'i bo'yicha aks ettiriladi.

Soliq mahalliy byudjetga O'zbekiston Respublikasi byudjetlari daromad va xarajatlarining tegishli tasnifiga ko'ra bo'lim va paragrafga to'lanadi.

Soliq bank muassasalari orqali har qn kunda, benzin, dizel yonilg'isi va suyultirilgan gaz jismoniy shaxslarga sotilgan oy qn kunligi tugaganidan so'ng uchinchi kundan kechiktirmay to'lanadi.

Joriy qn kunlik to'lovlar hisobga olingan soliq bo'yicha hisob-kitob avtomobilga yonilg'i quyish shoxobchalari joylashgan erdagi davlat soliq xizmati organlariga, Yo'riqnomaga berilgan ilovaga binoan, har oyda, hisobot oyidan keyingi oyning 15-kunidan kechiktirmay taqdim etiladi.

Byudjetga soliq to'lovchilar uning to'g'ri hisoblanishi va O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq o'z vaqtida to'lanishi uchun javobgar bo'ladilar.

Soliqning to'g'ri hisoblanishi va to'lanishi ustidan nazoratni davlat soliq xizmati organlari O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiradilar.

3. Savdo huquqi olish yig'imi, alohida tovarlarga litsenziya yig'imi.

Savdo-sotiq huquqi uchun yig'im, shu jumladan tovarlarning ayrim turlarini sotish huquqi uchun litsenzion yig'imler

Savdo-sotiq huquqi uchun yig'im va tovarlarning ayrim turlarini, shu jumladan alkogolli va tamaki mahsulotlarini sotish huquqi uchun litsenzion yig'im to'lovchilari bo'lib O'zbekiston Respublikasi hududida belgilangan tartibda savdo-sotiqni amalga oshiradigan yakka tartibdagi tadbirkorlar (alkogolli mahsulotlar sotishdan tashqari) va yuridik shaxslar hisoblanadi.

Yig'im savdo-sotiqni amalga oshirish huquqi uchun to'lanadi. Savdo-sotiq huquqi ruxsat guvohnomasi bilan tasdiqlanadi.

Tovarlarining ayrim turlari, shu jumladan alkogolli va tamaki mahsulotini sotish huquqi uchun litsenzion yig'im alohida to'lanadi.

Savdo-sotiq huquqiga ruxsat guvohnomasi ariza beruvchining (yuridik shaxs yoki yakka tartibdagi tadbirkorning) arizasida ko'rsatilgan, ammo qonun hujjatlarida belgilangan muddatdan ko'p bo'lmagan, muddatga beriladi.

Savdo-sotiq huquqiga ruxsat guvohnomasi joylardagi davlat hokimiyati organlari tomonidan beriladi.

Ulgurji savdo bilan shug'ullanadigan yuridik shaxslar tomonidan yig'im har oyda davlat ro'yxatidan o'tkazilgan joylar bo'yicha to'lanadi.

Chakana savdo bilan shug'ullanadigan yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan, yig'im har oyda, har bir savdo shoxobchasi uchun savdo faoliyatini amalga oshirish joyi.

Savdo huquqini olish yig'imi va alohida tovarlarga, shu jumladan, alkogol va tamaki mahsulotlariga litsenziya yig'imi to'lovchilari bo'lib O'zbekiston hududida chakana savdo shaxobchalari orqali savdo qiluvchi jismoniy va yuridik shaxslar hisoblanadi. Chakana savdo shaxobchalari magazinlar, umumiy ovqatlanish korxonalar, savdo palatkalari va lotoklar, kiosklar, prilavkalar, aptekalar va boshqa ob'ektlar davlat xokimiyati organlari tomonidan maxsus ajratilgan joyida savdo qilsalar kiradi.

Savdo xquqi olish yig'imi savdo qilish uchun berilgan sertifikat (guvohnoma uchun to'lanadi). U har oyda uch yarim minimal ish haqi miqdorida (yanvar 2004 yil uchun 19040 so'm) to'lab boriladi.

Alohida tovarlarga, shu jumladan alkogol va tamaki mahsulotlarga litsenziya yig'imi alohida to'lanadi.

Sertifikat savdo huquqi uchun 1 oydan 12 oygacha beriladi. U mahalliy hokimiyat organlari tomonidan beriladi.

4. Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchilarni ro'yxatdan o'tkazish yig'imi.

Yuridik shaxslarni, shuningdek tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanadigan jismoniy shaxslarni ro'yxatdan o'tkazganlik uchun yig'im. To'lovchilar bo'lib yangi barpo etilayotgan yuridik shaxslar yoki yuridik shaxsni tashkil etmasdan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish xohishini bildirgan jismoniy shaxslar hisoblanadi.

Davlat mol-mulki negizida barpo etiladigan aktsiyadorlik jamiyatlari, shuningdek dehqon xo'jaliklari mazkur yig'imni to'lashdan ozod etiladilar.

Yangi barpo etilayotgan yuridik shaxs uchun yig'imni ularning muassislari (yuridik va jismoniy shaxslar) to'lashi mumkin.

Yig'im yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan mahalliy byudjetga bank muassasalari orqali to'lanadi.

Yig'im ro'yxatdan o'tkazishga ariza berilgunga qadar to'lanadi.

Yo'riqnomaga rioya etilishi ustidan nazoratni davlat soliq xizmati organlari O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiradilar.

Ro'yxatdan o'tkazish yig'imi to'lovchilari bo'lib, yuridik shaxslar maqomini olmasdan tadbirkorlik bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslar hamda tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslar hisoblanadi.

Davlat mulkchiligi asosida to'zilgan aktsioner jamiyatlari hamda dehqon xo'jaliklari bu yig'imdan ozod bo'ladilar.

Yangi tashkil etilayotgan yuridik shaxslar uchun yig'imni ularni ta'sisчилari to'lab yuborishi mumkin.

Yig'im yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan mahalliy byudjetga bank muassasalari orqali to'lanadi. U har yilda bir marta besh minimal ish haqi miqdorida to'lanadi.

Boshqa daromadlar mahalliy soliq yig'implarida tashqari davlat byudjetiga boshqa daromadlar ham tushadi. Bularga konfiskatsiya qilingan (sud qarori bilan) mulklarni sotishdan tushum, temir yo'l, havo yo'li va aloqa idoralarida egasiz, so'rab olinmagan buyumlar yuklarni so'rov muddati to'g'agandan so'ng sotib yuborishdan tushumlar kiradi. Ularni hisoblash va byudjetga o'tkazish alohida tartib qoidalarga asosan amalga oshiriladi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. Mahalliy soliqlar va yig'implarni kimlar to'laydilar va soliq ob'ekti nima hisoblanadi?
2. Mahalliy soliqlar va yig'implardan qanday imtiyozlar bor?
3. Mahalliy soliqlar va yig'implarning byudjet daromadlaridagi ulushi qanday?
4. Mahalliy soliqlar va yig'implarni to'lash muddatlari qanday?

Adabiyotlar ro'yxati.

Asosiy adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. - T.: O'zbekiston, 2004.
2. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. - T.: Adolat, 2004.
3. O'zbekiston Respublikasining "Davlat soliq xizmati to'g'risida"gi Qonuni. //Xalq so'zi, 29 avgust 1997.
4. Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida, - T.: O'zbekiston, 1995.
5. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, baro'arorlik shartlari va tarao'qiyot kafolatlari. - T.: O'zbekiston, 1997.
6. Karimov I.A. O'zbekiston buyuk kelajak sari, - T.: O'zbekiston, 1998.
7. Karimov I.A. Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot – pirovard maqsadimiz. - T.: O'zbekiston, 2000.
8. Karimov I.A. Xavfsizlik va barqaror tarao'qiyot yo'lida. - T.: O'zbekiston, 1998.
9. S. Alimboev va boshqa. Soliqlar. Qquv qo'llanma. - T., 2000.
- 10.V. Beganov va boshqa. Moliya siyosati, soliqlar va soliq solish. -T.: Io'tisodiyot va huquq dunyosi, 1998.
- 11.M. Yqldoshev, Y.Tursunov. Soliq huquqi - T.: Moliya, 2000.
- 12.T. Malikov Soliqlar va soliqqa tortishning dolzarb masalalari. - T.: Akademiya, 2002.
- 13.Nalogi i nalogooblajenie (v voprosax i otvetax): chast 1. T.: GNK, 1998.
- 14.Nalogi i nalogooblajenie v Rossiyskoy Federatsii (uchebnik dlya VUZov). - M.: Knijniy mir, 1999.
- 15.Nalogi. Ucheb. pos. (Pod.red. D.G. Chernika). - M.: Finansi i statistika, 1998.
- 16.Finansi. (Pod. red. Drobozinoy L.A.) -M.: YuNITI, 2000.
- 17.L. Xvan. Soliq huquqi. - T.: Konsaudit inform, 2001.
- 18.Q. Yahyoev O'zbekistonda soliq tizimi -T.: Mehnat, 2003.
- 19.Q. Yahyoev O'zbekistonning solikli va soliqsiz to'lovlari. -T.: 1999.
- 20.Q. Yahyoev Soliqqa tortish nazariyasi va amaliyoti -T.: §. §ulom, 2000.
- 21.D. Chernik Nalogi v rinochnoy ekonomike. -M.: YuNITI, 2000.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. M.Almardonov, S.Xudoyqulov. Daromad (foyda)dan olinadigan soliqlar. O'quv qo'llanma. - T.: TMI, 2002.
2. M.Almardonov, A.Amanov. Soliqlarni prognoz qilish. O'quv qo'llanma. - T.: TMI, 2002.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasining 2005 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognozi va davlat byudjeti parametrlari to'g'risida"gi 610-sonli Qarori, 2004 yil 28 dekabr.
4. Buxgalterskiy uchët i nalogooblojenie v byudjetnix organizatsiyax. - M.: Izdatelskiy dom Gerda, 2000.
5. I. Bogataya, N.Korolyova, L.Kuznetsova. Kak minimizirovat vashi nalogi. - M.: Finiks, 2001.
6. M. Karp. Nalogoviy menejment. Ucheb. dlya vuzov. - M.: YuNITI-DANA, 2001.
7. Regionalnie i mestnie nalogi i sbori. - M.: Berator-press, 2002.
8. A. Kochetkov. Analiz nalogovix oshibok Ucheb. pos. - M.: Delo i servis, 2002.
9. O'zbekiston Respublikasi moliyaviy qonunlari. Moliya va narxlar ilmiy tadqiqot instituti. 2003 y. 12-to'plam.
10. Soliq to'lovchi jurnali 2002-2004 yillar.
11. O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi /jurnal/. 2002-2004 yillar.
12. «Soliqlar va bojxona xabarleri» gazetasi. 2002-2004 yillar.